

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ BÖLÜMÜ
ARAP DİLİ VE BELAGATİ ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**SELÂVÎ EFENDİ’NİN EL YAZMASI BİR ŞİİR
DİVÂNINDA SULTAN TASAVVURU**

Hazırlayan

Sait KAYACI

2501181445

Tez Danışmanı

Dr. Öğr. Ü. Muhammet GÜNAYDIN

İstanbul – 2022

ÖZ
SELÂVÎ EFENDİ’NİN EL YAZMASI BİR ŞİİR DİVÂNINDA SULTAN
TASAVVURU

Sultan II. Abdülhamid ve onun siyaset anlayışı bir tarafta merkezde ve periferide ona muhalefet edenlerin ortaya çıkmasına sebep olurken diğer tarafta Osmanlı toplumunda olumlu II. Abdülhamid algısı ve imajı oluşturmayı amaçlayan siyasiler, gazeteciler ve edebiyatçıların organize olmasını sağlamıştır. Bu bağlamda II. Abdülhamid ve politikalarını yakından takip eden bürokrat, gazeteci ve şair Selâvî Efendi’nin (1856-1909) hayatı ve edebi eserlerinin Osmanlı dönemi Arap edebiyatının son örneklerinden olarak incelenmesi önemli olduğu kadar bir Arap şair olarak onun II. Abdülhamid siyasetine destek vermesi ve dinî-siyasî yaklaşımının incelenmesi, ortaya koyduğu edebi birikim Osmanlı’nın son dönemlerindeki edebiyat-siyaset ilişkisini aydınlatması bakımından oldukça dikkat çekicidir. II. Abdülhamid dönemi olan 1876-1909 arası yıllar çalışmamızın zamansal çerçevesini oluşturmaktadır.

Aslen Sudanlı olan Ebu’n-Nasr Yahyâ b. Abdülganî b. Ahmed es-Selâvî’nin Arapça olarak kaleme aldığı en önemli şiirleri Abdülhamid’e yaptığı methiyelerden oluşmaktadır. Bu şiirlerini, *Hilyetü’l-Asri’l-Cedîd fî Şemâili’l-Meliki’l-Hamîd, Bülûgu’l-Emânî fî’l-Medîhi’s-Sultanî, el-İhtiyâriyyât, Dîvânü’l-Kasâidü’l-Hamîdiyye* adlı divanlarında ve bir de bizim çalışmamızda ele aldığımız Millet Kütüphanesi, Ali Emiri Bölümü, nr. 3057’de bulunan ve Selâvî Efendi’nin kendi yazısıyla Sultan II. Abdülhamid’e sunmuş olduğu bu isimsiz şiir divanında toplamıştır.

Şairin yaşadığı dönemde gerçekleşen dini, siyasi ve diğer olayların edebiyatı, özelde şiiri etkilemiş olduğu bir gerçektir. Çalışmamızda bahsi geçen divanı bağlamında büyük ölçüde İslam’ın, hilafetin, Osmanlı sultanın ve ümmet birliğinin korunması amacına yönelik yazılmış şiirlerde dini, siyasi ve sosyal açılardan kamuoyunda oluşturulmak istenilen sultan imajının ortaya çıkarılması amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Selâvî Efendi, Ebu’n-Nasr Yahyâ b. Abdülganî b. Ahmed es-Selâvî, Sultan Tasavvuru, II. Abdülhamid.

ABSTRACT
THE CONCEPT OF SULTAN IN SALAWI EFENDI'S MANUSCRIPT OF
POETRY COLLECTION

While Sultan Abdulhamid II and his understanding of politics caused the emergence of those who opposed him in the center and in the periphery, on the other hand, ensured that they were organized politicians, journalists and literary figures who aimed to create “the positive perception and image of the sultan” in Ottoman society. In this context, as it is important to analyze the life and literary works of the bureaucrat, journalist and poet Salawi Efendi (1856-1909), who closely followed the sultan and his policies, as one of the last examples of Ottoman Arabic literature, it is quite remarkable in terms of illuminating the literature-politics relationship in the last period of the Ottoman Empire, as an Arab poet, his support for the Sultan's politics and the examination of his religious-political approach, his literary accumulation. The years between 1876-1909, which is the period of Abdulhamid II, constitute the temporal framework of our study.

Abu al-Nasr Yahyâ ibn Abdu'l-Ganî b. Ahmad es-Salawi, who is originally from Sudan, consists of his most important poems in Arabic, his eulogies to Abdulhamid II. Salawi Efendi wrote his works in Arabic, the most important of poems consist of his eulogies to Sultan Abdülhamid II. He collected these poems in his books entitled (diwan) *Hilyetü'l-Asri'l-Cedîd fî Şemâili'l-Meliki'l-Hamîd*, *Bülûgu'l-Emânî fî'l-Medîhi's-Sultanî*, *el-İhtiyâriyyât*, *Dîvânü'l-Kasâidü'l-Hamîd* and in this anonymous poetry divan (Selâvî Efendi's located in the Millet Library, Ali Emiri Collection, nr. 3057 and written by Salawi Efendi himself) which we discussed in our study.

It is a fact that the religious, political, and other events that took place during the poet's lifetime affected literature, especially poetry. Our study aims to reveal the image of the sultan which is the desired image to be perceived by the public eye, from religious, political and social aspects, in the poems written for the purpose of protecting Islam, the caliphate, the Ottoman sultan and the unity of the Ummah in the context of the aforementioned divan.

In this thesis, we will analyze Salâwi Efendi's concept of sultan in the context of the diwan from religious, political, and social aspects.

Keywords: Salawi Efendi, Abu al-Nasr Yahyâ ibn Abdu'l-Ganî b. Ahmad es-Salawi, , The Image of the Sultan, II. Abdülhamid.

ÖNSÖZ

Sultan II. Abdülhamid dönemi (1876- 1909) bazı Arap edebiyat tarihçilerine göre Arap edebiyatı için bir uyanışa ve edebiyatın modernleşmesinin hızlandığı bir sürece tekabül etmektedir. II. Abdülhamid Halife Sultan imajıyla hem Avrupalılar hem bütün İslam toplumlarının ilgi odağında olmakla kalmamış, şahsiyeti, yönetim anlayışı ve yaptıklarıyla birçok araştırmacının da ilgi odağı olmuştur. Dahası bu ilgi günümüzde de devam etmektedir. Bu çalışmaların bir kısmı döneminde Arap edebiyatçılarının kendisi hakkında ortaya koyduğu olumlu ve olumsuz yöndeki edebiyasi eserler üzerine olmaktadır.

Bizim bu çalışmamızda, söz konusu eserlerden biri olan Selâvî Efendi'nin divanı hakkındadır. Selâvî Efendi'nin çıkardığı Arapça gazeteler ve neşretmiş olduğu Arapça şiirlerle Arap kamuoyunda Sultan II. Abdülhamid'e destek vermiştir. Çalışmamızın amacı Selâvî Efendi'nin divanındaki farklı temalar üzerinden yansıtmaya çalıştığı sultan tasavvurunu tasvir ederek ortaya koymaktır.

Tezimizde, modern şiir inceleme metotlarından yararlanılmıştır. Edebi eser, yazarını ve yazıldığı dönemi temsil ediyor olması sebebiyle Selâvî Efendi'nin yetişmesi, yaşadığı dönemde ortaya çıkan siyasi olaylar, bu olayların toplum ve özellikle şair üzerindeki etkileri ve etkileşimi üzerine durulmuştur. Bunun yanında şairin hayatı detaylı bir şekilde incelenmiştir. Şiirlerinin tahlilinde, şairin şahsi hayatı ve Sultan II. Abdülhamid siyasi anlayışıyla ilgili elde edilen bilgi ve kaynaklardan yararlanılmıştır.

Bu çerçevede, tez çalışması “tahkikli metin” kısmı hariç, giriş, dört bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Birinci Bölümde Selâvî Efendi'nin Hayatı ve Yaşadığı Dönemin Siyasi ve Kültürel Ortamı hakkında bilgi verilmiştir. Hakkında neredeyse yok denilecek kadar az araştırma ve çalışma olan Selâvî Efendi'nin hayatına dair doğru bilgileri ortaya koyabilmek için, birincil kaynaklar niteliğinde olan 1856-1910 (h. 1272-1327) arası Osmanlı arşiv belgeleri yanında biyografi (terâcim) ve hatırat kitapları ile sonraki yapılan ikincil çalışmalar dikkatle incelenmiş, ikincil kaynaklarda tespit edilen bazı önemli hatalar dipnotlarda belirtilmiştir. İkinci bölümde Selâvî Efendi'nin eserleri ve diğer edebi-kültürel çalışmaları ele alınmıştır. Eserlerinin tanıtımının ismi zikredilerek dağınık halde bulunan çalışmalarının hangi

kütüphanelerde veya hangi eserler içinde geçiyor olduğuna dair bilgiler verilmiştir. Üçüncü bölümde Selâvî Efendi'nin divanının yapısı ve iç düzeni üzerinden genel tanıtımının sunulması yanında divanın derlenme sebebine, divandaki şiirlerin nazım türlerine ve temalarına göre dağılımına, çalışmaya esas divanın el yazma nüshasının tanıtımına, divandaki şiirlerin detaylı anlatımına yer verilmiştir. Dördüncü bölümde Selâvî Efendi'nin İsimsiz Bir Divanı Bağlamında Sultan Tasavvuru üzerinde durulmuş; II. Abdülhamid dönemi (1876-1909) Arap şiirine farklı temalar aracılığıyla taşınmış olan sultan kavramının tematik bir tablosu, 1887'de Selâvî Efendi tarafından bir sultan methiyesi olarak derlenen divanı üzerinden ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Sonuç ve değerlendirme kısmında yukarıda belirtilen kaynaklar doğrultusunda ulaşabildiğimiz bilgilerin ve bir Osmanlı Arap şairinin henüz otuzlu yaşlarındayken divanında yansıtmaya çalıştığı sultan tasavvurunun bir değerlendirmesi ve sonuçları üzerinde durulmuştur. Tezimize esas el yazması, modern Arap imlasına uygun şekilde hazırlanmış ve "Ekler" bölümünden sonra konulmuştur.

Tezin ortaya çıkmasında birçok kişinin katkısı olmuştur. Bu vesileyle Osmanlı döneminden bir kişiyi çalışmaya vesile olan Doç. Dr. Üyesi Musa Alak Hocama; tez konusunun belirlenmesi aşamasında böyle bir tez üzerinde çalışmaya beni ikna eden danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Muhammet Günaydın Hocama; divandaki bazı şiirleri anlamama yardımcı olan Doç. Dr. Cemal Abdullah Aydın Hocama; şiirlerin aruz ölçülerini tespit ederken kendisinden destek aldığım sevgili arkadaşım Dr. Münzir Şeyhhasan'a; tezin bölümlerini okuyarak tashih ve eleştiride bulunan arkadaşlarım Dr. Orhan Ençakar, doktora öğrencisi Aziz Ençakar ve Musa Sancak'a minnettarlığımı;

Tezle ilgili önemli bir kaynağın görselini Amerika'dan temin eden NYU doktora öğrencileri Süleyman Kıröğlu ve Abdurrahman Mihçioğlu'na; divanda geçen tüm kelimelerin bir indeksinin çıkarılmasında teknik yardım sağlayan Ali Haydar Ulusoy'a şükranlarımı; Ayrıca arşiv malzemesinin elde edilmesinde Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlık Osmanlı Arşivi, İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM) ve Beyazıt Devlet Kütüphanesi çalışanlarına teşekkürlerimi sunarım.

Sait Kayacı

Kocaeli-Ağustos-2022

İTHAF

Tezimi, ders dönemi henüz bitmeden başlayan hüznü ve kederle dolu günlerimizde hep yanımda olan ve dualarıyla beni tezimi bitirmeye canı gönülden teşvik eden canım eşim Züleyha Hanım, biricik kızım Enise ve tez çalışmalarını sürdürürken 16 Ekim 2020 tarihinde irtihâl-i dâr-i bekâ eden büyük kızım Nefise'ye armağan ediyorum.

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	ii
ABSTRACT.....	iii
ÖNSÖZ	v
İTHAF.....	vii
İÇİNDEKİLER.....	viii
TABLolar LİSTESİ	xiv
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xv
GİRİŞ.....	1
1. ARAŞTIRMANIN KONUSU, AMACI VE ÖNEMİ	1
2. ARAŞTIRMANIN METODU	2
3. ARAŞTIRMANIN KAYNAKLARI	4

BİRİNCİ BÖLÜM

SELÂVÎ EFENDİ'NİN HAYATI VE YAŞADIĞI DÖNEMİN SİYASİ VE KÜLTÜREL ORTAMI

A. SELÂVÎ EFENDİ'NİN HAYATI.....	8
1. İsmi ve Künyesi.....	8
2. Lakapları ve Nisbesi.....	8
3. Doğum Tarihi ve Yeri	10
4. Ailesi	10
5. Eğitimi, Hocaları ve Öğrencileri	13
a. Seyyid Abdulgani es-Selâvî (ö. 1893'ten önce)	13
b. Nu'mân b. Mahmûd Âlûsî (ö. 1317/1899)	13
c. Cemâleddin Efgânî (1838-1897)	14
d. Ebü'l-hüdâ es-Sayyâdî (1850-1909).....	15
6. İrtibatta Olduğu Diğer Kişiler	17
7. Resmi Görevleri.....	18
a. Sudan Umum Mahkemesi Muavinliği.....	18
b. Umum Mahkemesi Nüvvâb-i Şer'i Müfettişliği.....	18
c. Dârfûr Genel Kadılığı	18

d. Bursa Müderrisliği Ruûslüğü ve Rütbe-i Sânî Tevcihi.....	19
e. Encümen-i Teftiş ve Muayene Dairesi Azalığına Tayini	19
f. Cemiyet-i Rûsûmiye Azalığına Tayini.....	20
g. Tensikat Kanunu ve Selâvî Efendi'nin Açığa Alınması	20
h. Sürgün Edilmesi ve Vefatı.....	21
8. Hayatının Kronolojik Tablosu	24
B. SELÂVÎ EFENDİ'NİN EDEBİ, KÜLTÜREL VE SİYASÎ ORTAMI.....	25
1. Edebi ve Kültürel Durum	25
2. Siyasi Durum.....	26
3. Mısır'a Yolculuğu.....	27
4. Şam'a Yolculuğu.....	29
5. İstanbul'a Gelişi.....	30
C. ŞAIRLİĞİ VE ŞİİRLERİ.....	31
1. Şairliği.....	31
2. Şiirleri.....	33

İKİNCİ BÖLÜM

SELÂVÎ EFENDİ'NİN ESERLERİ VE DİĞER EDEBİ-KÜLTÜREL ÇALIŞMALARI

A. SELÂVÎ EFENDİ'NİN ESERLERİ.....	38
1. Manzum Eserleri ve Kasideleri.....	39
a. Matbu Divanlar	39
b. El Yazması Şiir Divanı	42
c. Derlenmemiş Kasideleri.....	42
d. Maktuaları.....	50
e. Padişaha Takdim Ettiği Tebrikler	51
f. Ortak Divân: Ukâzu'l-edeb: fî âsârî'l-muâsırîne min fusehâî'l'l-arab	52
g. 'İkdü'l-cümân fî hulâsati târîhi âli Usmân.....	55
2. Mensur Eserleri	56
a. Risale ve Makaleleri	56
b. Fevaid Defteri	59
c. Makâmâtı	60
B. GAZETE ÇALIŞMALARI	61

1. Yayımladığı Gazeteler.....	61
a. el-Hakâikü'l-edebîyye (الحقائق الأدبية).....	61
b. el-Hakâikü's-siyâsiyye (الحقائق السياسية).....	62
c. el-İnsaf Gazetesi – (الإنصاف) (1908-1909).....	63
2. Yazı Tefrika Ettiği ve Görev Yaptığı Gazeteler	65
3. Yayımlamasına İzin Verilmeyen “Lisanü'l-Arab” Adlı Gazete	65

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SELÂVÎ EFENDİ DİVANININ ŞEKİL VE İÇERİK ANALİZİ

A. SELÂVÎ EFENDİ'NİN İSİMSİZ DİVANI.....	67
B. DİVANIN BÖLÜMLERİ	68
1. Mukaddime (1^b-2^a)	69
2. Şiirler (2^b-60^b)	70
a. Kıt'a 1 (başlıksız).....	71
b. Kıt'a 2 (Başlıksız).....	72
c. Kaside 1 (Başlıksız)	72
d. Kıt'a 3 (Başlıksız).....	73
e. Nütfe 1 (Başlıksız)	74
f. Kaside 2 (Başlıksız).....	74
g. Kıt'a 4 (Başlıksız).....	75
h. Kıt'a 5 (Başlıksız).....	76
i. Kaside 3 (Başlıksız).....	77
j. Kaside 4 “Nasru'm-mina'llâhi ve Fethun Karîb” Kasîdesi	78
k. Kaside 5 “Fâze men bâte dayfe Dâri's-se'âde” Kasîdesi	79
l. Kaside 6 (Başlıksız).....	80
m. Kaside 7 (Başlıksız).....	81
n. Kaside 8 (Başlıksız).....	82
m. Kaside 9 (Başlıksız).....	84
n. Kaside 10 (Başlıksız).....	84
o. Kaside 11 (Başlıksız).....	85
p. Kaside 12 (Başlıksız).....	86
r. Kaside 13 el-Kasîdetü'l-garrâ	87

s. Kaside 14 el-Kasîdetü'l-garrâ “bi-rivâyetin uhrâ”	88
t. Kaside 15 (Başlıksız).....	88
u. Kaside 16 (Başlıksız).....	88
v. Kaside 17 (Başlıksız).....	89
y. Kaside 18 (Başlıksız).....	90
z. Kaside 19 (Başlıksız).....	91
aa. Kaside 20 Kasidetü'l-ferkadeyn el-ûlâ.....	92
ab. Kaside 21 Kasidetü'l-ferkadeyn es-sâniye.....	93
3. Hatime (60^b-61^a).....	95
C. MEDİH DÖNGÜSÜNÜN UNSURLARI	95

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SELÂVÎ EFENDİ’NİN İSİMSİZ BİR DİVANI BAĞLAMINDA SULTAN

TASAVVURU

A. “SULTAN” KAVRAMININ MAHİYETİ VE EDEBİYATTAKİ ÖNEMİ.....	98
1. “Sultan” ve “Tasavvur” Kavramlarının Anlamları.....	99
a. Sultan Kavramı	99
b. Tasavvur Kavramı	99
2. Sultanların (Yöneticilerin) Methodilmesinin Teorik Zemini	101
a. Aristoteles’in Yaklaşımı	102
b. Kınâlızâde’nin Yaklaşımı	103
c. Halil İnalcık’ın Yaklaşımı.....	104
d. Suraiya Faruqî’nin Yaklaşımı.....	105
B. SULTAN II. ABDÜLHAMİD HAKKINDA ŞİİR YAZAN ARAP ŞAİRLER.....	109
1. Olumsuz Sultan Tasavvuruna Sahip Şairler	110
a. Mustafa Galâyînî (1885-1944).....	110
b. Cemil Sıdkî ez-Zehâvî (1863-1936)	110
c. Veliyyüddin Yeken (1873-1921)	110
d. Ahmed Nesîm (1880-1938)	110
e. Emîn b. Fâris Reyhânî (1876-1940).....	111
f. Ma’rûf er-Rusâfî (1875–1945)	111
g. Necîb el-Keylânî (1931-1995).....	111

2. Olumlu Sultan Tasavvuruna Sahip Şairler.....	111
a. Sabuncuzade Louis Efendi, Alberi (1838-1931)	111
b. Mahmûd Sâmî Paşa el-Bârûdî (1839-1904)	111
c. İsmail Asım (1840- 1919).....	111
d. Ahmed Şevkî (1868-1932)	112
e. Emîr Şekib Arslan (1869-1946).....	112
f. Süleyman Baruni (1870-1940)	112
g. Hafız İbrâhîm (1871-1932).....	112
h. Ahmed Muharrem (1877-1945).....	113
i. Ahmed Kaşif (1878-1948).....	113
j. İliyyâ Ebû Mâdî (1889-1957)	113
3. Tarafsız Kalan Şairler.....	113
a. İsmâîl Sabri Paşa (1854-1923).....	113
C. SELÂVÎ EFENDİ’NİN SULTAN TASAVVURU.....	114
1. Dini Temalar	116
a. Yüce İnsan	116
b. Cihan Sultanı	117
c. Halife Sultan	118
d. Emîru’l-Mü’minîn	120
e. Benî Haşîm Tarafından Desteklenen	121
f. Tevessül Sultanı	121
g. Sultanın Soyu.....	122
h. Şükran ve Minnettarlığın Sembolü.....	125
2. Siyasi Temalar	126
a. Adaletin Sembolü.....	126
b. Dahi Yönetici.....	127
c. Sultanın Sarayı.....	128
3. Sosyal Temalar	128
a. Hayırsever ve Merhametli Sultan	129
b. Sultanın İmgesi Bayramlar	130
c. Sultanî Himaye.....	131
d. Sultan Şehri: İstanbul.....	132

4. Sultanın Sıfatları.....	133
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME.....	135
KAYNAKÇA.....	138
A. MATBU VE YAZMA KAYNAKLAR	138
B. GAZETE VE DERGİLER.....	149
C. AÇIK KAYNAKLAR	150
D. ARŞİV BELGELERİ	150
E. HAT LEVHALARI	153
F. NÜSHA ÖRNEKLERİ	154
EKLER:	156
Ek 1: DH., SAİDd., 92/35.....	156
Ek 2: Y., PRK., AZJ., 25/16, 002/001.....	157
Ek 3: Y., PRK., MŞ., 2/73, 1,2,3	158
Ek 4: I., AS., 85/14, ...	159
Ek 5: İ., DH., 924/073267, 001/001	161
SELÂVÎ EFENDİ DÎVÂNININ TAHKİKİLİ METNİ	162

TABLÖLAR LİSTESİ

Hayatının Kronolojik Tablosu.....	39
<i>Ukâzu 'l-edeb</i> Adlı Divandaki Şair karşılaştırması.....	70
Divandaki Şiirlerin Beyit Sayılarına Göre Dağılımı.....	85
Divandaki Şiirlerin Temalarına Göre Dağılımı.....	85

KISALTMALAR LİSTESİ

a.g.e.	: Adı geçen eser.
b.	: ibn, bin.
BEO	: Bâbîâli Evrak Odası Evrakı.
Blm.	: Bölümü.
bkz.	: Bakınız.
BOA.	: Devlet Arşivleri Başbakanlığı Osmanlı Arşivi.
Bsk.	: Baskı.
çev.	: Çeviren.
DH.	: Dahiliye Nezâreti.
DH. EUM. THR.	: Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Tahrirat Kalemi Evrakı.
DH. MKT.	: Dâhiliye Nezareti Mektubâ Kalemi Belgeleri.
DH. MUİ.	: Dâhiliye Nezareti Muhaberât-ı Umumiye İdaresi Belgeleri.
DH. SAİDd	: Dahiliye Nezareti Sicill-i Ahvâl Defterleri.
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi.
e-	: Elektronik.
EV. d.	: Evkaf Defterleri.
h.	: Hicri.
HH. İ.	: Hazine-i Hâssa Nezâreti İrâdeler.
İ. AS.	: İradeler- Askerî.
İ. DH.	: İradeler- Dâhiliye.
İ. HUS.	: İrade Hususi.
İ. MF.	: İrade Maârif Nezâreti.

İSAM	: İslâm Araştırmaları Merkezi.
Ktp.	: Kütüphanesi.
LEE	: Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
MF. MKT.	: Maarif Nezareti Mektubi Kalemi Belgeleri.
m.	: Miladi.
nr.	: Numara.
nşr.	: Neşreden.
ö.	: Ölüm tarihi.
r.	: Rûmî.
s.	: Sayfa.
SBE	: Sosyal Bilimler Enstitüsü.
TAE	: Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
thk.	: Tahkik eden.
vr.	: varak.
Y.	: Yıl.
y.y.	: Yayın yeri yok.
Yay. Haz.	: Yayına hazırlayan.
Y. A. HUS.	: Yıldız Sadaret Hususi Maruzat Evrakı.
Y. PRK. AZJ.	: Yıldız Perakende Evrakı Arzuhal Jurnal.
Y. PRK. MŞ.	: Yıldız Perâkende Evrâkı Meşîhât Dâiresi Marûzâtı.
Y. PRK. TKM.	: Yıldız Perakende Evrakı Tahrirat-ı Ecnebiye ve Mabeyn Mütercimliği.
ZB.	: Zabtiye Nezareti Evrakı.

GİRİŞ

1. ARAŞTIRMANIN KONUSU, AMACI VE ÖNEMİ

Araştırmanın konusunu, Selâvî Efendi'nin (1856-1909) hayatı, edebi kişiliği, divanı ve divanında yer alan şiirlerin edebi ve siyasi tahlili oluşturmaktadır.

Aslen Sudanlı olan Selâvî Efendi'nin gerek divanlarına gerekse siyasi hayatına dair, bizim bu çalışmamızdan önce başka bir akademik çalışmaya rastlanılmamıştır. Genel olarak, birbirinin tekrarı gibi görünen Mısır ve Sudan gibi bölgesel Arap edebiyatı çalışmalarında onun birkaç kasidesi üzerinden şiirleri ve şairliği ele alınmış olsa da İstanbul sonrası hayatı ve edebi çalışmaları tamamen bilinmezlik içerisinde kalmıştır. Türkiye'de adının konu edildiği ilgili bir makalede ise hayatı ve siyasi tavrına dair yeterli bilgi ortaya konulmadan hakkında olumsuz yargı oluşturulduğu görülmüştür.

Osmanlı Devleti tarihinde otuz üç yıl gibi uzun bir süre iktidarda kalmış olan Sultan II. Abdülhamid ve onun siyaset anlayışı bir tarafta merkezde ve periferide ona muhalefet edenlerin ortaya çıkmasına sebep olurken diğer tarafta Osmanlı toplumu nezdinde daima olumlu II. Abdülhamid algısı ve imajı oluşturmayı amaçlayan siyasiler, gazeteciler ve edebiyatçıların organize olmasını sağlamıştır. Bu bağlamda Osmanlı siyasetine destek veren Arap şairlerden olan Selâvî Efendi'nin hayatının ve dinî-siyasî yaklaşımının incelenmesi, ortaya koyduğu edebi birikimini Osmanlının son dönemlerindeki edebiyat-siyaset ilişkisini aydınlatması bakımından önemli olduğu kadar, Selâvî Efendi ve eserleri Osmanlı dönemi Arap edebiyatının son örneklerinden olması hasebiyle de önem arz etmektedir.

Bu bağlamda Selâvî Efendi'nin Osmanlı sultanı II. Abdülhamid'i merkeze alarak kaleme aldığı tam beş divanı bulunmaktadır; 1) *Hilyetü'l-Asri'l-Cedîd fî Şemâilî'l-Meliki'l-Hamîd*, 2) *Bülûgu'l-Emânî fî'l-Medîhi's-Sultanî*, 3) *el-İhtiyâriyyât*, 4) *Dîvânü'l-Kasâidü'l-Hamîdiyye* ve 5) üzerinde çalıştığımız bu isimli divan. 3. ve 4. divanları kayıp olması hasebiyle içeriği hakkında herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır. Her ne kadar Selâvî Efendi'nin ilk divanı olan *Hilye* ve *Bülûgu'l-Emânî* onun sultan tasavvurunu yansıtır olsa da üzerinde çalıştığımız bu divan hem

diğer divanlarındaki bazı şiirlerini hem de Selâvî Efendi'nin farklı ortamlarda söylemiş olduğu diğer şiirlerini içeriyor olmakla bir seçki niteliği taşımaktadır. Bu sebeple onun bu son divanı üzerinde çalışmaya karar verdik.

2. ARAŞTIRMANIN METODU

Tezimizde, modern şiir inceleme metotlarından yararlanılmıştır. Edebi eser, yazarını ve yazıldığı dönemi temsil ediyor olması sebebiyle Selâvî Efendi'nin yetişmesi, yaşadığı dönemde ortaya çıkan siyasi olaylar, bu olayların toplum ve özellikle şair üzerindeki etkileri ve etkileşimi üzerine durulmuştur. Bunun yanında şairin hayatı detaylı bir şekilde incelenmiştir. Şiirlerinin tahlilinde, şairin şahsi hayatı ve Sultan II. Abdülhamid siyasi anlayışıyla ilgili elde edilen bilgi ve kaynaklardan yararlanılmıştır. Dönemin siyasi atmosferine ve şairin siyasi düşüncesine ilişkin ulaşılan Türkçe ve Arapça kaynaklar divandaki şiirlerin arka planının ortaya çıkmasında belirleyici olmuştur.

Bu çerçevede, tez çalışması “tahkikli metin” kısmı hariç, giriş, dört bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır.

Birinci Bölümde Selâvî Efendi'nin Hayatı ve Yaşadığı Dönemin Siyasi ve Kültürel Ortamı hakkında bilgi verilmiştir. Hakkında neredeyse yok denilecek kadar az araştırma ve çalışma olan Selâvî Efendi'nin hayatına dair doğru bilgileri ortaya koyabilmek için, birincil kaynaklar niteliğinde olan 1856-1910 (h. 1272-1327) arası Osmanlı arşiv belgeleri yanında biyografi (terâcim) ve hatırat kitapları ile sonraki yapılan ikincil çalışmalar dikkatle incelenmiş, ikincil kaynaklarda tespit edilen bazı önemli hatalar dipnotlarda belirtilmiştir. Selâvî Efendi'nin biyografisi, onunla ilgili araştırmaların, yaşamına tanıklık etmiş kişilerin verdiği bilgilerin ve resmî belgelerin ışığında ortaya çıkarılmaya gayret gösterilmiştir. Bu noktada tarafsız ve gerçekçi olunmaya çalışılmıştır; onu övücü veya yeren ifadelerden uzak durulmuştur. Kronolojik bir sıralama izlenmiştir. Elde edilen bilgiler çerçevesinde Selâvî Efendi'nin önemli yönleri de ortaya konulmuştur.

İkinci bölümde Selâvî Efendi'nin eserleri ve diğer edebi-kültürel çalışmaları ele alınmıştır. Eserlerinin tanıtımının ismi zikredilerek dağınık halde bulunan çalışmalarının hangi kütüphanelerde veya hangi eserler içinde geçiyor olduğuna dair

bilgiler verilmiştir.

Üçüncü bölümde Selâvî Efendi'nin divanının yapısı ve iç düzeni üzerinden genel tanıtımının sunulması yanında divanın derlenme sebebine, divandaki şiirlerin nazım türlerine ve temalarına göre dağılımına, çalışmaya esas divanın el yazma nüshasının tanıtımına, divandaki şiirlerin detaylı anlatımına yer verilmiştir. Bölümün sonunda Selâvî Efendi'nin şiirlerinden çıkarılan medih döngüsü ortaya konulmuştur.

Dördüncü bölümde Selâvî Efendi'nin İsimsiz Bir Divanı Bağlamında Sultan Tasavvuru üzerinde durulmuş; II. Abdülhamid dönemi (1876-1909) Arap şiirine farklı temalar aracılığıyla taşınmış olan sultan kavramının tematik bir tablosu, 1887'de Selâvî Efendi tarafından bir sultan methiyesi olarak derlenen divanı üzerinden ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

Bölümde öncelikle “sultan” ve “tasavvur” kavramları ele alınmış, sultanların/yöneticilerin methedilmesinin teorik zemini üzerinde durularak teorik zemine ilişkin dile getirilen farklı yaklaşımlara değinilmiştir. Ardından Selâvî Efendi'nin de dahil olduğu Arap kamuoyunda II. Abdülhamid hakkında lehte ve aleyhte yürütülen propaganda faaliyetlerine şiirleriyle katılan farklı bölgelerden Arap edebiyatçı ve şairlerin bir listesine yer verilmiştir. Nihayetinde Selâvî Efendi'nin divanında işlenen sultan tasavvuru incelenmiştir.

Sonuç ve değerlendirme kısımda yukarıda belirtilen kaynaklar doğrultusunda ulaşabildiğimiz bilgilerin ve bir Osmanlı Arap şairinin henüz otuzlu yaşlarındaiken divanında yansıtmaya çalıştığı sultan tasavvurunun bir değerlendirmesi ve sonuçları üzerinde durulmuştur.

Ek bölümde, Selâvî Efendi'nin hayatına dair ortaya koymaya çalıştığımız bilgilerin büyük çoğunluğu arşiv kayıtlarından oluştuğu için bazı arşiv belgelerinin görsellerine yer verilmiştir.

Tezimize esas el yazması, bazı istisnalarla birlikte İSAM Tahkikli Neşir Esasları¹ dikkate alınarak modern Arap imlasına uygun şekilde hazırlanmış ve “SELÂVÎ EFENDİ DÎVÂNININ TAHKİKLİ METNİ” başlığıyla “Ekler”

---

¹ Yılmaz, Okan Kadir, İSAM Tahkikli Neşir Kılavuzu, (3. Bsk.), Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2020.

bölümünden sonraya konulmuştur. Talik hattıyla istinsah edilen divanın gerek okunması gerekse mevcut görseli üzerinden şiirlerin yerlerinin bulunması ve takibi oldukça zor olduğundan tezimizde mevcut el yazması görselden yararlanmak yerine, tahkik/edisyon-kritik kurallarına uygun bir şekilde dizilmiş bu tahkikli metin kaynak olarak gösterilmiş, bu sayede şiirlerin daha rahat okunması ve takibi sağlanmıştır. Tez içinde divandaki beyitlere atıf yapılabilmesi için tüm beyitler numaralandırılmış ve tüm şiirlerin takibi kolay olması için her bir kaside ve kıt'a için köşeli parantez içerisinde yeni başlıklar açılmıştır. Yine bu bağlamda müellifin yazısından kaynaklı olarak okunması zor veya farklı okunmaya müsait olan kelimelerin doğru okunuşları tespit edilmeye çalışılmış, Selâvî Efendi'nin kasidelerinden bazılarını yayımladığı muhtelif gazete ve kitaplara müracaat edilerek bunlardan yararlanılmış ve bunlara dipnotlarda işaret edilmiştir.

Bunun yanı sıra yine divandaki şiirlerin doğru okunmasını pekiştirmek gayesiyle tüm şiirlerin Aruz ölçüleri tespit edilmiş, manası bilinmeyen kelimeler harekelenerek açıklamaları Arapça olarak dipnotlarda gösterilmiştir. Divan içerisinde Selâvî Efendi'ye ait olmadığı tespit edilen ve doğrudan bir intihal olduğu şimdilik düşünülmeyen kasideler ayrıca belirtilmiş ve kendisine ait olmadığı kanaatiyle tezde değerlendirilmeye alınmamıştır. Divanda ayetlere ve hadislerle göndermeler varsa bunlara imkân dahilinde dipnotlarda işaret edilmeye çalışılmıştır.

3. ARAŞTIRMANIN KAYNAKLARI

Tezin hazırlanmasında ilk başvuru kaynağımız Selâvî Efendi'nin kendi eserleri, ikinci sırada ise Osmanlı arşiv belgeleri olmuştur. İlk etapta Selâvî Efendi'nin Osmanlı Devleti'nde bir devlet memuru olduğu tespit edilmiş ve bu minvalde Osmanlı Arşivinde belge taraması yanı sıra farklı kütüphane fihristlerinde araştırmalar yapılmıştır. Ancak şairin meşhur olduğu gerek künyesi (أبو النصر) gerekse nisbesinin (السَّلاوي) ilgili kurumların fihrist ve envanterlerinde hatalı veri girişlerinin olduğunun fark edilmesiyle şair hakkında daha çok netice elde edebilmek için “es-Selâvî” kelimesinin; “Sulavî”, “sülavî”, “selavî”, “salavî”, “sellavî”, “sallavî”, “sillavî”, “sıllavî”, “selavey”, “sülavey”, “sellavey”, “sallavey”, “silavî”, “selavi efendi”, “selavi bey”, “selavi bek” ve “melavi bek” gibi Türkçede mümkün olan tüm okunuş seçenekleri dikkate alınarak tarama yapılmış, bu sayede üç yüzün üstünde belgeye

ulaşılması mümkün olmuştur. İngilizce ve Almanca kaynaklarda ve çalışmalarda şairin nisbesi genel olarak “salawî” ile “as-Salāwî” şeklinde Arapçaya yakın bir okunuşla yazılmıştır.

Selâvî Efendi’yle ilgili Arapça kaynaklarda çok fazla malumat olmadığı gibi kısa şifahi ve gerçek bilgi içeren kaynakların dışındaki eserlerde de, kaynağın kaynağına gidilerek aslında tek bir kaynaktan yararlandıkları ama farklı ifadelerle benzer bilgileri tekrar ettikleri tespit edilmiştir. Bundan dolayı öncelikle Selâvî Efendi’nin hayatına ve ailesine ilişkin önemli bilgiler sunan birincil kaynaklar niteliğindeki tarih, biyografi, edebiyat tarihi, makale ve hatıratlar tespit edilmiştir. Başta ünlü Arap edebiyatı tarihçisi ve münekkidi Şevki Dayf olmak üzere Arap dünyasında Selâvî Efendi ve ailesiyle ilgili yapılan araştırmalara ve sosyal ve kültürel açıdan Mısır ve Sudan tarihini inceleyenlere, Sudanlı tarihçi Muhammed Abdürrahim’in *Nefesâtü’l-yerâ’ fi’l-edeb ve’t-târîh ve’l-ictimâ’* adlı çalışmasının birincil kaynak olduğu tespit edilmiştir.² İkincisi ise onunla çok kısa bir zaman dilimine tanıklık eden ama şahsiyeti ve bir diğer divanı hakkında çok önemli kısa cevheri malumat sunan Abdurrazzak Bîtâr’ın *Hilyetü’l-beşer fi târihi’l-karni’s-sâlisi aşer* adlı eseridir.³

Bu kaynaklar dikkatli bir şekilde taranırken, onun yaşadığı dönemde ve özellikle İstanbul’da yayımlanmış olan matbuat ve neşriyatta onunla ilgili haberler tespit edilmeye çalışılmıştır. Selâvî Efendi’nin hayatına ışık tutacak ve sosyal çevresine dair önemli ipuçlarını ortaya çıkaracak Urabî Paşa Hareketi, II. Meşrutiyet ve 31 Mart Olayı bağlamında yazılmış hatırat türü eserlerin yanı sıra İngilizlerin Mısır işgali ve siyasi sürgünler, Mısır Divan-i Harbi Örfi mahkemeleri, Ebülhüda es-Sayyadî, sürgündeki Mısırlı edebiyatçılar ve şairler, Mısırlı Neo-Klasik Şairler, Maarif Nezareti (Encümen-i Teftîş ve Muâyene), İstanbul Türkçe ve Arapça gazeteleri, siyasi sürgünler, özellikle İttihat ve terakki Cemiyeti (İTC) ile Jön Türklerin İstanbul’daki uygulamaları ve zorbalıkları ve Divan-i Harbi Örfi Mahkemeleri gibi konularda Türkçe, Arapça, İngilizce ve Almanca yazılmış inceleme, tez, hatırat, dönemsel gazete yazılarından yararlanılmıştır.

² Abdürrahim, Muhammed, *Nefesâtü’l-yerâ’ fi’l-edeb ve’t-târîh ve’l-ictimâ’*, Hartum-Sudan: Şeriketü’t-tab’ ve’n-neşr, 1931.

³ Bîtâr, *Hilye*, III, s. 1628.

Selâvî ailesiyle ilgili başlıca şu kaynaklardan yararlanılmıştır: *Hakâik Gazetesi*, İstanbul: 1885/1302, Sayı: 3, s. 36-38, Sayı: 5, s. 73-75; Abdülhamid Bek, *A'yân mine'l-meşârika ve'l-megâribe: (Tarihu Abdülhamid Bey)*; (nşr. Ebu'l-Kasım Sa'dallah), Beyrut: Darü'l-Garbi'l-İslami, 2000, s. 28, 71-76, 137, 142, 195, 200, 207-208; Ebû Selim, Muhammed İbrâhim, *Üdebâü ve ulemâü ve müerrihun fî tarihi's-Sudan*, Beyrut: Dârü'l-Cîl, 1991, 101-118; es-Selâvî, Ahmed b. Muhammed, *et-Tabakâtü Ved Dayfullah: ez-Zeyl ve't-tekmile*, (nşr. Muhammed İbrâhim Ebû Sâlim ve Yûsuf Fazl Hasan), Hartum: 1982, (Aileye dair çok önemli bilgiler içeren ve birincil kaynak niteliğinde olan bu esere hiçbir şekilde ulaşlamamıştır.); Bir literatür çalışması için olarak O'fahey, Rex Seán, *Arabic literature of Africa: the writings of Eastern Sudanic Africa to c. 1900*, Leiden: E.J. Brill, 1994, c. I, s.57-61; R. S. O'Fahey, "A Colonial Servant al-Salâwî and the Sudan", *Sudanic Africa*, XII, Bergen 2001, s. 33-42 (bu eser oldukça sübjektif bilgiler içermektedir.); Ceyhan, Semih, "Selâvî, Ahmed b. Muhammed", *DİA*, XXXVI, 360-361.

Yukarıda belirtilen kaynakların Selâvî Ailesi ve fertleri hakkındaki araştırmalarda birincil kaynak kullanıldığı tespit edilmiştir. Tespit edilebildiği kadarıyla bunlar içerisinde: Dede Ahmed Selâvî, Selâvî Efendi, Abdülhamid Bek, Abdürrezzâk Bîtar, Sabuncuzade Louis, Süleyman Tevfik kanalıyla gelen bilgiler Selâvî Efendi ve ailesine dair en önemli ve en sağlıklı bilgiler olduğu kanaati hasıl olmuştur. Bu kaynakları, ikincil kaynak olarak: Muhammed İbrâhim Ebû Selim, Muhammed Abdurrahim ve GAL'ın takip ettiği tespit edilmiştir.

I. BÖLÜM
SELÂVÎ EFENDİ’NİN HAYATI VE YAŞADIĞI
DÖNEMİN SİYASİ VE KÜLTÜREL ORTAMI

Bu bölümde önce Selâvî Efendi'nin hayatına dair birincil kaynaklar niteliğinde olan 1856-1910 (h. 1272-1327) yılları arası Osmanlı arşiv belgeleri yanında biyografi (terâcim) ve hatırat kitapları ile Selâvî Efendi hakkında yazılan ikincil çalışmaları inceledik. İkincil kaynaklarda tespit ettiğimiz bazı önemli hataları da dipnotlarda belirttik. Ardından eserlerinin kısa tanıtımının yanı sıra, dağınık halde bulunan çalışmalarının hangi kütüphanelerde veya hangi eserler içinde yer aldığını belirttik.

A. SELÂVÎ EFENDİ'NİN HAYATI

1. İsmi ve Künyesi

Selâvî Efendi veya Selâvî Bey Yayınladığı eserlerde kısaca Ebu'n-nasr es-Selâvî ismini kullanır. Fakat tam adı “Ebu'n-nasr Yahyâ b. Şeyh Abdulganî b. Şeyh Ahmed es-Selâvî el-Mağribî”dir.⁴

Bazı kaynaklarda Selâvî Efendi'nin adı büyük dedelerinin isimleriyle birlikte “Ebu'n-nasr Yahyâ b. Şeyh Abdulganî b. Şeyh Ahmed b. Muhammed b. Nâsır b. Muhammed es-Selâvî el-Mağribî” şeklinde de zikredilmektedir.⁵

Selâvî Efendi'nin künyesi kendi eserlerinde ve diğer kaynaklarda geçtiği üzere “Ebu'n-nasr”dır.⁶

2. Lakapları ve Nisbesi

Arapça kaynaklarda Selâvî Efendi'nin farklı lakaplarla zikredildiği görülmektedir. Bazı bibliyografya kitaplarında “**es-Selâvî**”,⁷ “**Yahya Bek**”,⁸ Osmanlı arşiv belgelerinin çoğunluğunda “**Selâvî Efendi**”, bazısında “**Selâvî Bey**”,⁹ “**Yahya**

⁴ Selâvî Efendi, **Hilyetü'l-'asri'l-cedîd fî şemâilî'l-meliki'l-Hamîd**, Asitâne, (İstanbul): A. K. Tuzlîyân, 1302, s. 105.

⁵ Bîâtâr, **Hilye**, III, s. 1581.

Bîâtâr bu bilgiye Selâvî Efendi'nin yayınladığı **el-Hakâik** adlı gazeteden nakletmektedir. Selâvî Efendi, “Sahîhu'l-kıyâs fî tabakâtî'n-nâs”, **el-Hakâik**, İstanbul: 1302/1885, Sayı: 3, s. 36-38, Sayı: 5, s. 73-75.

⁶ Brockelmann, Selâvî Efendi'nin isminde “Yahya” yerine “Muhyî” şeklinde yanlış bir bilgi verir. Brockelmann, Carl, **GAL** (S), Geschichte Der Arabischen Litteratur, Supplementband, Leiden: Brill, 1938, II, 1942, III, II, s. 868. III, s. 83.

⁷ Serkis, Yusuf, **Mu'cemü'l-matbûâtî'l-arabiyye ve'l-muarrabe**, Mısır: Matbaatı Serkis, 1346/1928, II, s. 1038.

⁸ Serkis, **Mu'cem**, II, s. 1829..

⁹ “Selâvî” kelimesi yerine Osmanlı arşiv belge envanterlerinde tespit edilen farklı veri girişleri; “Sülavi, Silavi, Sellavi, Süllavi, Sillavi” belge tespiti dışında dikkate alınmamıştır.

es-Selâvî”,¹⁰ edebiyat tarih kitaplarında “**Ebu’n-nasr es-Selâvî Paşa el-Mısırî**”,¹¹ “**eş-Şeyh Yahya es-Selâvî**”,¹² biyografi eserlerinde “**eş-Şeyh Yahya Efendi**”¹³ “**Ebu’n-nasr Efendi es-Selâvî el-Mağribî**”¹⁴ lakaplarıyla anıldığı görülmektedir. Geleneksel İslami bir eğitim almış olmasından kaynaklı olarak kendisine “şeyh” denilmiş olsa da Mısır’dayken bile yüksek bürokrat olmadığı halde “paşa” sıfatının kullanılmasının nedeni anlaşılmamaktadır.

Öte yandan Selâvî Efendi’nin İstanbul’da memuriyetindeyken aldığı tescilli resmi unvanının 1900 (1318) yılına kadar “**Selâvî Efendi**” olduğu, Cemiyet-i Rûsûmiye Azalığına tayin edilmesi sonrası eski unvanının tashih edilerek yerine “**Selâvî Bey**” unvanıyla anıldığı Osmanlı arşiv belgelerinde hareketle kesinlik kazanmış olup¹⁵ yayımladığı eserlerde bu iki lakabının¹⁶ yanı sıra sadece “**Selâvî**” unvanını kullandığı¹⁷ ve bazen de kendisini “**Sâhibü Ukâzı’l-edeb**”¹⁸ unvanıyla takdim ettiği tespit edilmiştir.

Selâvî Efendi’nin nisbesi ise “**es-Selâvî**” ve “**el-Mağribî**”dir.¹⁹ Mısır Sudan’ından olmasına rağmen “**el-Mısırî**”²⁰ ve “**es-Sûdânî**” nisbeleri kendisinin kullandığı nisbeler olmamıştır. Selâvî” nisbesi, Fas’ın Selâ şehrinde dünyaya gelen ve oraya nispetle anılan dede Ahmed Selâvî’den itibaren ailede kullanılmaktadır.

¹⁰ Kehhale, Ömer Rıza, **Mu‘cemü’l-müellifin**, Beyrut: Mektebetü’l-müsennâ, Dâru ihyâi’t-türâsi’l-arabiyy, t. y., XIII, 207.

¹¹ Hâlidî, Rûhî, **Tarihu ilmi’l-edeb ‘inde’l-ifrenci ve’l-arabi ve fiktûr hûkû**, (4. Bsk), Dımaşk: Matbaatü’l-hilâl, 1984, s. 86, 90.

Bu eserde yer alan makaleler *Mecelletü’l-Hilâl* Dergisinde yayımlanmıştır. Selâvî Efendi’nin “paşa” lakabı için ilgili makaleleri görüntülemek için bkz. (Erişim Tarihi: 10.6.2022 <https://archive.alsharekh.org/Articles/134/12943/252923>) s. 272; diğeri için bkz. (Erişim Tarihi: 10.6.2022 <https://archive.alsharekh.org/Articles/134/12942/252904>) s. 240.

¹² Abdürrahim, **Nefesât**, I, s. 83. Selâvî Efendi için “şeyh” lakabını kullananların (Dayf, Yâzicî) kaynağı bu kaynaktır.

¹³ Bîtâr, **Hilye**, III, s. 1581.

¹⁴ Bîtâr, **Hilye**, II, s. 907.

¹⁵ BOA., MF., MKT., 517/41-001-001; MF., MKT., 517/41-002-001; MF., MKT., 517/41-003-002.

¹⁶ Selâvî Efendi, **Da’ve’l-yesû’iyyîn, ve-fazlü Muhammedin ‘alâ sâiri’n-nebiyyîn**, ön kapakta.

¹⁷ Selâvî Efendi, **Da’ve’l-yesû’iyyîn**, s. 19.

¹⁸ Selâvî Efendi, **Da’ve’l-yesû’iyyîn**, ön kapakta.

¹⁹ Selâvî nisbesi, Fas’ın Selâ şehrinde dünyaya gelen dedesi Ahmed Selâvî’den itibaren doğduğu geldi Selâvî Efendi, **Da’ve’l-yesû’iyyîn**, ön kapakta.

²⁰ Bir yerde “el-Mısırî” ifadesini doğum yerini belirtmek üzere kullanmıştır. Selâvî Efendi, **Mecmua**, Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi Blm, nr. 4572, 21^b.

3. Doğum Tarihi ve Yeri

Osmanlı devlet ricali ve memurlarının sicil kayıtlarının tutulduğu *Sicill-i Ahvâl Defteri*'nde²¹ yer alan kayda göre Selâvî Efendi'nin Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye Tezkiresi'nde (Nüfus Cüzdanı) 31 Ağustos 1856 (h. 29 Zilhicce 1272) tarihinde Mısır'ın Hartum (Sudan) kasabasında dünyaya gelmiştir.²²

Doğum tarihi hakkında ise arşiv belgeleri dışında Selâvî Efendi'nin doğum tarihine ilişkin birincil kaynak niteliğindeki bilgi Sudanlı edebiyat tarihçisi Muhammed Abdürrahim'in "yaklaşık olarak" belirttiği doğum tarihidir (1262 h. /m. 1846).²³ Sudan bölgesi edebiyat ve tarih araştırmalarında eserine sıklıkla başvurulanan Muhammed Abdürrahim'den Selâvî Efendi'nin doğum tarihini aktaran bazı yazarların doğum tarihini tahmin vurgusu yapmadan kesin bilgi gibi aktardıkları dikkate alınmalıdır.²⁴

4. Ailesi

Sudanlı meşhur tarihçi Ebu Selîm, 1820 tarihinde Mısır-Osmanlı ordusunun Sudan'ı ilhak etmesi sonrasında ailenin kurucu üyesi dede Ahmed b. Muhammed es-Selâvî el-Mağribî'nin Sudan-Hartum Mâlikî müftüsü olarak tayin edildiği, Sudan'dan evlenerek Selâvî ailesinin Sudan'ın bir parçası haline geldiğini ve Selâvî sülalesinin bugün dahi Sudan'da varlığını sürdürdüğünü belirtmektedir.²⁵ Ebu Selîm, dede Ahmed Selâvî'den aktardığı kadarıyla, ailenin aslen Fas (Mağrib) kökenli ve meşhur müfessir Kurtubî'nin soyundan geldiklerini kaydeder.²⁶

Dede Selâvî'nin adı "Ahmed b. Muhammed b. Nâsır b. Muhammed es-Selâvî el-Mağribî"dir.²⁷

²¹ Saryıldız, Gülden, "Sicill-i Ahvâl Defterleri", *DİA*, XXXVII, 134-136.

²² BOA., *DH.*, *SAİD.*, 92/67 [29 Zilhicce 1310 tarihli belge]; BOA., *Y.*, *PRK.*, *AZJ.*, 25/16-2 [29 Zilhicce 1310/14 Temmuz 1893 tarihli belge]. (Selâvî Efendi'nin son belgede vermiş olduğu detay onun 1856'da doğmuş olduğu teyit etmektedir.)

²³ Abdürrahim, *Nefesâtü'l-yerâ*, I, s. 83.

²⁴ Abidin, *Tarih*, s. 218; Dayf, *Tarîhü'l-edebî'l-Arabî: Asrû'd-düvel ve'l-imârât: el-Cezâir, el-Mağrib'l-aksa, Morîtanyâ, es-Sûdân*, Kahire-Dârü'l-Maârif, 1910-2005, X, s. 667-668; O'fahey, *Arabic*, I, s. 60; O'Fahey, "A Colonial Servant al-Salâwî and the Sudan", *Sudanic Africa*, XII, s. 33-42.

²⁵ Ebû Selim, *Üdebâü*, 101-118.

²⁶ Ebû Selim, *Üdebâü*, 101-102.

²⁷ *Hakâik*, sayı: 3, s. 36-38, sayı: 5, 73-75; Abdülhamid Bek, *A'yân*, s. 71-76.

Dede Selâvî 1791 (h. 1206) Fas'ta dünyaya gelmiştir. Eğitimini Fas ve Mısırda almıştır. Şâzelî tarikatına mensup bir şairdir. Dede Selâvî Sudan kadılığının yanı sıra siyasi kişiliği, Şâzelî tarikati şeyhliği ve ders halkaları üzerinden bölgede nüfuz sahibi olmuştur. Hocaları arasında Hanefî alimler de vardır. Selâvî Efendi *Hakaik* gazetesinde dedesinin hocaları, okuduğu kitaplar ve aldığı icazetlerine dair detaylı bilgiler vermektedir.²⁸

Dede Ahmed Selâvî'nin Mağribli eşinden olan çocukları Mustafa, Tayyib, Nefise, Münteha; Sudanlı eşinden olan çocukları ise Abdurrahman, İbrahim, Muhtar, Ali ve Abdülgani'dir.²⁹ Dede Ahmed Selâvî'nin bu isimler dışında da çocukları olduğu kaynaklarda ifade edilir.³⁰

Ahmed Selâvî'nin oğullarından İbrahim,³¹ Tayyib,³² Abdülgani³³ Mahmud,³⁴ Muhtar³⁵ ve Mustafa³⁶ Hartum kadılığı yapmıştır.

Oğlu Mustafa tarafından aktarılan bilgiye göre Dede Ahmed Selâvî 1848 (h. 1265) yılında vefat etmiştir.³⁷

Selâvî Efendi'nin babası, dede Ahmed Selâvî'nin Sudanlı eşinden olan oğlu Abdülganî Hartum'da 1822 tarihinde dünyaya gelmiştir.³⁸ Eğitimini babasından almış, Sudan'da Dongola kadılığının yanı sıra Mısır ordusunda vaizlik yapmıştır.³⁹ Sudan'daki İngiliz karşıtı Mehdilik hareketine şiirleriyle destek verenler arasında yer almıştır.⁴⁰

Kaynaklarda baba Selâvî'nin vefat tarihine dair bilgi verilmemektedir. Ancak Selâvî Efendi Sultan II. Abdülhamid'e sunduğu teşekkür yazısı ilişigindeki hâl

²⁸ **Hakâik**, sayı: 3, s. 36-38, sayı: 5, 73-75; Abdülhamid Bek, **A'yân**, s. 71-76.

²⁹ Ebû Selim, **Üdebâü**, s. 104.

³⁰ Abdülhamid Bek, **A'yân**, s. 76.

³¹ Abdülhamid Bek, **A'yân**, s. 28.

³² Abdülhamid Bek, **A'yân**, s. 137.

³³ Abdülhamid Bek, **A'yân**, s. 142.

³⁴ Abdülhamid Bek, **A'yân**, s. 195.

³⁵ Abdülhamid Bek, **A'yân**, s. 200.

³⁶ Abdülhamid Bek, **A'yân**, s. 207-208.

³⁷ Abdülhamid Bek, **A'yân** s. 28, 71-76. Semih Ceyhan'ın Ahmed Selâvî'nin vefatıyla ilgili verdiği bilgi hatalıdır. Ceyhan, "Selâvî, Ahmed b. Muhammed", **DİA**, 360-361.

³⁸ Ebû Selim, **Üdebâü**, s. 104.

³⁹ Abdülhamid Bek, **A'yân**, s. 142.

⁴⁰ Ebû Selim, **Üdebâü**, s. 104.

tercümesinde babasından “merhum pederim” olarak bahsediyor olması baba Selâvî’nin 14 Temmuz 1893 öncesi bir tarihte vefat etmiş olduğunu göstermektedir.⁴¹

Selâvî Efendi’nin, *Hakaik* gazetesinde dedesi hakkında detaylı bilgiler verdiği halde⁴² dedesi kadar Mısır Sudan’ında meşhur olan babasından hiç bahsetmiyor olması kendisinin İstanbul’da bulunması ve babasının Mehdilik hareketine taraftar olması gibi siyasi sebeplere bağlanabilir.

Selâvî Efendi’nin eşi Salih kızı Fikriye’dir. Bu bilgiye, Fikriye Hanım’ın, 31 Mart olaylarıyla iltisaklı olmakla suçlanan eşinden haber alamayınca akıbetini öğrenmek üzere Zaptiye Nezaretine çektiği telgrafta “*Arnavutoğlunun torunu Fikriye*” adıyla attığı imzalı telgraftan ulaşılmıştır.⁴³ Hanımına verilen cevap telgrafında Selâvî Efendi’nin İstanbul’da en son ikamet adresinin Anadolu Hisarı (Göksu Deresi değirmeni bitişiğindeki Muhacir mahallesi)⁴⁴ civarı olduğu anlaşılmaktadır.⁴⁵ Babasının adına ise eşinin vefatının araştırılmasını istediği arzulahdeki “Fikriye bint Salih” imzasından ulaşılmıştır.⁴⁶

Selâvî Efendi’nin derdest edilmesi sonrasında (vefat etmeden birkaç ay öncesi) eşi Fikriye Hanım bazı maddi ve manevî sıkıntılara maruz kalmıştır.⁴⁷

Selâvî Efendi’nin çocukları hakkında hemen hemen hiçbir bilgi yoktur. Sadece onun aile fertlerinin çok olması hasebiyle maaşının kendisine yetmediğini belirterek arttırılması için Maarif Nazır Zühdü Paşa’dan talepte bulunduğunu biliyoruz.⁴⁸ Aile fertlerinin çokluğuna ilişkin arşiv belgesi haricinde çocuklarının adlarına dair herhangi bir bilgi veya belgeye ulaşılamamıştır. Selâvî Efendi ailesinin çokluğundan ve maaşının yetmediğinden kaynaklı olarak yaşadığı sıkıntıları zaman zaman yakın dostlarıyla paylaştığı bilinmektedir.⁴⁹

⁴¹ BOA., Y., PRK., AZJ., 25/16-2 [29 Zilhicce 1310/14 Temmuz 1893 tarihli belge].

⁴² Selâvî Efendi, “Sahîhu’l-kıyâs fî tabakâtî’n-nâs”, *el-Hakâik*, İstanbul: 1302/1885, Sayı: 3, s. 36-38, Sayı: 5, s. 73-75.

⁴³ BOA., ZB., 628/64-01-1,2, 02-1, [5 R.Ahir 1327/ 26 Nisan 1909 tarihli belge].

⁴⁴ BOA., DH., MKT., 1266/43-01; DH., EUM., THR., 14/13, 05.

⁴⁵ BOA., ZB., 628/64-02, [14 Eylül 1325/ 12 Ramazan 1327/ 27 Eylül 1909 tarihli belge].

⁴⁶ BOA., DH., MUİ., 48/48, 01 [14 Zilhicce 1327/ 27 Aralık 1909 tarihli belge].

⁴⁷ BOA., ZB., 629/139-01, [19 R.Ahir 1327/ 10 Mayıs 1909 tarihli belge]; DH., MKT., 1266/43-01.

⁴⁸ BOA., BEO., 392/29346, 01-2, 02-1, [6 Zilkade 1311/ 12 Mayıs 1894 tarihli belge].

⁴⁹ Ali Fuat, "Münif Paşa", *Türk Tarih Encümeni Mecmûası*, Yeni seri, (Mart-Mayıs 1930), 9-10.

5. Eğitimi, Hocaları ve Öğrencileri

Geleneksel İslami bir eğitim almış olan Selâvî Efendi ilk eğitimine Hartum'da Selâvî ailesine ait özel bir mektepte başlamıştır. Hem Türkçe hem Arapça eğitim gören Selâvî Efendi başta Kur'an olmak üzere akaid, alet ilimleri (nahiv, sarf, lügat vs.), fıkıh, belagat eğitimini babası Seyyid Abdulgani es-Selâvî'den almıştır.⁵⁰

Hartum Başkadısı amcası Seyyid Mustafa'nın⁵¹ yanında ilk resmi görevi olan başkadı yardımcılığına atandığı yirmi üç yaşına kadar yukarıda ifade edilenler dışında hangi ilimleri tahsil ettiğine dair herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.

Abdürrezzâk Bîtâr (ö. 1916) *Hilyetü'l-beşer* adlı eserinde onun edebiyat ilimlerine dair iyi bir eğitim aldığını dile getirir. Özellikle şiir yazmada ustalaşmış olduğunu ifade eder. Ayrıca onun Arap edebiyatındaki en güzel eserleri içeren bir edebiyat mecmuası (antoloji) tuttuğunu (bir telif çalışması da olabilir) kaydeder.⁵² Bîtâr onun Arapçasının çok iyi olduğunu, düzgün bir Arapçayla konuştuğunu (fasîhu'l-lisân) ve ezberinden okuduğu şiirleriyle hoş sohbet ve çok malumat sahibi olduğunu belirtir.⁵³

a. Seyyid Abdulgani es-Selâvî (ö. 1893'ten önce)

Selâvî Efendi'nin ilk hocası babası Seyyid Abdulgani es-Selâvî'dir.⁵⁴

b. Nu'mân b. Mahmûd Âlûsî (ö. 1317/1899)

Selâvî Efendi İstanbul'a geldiğinde bir süre Nu'mân b. Mahmûd Âlûsî'den Hanefî fikhî dersleri yanında nakli ve akli ilimlerden de bazı dersler almıştır.⁵⁵

Iraklı ve Lübnanlı edebiyatçı Anastas el-Karmalî (Anistâs Mârî Kermelî) (1866-1947), Selâvî Efendi'nin *Hakaik* gazetesinde Nu'mân b. Mahmûd Âlûsî'yle ilgili kaleme aldığı bir makalesinde şu ifadelerle yer verdiğini aktarır: “*Farklı zamanlarda*

⁵⁰ BOA., Y., PRK., AZJ., 25/16-2 [29 Zilhicce 1310/14 Temmuz 1893 tarihli belge].

⁵¹ Selâvî Efendi kendi hâl tercümesini sunduğu 14 Temmuz 1893 tarihinde amcasından merhum amcam olarak bahsetmektedir. BOA., Y., PRK., AZJ., 25/16-2 [29 Zilhicce 1310/14 Temmuz 1893 tarihli belge].

⁵² Bîtâr, *Hilye*, III, s. 1581.

⁵³ Bîtâr, *Hilye*, III, s. 1582.

⁵⁴ BOA., Y., PRK., AZJ., 25/16-2 [29 Zilhicce 1310/14 Temmuz 1893 tarihli belge].

⁵⁵ Anastas el-Karmalî, “Nemûzecün min terâcimi'l-ulemâ: es-Seyyid Nu'mân Hayruddîn el-Âlûsî”, *Mecelletü lügati'l-arabi'l-ırâkiyye*, Sayı: 41, IV, s. 399.

kendisinden bir müddet İbn Abidin'in Haşiye'sini okudum... Şam'da 1300/1883'de başlayan dostluğumuz bir sonraki sene [1884] İstanbul'da devam etmişti... Karşılıklı bir birimizi evlerimizde ziyaret ediyorduk. Ondan nakli ve akli ilimlerde bazı dersler aldım. Ancak kendisinden birçok ilimde ve fende ders almayı çok istiyor olmama rağmen gurbette yaşadığım sıkıntılar ondan uzun süre ders almama imkân vermedi."

Selâvî Efendi sözlerinin devamında Âlûsî'nin güzel ahlakı ve alicenaplığının kendisinde büyük etki bıraktığını ifade eder.⁵⁶

c. Cemâleddin Efgânî (1838-1897)

Sultan II. Abdülhamid'in ikinci daveti üzere İstanbul'a gelen Cemâleddin Efgânî, 1893'ten itibaren vefat ettiği tarihe kadar burada ikamet eder.⁵⁷ Sultan tarafından kendisine tahsis edilen evde onu takip edenler tarafından halkalar oluşturulmuştur. Afgânî'nin hatıratını kalem alan Muhammed (Mehmed) Mahzûmî Paşa Afgânî'nin yanına sık gelip giden Mısırlı bir guruptan bahseder. Mahzûmî'nin verdiği bilgiye göre gelen Mısırlılar arasında Abdüsselâm Bey el-Müveylihî, İbrahim Edhem Bey ve Selâvî Efendi bulunmaktadır. Yine Mahzûmî'nin paylaştığı bazı bilgilerden bu grubun *Urvetü'l-vüskâ*⁵⁸ dergisini takip ettikleri de anlaşılmaktadır. Bir ara Afgânî, derginin nüshaları elinde olmadığından Mahzûmî'ye takdim edememiş, bu sebeple dergiyi takip edenlerden İbrahim Edhem Bey'den birinci takımını,⁵⁹ Selâvî Efendi'den de ikinci takımını temin ederek Mahzûmî'ye okuması için vermiştir.⁶⁰

Vaktiyle İstanbul'da ikamet eden Mirza Hüseyin Han Dâniş el-Esfehânî Afgânî'nin meclislerine ve halkalarına sürekli devam edenler arasında şu isimlere yer verir: Şair Mehmet Akif Ersoy, Selâvî Efendi, İbrahim el-Müveylihî, Hüseyin Rıza

⁵⁶ Anastas, "Nemûzecün min terâcimi'l-ulemâ: es-Seyyid Nu'mân Hayruddîn el-Âlûsî", **Mecelletü lugati'l-arabi'l-ırâkiyye**, Sayı: 41, IV, s. 399.

⁵⁷ BOA., HH., İ., 86-87, [29 Rebiulevvel 1311/10 Ekim 1893 tarihli belge]; **BEÖ.**, 176/13184.

⁵⁸ II. Abdülhamid'in *Urvetü'l-vüskâ* gazetesini takip ettirdiği ve buna dair jurnaller aldığı bilinmektedir. BOA., Y., PRK., AZJ., 9/106, [29 C.Evvel 1301/20 Ekim 1884 tarihli belge].

⁵⁹ *Urvetü'l-vüskâ* toplamda on sekiz sayı çıkmıştır. Son sayısı 1884'ün Kasım'ındadır. Salloum, Mahmoud, **Menâr Ekolü'nün Hadis Anlayışı**, Doktora Tezi, İstanbul. İstanbul Üniversitesi SBE, 2020, s.34-36.

⁶⁰ Mahzumi, Muhammed Paşa, **Hatırâtı Cemaledin el-Efgânî el-Hüseyinî**, (2. Bsk.) Beyrut: Dârü'l-Hakika, 1980, s. 227.

Paşa ve diğerleri.⁶¹

d. Ebü'l-hüdâ es-Sayyâdî (1850-1909)

Selâvî Efendi hakkında daha fazla bilgi elde edebilmek ve çevresine dair yeterli malumat edinebilmek amacıyla birçok materyal dikkatli bir şekilde incelenmiştir. Bu bağlamda elde edilen materyaller arasında yayımladığı gazetelerdeki makalelerinin yanı sıra yazdığı ama kendisi tarafından yayımlanmamış olan şiirler de bu kapsamda değerlendirilmiştir. Bu noktada ilk dikkat çeken husus 1885 tarihinde yayımladığı *el-Hakâik* gazetesindeki Ebü'l-Hüdâ hakkında övgü dolu cümlelerinin sonundaki “seyyidî” şeklindeki vurgulu ifadesidir.⁶²

Dedesi ve babası Şazelî tarikatına mensup olan Selâvî Efendi’nin sufi bir eğilime sahip olması aslında ailesi ve ailesinin irtibatlı olduğu tasavvuf çevreleriyle başlamış olduğu bir gerçektir. Ancak durum böyle olsa da onun İstanbul’a gelmesini müteakip Rifâî tarikatı Şeyhi Ebü'l-Hüdâ’yla nasıl irtibata geçtiği ve kimler vasıtasıyla Sayyâdî’yle yakınlık kurduğu bilinmemektedir.

Aslen Halepli olan Şeyh Ebü'l-Hüdâ es-Sayyadî, Sultan II. Abdülhamid döneminde nakîbüleşraflık görevine tayin edilmiş Rufai tarikatının Sayyadi kolu şeyhlerindendir.⁶³ Sultan II. Abdülhamid’in çevresinde saraya yakınlığıyla meşhur dört Arap tarikat şeyhinden biridir.⁶⁴ Müridlerinden Rîhâvî’nin, onun biyografisini ve hakkında yazılan medih şiirlerini derlediği *Ta’tîru’n-nâdî* adlı eserde Selâvî Efendi’nin de Ebü'l-Hüdâ için söylediği şiirlere yer verilmiştir.⁶⁵ *Ta’tîr*’de tam altı kasidesi bulunan Selâvî Efendi’nin beşinci kasidesinde Sayyâdî’ye yönelik övgü dolu cümlelerin yanı sıra aralarında şeyh-mürît ilişkisi olabileceğini gösteren ifadeler

⁶¹ Mirza Lütfullah Han Esedabadi, **Hakikatü Cemaleddin el-Efgâni**; (trc. Abdünnâim Hasaneyn), Mansure: Dârü'l-Vefa, 1986/1406, s. 104.

⁶² Selâvî Efendi, **el-Hakâik**, Sayı: 9, s. 142.

⁶³ Şeyh Ebü'l-Hüdâ es-Sayyadî hakkında yapılan tez çalışması ve diğer araştırmalar için bkz. Varol, Muharrem, **II. Abdülhamid’in Danışmanı Ebü'l-Huda Sayyadi’nin Hayatı, Eserleri ve Tesirleri: 1850-1909**, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, TAE, 2004. Buzpınar, Tufan, **Hilafet ve saltanat: II. Abdülhamid döneminde halifelik ve Araplar**, İstanbul: Alfa Basım Yayım, 2016, s. 191-217.

⁶⁴ Eich, Thomas, **Abū l-Hudā aş-Şayyādī**, Berlin: Klaus Schwarz Verlag, 2003, s. 59;

⁶⁵ er-Rîhâvî, Muhammad Nûrî, **Ta’tîru’n-nâdî fî tercemeti’l-‘allâma al-seyyid Muhammad Ebi’l-Hüdâ Efendî ar-Rifâî es-Sayyâdî**, v. 191^a-197^b. Fransa Milli Kütüphanesi, Gallica Koleksiyonu, nr. Arabe 6958, (Erişim tarihi: 12.6.2022 https://archivesetmanuscrits.bnf.fr/ark:/12148/cc89146/ca11_3).

rastlanılmıştır.

«إِنَّ قَصْدِي وَبَغْيَتِي وَمِرَادِي   أَل طَه مِنْ عَتْرَةِ الصِّيَادِي»...
«سَيِّدِي سَيِّدِي أَيَا ابْنِ الرَّفَاعِي   أَنْتَ فَخْرُ الْأَبَاءِ وَالْأَجْدَادِ»⁶⁶

Yukarıda beyitlerde kullanılan “kasdî/yönelişim”, “buğyetî/iştiyakım”, “murâdî/muradım” ve “seyyidî/efendim” gibi tasavvufa mahsus terimler Selâvî Efendi ile Ebü’l-Hüdâ arasında güçlü bir tarikat ilişkisinin,⁶⁷ yani bir şeyh-mürîd ilişkisinin olduğunu düşündürmektedir. Bununla birlikte Ebü’l-Hüdâ’nın vefat ettiği 28 Mart 1909 (6 R.evvel 1327)’de Selâvî Efendi’nin yayımladığı *İnsâf* gazetesinde taziye haberi çıkmamıştır. Ebü’l-Hüdâ’nın vefatını dahi haber yapmadığı dikkat çekicidir. Bu vakit geçtikten sonra gazetenin 1 Nisan 1909 (10 R.evvel 1327) tarihli sayısında II. Meşrutiyet sonrası şeyhe muhalif kişilerin onun aleyhindeki yazdıklarına muhatabı meçhul bir tepki olarak “ölülerinizi hayırla yad ediniz” temalı kısa bir yazı kaleme almıştır. O tarihlerde şeyhin itibardan düştüğü bilinen bir gerçek olsa da onu örtülü bir yolla savunması ve vefatını haber yapmaması aralarının daha önce açıldığını göstermektedir.

Bu bağlamda karşılaşılan bir arşiv belgesi, nedenini açıklamasa da aralarının açılmış olduğunu teyit eden önemli bir ayrıntı vermektedir. İlgili belgede Encümen-i Teftiş Komisyonu üyeleri olan Selâvî Efendi ile İbrahim Müveylîhi efendilerin Ebü’l-Hüdâ’nın devletten izinsiz bastıracağı ruhsatsız bir kitap hakkında yayımlanamaz kararı verdikleri, bu sebeple (Uryânîzâde) Ahmed Esad Efendi’nin 25 Şubat 1889 (5 Recep 1307) tarihinde Maarif Nezareti’ne sunduğu raporda Ebü’l-Hüdâ’ya yapılan yanlış muamele karşısında Selâvî Efendi ile İbrahim Müveylîhi’yi “Şeyh her ikinizin hem şeyhi hem de devlette görev almanızı sağlayan veliynimetiniz”, nasıl olur da aleyhinde bir karar verirsiniz tarzında itap ettiği görülmektedir.⁶⁸

Selâvî Efendi’nin Bursa Müderrisliği Ruûslüğüne ataması yapılmış olsa da daha sonra yeni bir görevlendirmeye İstanbul’da kalması uygun görülmüştür. Dolayısıyla her hangi bir medrese veya mektepte hocalık yapmadığı ve de öğrencileri olmadığı

⁶⁶ Rîhâvî, *Ta’îr*, v. 191^a-197^b.

⁶⁷ Rîhâvî, *Ta’îr*, v. 196^b.

⁶⁸ BOA., Y., PRK., MŞ., 2/73, 1, 2, 3 [25 Şubat 1889/ 5 Recep 1307 tarihli belge].

kanaatindeyiz.

6. İrtibatta Olduğu Diğer Kişiler

Selâvî Efendi'nin hayatı ve çevresine ilişkin Sultan II. Abdülhamid dönemi (1876-1909) arşiv belgeleri, gazeteler, biyografiler ve hatıratlar üzerinde yapılan araştırmalarda Selâvî Efendi'nin çevresindeki insanların hatırı sayılır bir yoğunlukta olduğu tespit edilmiştir. Onun çevresinde edebiyatçıların yanı sıra düşünürlerin, Hristiyan din adamlarının, siyasîlerin, bürokratların ve gazetecilerin olduğu anlaşılmıştır. Aşağıda bu isimlerden bazılarına yer verilecektir. Bu ilişkiler ağında yer alan bazı kimselerle tanışıklığının Mısır ve Suriye'de başladığı, diğer bazılarıyla ise İstanbul'da meclislerinde bulunduğu zevatın yanında veya saray çevresinde oluştuğu anlaşılmıştır.⁶⁹

Bu kişilerden tespit edilebilenlerin isimleri şöyledir: Cemâleddin Efgânî (1838-1897),⁷⁰ Hayrüddîn Âlûsî (ö. 1317/1899),⁷¹ Ebü'l-Hüdâ es-Sayyâdî (1850-1909), Ahmed Kadri Paşa,⁷² Abdurrazzak Bîtar (ö. 1335/1916),⁷³ Seyyid Muhammed Sırrü'l-hatm el-Mirganî,⁷⁴ İbrahim Ethem Bey,⁷⁵ İbn Âbidînzâde (ö. 1306/1889),⁷⁶ Mahmud Efendi el-Hamzavi,⁷⁷ Şeyh Selim el-Attar,⁷⁸ Hasan Hüsnü Bek et-Toyrânî (ö. 1897),⁷⁹ Muhammed Efendi et-Tantavi,⁸⁰ Şeyh Bekri Efendi el-Attar,⁸¹ Şeyh Muhammed el-Mübarek el-Cezairi,⁸² İbrahim el-Müveylihi,⁸³ Abdüsselâl el-Müveylihi, Sabuncuzade

⁶⁹ Selâvî Efendi'nin entelektüel çevresiyle ilgili ayrı bir makale çalışması yapılması planlanmaktadır.

⁷⁰ Mahzumi, **Hatırât**, s. 225; Mirza Lütfullah, **Hakikat**, s. 104.

⁷¹ Anastas, **Mecelle**, Sayı: 41, IV, s. 399.

⁷² Bu kişi Sultan II. Abdülhamid'in baş mütercimlerindendir. Dî Tarrâzî, Filib, **Târîhu's-sehâfetü'l-'Arabiyye**, Beyrut: el-Matba'atü'l-edebiyeye, 1913, II, s. 194.

⁷³ Bîtar, **Hilye**, III, s. 1581-1582.

⁷⁴ Muhammed Sırrülhatm, Sudan'da Mîrganîyye tarikatının kurucusu olan Muhammed Osman el-Mîrganî'nin (ö. 1268/1852) torunudur. Yerinde, Adem, "Mîrganîyye", **DîA**, XXX, 154-156.

⁷⁵ İnsân gazetesinin müdürü, Hakaik gazetesi sahibi, bkz. BOA., **İ.**, **MF.**, 2/36, 001-001.

⁷⁶ Selâvî Efendi, **Hilye**, s. 107.

⁷⁷ Selâvî Efendi, **Hilye**, s. 106.

⁷⁸ Selâvî Efendi, **Hilye**, s. 108.

⁷⁹ Selâvî Efendi, **Hilye**, s. 111.

⁸⁰ Selâvî Efendi, **Hilye**, s. 107-108.

⁸¹ Selâvî Efendi, **Hilye**, s. 108.

⁸² Selâvî Efendi, **Hilye**, s. 108.

⁸³ İbrahim el-Müveylihî, Selâvî Efendi'yle aynı vakitlerde Encümen-i Teftiş azasıydılar. BOA., **Y.**, **PRK.**, **MŞ.**, 2/73, 002-001.

Louis,⁸⁴ Şekip Arslan, Mehmed Safa Bey,⁸⁵ Ahmed Faris Şidyak,⁸⁶ Ahmet İzzet Paşa el-Umarî,⁸⁷ Yusuf Ziyâüddin Paşa,⁸⁸ el-Erîhavî,⁸⁹ Münif Paşa,⁹⁰ Abdullah Nedim,⁹¹ ve Veliyyüddin Yeken.⁹²

7. Resmi Görevleri

a. Sudan Umum Mahkemesi Muavinliği

1876 yılında Sudan bölgesi kadılıkudâtı olan amcası Mustafa Selâvî Efendi maiyetinde yirmi üç yaşında iken Umum Mahkemesi Muavinliğine atanmıştır.⁹³

b. Umum Mahkemesi Nüvvâb-i Şer'i Müfettişliği

Bundan üç yıl sonra 1881 yılında Sudan bölgesi gezici müfettiş olarak Umum Mahkemesi Nüvvab- i Şer'i Müfettişliğine atanmıştır.⁹⁴

c. Dârfûr Genel Kadılığı

Amcasının vefatı üzerine Sudan ayânı tarafından amcasının yerinde Dârfûr genel kadılığına tayin edilmiş; Ancak Mısır'da eski idarenin devrilmesi ve yönetimin İngilizlere geçmesi sebebiyle mazbatasını aldığı bu görevini ifa edememiştir.⁹⁵

1883'te Mısır'ı terk ederek Şam üzerinden İstanbul'a gelmiştir.⁹⁶ İstanbul'da

⁸⁴ Sabuncuzade, Louis Alberi, **Yıldız Sarayında Bir Papaz.**, (Yay. haz. Mehmet Kuzu), İstanbul: Selis Kitaplar, 2007.

⁸⁵ Selâvî Efendi, **Ukâz**, (arka kapak).

⁸⁶ el-Eserî, Muhammed Behçet, **Mahmûd Şükrî el-Âlûsî: Sîretuhû ve dirâsâtuhu'l-luğaviyye**, Kuveyt: Merkezu'l-Mahtûtâtı ve't-Turâsî ve'l-vesâik, 1995/1416, s. 107.

⁸⁷ Selâvî Efendi, **Ukâz**, s. 140.

⁸⁸ Selâvî Efendi, **Ukâz**, s. 136.

⁸⁹ Rîhâvî, **Ta'tîr**, 20^a.

⁹⁰ Ali Fuat, "Münif Paşa", **Türk Tarih Encumeni Mecmûası**, s. 9-10.

⁹¹ Abdullah Nedim, Urabi Paşa taraftarlarındandır. İngilizlerle irtibatı için bkz. BOA., **I., HUS.**, **17/58, 001-001**. Mısır'dan İstanbul'a celp edilenlerdendir. BOA., **I., HUS.**, **17/120, 001-001**.

⁹² Yeken, Veliyyüddin, **el-Mâ'lûm ve'l-mechûl**, Windsor-Müessetü'l-Hindâvî 2022, s. 156, 163. (Erişim Tarihi: 8.06.2022 <https://www.hindawi.org/books/15062075/19/>).

⁹³ BOA., **DH., SAİD.**, **92/67-35**; BOA., **Y., PRK., AZJ.**, **25/16-2** [29 Zilhicce 1310/14 Temmuz 1893 tarihli belge].

⁹⁴ BOA., **Y., PRK., AZJ.**, **25/16-2**.

⁹⁵ Rütbelere ilgili bkz. BAŞTÜRK, Sadettin, "Sicill-i Ahvâl Defterlerine Göre Ali Emîrî", elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, Bahar-2013 Cilt:12 Sayı:45 (308-324), s. 313-314, dpt: 13. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/70473>

⁹⁶ Hayatı hakkında kısa bilgiler verdiği resmî belgede İstanbul'a yönelişini "İngilizlerin Mısır'a duhulünden dolayı ehli İslâm'ın mercii olan Darusselama koşmağı vecibe-i mesâr-i ubudiyet hilâfetpenâhî olmağı ehakk gördüm" şeklindeki ifadeleriyle açıklar. BOA., **Y., PRK., AZJ.**, **25/16-2**.

memuriyete atanana kadar herhangi bir devlet görevinde bulunmamıştır.

d. Bursa Müderrisliği Ruûslüğü ve Rütbe-i Sâni Tevcihi

Sultan II. Abdülhamid döneminde medrese tahsili görmüş talebeler ruûs imtihanlarına girerek İstanbul, Edirne ve Bursa’da müderrislik yapmaya hak kazanmaktaydılar.⁹⁷ Selâvî Efendi 20 Nisan 1884 (h. 23. C.Ahir 1301) tarihli tezkireye⁹⁸ göre ruûs imtihana girmiş ve ruûslük şehâdetnâmesini almaya hak kazanmıştır.⁹⁹ Buna binaen Bursa Müderrisliği Ruûslüğü payesini elde etmiş olup bir gün sonra sadır olan 21 Nisan 1884 (h. 24. C.Ahir 1301) tarihli diğer tezkireye göre de kendisine Rütbe-i Sâni (ikinci rütbe) tevcih olunmuştur.¹⁰⁰ Her ne kadar bu payeyi hak etmiş olsa da yerleştirileceği uygun bir vazife çıkana dek İstanbul’da kaldığı ve başka bir vazife almadığı anlaşılmaktadır. Nitekim bu tarihten beş ay sonra Encümen-i Teftiş ve Muayene Azalığına tayini yapılmıştır.

e. Encümen-i Teftiş ve Muayene Dairesi Azalığına Tayini

Ruûs imtihanlarında başarı elde etmiş olanların resmi atamaları gecikmeli de olsa uygun kadrolara göre yapılmaktaydı.¹⁰¹ Gecikmeli olmakla beraber Selâvî Efendi’nin kadrosunun Bursa’ya çıkmış olmasına rağmen ataması İstanbul’a yapılmıştır. Mabeyn katibi Ali Fuad (Türkgeldi) tarafından Selâvî Efendi’ye tevcih edilen tezkirede bu durum şu şekilde gerekçelendirilmektedir: Selâvî Efendi’nin Arapçayı çok iyi derecede bilmesi sebebiyle kendisinin Maarif Nezâreti’nde istihdamının uygun olacağına Sultan tarafından karar verilmiş ve Arapça neşredilmekte olan matbuat ve neşriyat içeriklerinin tetkik ve teftişinin son derece önemli olduğundan bu meyanda kendisinden azami derecede istifade edileceği

⁹⁷ Küçük memuriyet anlamına gelen “Ruûs” kavramıyla ilgili olarak bkz. Kütükoğlu, Mübahat S., **Osmanlı Belgelerinin Dili (Diplomatik)**, 4. bsk., Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2018, s. 255-256; Ahışhalı, Recep, “Ruûs”, **DİA**, 272-273; Zengin, Zeki Salih, **II. Abdülhamit Dönemi Örgün Eğitim Kurumlarında Din Eğitimi ve Öğretimi 1876-1908**, Adana: Baki Kitabevi, 2003, s. 146-147; Tamaç, Büşra, **Son Dönem Osmanlı Üsküp Uleması (1839-1913)**, Yüksek Lisans Tezi, Bursa. Uludağ Üniversitesi SBE, 2020, 66-68.

⁹⁸ BOA, İ., DH., 913/72510.

⁹⁹ Selâvî Efendi’nin Bursa müderrisliği ruûslüğünü hak ettiğine dair arşiv belgesine “*İtidal Gazetesi*” anahtar kelimesi üzerinden ulaşılmıştır; zira arşiv envanterindeki özet kayıta Selâvî Efendi’nin adının sehven “*Ebu’t-Tefrici el-Melavi Efendi*” şeklinde yazılması sebebiyle “Selâvî Efendi” anahtar kelimesiyle yapılan taramalarda bu bilgiye ulaşılamamıştır.

¹⁰⁰ BOA, İ., DH., 913/72509.

¹⁰¹ Zengin, **II. Abdülhamit Dönemi**, s. 147.

düşünülmüştür. Selâvî Efendi'nin Maarif Nezâreti, Encümen-i Teftiş ve Muayene Dairesi¹⁰² Azalığına tayini resmi olarak 4 Ağustos 1884 (h. 11 Şevval 1301) tarihinde gerçekleşmiştir.¹⁰³

Selâvî Efendi bu görevindeyken dönemin Maarif Nazırı'yla aralarında bazı anlaşmazlıklar geçtiği aktarılmaktadır.¹⁰⁴

f. Cemiyet-i Rüşûmiye Azalığına Tayini

Selâvî Efendi on altı yıl müddetle vazifede bulunduğu Maarif Meclisi Azalığından sonra 8 Haziran 1900'de (9 Safer 1318) Cemiyet-i Rüşûmiye Azalığına tayin edilir.¹⁰⁵ Selâvî Efendi bu görevindeyken Maarif Nezareti'nce unvanının da tashihi talep edilmiş ve kendisine Selâvî Bey unvanı verilmiştir.¹⁰⁶

g. Tensikat Kanunu ve Selâvî Efendi'nin Açığa Alınması

II. Meşrutiyetin ilanıyla beraber öne çıkan politikalardan biri de 24 Temmuz 1908'te düzensiz bir şekilde başlatılan Tensikat düzenlemesi olmuştur. Bu meyanda ilmiye ve askeriyeden birçok memurun işine son verilmiştir.¹⁰⁷ Cemiyet-i Rüşûmiye lağvedildikten sonra açıkta kalan Selâvî Efendi yeniden bir memuriyet için Sultan II. Abdülhamid'den yardım talep etmiştir.¹⁰⁸ Padişah tarafından daha önce görev yaptığı nezaretlerden münasip bir memuriyete tayin edilmesi için dahiliye nezaretine emir verilmesine rağmen uygun bir görev yeri bulunmadığı gerekçesiyle bu talebine cevap

¹⁰² İlgili daire için bkz. Ünal, Uğur, **Meclis-i Kebir-i Maarif 1869-1922**, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2008, s. 17-18. Bu çalışma, bazı hatalı tespitler ve bilgilendirmeler içerdiği için dikkatli okunmalıdır.

¹⁰³ BOA., **İ., DH., 924/73267**. Belgenin görseli için bkz.: EK 5.

¹⁰⁴ Selâvî Efendi'nin memuriyet hayatını yakından ilgilendiren bir meselenin arka planı, dönemin Maarif Nazırı Zühdü Paşanın onun hakkındaki görüşleri ve Encümen-i Teftiş ve Muayene kurumuyla ilgili değerlendirmeler için bkz. Hızlı, Kasım, "Bir Kurumu Yeniden Tasarlamak: Abdullah Hasib Efendi'nin Encümen-i Teftiş ve Muayene Hakkındaki Gözlemleri", *History Studies, Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 13/2, Nisan, 2021, 497-522. Bununla birlikte bu makalede Selâvî Efendi'nin hayatına dair derinlikli bilgi sahibi olmadığı için doğru olmayan görüş ve yorumlar paylaşıldığı kanaatindeyim.

¹⁰⁵ BOA., **İ., MF., 6/13, 003-001** [9 Safer 1318/8 Haziran 1900 tarihli belge]; **İ., MF., 6/13, 001-001, İ., MF., 6/13, 003-002**.

¹⁰⁶ BOA., **MF., MKT., 517/41, 001-001** [13 Safer 1318/12 Haziran 1900 tarihli belge]; **MF., MKT., 517/41, 002-002; MF., MKT., 517/41, 003-002**.

¹⁰⁷ Manav, Nural, "II. Meşrutiyet'te Abdülhamid Dönemi Kadrolarının Tasfiyesi ve Tekaüd Sandıkları", Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi **Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı: 2/1, Haziran, 240-260. Ayrıca bkz. Tevfik, Süleyman, **II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Elli Yıllık Hatıralarım**, İstanbul: Dün Bugün Yarın Yayınları, 2011, s. 263-265.

¹⁰⁸ BOA., **DH., MKT., 2672/54, 001-001** [25 Şaban 1326/22 Eylül 1908 tarihli belge].

verilmemiştir.¹⁰⁹

h. Sürgün Edilmesi ve Vefatı

Sultan II. Abdülhamid tarafından II. Meşrutiyetin 24 Temmuz 1908’de ilan edilmesinin ardından 31 Mart Olayı’nın¹¹⁰ (13 Nisan 1909) patlak vermiş ve İttihatçı kadrolarda görülen siyasi istikrarsızlık, net politikalarının olmaması, işlenen hatalardan ders almama, bürokrasideki usulsüzlükler,¹¹¹ baskı ve korku politikaları aslında birçok olayın ve huzursuzlukların sebebi ve tetikleyicisi olarak görülebilir; *Serbesti* gazetesinin başmuharriri Hasan Fehmi’nin öldürülmesi ve diğer siyasi cinayetler İttihatçıların yarattığı korku siyasetinin görünen yüzüydü. Pekmen, 31 Mart Olayı çerçevesinde ortaya çıkan şiddetin ve acıların arkasında İttihatçıların yanlış ve halkı tahkir eden politikalarının olduğu vurgusunu yapar.¹¹² İttihatçıların basiretsizliklerini ve beceriksizliklerini örten ve halkı oyalayan İttihatçıların tellalı ve yayın organı *Tanîn* gazetesi¹¹³ dışarıda kıyametler koparak her fırsatta II. Abdülhamid döneminin ricalini hedef göstermekten çekinmiyor ve onlara yönelik şiddeti açıktan açığa dillendiriyordu.¹¹⁴

31 Mart Olayı sonrası kurulan Divan-i Harb-i Örfî’ler olayın iç yüzünü araştırmak ve doğrudan sebep olanları bulmak yerine İttihatçılara muhalif olan gazeteleri sorumlusu gördüler.¹¹⁵ Mahkemeler neticesinde birçok kişi farklı sebep ve gerekçeler öne sürülerek ya müebbet ya da muvakkat sürgün cezalarına çarptırılmışlardı. Bunlar içerisinde belki de askerlerden sonra ikinci sırada neşrettikleri

¹⁰⁹ BOA, **BEO.**, 3408/255552, 001-001 [4 Ramazan 1326/30 Eylül 1908 tarihli belge]; **DH.**, **MKT.**, 2644/98, 001-001 [3 Kasım 1908 tarihli belge]; **DH.**, **MKT.**, 2672/54, 002 [1 Zilkade 1326/25 Kasım 1908 tarihli belge]; **DH.**, **MKT.**, 2672/54, 003 [7 Zilkade 1326/1 Aralık 1908 tarihli belge].

¹¹⁰ 31 Mart Olayı bağlamında bkz. Ali Cevad, **İkinci Meşrutiyetin ilanı ve Otuzbir Mart Hadisesi: II. Abdülhamid’in Son Mabeyn Başkatibi Ali Cevat Bey’in Fezlekesi**, (Yay. Haz. Faik Reşit Unat), Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1960; Pekmen, Mahir Said, **31 Mart Hatıraları: İsyân Günlerinde Bir Muhalif**, (2. Bsk. Yay. Haz. Hasan Babacan, Servet Avşar), Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2018; Kocahanoğlu, Osman Selim, **Derviş Vahdeti ve Çavuşların İsyanı: 31 Mart Vak’ası ve İslamcılar**, İstanbul: Temel Yayınları, 2001; Abdurrahman Şeref, **Son Vak’anüvis Abdurrahman Şeref Efendi Tarihi: II. Meşrutiyet Olayları (1908-1909)**, (Yay. Haz. Mehmet Ali Ünal, Bayram Kodaman), Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1996; Polat, Hasan Ali, **II. Meşrutiyet Döneminde Siyasi Sürgünler (1908-1918)**, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2020.

¹¹¹ Tevfik, **II. Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e**, s. 258.

¹¹² Pekmen, **31 Mart Hatıraları**, s. 12, 26.

¹¹³ Tevfik, **II. Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e**, s. 258-260.

¹¹⁴ Pekmen, **31 Mart Hatıraları**, s. 17, 53-56.

¹¹⁵ Pekmen, **31 Mart Hatıraları**, s. 59.

matbuat veya gazetelerle padişahın irade ve idaresini destekleyen gazete sahipleri ile bazı cemiyet azaları yer almaktaydı. 31 Mart Olayıyla irtibatı ve iltisaki olduğu düşünülen şahısların tasfiyesi, uzaklaştırılmaları hatta onlardan intikam almak maksadıyla kamuoyuna yayılan bir hesaplaşma başlamıştı. Böyle bir hesaplaşma saikiyle ilerleyen tahkikat ve incelemeler Selâvî Efendi gibi olayla irtibatlandırılan birçok kişinin tutuklanmasıyla sonuçlanmıştır.¹¹⁶

Divan-i Harb-i Örfî mahkemesince hazırlanan mazbatada Selâvî Efendi'nin sürgün cezasıyla yargılanmasına ilişkin ileri sürülen suçlamalar şu şekildedir:

- 1) İmtiyaz sahibi olduğu *İnsâf* gazetesinin faaliyetlerini genişletmek üzere devletten (Saray'dan) ödenek aldığı,
- 2) Ada misafirleriyle¹¹⁷ görüşmesi ve onlarla irtibatta kaldığı,
- 3) Hilafetin nüfuzu ve ehemmiyetine dair Mabeyne kitap takdim ettiği,
- 4) *İnsaf* gazetesinin içeriğinden hareketle gazetecilik kurallarına uymadığı,
- 5) Karışık bir geçmişe sahip olduğu.

Yukarıdaki gerekçeler öne sürülerek I. Divan-i Harb-i Örfî tarafından İdare-i Örfîye Kararnamesi'nin altıncı maddesine göre 6 Haziran 1909'da Selâvî Efendi'nin on sene müddetle Limni Adasına sürgün cezasına çarptırılmasına karar verilir.¹¹⁸

Birinci maddede yer alan ödenek suçlamasının izi araştırılmaya çalışılmıştır. Ancak bununla ilgili herhangi bir resmî belgeye ulaşılammıştır. Pekmen'in ödeneklerle ilgili verdiği kısa bilginin kaynağı net olarak anlaşılmamaktadır.¹¹⁹ Ancak Abdülhamid'in son Mabeyn Başkatibi Ali Cevad bunun bir şayia olduğunun altını

¹¹⁶ Bu sayı Tevfik'e göre yüz yedidir. Tevfik, **II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e**, s. 330-332; Ancak Abdurrahman Şeref Efendi hem idam hem de sürgün cezası alanlara dair uzun bir liste sunmaktadır. Bkz. Abdurrahman Şeref, **Son Vak'anüvis**, s. 209-255.

¹¹⁷ Ada Misafirleri, Abdülhamid devrinin ricalinden bazıları Zaptiye Nezareti tarafından Büyüka'da'ya gönderilerek nezaret alınmış olanlar için kullanılan bir tabirdir. Tevfik, **II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e**, s. 258-260.

¹¹⁷ Pekmen, **31 Mart Hatıraları**, s. 17, 53-56.

¹¹⁸ BOA., **I., AS., 85/14, 002-001** [17 C.Evvel 1327/6 Haziran1909 tarihli belge]; **I., AS., 85/14, 001-001; I., AS., 85/14, 004-001; BEO., 3572/267873, 001-001; ZB., 495/95, 002-001** [23 C.Evvel 1327/13 Haziran1909 tarihli belge]; **ZB., 495/95, 001-001.**

¹¹⁹ Pekmen, **31 Mart Hatıraları**, s. 93-94.

çizmekte ve meseleye şöyle bir açıklık getirmektedir:

“Kanun-ı Esasinin ilânı üzerine kurenalık hizmetine alınmış olan Galib Beye hakk-ı hümayunda tadil-i lisan etmek zımnında bir iki gazeteye verilmek için beş altı yüz lira ita buyurulmuş ve ancak bu paraların bir mikdarı gazeteciler namına olarak birtakım sahtekârlara kaptırılmış ve mütebakisinin de mummaileyh Galib Beyin nezdinde kalmış olduğu bilâhare tahakkuk eylemiştir. İşte gazetelere paralar tevzi edilmiş olduğu havadisi bundan galat olsa gerektir.”¹²⁰

Söz konusu gazetelerin hangileri olduğu bilinmemekle beraber, Ali Cevad’ın ifadelerinden hükümetin kamuoyundaki imajını yenilemek adına böyle bir ödeneği çıkarmayı planladığı anlaşılmaktadır. Bu açıdan bakıldığında böyle bir imaj çalışmasını yapacak gazetenin değil, hükümetin suçlanması gerekirdi. Her halükârda gerekçe olarak sunulan maddelerin hiçbirinin hukuki gerekçeler olmadığı, olayla irtibatlı olduğunu gösterir somut bir delil de taşımadığı anlaşılmaktadır. Tüm bu yaşananların, hilafeti ve saltanatı destekleyenlere ve topluma göz dağı vermek üzere 31 Mart Olayı bahane edilerek, İttihatçılar tarafından kurgulanmış bir mizansen olduğu düşünülebilir.

Selâvî Efendi’nin, 1907’de hakkında ortaya çıkan vefat haberi sebebiyle para vakfına (nukûd-ı mevkûfe) olan borcunun önce kefillerinden alınmasına karar verilmişken, daha sonra hakkında yürütülen tahkikatla haberin yanlış olduğu anlaşılınca borcun kendisinden alınmasına karar verilmiştir.¹²¹

Selâvî Efendi 31 Mart Olayı sebebiyle sürgüne gönderildiği Limni Adasında (Limones) geçirdiği kalp rahatsızlığı sonrası 2 Kasım 1909 (16 Zilkade 1327) tarihinde vefat etmiştir.¹²² Cenazesinin İstanbul’a nakledilip nakledilmediği bilinmemektedir.

Selâvî Efendi’nin resmi görev aldığı rütbelerin yanı sıra şiirlerine yansıyan ve hayatında etkili olduğu düşünülen önemli olaylar ve meseleler zincirinin görülebilmesi için aşağıda yer alan tabloya bakılabilir.

¹²⁰ Ali Cevad, *İkinci Meşrutiyetin İlanı*, s. 41.

¹²¹ BOA., MF., MKT., 1022/55-001-001, 002; MF., MKT., 1022/55-002-002; MF., MKT., 1025/34-001-001, 002; MF., MKT., 1025/34-002-002.

¹²² BOA., DH., MUİ., 48/48, 02.

8. Hayatının Kronolojik Tablosu

Durumu/Görev	Miladi	Hicri
Doğumu: Sudan (Hartum)	1856	1272
Sultan II. Abdülhamid'in Tahta Geçmesi ¹²³	1876	1293
Dongola Umum Mahkemesi Muavinliği	1878	1295
Umum mahkemesi Nüvvab-i Şer'i Müfettişliği	1881	1298
Urâbî Paşa Hareketine Katılması	1882	1299
Mısır'dan Ayrılış ve Mısırlı Muhacirlerle Suriye'ye Yöneliş	1882	1299
Abdülkadir Cezâirî için Yazdığı Mersiyesi (Şam) ¹²⁴	1883	1300
İtidal Gazetesinde Sermuharrirlik	1883 (28 Ağustos)	1300
Kudüs- Kayıtbay Sebilinin Restorasyonu İçin Söylediği Şiir	1883	1300
“Hilye” adlı Divanın Sultana takdimi	1884	1301
Bursa Ruûslüğü ve Rütbe-i Sâni Tevcihi	1884 (21 Mart)	1301
Encümen-i Teftiş ve Muayene Azalığına Tayini	1884	1301
Doğu Rumelinin Bulgar Prensligi'ne İlhakı	1885	1302
III. Rütbe Mecidi Nişanıyla Onurlandırılması	1885	1302
Hakâik (Edebiyat) Gazetesinin Yayımlanması	1885	1302
Hakâik (Siyasi)Gazetesinin Yayımlanması	1885	1302
Şeyh Ebülhüda'ya İntisabı	1885	1302
“Bulûğu'l-emânî” adlı Divanın Yayımlanması	1887	1305
Şeyh Ebülhüda ile Arasının Bozulması	1889	1307
III. Rütbe Osmanî Nişanıyla Onurlandırılması	1890	1307
V. Rütbe Mecîdî Nişanıyla Onurlandırılması	1890	1308
Cemâleddin Efgânî ile Tanışması	1892 sonrası	1309
Ukâzu'l-Edeb'e Riyaseti	1897-98	1315
Ukâzu'l-Edeb'in Yayımlanması	1897-98	1315
Cemiyet-i Rüşûmiyye Azalığına Tayini	1900	1318
İnsâf Gazetesini Yayımlaması	1908 (19 Ekim)	1326
II. Meşrutiyet'in İlanı	1908 (24 Temmuz)	1326
31 Mart Olayı	1909 (13 Nisan)	1327
II. Abdülhamid'in Tahttan İndirilmesi	1909 (27 Nisan)	1327
İnsâf Gazetesinin Kapanması	1909 (14 Haziran)	1327
Tutuklanması ve Sürgüne gönderilmesi	1909 (6 Haziran)	1327
Selâvî Efendi'nin Vefatı	1909 (2 Kasım)	1327

¹²³ Selâvî Efendi'nin Abdülhamid'in tahta geçişiyle ilgili yanlış tarih bilgisinden dolayı kronolojiye eklenmiştir.

¹²⁴ Emir Abdülkadir el-Cezâirî 26 Mayıs 1883 tarihinde Şam'da vefat etmiştir. Emir'in vefatı dolayısıyla Selâvî Efendi'nin yazdığı mersiye'nin son dizesinde düşürdüğü manzum tarih «حَيِّ بِدَارِ الْخُلْدِ مَوْلَانَا الْأَمِيرِ» 1300'dür. Bu bilgi Selâvî Efendi'nin 26 Mayıs 1883 (19 Receb 1300) tarihine kadar Şam'da bulunduğunu doğrulamaktadır. Emir Abdülkadir el-Cezâirî'nin vefat bilgisi ve Selâvî Efendi'nin mersiyesi için bkz. Bitâr, **Hilye**, II, 909-910.

B. SELÂVÎ EFENDÎ'NİN EDEBÎ, KÜLTÜREL VE SİYASÎ ORTAMI

1. Edebi ve Kültürel Durum

Arap Edebiyatı tarihçileri Napolyon sonrası Mısır'da Uyanış (Nahda) Döneminin başlamasıyla birlikte Modern Arap Edebiyatının başlamış olduğunu ifade ederler. İngilizlerin fiilen Mısır'da işgalci oldukları dönemde ise Mahmûd Sâmi el-Bârûdî, Abdullah Nedim, Muhammed Abduh, Şevkî ve Hafız gibi önde gelen edebiyatçı çevreler işgalcilere karşı bir mücadele başlatırlar. Urabi Paşa komutasında büyüyen halk hareketi İngilizlere karşı bir ayaklanma başlatır. Kısa bir süre devam eden bu çalkantılı dönemde İngilizler lehine sonuçlanınca birçok isim ülke dışına sürülür veya kaçmak zorunda kalır. Ancak bu yenilgi Mısır halkı ve özellikle edebiyatçılarındaki siyasi ve fikri bilincin yeniden uyanmasına vesile olur.¹²⁵

Sudanlı tarihçi Abdülmecîd Abidin, Selâvî Efendi'nin 1881 öncesine kadar yaşamış olduğu Osmanlı Sudan'ında edebiyat alanında ortaya konulan çalışmaların özellikle de konumuzla yakından ilişkili olan şiirin, alimlerin ve fukahanın etkisinde olduğunu ifade eder. Edebi ürünlerin çoğunlukla Mısır ve Hicaz gibi bölgelerde medrese eğitimi görmüş hocalar tarafından verilmekte olduğunu belirtir. Bu duruma bağlı olarak dinî temaların şiirlerde dikkat çekecek düzeyde işlendiğini kaydeder. Abidin, bu dönemde Sudan bölgesinde kırk beş kadar şairin etkili olduğu bilgisini aktarır. Bu şairlerden biri de Selâvî Efendi'nin babası Abdülgani Selâvî'dir.

Bu dönemde şiirin konuları ve temaları arasına modern bilimlerin ve terimlerin de girdiği, belagatin bedi sanatlarına daha fazla önem verildiği ve adeta kelime oyunları ile edebiyat yapılmıştır. Ancak şiirde ahenk ve müzikal yapıya önem veren şairlerin yanı sıra şiir sanatıyla fikhî (dînî) ya da sufi zihniyeti birleştiren şairler de ortaya çıkmıştır. Örneğin Abdülgani Selâvî'nin şiirlerinde fikhî anlayışın baskın olması dikkat çekicidir. Sufi anlayışını sanatına yansıtanlar ise klasik şiire önem verenlerdir.

Sudan bölgesi şairlerinde öne çıkan bir diğer husus ise kahramanlık temasıdır. Sudanlı edebiyat tarihçileri arasında, halk edebiyatı olarak da bilinen klasik edebiyatın

---

¹²⁵ Ürün, Ahmet Şevki, 1868-1932 Mısır'da Türk Bir Şair: Ahmet Şevki, İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2002, s. 11-21.

diline (fushâ) yakın bir üslupla modern dönemde kahramanlık olgusunun Selâvî Efendi ile başladığı yönünde bir kanaat de vardır.¹²⁶ Osmanlı dönemi Arap şiirinde eleştirilen kasidelerin sonuna manzum tarih düşürme modern dönem Sudan şiirlerinde öne çıkan bir olgudur.¹²⁷

2. Siyasi Durum

Sudan, Selâvî Efendi'nin doğumundan yaklaşık otuz altı yıl önce 1820 yılında Kavalalı Mehmed Ali Paşa tarafından Osmanlı topraklarına ilhak edilmiş ve 1820-1882 yılları arasında,¹²⁸ Urabî Paşa¹²⁹ ayaklanmasına kadar Osmanlı-Mısır Hıdivliği idaresinde kalmıştır.¹³⁰

Hıdivliğin gereksiz harcamaları ve Süveyş Kanalı'nın hisselerini satarak borcu borçla kapatmanın yaşandığı mali iflas süreçlerinin sonunda¹³¹ Urabî Paşa tarafından başlatılan ayaklanmaya İngilizlerin hızlı bir şekilde karşı koyması hem Mısır hem de Sudan'da sömürge güçleri için yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Mısır ordusunun yetkileri elinden alınmış, idare Mısır Hıdivliğinde göstermelik olarak bırakılsa da Wood Paşa olarak bilinen Evelyn Wood İngilizler tarafından Mısır'ın fiili yönetici olarak atanmıştır.¹³² Urabî Paşa 6 Eylül 1882'de Sultan II. Abdülhamid tarafından âsi ilân edilmiş olsa da¹³³ İngilizlerin talebi üzerine Hıdivliğin affıyla sürgünde olduğu Sri Lanka'dan Mısır'a dönmüştür.¹³⁴

¹²⁶ Abidin, **Tarihü's-sekâfe**, s. 217-227; Yâzicî, Halîm, **es-Sûdân ve'l-hareketü'l-edebiyye**, Beyrut: Menşûrâtü'l-câmiatü'l-Lübnâniyye, 1985, I, s. 259-262.

¹²⁷ Yâzicî, **es-Sûdân**, I, s. 259. Sudan'da tarihinde şiirin yeri bağlamında bkz. Bedevî, Abduhu, "eş-Şi'ru fi's-Sûdân: eş-Şi'ru fi'l-'ahdi't-turkî", Kuveyt: **Âlemü'l-Marife**, 1981, Sayı: 41; Kenan, Demirayak, "*Osmanlı Dönemi Arap Edebiyatında Tarih Düşürme Şiirleri ya da Şiirle Tarih Düşürme*", **Edebiyat Fakültesi Şarkiyat Mecmuası**, vol.2, 2014, s. 87-124.

¹²⁸ Kavas, Ahmet: "Sudan", **DİA**, XXXVII, 460.

¹²⁹ Urabi Paşa Hareketi'nin perde arkasına ilişkin bkz. Blunt, Wilfrid Scawen, **Secret History of The English Occupation of Egypt, Being a Personal Narrative of Events**, (Olayların Kişisel Bir Anlatısı Olarak: Mısır'ın İngiliz İşgali'nin Gizli Tarihi), Alfred A. Knopf, New York, 1922; Görgün, Hilal, "Urâbî Paşa", **DİA**, XLII, 167-169; Kıvrak, Ahmet Hikmet, **II. Abdülhamit Döneminde Osmanlı – Mısır İlişkileri**, Yüksek Lisans Tezi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi SBE, 2016, s. 97-107.

¹³⁰ Kavas, "Sudan", **DİA**, 462.

¹³¹ Kıvrak, Ahmet Hikmet, **II. Abdülhamit Döneminde Osmanlı – Mısır İlişkileri**, Yüksek Lisans Tezi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi SBE, 2016, s. 97-107.

¹³² Râfî'i, Abdürrahman, **Mısru ve's-Sûdân fî evâilî 'ahdi'l-ihlâl**, (4. bsk.) Kahire: Dâru'l-ma'ârif, 1404/1983, s. 19-21.

¹³³ Görgün, "Urâbî Paşa", **DİA**, 168.

¹³⁴ Görgün, "Urâbî Paşa", **DİA**, 168.

Mısır'ın içişlerine daha fazla müdahil olan İngiltere ve Fransa, Osmanlı Devleti'nin Mısır üzerindeki yetkileri azaltmıştır. Selâvî Efendi'nin fiilen Mısır'dan ayrıldığı tarihlerde Sudan'da Muhammed el-Mehdî (ö. 1302/1885) taraftarlarınca İngilizlere karşı başlatılan savaşta açık bir zafer elde edilmesiyle de Güney Mısır'da (Sudan) Mehdi Devleti kurulsada bu devlet 2 Eylül 1898'de yıkılmıştır.¹³⁵ Selâvî Efendi, Mısır'dan ayrıldığı 1883'e kadarki geçen sürede iki siyasi döneme tanıklık etmiştir; doğumundan 1881'e kadar olan Osmanlı dönemi ve oldukça kısa süren (1881-1899) Muhammed Ahmed el-Mehdî dönemi.

Mısır'daki Hıdivliğin otoritesinin sarsılması, muhaliflerin Urabi Paşa'nın etrafında toplanması Mısır'ı olduğu kadar Sudan'ı da siyasal direniş açısından etkilemiştir.¹³⁶

3. Mısır'a Yolculuğu

Selâvî Efendi Sultan II. Abdülhamid'e sunmuş olduğu bir arzualde Mısır'a niçin gittiğini ve oradayken vuku bulan olayları şöyle açıklamaktadır:

Selâvî Efendi ayan meclisi tarafından ataması yapıldığı Dârfür Başkadılığı mazbatasını almak üzere Kahire'ye gittiğinde Sudan Meselesi¹³⁷ ortaya çıkar. Selâvî Efendi, olaylar yatışana kadar Kahire'de beklemek zorunda kalır. Fakat bu sefer olayların şiddetlenmesi ve İngilizlerin Mısır'ı işgal etmesi sebebiyle Sudan'a dönmek yerine İstanbul'a gitmeye karar verir.¹³⁸

Selâvî Efendi'nin kendi kaleminden çıkan bu belgede 1881'den sonra Sudan'a tekrar döndüğüne dair bir bilgi yoktur.¹³⁹ Bu noktada Sudanlı tarihçi Abdürrahim'in

¹³⁵ Mehdi Sudan'da Mehdilik iddiasında bulunmuş bir sûfidir. Başlattığı hareketle ilgili bkz. Öz, Mustafa, "Muhammed Ahmed El-Mehdî", *DİA*, XXX, 496-499.

¹³⁶ Özdağ, Abdullah, "Sudan'da Mehdilik Hareketi (1881-1885)", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 37/63, 2018, 309-330.

¹³⁷ Selâvî Efendi Sudan Meselesiyle 1881'de Muhammed Ahmed el-Mehdî liderliğinde başlayan Mehdilik Hareketini kastetmektedir. Öz, "Muhammed Ahmed El-Mehdî", *DİA*, XXX, 496-499.

¹³⁸ BOA., Y., PRK., AZJ., 25/16-2 [29 Zilhicce 1310/14 Temmuz 1893 tarihli belge]. Belgenin aslı için bkz. Ek 2.

¹³⁹ Zekeriya Kurşun da böyle anlayarak bir bu hataya düşmüştür. Halbuki Selâvî Efendi özelinde bakıldığında kişi tarihi ve hayat örüntüsü şayet belgeler ve kaynaklar biyografik bütünlük ve tutarlılık çerçevesinde işlendiğinde ortaya çıkması mümkün olacak bir olgudur. Selâvî Efendi'nin hayatına ilişkin belgenin bir gazete yazısına taşınarak iki noktada hata yapıldığı görülmektedir: 1) Kişi tarihi bilinmeden bağlamdan kopuk bir yöntemle bir resmî belgenin yorumlanma biçimidir ki

verdiği bilgiye Selâvî Efendi'nin, 1881'de başlayan Mehdilik olaylarından sonra Darfur'a geri döndüğü ve Urabi Paşa Hareketine katılmak için Sudan Genel Valisi olan Mehmed Rauf Paşa'dan izin aldığı aktarılmaktadır.¹⁴⁰

Selâvî Efendi'nin Urâbî Paşa Hareketine sempatiyle yaklaşması bağlamında şu hususa değinmek yerinde olacaktır. Bîtâr, Selâvî Efendi'nin Şam'a geldiği tarihin ay belirtmeden 1300 (1883) olduğunu kaydeder.¹⁴¹ Onun Mısır'dan ayrıldığı yılın 1883 olması dikkate alındığında 1881-1883 yılları arası Mısır'ın ileri gelen ve tanınmış şahsiyetleriyle tanışmak için de yeterli bir süre bulduğu söylenebilir.¹⁴² Bu süre zarfında muhaliflerin fikri önderliğini yapan Cemâleddin Afgani, direnişe destek veren Şair Albay Mahmud Samî Barûdî ve direnişin lideri olan Urabî Paşa gibi edebiyatçısından din adamına birçok isimle tanışmış olması yüksek ihtimaldir. Nitekim edebiyat tarihçilerinin ittifakla dile getirmiş oldukları kadarıyla Urabi Paşa kendisinden, halkın direnişe desteğini arttırmak maksadıyla bir bildiri kaleme almasını istemiştir. Selâvî Efendi tarafından bir şiir olarak hazırlanan bu bildiri metni tüm Kahire'nin sokaklarında dağıtılmıştır.¹⁴³

Urabi Paşa Hareketi başarısızlığa uğrayınca hareketle irtibatlı komuta kademesinden erlere hocalardan şairlere birçok kişi tutuklanmıştır. Abidin, tutuklanacağını anlayan Selâvî Efendi'nin Mîrganiyye tarikatı Şeyhi Muhammed

---

bu metodolojik bir hatadır. 2) Sömürgeleştirme bir gerçeklik olsa da Selâvî Efendi'nin İstanbul'a yönelmesi Mehdilik hareketiyle ilgili değil, Urabi Paşa Hareketiyle ilgilidir ki Urabi Paşa Hareketi II. Abdülhamid hükümeti tarafından doğrudan bir isyan olarak kabul edilmiştir. Kişi isminin doğru aktarılmadığı yazıda birçok yanlışın yanı sıra İngilizler Mısır'ı hem Mehdilik hareketi hem de Urabi Paşa hareketi sebebiyle işgal etmişlerdir, şeklindeki ikilik dikkat de çekmektedir. Mehdilik, Osmanlı ve İngiliz-Mısırlılara karşı yapılmış olan bir ayaklanmadır. Kurşun, Zekeriya, "Sahipsiz diyarlar: Cezayir, Libya ve Sudan", Yeni Şafak, (Erişim Tarihi: 13.6.2022 <https://www.yenisafak.com/yazarlar/zekeriya-kursun/sahipsiz-diyarlar-cezayir-libya-ve-sudan-2049946>).

¹⁴⁰ Abdürrahim, **Nefesât**, s. 83. Hatta Abdurrahim'e göre Selâvî Efendi, Urâbî Paşa'nın da üyesi olduğu Mısırlı Zabitan Cemiyetine üyesi olduğu ve Urabi Paşa Hareketine katılabilmesi için gereken masrafların da Mehmed Rauf Paşa'nın emriyle Dongola yerel yönetimi tarafından karşılandığı aktarılanlar arasındadır. Abdürrahim'in aktardığı bilgiler, Osmanlı idaresinin Urabi isyanına bakışı açısından değerlendirildiğinde doğrusu şaibeli gelmektedir.

¹⁴¹ Bîtâr, **Hilye**, III, s. 1581.

¹⁴² Selâvî Efendi'nin Sultan II. Abdülhamid'e sunduğu arzuhalde hayatıyla ilgili bazı hususları örttüğü anlaşılmaktadır. Bu hususlardan biri baba Abdülgani'nin Mehdilik hareketine katılanlardan olmasıdır. Diğer bir husus ise Selâvî Efendi'nin, Sultan II. Abdülhamid tarafından bir isyan olarak telakki edilen Urabi hareketine katılmış olmasıdır.

¹⁴³ Selâvî Efendi'nin Hareket için kalem aldığı kaside için tezin ikinci bölümünde "A.1.c.3. El-Kasîdetü'l-Bâiyye fi sevretî Ahmed 'Urâbî" başlığına bkz.

Sirrü'l-hatm'a bir kaside yazarak, Kahire'den İstanbul'a doğru çıkmasına yardımcı olmasını rica ettiğini kaydeder.¹⁴⁴ Selâvî Efendi'nin Mısır'dan nasıl çıktığına ve oradan Şam'a nasıl geçtiğine dair bir bilgi bulunmamaktadır.

4. Şam'a Yolculuğu

Albay Urabî Paşa'nın öncülüğünde başlamış olan toplumsal hareketin yerleşik halk için iki önemli sonucu olmuştur: İlki Mısır'ın İngilizler tarafından işgal edilmesi, diğeri İskenderiye ve çevresindeki çatışmalardan olumsuz etkilenen, sayıları 15000'den fazla olduğu tahmin edilen Mısırlı muhacirlerin gruplar halinde Suriye ve Beyrut'a göç etmeleri.¹⁴⁵ Diğer Müslüman memleketlerinde olduğu gibi Suriye halkı nezdinde de Urabî Paşa bir kahraman gibi kabul edilmekte ve emperyalist İngilizlere karşı şanlı savaş verdikleri içinde Mısırlılara yüce millet gözüyle bakılmaktaydı. Suriye topraklarında göç eden Mısırlılar arasında Urabî Paşa propagandası yapılmaması, benzer faaliyetlerin canlanmaması ve varsa da sürdürülmemesi için bölge idarecilerine talimatlar gönderilmiştir. Bunun yanında arşiv kayıtlarında muhacir konumundaki Mısırlıların Suriye'de kalmalarına müsaade edilmediği, gidebilecekleri başka bir yer olmadığından Suriye Valisi Hamdi Paşa ile Meclis-i Vükela arasındaki yoğun müzakereler sonrası önce Ankara ve Kastamonu'ya yerleşebilecekleri ancak daha sonra ise Suriye'de ikamet etmeleri yönünde izin verildiği ifade edilmektedir.¹⁴⁶

Göç devam ederken Mısır'da emperyalist güçler Mısır Hıdivliğinden Urabi Paşa hareketine katılanların yargılanması için divan-i örfi mahkemeleri kurulmasını talep etmiştir. Urabi devrimine karışanların çoğu kurulan divan-i örfi mahkemelerinde yargılanmış ve haklarında sürgün kararı verilmiş olanların isimleri tek tek yayımlanmıştır. Aralarında Şair Bârûdî ve Şeyh Muhammed Abduh gibi toplumun birçok katmanından tanınan ve tanınmayan hocalar, kadılar, bürokratlar, askerler vs. hüküm giymiştir. Hükümlüler arasında Selâvî Efendi'nin adının yer almamasına ve sonrasında olaylara karışan diğer kişiler hakkında da Hıdivliğin yayımladığı genel afla

¹⁴⁴ Abdürrahim, **Nefesât**, s. 85.

¹⁴⁵ Buzpınar, **Hilafet**, s. 334-349.

¹⁴⁶ Osmanlının Mısırlı mültecilerin göç ve ikamet sorunu bağlamında yürüttüğü politikalar için bkz. Buzpınar, **Hilafet**, s. 334-349.

serbest kalarak yargılanmayacaklarına dair bir karar çıkmış olmasına rağmen¹⁴⁷ Selâvî Efendi'nin neden Mısır'dan ayrılmak gibi bir karar aldığına dair -arşiv belgesinde kapalı ifadeleri hariç- makul bir gerekçeye rastlanılmamıştır. Hal böyle olunca onun hareketle irtibatlı kişiler arasında olması sebebiyle er ya da geç kendisinin de yargılanacağı korkusuyla daha mahkemeler başlamadan önce Mısır'dan ayrılma kararı aldığı düşünülebilir.

Selâvî Efendi'nin İstanbul'da ruüslük imtihanına girdiği 21 Nisan 1884 tarihi dikkate alınır¹⁴⁸ onun Şam'da kısa bir süre kaldığı anlaşılr.¹⁴⁹

5. İstanbul'a Gelişi

Selâvî Efendi'yle İstanbul'a gelişiyle ilgili en erken tarihli arşiv belgesi, onun 21 Nisan 1884'ten itibaren İstanbul'da ikamet ettiğini işaret ediyor olsa da 1893 tarihli bir diğer belgede kendi beyanıyla *İtidal* gazetesinin ilk sayısının yayımlandığı 29 Ağustos 1883 tarihinden itibaren onun İstanbul'da bulunduğu bilinmektedir. İstanbul'a kaçarak gelenlerin yanı sıra,¹⁵⁰ Urabi Hareketi içerisinde yer alanlardan Abdullah Nedim gibi saklanabilmeyi başarmış olanlar ve Muhammed Abduh, Cemaleddin Afgani ve Mahmud Sami Barudi gibi yargılanarak ceza almış ve sürgüne gönderilmiş olanlarda¹⁵¹ ihtimal odur ki Selâvî Efendi, hareketin başarısız olması, Mısır'da ve Sudan'da olayların seyrinin olumsuz bir şekilde cereyan etmesi durumunda ne yapması ve Mısır'dan çıkmak zorunda kalırsa nereye yönelmesi gerektiği noktasında bir arayış içerisine girmiştir. Bu arayışlar ve gelişmeler

¹⁴⁷ Devrim sonrası yargılananlar ve devrim liderleri hakkında geniş bilgi için bkz. Rafii, **es-Sevre**, s. 461- 534; en-Nakkâş, Selim Halil, **Mısru li'l-Misriyyîn**, İskenderiyye: Matbaati Cerîdeti'l-mahrûse, 1302/1884, VII, VIII, IX.

¹⁴⁸ BOA, **İ., DH., 913/72510**.

¹⁴⁹ Selâvî Efendi'nin Şam'da ne kadar kaldığına dair şöyle bir çıkarım yapılması mümkündür. Selâvî Efendi, Urabî Paşa'nın asi ilan edildiği 6 Eylül 1882 (Güldeş, s. 81) tarihinden sonra yani 1883'ün başlarında Şam'a gelmiş olmalıdır. Onun, 29 Ağustos 1883'te İstanbul'da kurulan (dî Tarrâzî, **Tarihü's-Sahafe**, II, s. 194.) *İ'tidâl* gazetesinde 21 Nisan 1884'te sermuharirlik yaptığı (**BOA, İ., DH., 913/72510**) kesin olarak bilinmektedir. Kendisi gazete kurucuları arasında olduğunu söylemese de gazetenin ilk sayısının yayımlanmasında görev aldığını aktarmaktadır. (BOA., **Y. PRK., AZJ., 25/16, 002**) Zira gazetenin açılışına düşülen manzum tarih usulü ve şiir sözleri açısından tarih düşürenin Selâvî Efendi olduğunu işaret etmektedir. Güldeş, Dilek, **Urabî Paşa Hareketi ve İngilizlerin Mısır'ı işgali (1881-1882)**, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi TAE, 1999.

¹⁵⁰ Tevfik, **II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e**, s. 134, 136. Tevfik bazıları için mülteci ifadesini kullanırken bazıları içinse firari sıfatını kullanmaktadır.

¹⁵¹ Rafii, **es-Sevre**, s. 503- 526.

neticesinde dönemin şartları gereği gidilebilecek en güvenli yerin ayrıca dînî, ilmî ve fikrî faaliyetlerin yürütülmesine en müsait ortamın İstanbul olduğuna karar vermiş olmalıdır.

Öte yandan Selâvî Efendi'nin İstanbul'a yerleşme düşüncesine II. Abdülhamid'in politikaları çerçevesinden bakıldığında her aydının aklından geçebilecek en isabetli düşünce gibi görünmektedir. Zira II. Abdülhamid'in İttihat -ı İslam politikaları kapsamında hilafet, devlet ve saltanata olan bağlılığı artırmak ve imparatorluğun diğer Müslüman unsurları arasında İslam birlikteliğini güçlendirilmek maksadıyla Arap memleketlerinden yetkin kişileri İstanbul'a davet ettiği ve onları etrafında tutmaya çalıştığı bilinen bir husustur.¹⁵² Arapçayı devletin resmi dili olarak ilan etmeyi bile düşündüğü söylenen II. Abdülhamid, Azmi Özcan'ın ifadesiyle İslam birliği politikaları doğrultusunda dînî eğitimde ve kültürde görünür bir biçimde Arapçaya önem vermiştir.¹⁵³

Selâvî Efendi'nin İstanbul'a gelişi sonrasında gazetecilik ve memuriyet hayatı başlar. Burada bulunduğu süre zarfında saraya yakınlığının yanında hem bürokraside hem de gazetecilik ve yayın hayatında önemli ilişkiler tesis etmiştir.

C. ŞAİRLİĞİ VE ŞİİRLERİ

1. Şairliği

Sudanlı edebiyat tarihçisi Muhammed Abdürrahim, Selâvî Efendi'nin Sudanlı şairlerden olduğunu ve bir Sudanlı olarak Urâbi Paşa Hareketine Bâiyye Kasidesiyle destek verdiğini kaydetmekle¹⁵⁴ onun şiire olan ilgisinin Sudan'da başladığı ifade etmiş olur. Selâvî Efendi'nin şiirlerine dair Abdürrahim'in vermiş olduğu bilgiler birkaç araştırmacı dışında Abidin, Dayf, Mileyk ve Yâzici¹⁵⁵ gibi edebiyatçılar için birincil kaynak niteliğindedir.

Muhgeid, Selâvî Efendi'nin Cahiliyye dönemi ve Abbasi şiirlerini incelemiştir, şeklinde aktardığı bilginin kaynağı belli değildir. Daha çok bir çıkarım olduğu

¹⁵² Aydın, Emre, **Sultan II. Abdülhamid'in Ulema ve Meşayih ile İlişkileri**, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi SBE, 2019, s. 21-29.

¹⁵³ Özcan, **Panislamiz**, s. 90;

¹⁵⁴ Abdürrahim, **Nefesât**, I, s. 83; Abidin, **Tarih**, s. 218; Dayf, **Tarih**, X, s. 667-668.

¹⁵⁵ Abidin, **Tarih**, s. 218; Dayf, **Tarih**, X, s. 667-668; el-Mileyk, **Şüarâ**, s. 28-29.

düşünülen bu görüşe -birazdan ele alınacağı üzere, Selâvî Efendi'nin şiirlerinden hareketle de varılması mümkündür. Bazı edebiyatçılar tarafından kendisine “*Şair-ü Dâri'l-hilafe*” unvanının verildiğini aktaran Muhgeid'in bu aktarımında doğruluk payı olsa da, böyle bir unvanın kendisine kimler tarafından verildiğini gösterir bir bilgi yoktur.¹⁵⁶ Selâvî Efendi'nin İstanbul'a yerleştikten sonra Sultan II. Abdülhamid için kaleme edebi yazılar ve sultan Arap alemindeki imajına dönük yaptığı gazetecilik faaliyetleri kendisine böyle bir yakıştırmanın yapılmasına zemin hazırlamış olabilir.

Bîtâr, onun iyi bir edebiyat tahsili gördüğünü, şiir yazımında iyi ve usta olduğunu da belirtir.¹⁵⁷ Bunun önemli bir örneği II. Abdülhamid'e sunduğu ilk divanı *Hilyetü'l-asri'l-cedîd fî şemâili'l-meliki'l-hamîd*'dir.¹⁵⁸ Divanın şekil bakımından ünlü şair Safiyyüddîn el-Hillî'nin (ö. 749/1348) Artuklu Sultanı el-Melikü'l-Mansûr'a sunduğu methiyesi *Dürerü'n-nühûr Fî medhi'l-melikil Mansur*'a benzer bir üslup takip ettiği görülür. Hatta her iki eserin isimlerindeki ahenk benzerliği de dikkat çekmektedir.

Bîtâr'ın Selâvî Efendi hakkında verdiği önemli bilgiler arasında, onun Şam'dayken yanında Arap edebiyatının en güzel yapıtlarını içeren bir edebiyat mecmuası (antoloji) tuttuğu, bilgisidir. Onun ne kadar bir süreyle böyle bir mecmuayı (veya mecmualar) tutmaya devam etmiş olduğu bilinmiyor olsa da bahsettiği mecmuaya benzer bir taslak çalışma günümüze ulaşmıştır.¹⁵⁹ Mecmua içerisinde Ebîverdi (ö. 507/1113), Ebû Temmâm (ö. 231/846), Ferezdak (ö. 114/732) gibi Abbasi döneminin şairlerinin yanı sıra çağdaşı olan İbrahim Müveylîhi'nin de şiirleri bulunmaktadır.

Selâvî Efendi İstanbul'a yerleştikten sonra Arap şiir dünyasıyla entelektüel bağını sürdürmüştür. Birçok şairin şiirlerinin bulunduğu ve *Ukâzu'l-Edeb* adlı ortak divan çalışması onun riyasetinde yapılmıştır.¹⁶⁰ Klasik Arap şiir panayırlarını

¹⁵⁶ Mugheid, **Sultan Abdulhamid**, s. 75-76.

¹⁵⁷ Bîtâr, **Hilye**, III, s. 1582.

¹⁵⁸ Selâvî Efendi'nin bu divanının tanıtımı için tezin ikinci bölümünde bulunan “**A.1.a.1. Hilyetü'l-asri'l-cedîd fî şemâili'l-meliki'l-Hamîd**” başlığına bkz.

¹⁵⁹ Mecmuanın tanıtımı için tezin tezin ikinci bölümünde bulunan “**A.2.b. Selâvî Efendi'ye Ait Fevaid Defteri**” başlığına bkz.

¹⁶⁰ Çalışma için tezin tezin ikinci bölümünde bulunan “**A.1.f. Ortak Divân: Ukâzu'l-Edeb**” başlığına bkz.

(sempozyum) ihya gayesine dönük bu ortak sanat çalışmasının Osmanlı dönemi Arap şiiri için söylenen klişelerinden kurtulmak, durgunluk ve donukluğu kırma gayesiyle planlandığı anlaşılmaktadır. Usta şairlerin onurlandırıldığı, genç şairlerin takdim edildiği sanat çalışmasında Selâvî Efendi hem ev sahibi hem de eleştirmen konumundadır. Sultan II. Abdülhamid'in himayesinde gerçekleştirilmiş panayırın geri plandaki detayları ve panayır sonrası yansımalarına ilişkin pek malumat elde edilmemiş olsa da Osmanlı Devleti'nin Arap edebiyatına ve sanatçılara verdiği değeri göstermesi açısından önemlidir. Bu ortak çalışmada bulunan Ahmed Şevki, Veliyyüddin Yeken gibi neo-klasik dönemin ihya ekolu şairlerinin hemen hepsinin biyografî, şiir ve nesirleriyle ilgili birçok çalışma varken Selâvî Efendi ve şiirleri hakkında yapılmış neredeyse hiç çalışma yoktur.

2. Şiirleri

Sudanlı Arap edebiyatçılarından Abdülmecîd Abidin, yaygın kanaate göre Hicaz ve özellikle Mısır'ın on dokuzuncu ve yirminci yüzyıllarda Sudan edebiyatının en önemli kaynakları arasında yer aldığını ifade eder. Dolayısıyla bu etkileşimin bir sonucu olarak geleneksel şiirin izlerine, on dokuzuncu yüzyıldan sonra Sudan edebiyatında rastlamak mümkündür. Bu minvalde klasik şiir anlayışına ve yapısına dönme meselesi, dînî söylemin etkisinin görüldüğü Osmanlı ve Mehdilik dönemi Sudan şairlerinin de meseleleri arasındadır. Abidin, bu dönemlerde yerel ağızlarla söylenen şiirin yerini klasik şiir anlayışının almaya başladığını, Sudan şiirinde neredeyse unutulmuş olan savaş kahramanlığı temalı şiirlerin yeniden ortaya çıktığı söyler. Burada belki de en önemli etken Sudan bölgesinin Kavalalı Mehmed Ali Paşa tarafından fethedilmiş olmasıdır. Nitekim hemen tüm edebiyat tarihçileri, Sudan bölgesi edebiyatında savaş kahramanlığı temalı şiirlerin Selâvî Efendi'yle başladığını vurgulamakta ve Urâbî ayaklanmasında yazdığı *Kaside-i Bâiyyesi*'ni buna örnek göstermektedirler.¹⁶¹

Osmanlı dönemi Sudan şiirinin iki önemli özelliği vardır:

1) Üslup bakımından şiirlerde söz sanatlarının (mühassinâti lafziyye) çok

---

¹⁶¹ Abidin, *Târîh*, s. 217-222.

belirgin olması,

2) Bilim ve teknoloji temalarının şiire dahil edilmesi ile şairin hayal dünyasında bilim ve teknolojinin etkisi.¹⁶²

Selâvî Efendi'nin şiirlerinde birinci hususun çok yaygın olduğunu söylenemez. Ancak zaman zaman şiirlerinde tekrara ve tekellüfe düştüğü görülmektedir.

Selâvî Efendi şiirlerini aruz vezniyle yazmıştır. Serbest (hür) vezinle yazdığı şiirleri bulunmamaktadır. Geleneksel kaside tarzına uygun şiirler kaleme almıştır. Şiirleri genel itibarıyla methiye ağırlıklı olmakla beraber mersiye, siyaset ve hamaset şiirleri de bulunmaktadır. Dayf, onun şiirlerinin ağırlıklı olarak fahr ve hamase türünden şiirler olduğunu söyler.¹⁶³

Selâvî Efendi, şiirlerinde aruz, kafiye ve beyit birliğini korumuş, bu bağlamda klasik Arap şiir tarzına bağlılığın dışına çıkmamıştır. Öte yandan şiirlerinde konu, duygu ve düşünce birliğinin olduğunu söylemesi zordur. Şiirlerini tek kafiyeyle sınırlandırmadığı gibi “taşır”¹⁶⁴ türünden kasideleri bulunmaktadır.

Yine tespit edilen şiirlerinden hareketle Ahmet Şevki ve çağdaşı edebiyatçılar gibi batı kültürünün etkisiyle yazılmış şiirlerinin olduğundan bahsetmek zordur. Bunun yanında hayatının sonuna dek İstanbul'da kalan Selâvî Efendi'nin şiirlerinde kullandığı birkaç Türkçe kelime dışında şiirlerinde Türk edebiyatından etkilendiğini gösterir herhangi bir ize rastlanılmamıştır.

Sultana övgü Selâvî Efendi'nin poetikasında önemli bir yere sahiptir. Peygamberin manevî mirasının temsilcisi olması hasebiyle sultanı öven şiirler kaleme almayı kendine dînî bir sorumluluk olarak görür. Osmanlı devletinde ve dünyada ortaya çıkan siyasi ve edebi gelişmeleri yakından takip eden Selâvî Efendi, Sultan II. Abdülhamid'in merkezde olduğu dînî, sosyal ve politik söylem içeren medih şiirleri kaleme almıştır.

Selâvî Efendi şiirlerinde felsefenin, astronominin ve diğer ilimlerin

---

¹⁶² Abidin, *Târîh*, s. 218.

¹⁶³ Dayf, *Târîh*, X, s. 666.

¹⁶⁴ Taştır, bir şiirin beyitlerinin mısraları arasına aynı vezinde ve anlam bütünlüğünü koruyacak şekilde üçer mısra ilâvesiyle yapılır. Pala, İskender, Kılıç, Filiz, “Musammat”, *DİA*, XXXI, 233-235.

kavramlarına da yer vermektedir. Divanında “*cevher-i ferd*”¹⁶⁵ kavramını kullandığı görülmektedir.¹⁶⁶ Fakat felsefi ve diğer ilimlerin konularını içeren temalı şiirler kaleme alıp almadığı bilinmemektedir. Şiirlerinde zaman zaman simâk ve nesr gibi gök cisimlerini bir teşbih nesnesi olarak kullanmaktadır.¹⁶⁷

Selâvî Efendi iyi derecede Türkçe biliyor olmasına rağmen tespit edebildiğimiz kadarıyla Türkçe yazdığı şiiri bulunmamaktadır.

Bir diğer husus ise şiirlerinde genel olarak kasidelerinin son beyitlerinde muhâvere (karşılıklı konuşma) dilinin benimsediği anlaşılmaktadır.¹⁶⁸

Selâvî Efendi’nin edebi çalışmaları ve bir sultan şairi olduğuna ilişkin Arapça kaynaklarda her hangi bir vurgu olmasa da son zamanlarda Modern Arap şairlerine dair hazırlanmış *Mu’cemu’l-Babtayn* adlı elektronik sözlükte Selâvî Efendi’nin şiirinin özelliklerine dair şu değerlendirme yapılmaktadır:

“Farklı konularda olmakla birlikte şiirleri çok azdır. Nazmettiği şiirler çoğunlukla medih, hamase ve vatanseverlik türünden şiirlerdir. Şiirlerinde vahdetü’l- ‘uzviyye’yi (organik birlik/yapısal birlik) korumakta ve klasik girişe (etlal) yer vermemektedir. Şiirlerinde sömürgecilere ve işgalcilere karşı bir tavır takınmaktadır. Şiirlerinin dili güçlü olup yapı bakımından iyi ve sağlamdır. Şiirleri anlam açısından kolay anlaşılır tarzda olup hayal unsuru ise gerçeğe yakındır. Söz sanatlarına önem verdiği gibi betimleyici bir üsluba sahiptir. Urâbî Devriminde nazmettiği kasidesi yaşadığı döneminin şairlerini ve devrim taraftarlarını yansıtan tarihi bir belge niteliğindedir.”¹⁶⁹

Söz konusu e-sözlükte Selâvî Efendi’nin şiirinin genel olarak özelliklerine dair dört eser kaynak gösterilmektedir. Bunlardan Selahaddin el-Mileyk¹⁷⁰ ile Abdülmecîd Âbidîn’in eserlerinde onun şiirinin özelliklerine dair herhangi bir değerlendirme ve yorum yapılmamaktadır. İzzeddin el-Emîn’in eserine ulaşmak mümkün olmamıştır. el-Emîn’in eseri hariç yukarıda anılan yazarların ve Sudan Arap edebiyatına dair eser kaleme alanların Selâvî Efendi’nin şiirlerini değerlendirirken onun sadece üç

¹⁶⁵ Kutluer, İlhan, “Cevher”, *DİA*, VII, 450-455.

¹⁶⁶ Selâvî, *Divan*, Kaside: 22, Beyit: 4.

¹⁶⁷ Selâvî, *Divan*, Kaside: 12, Beyit: 3.

¹⁶⁸ Selâvî, *Divan*, Kaside: 12, Beyit: 20-21.

¹⁶⁹ Kollektif, *Mu’cemü’l-bâbtayn li’ş-su’arâi’l-‘arabi’l-mu’âsirîn*, I, s. 7800 (Erişim Tarihi: 1.11.2021 <https://www.almoajam.org/lists/inner/7845>).

¹⁷⁰ Mileyk, *Şüarâ*, s. 28-29; Abidin, *Tarih*, s. 217-222.

kasidesine değindikleri, şiirlerinin metin tahlili noktasında ise sadece onun Urâbî ayaklanmasında yazdığı *Kaside-i Bâiyye*'yi ağırlıkla baz aldıkları, bu bağlamda yapılan atıflardan hareketle hepsinin ortak kaynağının Abdürrahîm'in *Nefesâtü'l-Yerâ*' adlı eseri olduğu anlaşılmaktadır.¹⁷¹ Bu kanaatimizi gerek yukarıda yapılan alıntı gerek Halîm Yazıcı'nın Sudan'daki edebiyat akımlarıyla ilgili yazdığı eserindeki Abdürrahîm'in eserinden yaptığı uzun alıntılar destekler mahiyettedir.¹⁷² Dolayısıyla bu tez çalışmasıyla ortaya çıkan divanlarındaki kasideler ile dönemin gazetelerinde tefrike edilerek yayımlanan şiirlileri muhteva, şekil ve üslup bakımından incelenmedikçe yapılan değerlendirmeler eksik kalacaktır.¹⁷³ Hatta yukarıdaki alıntı paragrafta belirtilen “*Şiirlerinde vahdetü'l- 'uzviyye'yi (organik birlik/yapısal birlik) korumaktadır*” ifadesi gibi onun şiir anlayışını yanlış yansıtan sonuçlara varılacaktır. Zira Modern Arap şiirinde *vahdetü'l- 'uzviyye'yi (organik birlik/yapısal birlik)* Dîvan ekolu ile Romantizm ekolünün savunduğu bir yaklaşım olup Selâvî Efendi'nin tespit edebildiğimiz kadarıyla tüm şiirlerinde klasik üsluptan ayrılmadığı gibi aruz veznini kullanmaya devam ettiği, ayetler, hadisler ve klasik örneklere başvurduğu çok açıktır.

Yukarıda tek bir kaynaktan hareketle şiirlerine dair yapılan eksik yorum Selâvî Efendi'nin hayatı için de geçerlidir. Özetle ifade edilmesi gerekirse sözü geçen kaynaklarda onun İstanbul'da ikameti esnasında ortaya koyduğu çalışmalarından bahsedilmediği gibi kendisinden hiçbir haber alınamadığının da altı çizilmektedir.¹⁷⁴ Halbuki hayatının en önemli dönemi İstanbul'da geçmiş, edebi ve siyasi çalışmalarını burada ortaya koymuştur.

¹⁷¹ Yazarların sadece *Kaside-i Bâiyye*'yi esas alarak metin tahlili yapmalarının Abdürrahîm'in *Nefesâtü'l-Yerâ*'da onun şiirlerini benzer bir anlatımla değerlendirmesinden kaynaklandığı tahmin edilmektedir.

¹⁷² Halîm Yazıcı'nın Selâvî Efendi'nin şiirinin özelliklerine dair bkz. Yazıcı, **es-Sudan**, s. 257-262

¹⁷³ Hatta Selâvî Efendi'nin mısırdan ayrıldıktan sonraki edebi çalışmalarına dair neredeyse hiçbir bilgi yer almamaktadır.

¹⁷⁴ Kollektif, **Mu'cemü'l-bâbtayn**, I, s.7800.

II. BÖLÜM
SELÂVÎ EFENDİ’NİN ESERLERİ VE DİĞER EDEBİ-
KÜLTÜREL ÇALIŞMALARI

A. SELÂVÎ EFENDÎ'NİN ESERLERİ

Bu bölümde Selâvî Efendi'nin eserleri ve çalışmalarına yer verilecek; manzum, mensur ve diğer eserleri başlıklarına göre gruplandırarak tanıtılacaktır. Selâvî Efendi eserlerini yayımladığı sırada bir devlet memuru olduğundan Sicill-i Ahvâl Defteri'ndeki resmi kayda ve diğer bilgilere göre kendisine ait 12 adet basılı eserin bulunduğu anlaşılmaktadır. İleride işaret edileceği üzere bu eserler içerisinde kayıp veya kütüphane envanterlerine işlenmemiş olanların tamamının bilgilerine II. Abdülhamid dönemi 1892 yılında kadar basılan eserlerin künye bilgileri ve basım tarihlerinin yayımlandığı katalogda yer verildiği tespit edilmiştir.¹⁷⁵

Tespit edebildiğimiz matbu eserleri aşağıda yayım tarihine göre verilecek; elyazması halinde olan divanı, derlenmemiş ve başkaları tarafından aktarılan kasidelerinin matla/giriş ve hatime/son beyitleri verilerek içinde geçtiği eserlerin adlarına veya bulundukları kütüphanelerin künye/referans bilgilerine işaret edilecektir.

Aşağıda gruplandırmada Selâvî Efendi'nin çalışmalarının bir kısmı manzum ve mensur türü eserlerden, bir kısmı gündemin bir parçası niteliğinde olan gazete ve dergi türü yayımlar ve bir kısmı ise ilmi çalışmalardan oluşmaktadır. Selâvî Efendi'nin şairliği bölümünde sadece Sudan ve Mısır döneminde yazdığı üç kasidesinden başka diğer hiçbir çalışmasına bazı yabancı yazarlar dışında göz atan bir araştırmacı bulunmadığı ve eserlerinin içeriğinin tespiti noktasında ciddi bir çalışma olmadığı için aşağıda eserleriyle ilgili detaylı bilgi verilecektir.

Selâvî Efendi'ye ait eserlerin tanıtımında mümkün olduğunca şu altı başlık dikkate alınmaya çalışılmış; her bir başlık bir paragraf olacak şekilde gruplandırma yapılmıştır: 1) Eserin adı, biyografi/bibliyografya kitaplarında zikredilip zikredilmediği, genel olarak konusu; 2) Genel olarak eserin bölümleri; 3) Eserde ele alınan bölümlere dair özet bilgi; 4) Eserin dili, matbu ve el yazması nüshaları, üzerine çalışılıp çalışılmadığı bilgisi; 5) Eserin telif tarihi, matbu ise yayım bilgileri; 6) Derlenmemiş olan kasidelerin baş ve son beyitleri, kasidelerin vezin ölçüleri, beyit

¹⁷⁵ BOA., DH. SAİDd., 92/35.

Nezaret-i Maarif-i Umumiyye Kataloğu, s. 147, 157, 162, 166, 170, İBB Atatürk Kitaplığı, no:172/01, İstanbul: h. 1310/r. 1308 (m. 1892).

sayısı, biliniyorsa hangi münasebetle söylendiği, mersiye, hamaset, medih, hiciv gibi kasidelerin ana teması, kaynak bilgisi (dipnotta).

1. Manzum Eserleri ve Kasideleri

Selâvî Efendi'nin dört matbu ve bir el yazması olmak üzere beş divanı, bir manzum tarih kitabı, bir ortak şiir mecmuası, kendisi tarafından iki kapak arasında toplanmayan ancak farklı edebiyat çalışmalarında aktarılan kasideleri ve bir edebiyat çalışması bulunmaktadır.

a. Matbu Divanlar

1. Hilyetü'l-'asri'l-cedîd fî şemâîli'l-meliki'l-Hamîd – (حلية العصر الجديد في شمانل الملك الحميد)

Bu divan, Selâvî Efendi'nin de belirttiği üzere yayımlanmış ilk divanıdır.¹⁷⁶ Divan, başlıkta yer aldığı isimle yayımlanmıştır. Kehhâle, Bîtar'dan nakille onun sadece bu eserine yer verir.¹⁷⁷ Serkis, eseri yayımlandığı adıyla kaydederken,¹⁷⁸ Bîtar, eserin adını “'Asri'l-cedîd” olarak verir.¹⁷⁹ Divan, Selâvî Efendi'nin Sultan II. Abdülhamid için söylediği medih kasidelerinden oluşmaktadır.

Divan, mukaddime, şiirler ve hatime olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır.¹⁸⁰ Eserin matbu nüshasında on önemli hocanın¹⁸¹ takrizi de bulunmaktadır.¹⁸²

Selâvî Efendi, divandaki kasidelerinin tamamını örneği nadir görülecek bir usulle kalem almıştır.¹⁸³ Divanda, kasidelerin ve kasidelerdeki beyitlerin sayısında,

¹⁷⁶ Selâvî Efendi, *Hilye*, s. 5.

¹⁷⁷ Kehhâle, *Mu'cem*, 13/207.

¹⁷⁸ Serkis, *Mucem*, I, s.1038.

¹⁷⁹ Bîtar, *Hilye*, III, s. 1582.

¹⁸⁰ Eserin el yazması nüshası için bkz. Selâvî Efendi, *Hilyetü'l-'asri'l-cedîd fî şemâîli'l-meliki'l-Hamîd*, İstanbul Üniversitesi Ktp., Nadir Eserler Blm., nr. 4704, vr. 1^b- 69^b.

¹⁸¹ Bu Hocalar şunlardır: Mahmud Efendi el-Hamzavi, İbn Âbidînzâde, Muhammed Efendi et-Tantavi, Şeyh Selim el-Attar, Şeyh Bekri Efendi el-Attar, Şeyh Muhammed el-Mübarek el-Cezairi, İbrahim Ethem Bey, Hasan Hüsnü Bek et-Toyrâni, Abdülmecid Efendi el-Hânî ed-Dımaşkî ve Şeyh Yusuf Efendi en-Nebhânî. Selâvî Efendi, *Hilye*, s. 106-117.

¹⁸² Eserin matbu bir nüshası için bkz. Selâvî Efendi, *Hilyetü'l-'asri'l-cedîd fî şemâîli'l-meliki'l-Hamîd*, İstanbul: Â. K. Tuzliyân Matbaası, 1302/1885, Süleymaniye Ktp., İzmirli İsmail Hakkı Blm. nr. 3834. Matbu nüshada 109 ve 110 sayfalar yoktur.

¹⁸³ Bir diğer örneği Safiyyüddîn el-Hillî'nin (ö. 749/1348) kaleme aldığı *Dürerü'n-nühûr Fî medhi'l-melikil Mansur*'udur. Divanın tahkikli neşri için bkz. el-Hillî, Safiyyüddîn, *Dürerü'n-nühûr Fî medhi'l-meliki'l-Mansur*, (thk. Kerim Faruk), Ankara: Sonçağ Yayıncılık, 2021.

elifba sırasına göre beyit başlarının ve kafiyelerinin aynı harfle başladığı ve aynı harfle bittiği “yirmi dokuza yirmi dokuz” esası gözetilmiştir: Buna göre divanda hece harflerinin sayısınca 29 adet kaside bulunmakta, her kaside 29 beyitten oluşmakta, tüm kasideler elifba sırasına göre tertip edilmekte ve ilk beyitten son beyite kadar her kasidenin kafiyesi yine başladığı harfle bitmektedir.

Sultan II. Abdülhamid’e ithaf edilmiş olan divanın telifi, Selâvî Efendi henüz İstanbul’a yerleşmeden önce 1882/1299 yılında tamamlanmıştır. Selâvî Efendi, Sultan’a arz etmeden önce, divana nihaî şeklini verebilmek için gerekli düzeltmeler yaptığını belirtir. Şam’dayken kendisiyle sık sık bir araya geldiği Bîtâr’a divandan bazı kasideleri okuduğu aktarılan bilgiler arasındadır.¹⁸⁴

Arapça olan Divan, Maarif Nezareti’nin 532 no’lu izniyle Â. K. Tuzliyân Şirket-i Mürettibiye Matbaası’nda h. 1302 (1884-5) yılında İstanbul’da 112 sayfa olarak basılmıştır. Divan üzerine bugüne dek herhangi bir çalışma yapılmamıştır. Maarif Nezareti’nin 532 no’lu ruhsatıyla basılmasına izin verilen eserlerin katalogunda yer alan bilgidен anlaşıldığı üzere Selâvî Efendi’nin bu divanının yukarıda belirtilen tarihten önce de (r. Eylül 1300, h. 1301, m. Eylül 1884) basıldığı tespit edilmiştir.¹⁸⁵ Divanın, Maarif Nezaretinde yüksek övgüye mazhar olması neticesinde Münif Paşa’nın teşvikiyle Osmanlı memleketlerinde önemli kütüphane ve mekteplere ücretsiz gönderilmesine izin verilmiştir.¹⁸⁶

2. Bülûğu’l-Emânî fî’l-Medîhi’s-Sultanî (بلوغ الأماني في المديح السلطاني)

Bu divan, Selâvî Efendi’nin Sultan II. Abdülhamid için söylediği medih kasidelerini *Bülûğu’l-emânî fî’l-medîhi’s-sultanî* başlığıyla bir araya getirdiği ve Sultan’a arz ettiği ikinci divanıdır.¹⁸⁷ Biyografi veya bibliyografya eserlerinde Selâvî Efendi’nin bu divanından bahsedilmemektedir.

¹⁸⁴ Bîtâr, **Hilye**, III, s. 1582. Ancak Bîtâr’ın “Şam’a geldiği 1300’de söz konusu kasideleri yazmakla meşguldü” ifadesiyle Selâvî Efendi’nin “1299’da tamamladım” ifadesinin çelişmemesi için onun eserini ilgili tarihte tamamladığı fakat eserine son halini vermediği şeklinde anlaşılması gerekir. Nitekim onun Şam’dayken bazı kasideleri dostlarına aktararak onların görüşlerini aldığı ve sonrasında da kasideleri düzelttiği bilinmektedir.

¹⁸⁵ **Nezaret**, s. 147.

¹⁸⁶ Selâvî Efendi, **Hakaik**, Sayı: 1, s. 2.

¹⁸⁷ Selâvî Efendi, **Bülûğ**, s. 5.

Divanda iç tertibinde kasidelerin yazıldığı tarihlerin esas alınması yerine kasidelerin kafiyeleri ile alfabetik harf sıralaması esas alınmıştır. Bunun yanında kasideler arasında kafiyesi ث, خ, ج, ذ, ز, ش, ص, ط, ظ, غ, ق, و gibi redif harfleriyle biten kasideler de bulunmamaktadır. Divanda toplam 31 kaside vardır.

Divanda Selâvî Efendi'nin Sultan II. Abdülhamid'e olan bağlılığını ve hayranlığını arz etmek üzere söylediği methiyelerin yanı sıra Ramazan ve Kurban Bayramı tebrikleri,¹⁸⁸ Cûlus yıl dönümleri,¹⁸⁹ sultan ve şehzadelerinin doğum günü kutlamaları,¹⁹⁰ Sürre Alayı törenleri,¹⁹¹ bazı önemli yapıların inşasının tamamlanması,¹⁹² imparatorluğu ilgilendiren bazı önemli siyasi meseleler¹⁹³ gibi birçok farklı önemli gün ve olaylar vesilesiyle söylemiş ve yayımlamış kasideler yer almaktadır.¹⁹⁴

Sultan II. Abdülhamid'e ithaf edilen divanın başında kısa bir mukaddime yer almaktadır. Arapça olan Divan, Maarif Nezareti'nin 148 no'lu izniyle Â. Mâvyan Şirket-i Mürettibiye Matbaası'nda h. 1305 (1887-8) yılında İstanbul'da 72 sayfa olarak basılmıştır.¹⁹⁵ Divan üzerine bugüne dek herhangi bir çalışma yapılmamıştır. Sultan II. Abdülhamid dönemi Encümeni Teftiş Komisyonu'nun ruhsatıyla basılmasına izin verilen eserlerin katalogunda¹⁹⁶ yer alan bilgidен anlaşıldığı üzere bu divanın yukarıda belirtilen tarihten önce de (r. Eylül 1302, h. 1303, m. Eylül 1886) basıldığı tespit edilmiştir.¹⁹⁷

3. el-İhtiyâriyyât (الاختيارات)

¹⁸⁸ Selâvî Efendi, **Bülûğ**, s.5.

¹⁸⁹ Selâvî Efendi, **Bülûğ**, s.5.

¹⁹⁰ Selâvî Efendi, **Bülûğ**, s.5.

¹⁹¹ Selâvî Efendi, **Bülûğ**, s.5.

¹⁹² Selâvî Efendi, **Bülûğ**, s.5.

¹⁹³ Selâvî Efendi, **Bülûğ**, s.5.

¹⁹⁴ Selâvî Efendi, **Bülûğ**, s.5.

¹⁹⁵ Eserin matbu bir nüshası için bkz. Selâvî Efendi, **Bülûğü'l-emânî fi'l-medîhi's-sultânî**, İstanbul: Â. Mâvyan Matbaası, h. 1305 (1887-8), İstanbul Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi Blm. no: 5329.

¹⁹⁶ **Nezaret**, s. 157.

¹⁹⁷ Bu eserle ilgili arşiv belgelerinden hareketle bu divanı farklı zamanlarda yeniden bastırmak isteyen Selâvî Efendi'nin basım için maddi destek arayışına girmiş olduğu anlaşılmaktadır. bkz. BOA., **DH., MKT., 1631/29, 001-001; DH., MKT., 1632/40, 001-001; DH., MKT., 1639/122, 001-001.**

Eserin matbu bir nüshasına ulaşılammıştır.¹⁹⁸

4. Dîvânü'l-Kasâidü'l-Hamîdiyye (ديوان القصائد الحميدية)

Eserin matbu bir nüshasına ulaşılammıştır.¹⁹⁹

b. El Yazması Şiir Divanı

Tezimizin üçüncü bölümünde “Divanın Bölümleri” başlığı altında divan hakkında detaylı bilgi verilecektir. Kaynaklarda Selâvî Efendi'nin bu elyazması şiir divanından bahsedilmemektedir.

c. Derlenmemiş Kasideleri

Bu kısımda Selâvî Efendi tarafından divan adıyla iki kapak arasında derlenmemiş şiirleri ele alınacaktır. Bu şiirler ya kendisi tarafından yayımlanmış ya da çağdaşlarının eserlerinde ona nispet edilmiş olan şiirlerdir. Selâvî Efendi'nin hayatı ve eserleri hakkında araştırma yapılmamış olduğundan derlenmemiş şiirlerini burada tespit ederek bir yandan medih dışında da eserler verdiğini ortaya koymak, diğer yandan da Selâvî Efendi'nin şiirleri hakkında araştırma yapacaklara kolaylık sağlamak amaçlanmaktadır.²⁰⁰

Araştırma kapsamında Selâvî Efendi'nin hamaset (epik şiir), medih, mersiye, na't olmak üzere farklı temalarda kaleme aldığı şimdilik derlenmemiş 14 kasidesinin olduğu tespit edilmiştir.

1. Emîr Abdulkâdir el-Cezâyirî İçin Söylediği 1. Mersiyesi:

Selâvî Efendi'nin tespit edilebildiği kadarıyla iki mersiyesi olup her ikisi de Emîr Abdulkâdir el-Cezâyirî için söylenmiştir.²⁰¹

Kasidenin matlaı:

¹⁹⁸ **Nezaret**, s. 162.

¹⁹⁹ **Nezaret**, s. 166.

²⁰⁰ Eserlerini neşretme noktasında gayet başarılı olduğu düşünülen Selâvî Efendi'nin Sultan II. Abdulhamid için söylediği şiirler ve Osmanlı Sultanları için yazdığı edebi eser dışındaki methiye ve diğer edebi çalışmalarını neden iki kapak arasında toplamadığına dair henüz bir cevap bulunamamıştır.

²⁰¹ Bîtâr, **Hilye**, II, 909-910.

فما مات من نال الحظوظ العواليا

على نفسه فُلَيْتُكَ من كان باكيا

Bu kaside yirmi dokuz beyitten oluşmaktadır.

2. Emîr Abdulkâdir el-Cezâyirî İçin Söylediği 2. Mersiyesi:

Kasidenin matları:

قد حل في أرجائها القمر المنير

يا طالب الإمداد دونك روضة

Bu kaside altı beyitten oluşmaktadır.

İlk kasidesi bir teselli mersiyesi olup bu kasidede şair, Emir'in âdil, merhametli, vakarlı, hikmetmeşreb, çok şükreden ve kanaatkar olmak gibi en güzel haslet ve özelliklerini öne çıkarmanın yanı sıra batıl olan bu dünyadan hak ölümle en hayırlı ve yüksek mertebelere nail olduğu için onun adına ancak sevinç göz yaşı dökülebileceğini, kendinden evvel vefat eden dedesi İmâdüddîn gibi onun da Peygamberin yolundan giderek yaratıcının emrine boyun eğdiğini, arkasından acı ve hüznlenmenin doğru olmadığını zira bu durum yıkıcı olsa da sabrın en güzel sığınak olduğunu ve şüphesiz onun yerini dolduracak birçok şerefli torunları halef bıraktığını dillendirmektedir.²⁰² İlk kasidesinde her hangi bir tarih düşürmezken ikinci kasidesinde Emir'in vefat tarihini son beyitin “حَيِّ بِدَارِ الْخُلْدِ مولانا الأمير” ikinci dizesiyle 1300 olarak vermektedir.²⁰³

3. el-Kasîdetü'l-Bâiyye fî sevreî Ahmed 'Urâbî (القصيدة البائية في ثورة أحمد)

²⁰⁴(عربي)

Kırk beş beyitten oluşan bu kaside Selâvî Efendi'nin “Urabi Paşa Hareketi” için kaleme aldığı kasidesidir.²⁰⁵

Kasidenin matları:

والله ناصرُنا بسيف «عربي»

شُغِلَ العِدا بِنَشْتِ الأَحْزَابِ

²⁰² Her iki kasidenin orjinal metinleri için bkz. Bîât, **Hilye**, II, 907-910.

²⁰³ İkinci kasidenin en son beyitinin ikinci dizesindeki harflerin toplamı ebced (cümmel) hesabıyla 1310'a tekabül etmekte olup burada düşürülen tarih Selâvî Efendi'nin diğer bazı kasîde ve kıt'alarında da karşılaştığı üzere hatalıdır. Zira Emir'in vefat tarihi 26 Mayıs 1883 (19 Receb 1300)'tür. Kuran, Ercüment, “Abdülkâdir El-Cezâirî”, **DİA**, I, 233.

²⁰⁴ <https://www.almoajam.org/lists/inner/7845>.

²⁰⁵ Abdürrahim, **Nefesât**, s. 83-85.

Kasidenin hatimesi:

واسلم ودم في حظوة يحيا بها
يحيى السلاوي منك بالترحاب
هذه مآثرك الجميلة زينت
رمضان بالترغيب والترهيب
لثمان عشر منه قد أختها:
«بالله نصرتنا وسيف عرابي»

Kasidenin soy beyitinde Urabi Paşa Hareketinin başladığı 1298/1881 tarihi ebced usulüyle düşünülmüştür.²⁰⁶

4. Kasidetü Düm li'n-Nedâ (قصيدة دم للندى)

Selâvî Efendi'nin Mirganî tarikatının halifelerinden Muhammed SIRRÜ'l-hatm için kaleme aldığı bu kaside otuz bir beyitten oluşmaktadır.²⁰⁷ Kaside “*Kasîdetü 'n-Nûniyye fî medhi sirri 'l-hatmi 'l-Mîrganî*” adıyla da bilinmektedir.

Kasidenin matları:

بمثل فخر ك هذا الدهر يفتخر
والمجد يؤمر أو ينهى فيأتمر

Kasidenin hatimesi:

دم للمحبين والأنجال مسندا
يؤوى إلى ركنه ما دامت لك البشر

5. Kasidetü re'â'llâhu dehran (قصيدة: رعى الله دهرًا)

Elli iki beyitten oluşan kaside adını dördüncü beyitinin ilk dizesinden almaktadır. Selâvî Efendi'nin Mîrganî'nin²⁰⁸ torunlarından Muhammed el-Mîrganî el-Hatm b. Muhammed SIRRÜ'l-hatm b. Muhammed Osman SIRRÜ'l-hatm için söylediği methiyesidir.²⁰⁹

²⁰⁶ Urabi Paşa olayının 1298 tarihinde meydana geldiğine dair bkz. Bedevî, “eş-Şi'ru fî's-Sûdân: eş-Şi'ru fî'l-'ahdi't-turkî”, *Alemü'l-ma'rife*, Sayı 41, s. 32-33.

²⁰⁷ Abdürrahim, *Nefesât*, s. 87-88.

²⁰⁸ Ebü'l-hayr, Abdullah Mirdâd, *el-Muhtasar min kitâbi neşri'n-nûri ve'z-zehr fî terâcimi efâdili Mekke: mine'l-karni'l-Âşiri ilâ'l-karni'r-râbi'i 'aşar*, (haz. ve iht. Muhammed Said el-Âmûdî ve Ahmed Ali), 2. bsk., Cidde: Alemü'l-ma'rife, 1986/1406, s. 492; Yerinde, “Mîrganiyye”, *DİA*, 154-156.

²⁰⁹ Mîrganî, Muhammd Osman, *Mecma'u'l-garâibi'l-müferrekât min letâifi'l-hurâfâti'z-zâhibât*, Mısır: Dâru'l-küttübi'l-arabiyyeti'l-kübrâ, 1332/1914, s. 100-103; el-Mileyk, *Şü'arâ*, s. 297-298. Selahaddin el-Mileyk (Mileyk, Şü'arâ, s. 295-297), Şevki Dayf (Dayf, *Tarih*, X, s. 668) ve Semih Ceyhan'ın (Ceyhan, “Selâvî, Ahmed b. Muhammed”, *DİA*, 360-361) Selâvî Efendi'nin

Kasidenin matları:

بَلِيْتُ وَطَرَفِي لِلْمَحَاسِنِ يَقْظَانُ   وَطَرَفُ اللَّيَالِي عَنْ ذَوِي الْمَجْدِ وَسَنَانُ

Kasidenin hatimesi:

وَهَل نَنْتَقِي فِي حَادِثِ الدَّهْرِ سَطْوَةً   وَنَحْنُ لَسِرِ الْخَتَمِ فِي مِصْرٍ جِيرَانِ
إِلَهِي بِهِمْ فَرَجٌ مِنَ الْهَمِّ كَرِبَتِي   وَحَقَّقْ رَجَائِي وَالرَّجَا مِنْكَ غَفْرَانِ
وَصَنْ «سِرْهُمْ» وَاحْفَظْ خَدِيجَةَ بَنْتَهُمْ   عَلَيْهِمُ السَّلَامُ مِنْ عِلَاكَ وَرِضْوَانِ
وَصَلَّى عَلَيْكَ اللَّهُ يَا خَيْرَ مَنْ سَعَى   لَطِيبَتُهُ الْغُرَا رِجَالٌ وَرِكْبَانِ

Kasidelerinde tarih düşürme usulünü benimseyen Selâvî Efendi bu kasidesinde herhangi bir tarih düşürmemiştir. Kaside, Muhammed Sîrrü'l-hatm'in telif ettiği eserin sonunda zeyl olarak basılmıştır. Bu zeylin başında Selâvî Efendi'nin 1300 tarihinde Urabî Paşa Hareketi'ne katılanlardan olması sebebiyle zor durumda kaldığı, başına gelen bu sıkıntıdan onu kurtarması için Muhammed el-Mîrganî Sîrrü'l-hatm'e hitaben yazdığı kaside olduğu ve kasidesine binaen kurtulduğu, bilgisine yer verilmektedir.²¹⁰

6. Nefhu'n-ned fî medhi hadrati sahibi kıssati meddi'l-yed (نفح الند في مدح

حضرة صاحب قصة مد اليد)

133 beyitten oluşan bu kasideyle ilgili olarak Umerî, Selâvî Efendi'den naklen şu bilgiye yer verir: “*bu kaside ... Rifâiyye tarikatının kurucusu Seyyid Ahmed er-Rifâî (ö. 578/1182) için yazdığım ... ve ... Efendim ... Ebü'l-hüdâ'nın huzurunda irad ettiğim medih kasidemdir. ...*”²¹¹ Kaside Umerî'nin Rûfai tarikatıyla ilgili hazırladığı şiir derlemesi içinde 1888 tarihinde yayımlanmıştır. Kaside Ebü'l-hüdâ'nın müritlerinden ve Selâvî Efendi'nin de arkadaşlarından olan el-Erîhâvî'nin Ebü'l-

Muhammed Sîrrü'l-hatm'a methiyesi olduğunu söylemeleri hatalı bir tespit olup, baba Muhammed Sîrrü'l-hatm ile oğul Muhammed Sîrrü'l-hatm'ları karıştırmış olmalarından veya alıntı yaptıkları kaynaklarının bu yanlış aktarıyor olmasından ileri gelmektedir. Ayrıca Selâvî Efendi'nin 1855 (h. 1271)'te vefat eden baba Muhammed Sîrrü'l-hatm'i görmüş olması da mümkün değildir. (Ebü'l-hayr, **el-Muhtasar**, s. 491) Bunun yanında kasidenin 23 ve 32. Beyitlerinde dede Mîrgânî'ye yapılan göndermeden de bu açıkça anlaşılmaktadır. (Mileyk, **Şü'arâ**, s. 295-296)

²¹⁰ Mîrganî, **Mecma'u'l-garâib**, s. 100; Serkis, **Mu'cem**, II, s. 1829.

²¹¹ Umerî, Ahmed İzzet Paşa, **el- 'Ukûdu'l-cevheriyye fî Medâihi'l-hadrati'r-rifâ'iyye**, Mısır: Matbaatü Muhammed Efendi Mustafa, 1888/1306, s. 59-60.

hüdâ'yla ilgili hazırladığı müellif hatlı şiir derlemesinde de yer almaktadır.²¹²

Kasidenin matlaı:

أعد الحديث عن الأماني الحفد
واغتم مسالمة الليالي العود

Kasidenin hatimesi:

وكفالك إن الدهر أصبح لاهجا
بجميل ذكرهما يعيد وييدي²¹³

Bîtâr'ın, “bu kaside Selâvî Efendi'nin Urabi Paşa için yazdığı methiyesidir” şeklinde aktarmış olduğu bilgi yanlıştır.²¹⁴ Kitabında birkaç beyitine yer verdiği bu kasidenin uzun bir kaside olduğu bilgisini doğru aktarıyor olsa da anlaşıldığı kadarıyla Bîtâr ne Urabi Paşa'yla ilgili olan *el- Kasîdetü 'l-Bâiyye*'nin diğer adıyla 'Urâbî Paşa Kasidesi'nin tamamını ne de *Nefhu'n-ned* başlıklı bu kasidenin tamamını görebilmiştir. Bu sebeple bu yanlışa düşmüş olsa gerektir. Zira 'Urâbî Paşa Kasidesinde hem adını aldığı hareket liderinin ismine hem de hareketle alakalı Mısır'daki birçok kişinin ismine gönderme yapılmaktadır. Bir diğer husus ise her iki kasidenin birbirinden çok farklı yapılara sahip olmasıdır. Nitekim 'Urâbî Paşa Kasidesi cihat ve hamaset ağırlıklı iken *Nefhu'n-ned* kasidesi ise tasavvuf ve vuslat ağırlıklı bir medih kasidesidir.

7. Yâ Sa'du haddisnâ hadîse Su'âdi (يا سعد حدثنا حديث سعاد)

Selâvî Efendi'nin Seyyid Ahmed er-Rifâî için yazdığı bir diğer methiyesidir. 31 beyit olan kaside matbudur.²¹⁵

Kasidenin matlaı:

يا سعد حدثنا حديث سعاد
وهب الركب توم أكرم ناد

Kasidenin hatimesi:

قالت لها العلياء منك
بعدي بعد أبي الهدى الصيادي

²¹² Rîhâvî, *Ta'tîr*, 191a-194a.

²¹³ Kaside “vâfir” bahriyle yazılmıştır. Tural, *Arap Edebiyatında Aruz*, s. 93-102.

²¹⁴ Bîtâr, *Hilye*, III, s. 1583.

²¹⁵ Umerî, *el-'Ukûd*, s. 60-61; Rîhâvî, *Ta'tîr*, vr. 194^a-195^a.

لا زالت تورثه المقام ولم يزل   للهدى بعدك نقطة الأمداد
وكفى به من آل بيتك واحدا   متقلدا منها طويل نجاد

8. Sirat nâkatî leylen fesübhâne men esrâ (سرت ناقتي ليلا فسبحان من أسرى)

Selâvî Efendi'nin, asıl şiir sahibi Ebü'l-Muzaffer Mansur b. Mübârek el-Vâsitî'nin Seyyid Ahmed er-Rifâî kabri başında okuduğu mersiyesine yazdığı taştiridir. 41 beyit olan kaside 1888 tarihinde yayımlanmıştır.²¹⁶

Kasidenin matları:

سرت ناقتي ليلا فسبحان من أسرى   بمن نال سر القرب في ليلة الإسرا

Kasidenin hatimesi:

وأصحابه في الذكر ما كَرَّ غاسق   بصبح وشم الناس من ذكره عطرا

Tarrazi, bu kasidenin 21 beyit olduğu ifade eder.²¹⁷ Selâvî Efendi'nin kaside üzerinde daha sonra herhangi bir değişiklik yaptığına dair bir bilgi bulunmadığından Tarrazi tarafından verilen beyit sayısı hatalı olsa gerektir.

9. Hibru'l-Mele' bahru'n-nedâ (حبر المأ بحر الندى)

Selâvî Efendi'nin, Şeyhi Ebü'l-hüda için yazdığı beş kasideden birincisidir. 27 beyit olan kaside yayımlanmamıştır.²¹⁸

Kasidenin matları:

حبر المأ بحر الندى   من للفضائل جددا
بدر الجمال محمد   شمس الكمال أبو الهدى

Kasidenin hatimesi:

وأدامك الباري لنا   ما الطير صاح وغردا

10. Hecera'l-ittikâ' ve bâ'a rukâdehû (هجر الاتكا وباع رقاده)

Selâvî Efendi'nin, Şeyhi Ebü'l-hüda için yazdığı beş kasideden ikincisidir. 37

²¹⁶ Umerî, *el-'Ukûd*, s. 81-83.

²¹⁷ Tarrazî, *Târîhü's-Sahâfe*, II, s. 196.

²¹⁸ Rîhâvî, *Ta'tîr*, 195^a-195^b.

beyit olan kaside yayımlanmamıştır.²¹⁹

Kasidenin matlaı:

هجر الاتكا وباع رقاده واشترى الوجد بالبكا وأراده

...

خذ سلامي لسيدي وملادي مرشد الوقت صاحب السجاده

مقتدانا أبي الهدى من أتانا فاتحا بالتقى طريق الأفاده

Kasidenin hatimesi:

فهنيئا لمن يكون مريدا لك يا سيدي بكل سعادة

...

وأتعنى عبيدكم بقصيد خاتما بامتداحكم إنشاده

11. İnne kasdî ve buğyetî ve murâdî (إن قصدي وبغيتي ومرادي)

Selâvî Efendi'nin, Şeyhi Ebü'l-hüda için yazdığı beş kasideden üçüncüsüdür.

13 beyit olan kaside yayımlanmamıştır.²²⁰

Kasidenin matlaı:

إن قصدي وبغيتي ومرادي آل طه من عترة الصيادي

...

سيدي سيدي أيا ابن الرفاعي أنت فخر الآباء والأجداد

لحماك الرفيع وافيت أرجو دفع همي فأنت مولى الأيادي

Kasidenin hatimesi:

لم تنزل راقيا لأوج المعالي كل وقت وعزكم في ازدياد

12. Hatarte keğusni'l bâni lâ bel emledâ (خطرت بغصن البان لا بل أملدا)

Selâvî Efendi'nin, Şeyhi Ebü'l-hüda için yazdığı beş kasideden

²¹⁹ Rîhâvî, **Ta'tîr**, 196^b-197^a.

²²⁰ Rîhâvî, **Ta'tîr**, 194^a-195^a.

dördüncüsüdür. 31 beyit olan kaside yayımlanmamıştır.²²¹

Kasidenin matlaı:

خطر كغصن البان لا بل أملدا ورننت إلي فغادرتني أكمد

Kasidenin hatimesi:

ذر عني ران القلب أنت مؤلمي وغياثنا يا أبا الندى يا أبا الهدى
فقت الأفاضل والكرام كيفما حثحث ركبك مغورا أو منجدا
عنى السلام عليكم متتابعا ما غرد القمري أو فجر بدا

13. Büneyyatü'l-efkâr fî medhi'n-Nebiyi'l-Muhtar (بُنَيَات الأفكار في مدح النبي) (المختار)

Selâvî Efendi'nin Hz. Peygamber'e övgü maksadıyla yazdığı bu kaside 28 beyitten oluşmaktadır. Kasidenin adı başlıkta verilen şekliyle *Hakaik* edebiyat gazetesinde 1302/1885 tarihinde yayımlanmıştır.²²²

Kasidenin matlaı:

أبيت رهن تقلب الأهواء متعللا بتبدل الأنواء

Kasidenin hatimesi:

أيسومني دهري وأنت وسيلتي ونداك كنز تعففي وحيائي

14. Hamidiye Kruvazörü Alımında Söylenen Kaside

Hamidiye Zırhlısının Osmanlı donanmasına katılması²²³ münasebetiyle söylenen kaside 9 beyitten oluşmaktadır. “*Tarîhu 'l-müderrea el-hamîdiyye hafet bi eltâfi rabbi 'l-beriyte*” başlığıyla *Hakaik* edebiyat gazetesinde 1302/1885 tarihinde yayımlanmıştır.²²⁴

²²¹ Rîhâvî, **Ta'tûr**, 197^a-197^b.

²²² Selâvî Efendi, **Hakâik** (edebiyte), Sayı: 1, s. 3-4.

²²³ Sultan II. Abdülhamid döneminde Türk donanmasına katılan Hamidiye Kruvazörünün alımından hizmet dışına ayrılmasına kadarki süreci kapsamlı bir şekilde ele alan araştırma için bkz. Küçüköğlu, Ahmet, **Türk Donanmasında Hamidiye Zırhlısı**, Yüksek Lisans Tezi İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2003.

²²⁴ Selâvî Efendi, **el-Hakâik**, sayı: 5, s.65.

Kasidenin matlaı:²²⁵

لأطاف ذي العرش المجيد لطائف   من السر في طي الحقائق مودعه

Kasidenin hatimesi:

وقال النهى للناس قولوا وأرخوا: «سعت بجميل الصون نعم المدرعه»

Kasidenin son beyitinde söz konusu Kruvazörün donanmaya katılmasıyla ilgili verilen düşürülen manzum tarih 1884 (1302) olarak verilmektedir. Kasidedeki tarih bilgisiyle resmî belgelerde Kruvazörün donanmaya katıldığı 1904 tarihi bilgisi uyuşmamaktadır.

d. Maktuaları

Selâvî Efendi'nin tespit edilen kıt'a/maktu'alarının tarih düşürme veya izin almak gibi farklı amaçlarla yazıldığı anlaşılmaktadır.

Selâvî Efendi'nin tespit edebildiğimiz kıt'a/maktu'alarından biri Sadrâzam Kâmil Paşa'nın (1832-1913) konağının tamamlanması sonrası tarih düşürme maksadıyla yazılmıştır. Maktuanın beyitleri şöyledir:

هذه -يا أبا العلى- دارُ صَدْرٍ   صَدْرُهَا مِنْ حَلِي الْعَلَى غَيْرُ عَاطِلٍ
قَالَ فِيهَا الْوَرَى -وَقَدْ أَرَّخُوها-:   «دَارُ يُمْنٍ بِالْجِدِّ تَمَّتْ لِكَامِلٍ»

Beyitin son dizesindeki harflerin toplamı ebced usulüyle 1306 tarihini göstermektedir. Maktu'anın levha halindeki bulunan bir hat çalışması Süleymaniye Kütüphanesinde bulunmaktadır.²²⁶ Süleymaniye Kütüphanesindeki ta'lik hat levhalarla ilgili tez çalışmasında Selâvî Efendi, hattat olduğu sanılarak döneminin hattatları arasında listelenmiştir.²²⁷

²²⁵ Kaside “tavil” bahriyle yazılmıştır. Tural, **Arap Edebiyatında Aruz**, s. 59-68.

²²⁶ Selâvî Efendi, **Levha**, Süleymaniye Kütüphanesi, Levhalar, Demirbaş nr. 392. Söz konusu levhanın 1985 yılında Hamit Alkan adında bir kişiden satın alınarak Süleymaniye Kütüphanesine kazandırıldığı bilgisini benimle paylaşan kütüphane memurlarından Mustafa Dil Bey'e teşekkür ederim.

²²⁷ Sivrililer, Betül, **Süleymaniye Kütüphanesi Koleksiyonu'nda Bulunan Ta'lik Levhalar**, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, TAE, 2019, s. 13, 22, 339, 340, 350. Yanlış bilgi olmasına rağmen bazı kaynaklarda Selâvî Efendi'nin vefat yeri olarak belirtilen “Âsitâne/İstanbul” tezde Astana (Kazakistan) şeklinde aktarılarak bir başka yanlış yapılmıştır. (Sivrililer, **Ta'lik Levhalar** s. 22.) Sivrililer'in tezinde Selâvî Efendi'nin adına hattat tezkirelerinde hiçbir şekilde rastlayamadığı

Selâvî Efendi'nin bir diğer maktuası Urabi Paşa Hareketine katılmak için Sudan Valisi Mehmed Rauf Paşaya²²⁸ hitaben yazdığı aşağıdaki beyitlerdir.

مولاي عزّ ترحلي   وغدوت مقصود الجناح
فأرشد جناحي مثلما   عودتني ولا جناح²²⁹

e. Padişaha Takdim Ettiği Tebrikler

1. Tebrik-i Veladet-i Hümayun

Selâvî Efendi'nin Sultan II. Abdülhamid'in 1892/1310 doğum günü töreninde sunduğu kasidesidir.²³⁰ Nazmını Arapça, izahını Türkçe olarak sunduğu kaside 23 beyitten oluşmaktadır. Biyografi veya bibliyografya eserlerinde Selâvî Efendi'nin bu divanından bahsedilmemektedir.

Tebrik kasidesinde önce Arapça beyitler verilmekte, ardından Türkçe açıklaması yapılmaktadır. Kaside, hemze kafiyesi üzere nazmedilmiştir.

Tebrik kasidesi Maarif Nezareti'nin izniyle Â. Asâduryan Şirket-i Mürettibiye Matbaası'nda h. 1310 (1892) yılında İstanbul'da 8 sayfa olarak basılmıştır.²³¹

2. Hırka-i Seâdet Ziyaretinde Sultana Sunduğu Tebrik

Selâvî Efendi'nin 1892/1310 Ramazan ayında Hırka-ı Saadetin ziyarete açılması töreninde Sultan II. Abdülhamid'e sunduğu kasidesidir.²³² Nazmını Arapça, izahını

---

için döneminin hattatlarından olup olmadığına şüpheyle yaklaşmış olmasında haklılık payı olduğu gibi levhanın bizzat Selâvî Efendi'nin kaleminden çıktığını gösterir ne bir ferağ/ketebe kaydı ne de biyografisine dair topladığımız belgelerde hattat olduğunu gösterir herhangi bir işaret bulunmaktadır. Selâvî Efendi'nin bu dizelerinden tez çalışması vesilesiyle haberdar olduğumuz Betül Sivrililer'e ve onun tezine yönlendirme nezaketini gösteren Tolga Üyken'e teşekkür ederim.

²²⁸ Çok kısa bir dönem Sudan Valiliği yapmış bir devlet adamıdır.

²²⁹ Maktua "kâmil" bahriyle yazılmıştır. Tural, **Arap Edebiyatında Aruz**, s. 103-118.

Maktuanın Tercümesi:

Seferime zorluk çıkarıldı efendim, / sanki kesildi bütün kolum kanadım

Zorluk olmasın ey hamimiz, ancak / siz geri verebilir kanatlarım benim.

²³⁰ Selâvî Efendi'nin tebriki Sadarete gönderdiğini gösterir belge için bkz. BOA., Y., A., HUS., 272/65, 001. Bu tebrikin kütüphanelere gönderilmesini kararı için bkz. BOA., BEO., 179/13352, 001-002.

²³¹ Eserin matbu bir nüshası için bkz. Selâvî Efendi, **Veladet-i Hümayun Tebriki**, Atatürk Üniversitesi Ktp., Seyfettin Özege Blm. nr. 15228.

²³² Selâvî Efendi'nin tebriki Sadarete gönderdiğini gösterir belge için bkz. BOA., Y., A., HUS., 272/65, 001. Bu tebrikin kütüphanelere gönderilmesini kararı için bkz. BOA., BEO., 179/13352, 001-002.

Türkçe olarak sunduğu kaside 21 beyitten oluşmaktadır. Biyografi veya bibliyografya eserlerinde Selâvî Efendi'nin bu divanından bahsedilmemektedir.

Tebrik kasidesinde önce Arapça beyitler verilmekte, ardından Türkçe açıklaması yapılmaktadır. Kaside, hâ kafiyesi üzere nazmedilmiştir.

Tebrik kasidesi Maarif Nezareti'nin izniyle Â. Asâduryan Şirket-i Mürettibiye Matbaası'nda h. 1310 (1892) yılında İstanbul'da 8 sayfa olarak basılmıştır.²³³

f. Ortak Divân: Ukâzu'l-edeb: fî âsâri'l-muâsırîne min fusehâi'l'l-arab

(عكاظ الأدب في آثار المعاصرين من فصحاء العرب)

Eserin kapağında ve mukaddimede yer verilen bilgilere bakıldığında bu eserin bir divan olarak tanıtıldığı,²³⁴ ancak divanın içeriği incelendiğinde bir şaire veya yazara ait şiirlerin derlendiği monografik²³⁵ bir divan olmayıp aksine “belirli bir konu etrafında birçok kişinin edebî ürününün bir araya getirildiği derleme/mecmua tarzında bir monografi olduğu”, veya “bir editörün kontrolünde yapılan ortak yayın çalışmasına” karşılık gelen anlamıyla divan denildiği anlaşılmaktadır.²³⁶ Divanda, “Ukâzu'l-Edeb/ Ukaz Arap Edebiyat Panayırı” adıyla Osmanlının son dönemlerinde belirli sezonlarda edebiyat meclislerinde bir araya gelen en iyi Arap şairlerin ve en fasih edebiyatçıların söylediği şiirlerin, mukattaaların, teressulat/münşeâtların ve hutbelerin derlendiği ifade edilmektedir.²³⁷

Ukâz sahibi (tertipleyen) sıfatıyla Selâvî Efendi bu ortak yayının, içeriğinin üst – alt başlıklandırma, belirli bir iç düzene bağlı kalınmadan üç kitap halinde neşredileceğini, kitapların tasnifinin ise 1. Kitap: Muallakatı-ı Seb'a'ya benzer Mutavvel ve Musarra' şiirler, 2. Kitap: Müfred ve Maktu şiirler, 3. Kitap: Hutbeler ve Teressulat, şeklinde olacağını belirtir.²³⁸

²³³ Eserin matbu bir nüshası için bkz. Selâvî Efendi, **Hırka-i Seâdet Tebriki**, BOA., Y., A., HUS., 272/65, 004.

²³⁴ Eserin matbu bir nüshası için bkz. Selâvî Efendi, **Ukâzu'l-edeb: fî âsâri'l-muâsırîne min fusehâi'l'l-arab**, İstanbul: Cemâl Efendi Matbaası, 1315/1897-8, İSAM Ktp, s.1, 4.

²³⁵ Monografi kavramının tanımı için bkz. Karataş, Turan, **Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü**, Ankara: Yedi Gece Kitapları, 2001, s. 291.

²³⁶ Divan kavramının kavramsal çerçevesiyle ilgili yapılan tartışma için tezimizin ikinci bölümünde yer alan “1. Divan Kavramı” bkz.

²³⁷ Selâvî Efendi, **Ukâz**, s. 4-5.

²³⁸ Selâvî Efendi, **Ukâz**, s. 4-5.

Divanın derlenmesindeki amaç ise şöyle özetlenmektedir: 1) en saf edebi metinlerin ortaya çıkmasını sağlamak, 2) klasik²³⁹ döneminin nazım ve nesir tarzına yakın edebi metinleri bir araya getirmek 3) ortaya çıkacak metinlerin dönemin edebiyatçılarıyla da yapılabileceğini göstermek. Diğer bir husus ise, divanda yapıtları yer alan zevatın mesleki ve resmi unvanlarına bakılmaksızın edebiyat camiasının takdirini almış ve edebi sanatlarda yetkinliğini kanıtlamış kişilerden seçilmiş olmasıdır.²⁴⁰

Divanın Birinci Kitabının iç düzeni şu şekildedir: Mukaddime: Hamdele, salvele ve Sultan II. Abdülhamid’e yapılan medih-ithaf bölümü, Neo-klasik yedi muallaka şiiri ve altı adet Sultan II. Abdülhamid için yazılmış methiye. Divan 1897-98/1315 yılında İstanbul’da Arapça basılmış olup 144 sayfadır. Divanın iki ve üçüncü ciltlerine ulaşılammıştır.

Osmanlı dönemi “Arap Şairler Birliği” olarak kurulduğu düşünülen Panayıra dair herhangi bir çalışma olmadığı gibi döneminin şair ve yazarları tarafından o dönemde böyle bir ortak çalışma yapıldığına dair Arap edebiyatı tarihi kitaplarında herhangi bilgiye de rastlanmamıştır. Ön kapakta yer alan bilgiye göre Divan, söz konusu Panayırın bu yılki düzenleyici üyelerinden olan Yusuf Ziyâüddin Paşa’nın imkanlarıyla basılmıştır.

Divanda şiirlerine yer verilenler şairler sırasıyla Tevfîk Efendi el-Bekrî,²⁴¹ Abdülcélil Efendi Berrâde el-Medenî,²⁴² Ahmed Şevkî,²⁴³ Veliyyüddin Yegen,²⁴⁴ Cemîl Sıdkî ez-Zehâvî,²⁴⁵ Ahmed Muharrem Efendi el-Mısırî,²⁴⁶ Selâvî Efendi,²⁴⁷ Emir Şekib Arslan,²⁴⁸ Ahmed İzzet Paşa el-Umarî²⁴⁹ ve Yusuf Ziyâüddin Paşa el-Halidi el-

²³⁹ Divanda klasik dönem ifadesi yerine mütekaddimin ifadesi kullanılmıştır. Selâvî Efendi, **Ukâz**, s. 5.

²⁴⁰ Bu kişilerin listesi için bkz. Selâvî Efendi, **Ukâz**, s. 9-10.

²⁴¹ Selâvî Efendi, **Ukâz**, s. 11-21.

²⁴² Selâvî Efendi, **Ukâz**, s. 21-29.

²⁴³ Selâvî Efendi, **Ukâz**, s. 29-65.

²⁴⁴ Selâvî Efendi, **Ukâz**, s. 65-86.

²⁴⁵ Selâvî Efendi, **Ukâz**, s. 86-104.

²⁴⁶ Selâvî Efendi, **Ukâz**, s. 104-108, 108-119.

²⁴⁷ Selâvî Efendi, **Ukâz**, s. 119-125, 125-131.

²⁴⁸ Selâvî Efendi, **Ukâz**, s. 132-136.

²⁴⁹ Selâvî Efendi, **Ukâz**, s. 140-144.

Kudsî'dir.²⁵⁰ Divanda yaşayan şairlerin yanı sıra Ahmed İzzet Paşa el-Umarî, Abdülbâki Efendi, Hasan Hüsnü Paşa Toyrânî,²⁵¹ Şeyh Mahmud Kabâdû et-Tûnusi gibi 1897-98/1315 tarihinden önce vefat etmiş olan şairlerin şiirlerine yer verilip bu şairlerin edebiyatçılar arasındaki konumları Selâvî Efendi tarafından değerlendirilmiştir. Divanda bu şairlerin kendi dönemleri itibariyle ulaşmış oldukları edebi mertebeyi göstermek üzere, klasik dönem şairleri dikkate alınarak değerlendirilmeleri yapılmış ve kendilerine “dönemimizin İmrûlkays'ı”,²⁵² veya “dönemimizin Nabîğâ'sı”²⁵³ gibi yakıştırmalarla işaret edilmiştir.²⁵⁴ Divanın ikinci ve üçüncü ciltlerine ulaşamadığı için tabloda Abdülbâki Efendi'den sonraki şairler ile divanda isimlerine yer verilen diğer şairlerin hangi şiirleri üzerinden değerlendirildikleri tespit edilememiştir. Aşağıdaki tabloda Divan'daki şairlerin isimleri ve onlara verilen sıfatlar yer almaktadır.

	19. yy. Şairleri	Yakın olduğu Şair
1	Tevfîk Efendi el-Bekrî	İmrûlkays es-Sânî
2	Abdülcelil Efendi Berrâde	Ebu'l-Alâ es-Sânî
3	Ahmed Şevkî	Nâbiğat-ü Mısır
4	Veliyyüddin Yegen	Züheyru'l -Belâga
5	Cemîl Sıdkî ez-Zehâvî	Nâbiğatu'l -Irak
6	Ahmed Muharrem Efendi	Sâhibu'l-Mu'ciz
7	Selâvî Efendi	Sâhib-u Ukâz
8	Emir Şekib Arslan	Genç Şair
9	Ahmed İzzet Paşa el-Umarî	Şeyhu'l-üdebâ'
10	Yusuf Ziyâüddin Paşa	Lebîdü'l -asr
11	Abdülbâki Efendi	Hassânu'l -mevsıl
12	Hasan Hüsnü Paşa Toyrânî	Düreydü'l -hikme
13	Şeyh Mahmud Kabâdû	Ebü's-senâ

²⁵⁰ Selâvî Efendi, **Ukâz**, s. 136-139.

²⁵¹ Aruçi, Muhammed, “Toyrânî”, **DİA**, XLI, 274.

²⁵² Selâvî Efendi, **Ukâz**, s. 11.

²⁵³ Selâvî Efendi, **Ukâz**, s. 9.

²⁵⁴ Selâvî Efendi, **Ukâz**, s. 10-11.

Divanın arka kapağında bir isim listesi yer almaktadır. Listede isimlerine yer verilen kişiler İstanbul başta olmak üzere İmparatorluk topraklarındaki *Ukâzu'l-Edeb*'in temsilcileri olarak gösterilmektedir. Merkezinin İstanbul'da olduğu anlaşılan "*Ukâzu'l-Edeb*"ın Mısır, Tunus, Beyrut, Şam, Lübnan, Trablusgarp ve Hicaz bölgesinde halihazırda temsilcilikleri olduğu, Bağdat, Halep, Zencibar, Hindistan ve Avrupa gibi diğer bölgelerde ise yukarıda belirtilen amaçla temsilcilik almak isteyenler doğrudan Selâvî Efendi ile veya üst temsilci konumunda olan Mehmed Safa Efendi ile irtibata geçilmesi istenmektedir.²⁵⁵

g. 'İkdü'l-cümân fi hulâsati târîhi âli Usmân (عقد الجمان في خلاصة تاريخ آل عثمان)

Bu eser, gazeteci, yazar ve tarihçi Ahmed Râsim'in²⁵⁶ Osmanlı ibtidâiye ve rüştiye mekteplerinde ders kitabı olarak hazırladığı büyük Osmanlı tarihinin yine kendisi tarafından yapılan muhtasarından Selâvî Efendi'nin ihtisar ederek hazırladığı manzum bir çalışmadır. Maarif Nezareti'nin izniyle İstanbul'da 1313/1895 tarihinde Alem Matbaası'nda 34 sayfa olarak basılan çalışmanın kapak sayfasında Selâvî Efendi'nin adı bulunmaktadır.²⁵⁷

Eserin mukaddimesinde manzumenin Türkçe bilmeyen ve özellikle "*Müslümanların hükümdarları ve yaratılmışların en hayırlısının ümmetinin halifeleri, Âli Osmân'ın Sultanlarının Tarihi*" hakkında çok fazla malumatı olmayan Arap talebeler düşünülerek hazırlandığı belirtilmektedir. Oldukça kolay, veciz ve anlaşılır bir üslupla hazırlanan manzume üzerine herhangi bir yapılmış değildir.

Manzumenin dili Arapça olup bir mukaddimesi vardır. Manzumede tarih sırasına göre Osmanlı devletinin kurucusu Sultan Osman Gazi'den Sultan II. Abdülhamid'de kadar olan Osmanlı Sultanlarının isimlerine, künyelerine, üstün meziyetlerine, dönemlerinde vuku bulan hadiseler ve fethedilen yerler hakkında kısa bilgilere yer verilmektedir. Manzumede Osmanlı hükümdarlarının dönemleri toplam yirmi dokuz başlıkta işlenmektedir. Başlıklarda padişah isimlerine kalın/bold yazıyla

²⁵⁵ Selâvî Efendi, *Ukâz*., Arka kapak.

²⁵⁶ Aktaş, Şerif, Özcan Nuri, "Ahmed Râsim", *DİA*, II, 117-119.

²⁵⁷ Eserin matbu bir nüshası için bkz. Selâvî Efendi, '*İkdü'l-cümân fi hulâsati târîhi âli Usmân*, 1313, İBB Atatürk kitaplığı, nr. 839.

“*Sâkinü’l-Cinân/Cennetlerin Sâkini*” tazim ve saygı ifadesiyle yer verilirken Sultan II. Abdülhamid’in anlatıldığı beyitlere doğrudan adı verilerek geçiş yapıldığı göze çarpmaktadır. Sultan II. Abdülhamid’e ithaf edilen manzumede değinilen tarih ve olaylarla ilgili beyitlerin sonunda kısa izahlar verilmiştir.

Selâvî Efendi’nin Sadrazamlık makamına sunduğu arzdan bu muhtasar tarih kitabının dönemin medreselerinde/okullarında ders olarak okutulması ve bir miktarının ücretsiz dağıtılması için izin talebinde bulunduğu anlaşılmaktadır.²⁵⁸ Eserin dağıtımını hususunda dönemin Maarif Nazırı Zühdü Efendi’den görüş alındığı²⁵⁹ ve Sadrazam Halil Rıfat Paşa’nın imzasıyla Padişaha sunulan arz’dan²⁶⁰ eserin dağıtılmasına onay verilmiştir. Eserin kapak yazısında eser için Selâvî Efendi’nin kendisine müracaatta bulunanlara da ücretsiz verileceğine dair bilgi verilmektedir.²⁶¹

2. Mensur Eserleri

a. Risale ve Makaleleri

Bu başlık altında Selâvî Efendi’nin farklı konulardaki popüler tartışmalardaki görüşleriyle veya tasavvufla ilgili eserleri ele alınacaktır.

1. el-Bâkiyâtü’s-Sâlihât li-Rafl’i’d-Deracât (الباقیات الصالحات لرفیع الدرجات)

el-Bâkiyâtü’s-Sâlihât li-Rafl’i’d-Deracât tespit edilebildiği kadarıyla Selâvî Efendi’nin divanlarından sonra kaleme aldığı ilk risalesidir.²⁶² Risale 1889’da yayımlanan bir şarkiyat araştırmaları dergisinde tanıtılmıştır.²⁶³ Risale genel bir devlet başkanı olarak Sultan II. Abdülhamid’in özelliklerini konu edinmekte olup bir “mukaddime” ve beş “makam”dan oluşmaktadır. Selâvî Efendi risalenin mukaddimesinde eserinin, daha önceki yazılan sultan methiyelerinden farklı, yeni bir

²⁵⁸ BOA., Y., A., HUS., 348/93, 003/001 (12 Şaban 1313 – 16 Kanun-ı Sâni 1311/28 Ocak 1896 tarihli resmî belge); Y., A., HUS., 348/93, 004/001; Y., A., HUS., 348/93, 004/002; Y., A., HUS., 348/93, 004/003; Y., A., HUS., 348/93, 004/004.

²⁵⁹ BOA., Y., A., HUS., 348/93, 002 /001 (24 Ramazan 1313 -26 Şubat 1311/9 Mart 1896 tarihli resmî belge).

²⁶⁰ BOA., Y., A., HUS., 348/93, 001/001. (13 Şevval 1313/ 28 Mart 1896).

²⁶¹ Selâvî Efendi, ‘*İkdü’l-cümân*, s. 1.

²⁶² *Nezaret*, s. 147.

²⁶³ Huart, Clément Imbault, “Bibliographie ottomane, Notice des livres turcs, arabes et persans imprimés à Constantinople durant la période 1306-1307 de l’hégire (1889-1890)”, *Journal Asiatique*, (Mayıs - Haziran-1891). s. 357-410, s. 380.

üslup ve muhtevaya sahip olduğunu ifade eder.

Risale, Sultan II. Abdülhamid'in özelinde devlet başkanında olması gereken en güzel özellikleri tasavvuftaki makamlara benzer bir üslupta ele alır.²⁶⁴ Ele aldığı makamların adları şu şekildedir: 1) İclâl Makamı, 2) Adalet Makamı, 3) İslah Makamı, 4) Fazilet Makamı, ve 5) Nüsk Makamı. Metin içinde bir yandan bu makamlar veciz ifadelerle izah edilirken diğer yandan şiir beyitleriyle özetlenmektedir. Devlet başkanın şahsiyetinin ve toplum üzerindeki etkisinin ortaya çıkmasını, sayılan bu makamlara bağlayan Selâvî Efendi'nin yeni bir üslup ve farklı muhteva ile "Sultanın Seyri Sülûkü" tarzında yeni bir literatür sunmaya çalıştığı anlaşılmaktadır.²⁶⁵

Risale, Maarif Nezareti'nin izniyle Kasbar Şirket-i Mürettibiye Matbaası'nda 1889 (h. 1306)²⁶⁶ tarihinde İstanbul'da 48 sayfa olarak basılmıştır.²⁶⁷ Risalenin bazı yerlerinde matbaa hataları vardır. Sultan II. Abdülhamid'e ithaf edilen risale üzerine herhangi bir çalışma yapılmamıştır.

Eserin, Selâvî Efendi'nin yaşadığı maddi sıkıntılardan Sultan tarafından bağışlanan 2000 kuruşla basıldığı bilgisi arşiv kayıtlarında yer almaktadır.²⁶⁸

2. es-Salîb em 'Isâ (الصليب أم عيسى)

Selâvî Efendi, bir sonraki başlıkta değinilecek olan *Da've'l-yesû'ıyyîn* adlı risalesinin mukaddimesinde daha önce *es-Salîb em 'Isâ* adlı bir makale yayımladığını belirtmektedir.²⁶⁹

²⁶⁴ Uludağ, Süleyman, "Makam", *DİA*, XXVII, 409-410.

²⁶⁵ Sultanda olması gereken özellikler için bkz. Kınalızâde Ali Çelebi, *Ahlak-ı Alâ'î*, (Yay. Haz. Mustafa Koç), (4. Bsk.), İstanbul: Klasik Yayınları, 2017, s. 457-470.

²⁶⁶ Eserin matbu bir nüshası için bkz. Süleymaniye Ktp., Hasîb Efendi Blm. nr. 367.

Bu koleksiyondaki baskının sonunda bizzat Selâvî Efendi'nin hattıyla bu eserin Şeyh Ebü'l-hüda es-Sayyâdi'nin oğullarından Nureddin Efendi'ye 11 Şevval 1306 (10 Haziran 1889) tarihinde hediye edildiğine dair bir kayıt bulunmaktadır. Eserin bu baskısının diğer nüshaları için bkz. Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi Blm. nr. 2084; Millet Ktb., Ali Emiri Blm., nr. 3386.

²⁶⁷ Selâvî Efendi, *el-Bâkiyâtü's-Sâlihât li-Rafî'i'd-Deracât*, İstanbul: Kasbar Şirket-i Mürettibiye Matbaası, 1888-9 (h. 1306).

²⁶⁸ BOA., DH., MKT., 1631/29_001_001; DH., MKT., 1632/40_001_001; DH., MKT., 1639/122_001_001.

²⁶⁹ Selâvî, *Da've'l-yesû'ıyyîn ve fazlı Muhammedin 'alâ sâiri'n-nebiyyîn*, y.y., 1318/1900, s. 2, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Ktp. Y. İslam Enstitüsü Ktp. nr. OG1177. Söz konusu makalenin Selâvî Efendi'nin yazılarını tefrika ettiği *İtidâl* gazetesinde yayımlanmış olduğu tahmin edilmektedir.

Mısırlı bir Hristiyan cemaatinin *el-Mesîh em Muhammed*²⁷⁰ adıyla yayımladığı risaleye reddiyede bulunmak ve mevcut nüshalarının da piyasadan toplatılması maksadıyla Türkçe ve Arapça yayımlanmış bir makaledir. İslam dini aleyhine yayımlanan bu risalenin nüshalarına ulaşılammıştır. Ancak Selâvî Efendi'nin söz konusu risaleyle ilgili verdiği özet bilgide bu cemaatin Hz. İsa'nın Hz. Muhammed'den (sav) üstün olduğu iddiasını ortaya attıkları ve Kur'an'dan bazı ayetleri de iddialarına delil olarak gösterdiklerini belirtmektedir.

3. Da've'l-yesû'ıyyîn, ve-fazlû Muhammedin 'alâ sâiri'n-nebiyyîn (دعوى (اليسوعيين وفضل محمد على سائر النبيين)

Eserin kapağında yer aldığı üzere risalenin adı *Da've'l-yesû'ıyyîn, ve-fazlû Muhammedin 'alâ sâiri'n-nebiyyîn*'dir. Eser bibliyografya veya biyografi kitaplarında geçmemektedir. Hristiyanlara reddiye olarak yazılmıştır.

Bu risale, Selâvî Efendi'nin Mısırlı Hristiyanlar tarafından başlatılmış olan bahsi geçen tartışmaya reddiyede bulunduğu makalesine bir zeyl niteliğindedir. Selâvî Efendi *el-Mesîh em Muhammed* adlı çalışmanın münazaraya konu edilemeyecek derecede uydurma bir çalışma olduğunu belirterek, iddialar karşında suskun kalınmasının iddiaları kabul etmek olarak algılanacağı endişesiyle cevap verdiğini ifade etmektedir.

Risalede bölümlendirme yapılmamıştır. Oldukça kısa olan bu münazara risalesinde Selâvî Efendi, Hristiyanların gündem yaptıkları “Hz. Muhammed- Hz. İsa arasındaki efdaliyet/üstünlük meselesi”ni mantık ve münazara ilimleri esasları çerçevesinde kalarak tartışmakta; Hristiyanların İsa Mesih'in Hz. Muhammed'den üstün olduğunu iddiaa ettikleri dört hususu ele almakta; onların kendi lehlerine delil olarak gösterdikleri ayetlerle ilgili yanlışlıklarını açıklığa kavuşturmakta; iki tarafın da hangi mesihe inandığı sorusu bağlamında mesih kavramından ne anlaşılması gerektiği noktasında tahrîrî'l-murad da bulunmaları gerektiğini hatırlatmaktadır.

Matbaa adı belirtilmeden 1900/1378 yılında İstanbul'da Arapça olarak basılan

²⁷⁰ Bu risalenin herhangi bir nüshasına ulaşılmamıştır. Risaleyle ilgili Reşid Rıza'nın kaleme aldığı makaleler için bkz. Rıza, Reşid, *Mecelletü'l-Menâr*, Sayı: 3, s. 217, Sayı: 3, s. 547, Sayı:3, s. 617, Sayı: 3, s. 621, (Erişim tarihi: 24.6.2022 <https://ketabonline.com/ar/books/5455/read?part=3&page=648&index=3688786/3688846>).

eser 19 sayfadır. Eser üzerine herhangi bir çalışma yapılmamıştır.²⁷¹

4. Münşeât (Vâkıat)

Selâvî Efendi'nin Şeyhi Ebü'l-hüda'yı rüyasında görmesi üzerine ona gönderdiği vakıat türünden bir mektuptur. Rîhâvî, mektubun bir kopyasını Selâvî Efendi'yi İstanbul'da ziyareti sırasında onun hattından istinsah ettiğini ifade eder.²⁷² Rîhâvî, ne Selâvî Efendi'ye ait mektubu ne zaman kopya ettiğine ne de eserini ne zaman telif ettiğine dair bilgi verir. Fakat istinsah (kopyalama) işini hangi tarihlerde yaptığına dair bir fikrimiz olmamakla beraber şöyle bir çıkarımda bulunabiliriz. Rîhâvî'den önce Ahmet İzzet Paşa²⁷³ Şeyh Ebü'l-hüda'yla ilgili yazılmış mensur ve manzum eserleri bir kitapta toplamaya çalışmıştır. Rîhâvî, Selâvî Efendi'nin Şeyhi Ebü'l-hüda için yazdığı kasideleri Selâvî Efendi'den ve Ahmet İzzet Paşa'dan birebir aktarmaktadır. Ahmet İzzet Paşa'nın kitabını 1888/1306 tarihinde yayımlamadığı dikkate alınırsa Rîhâvî'nin eserinin bu tarihten sonra olması gerekir.²⁷⁴

5. Ves'iletü't-dâreyn fî menâkıbi Ebi'l-alemeyn (وسيلة الدارين في مناقب أبي العلمين)

Selâvî Efendi'nin *el-Hakâik*'de tefrike ederek yayımlamaya başladığı bir kitaptır.²⁷⁵ Kitap, Rifaî tarikatının kurucusu Ahmed Rifâî'nin (ö. 578/1182) menakibidir.

b. Fevaid Defteri

Süleyman Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi bölümünde bulunan el yazması mecmuanın Selâvî Efendi'ye aidiyeti, 21b varağından başlayan oldukça küçük bir kısmı bulunan risalenin dibacesinden anlaşılmaktadır.²⁷⁶ Mecmuada tasavvuf,

²⁷¹ Eserin matbu tam bir nüshası için bkz. Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Ktp. Y. İslam Enstitüsü ktp. no: OG1177.

²⁷² Rîhâvî, *Ta'tîr*, 20a-23b.

²⁷³ Umerî, *el-Ukûd*, s. 139.

²⁷⁴ Bu çıkarım Selâvî Efendi'nin Ebü'l-hüda'ya hangi tarihlerde intisap ettiği bilgisini sunması açısından önemlidir.

²⁷⁵ Selâvî Efendi, *el-Hakâik* (Edebiyye), Sayı: 8, s. 122-124.

²⁷⁶ Selâvî Efendi, *Mecmua*, Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi Blm., 4572, 21b-24b; Selâvî Efendi, başladığı ancak tamamlayamadığı düşünülen bu risalenin sebebi telif kısmında "bu derlemeyi, bazı ayetlerin tertibi, sebebi nüzulü ve ayetlerle irtibatlı hadisler, rivayetler ve haberlerin talebe-i ulumun tarafından bilinmesi için hazırladım. Kitabı, otuz cüze, cüzleri de bablara göre

biyografi, edebiyat ve Kur'an ilimleri ile ilgili Selâvî Efendi tarafından alınmış kısa kısa notlar ile şiirler yer almaktadır. Defterin 1b-4a arasındaki varakları başlangıçta Abdulkadir Geylani'nin menakıbı hakkında yazılmış kitabın²⁷⁷ bir özetini veriyorsa da yakından bakıldığında ilgili kitaptan alınmış notlardan ibaret olduğu anlaşılmaktadır.²⁷⁸ Selâvî Efendi'nin çağdaşı İbrahim el-Müveyli'ye ait bir kaside ile el-Ebîverdi el-Ebyurdi'ye (ö. 507/1113) ait kaside ve maktuaların bulunduğu bu mecmuanın ne maksatla tutulduğu anlaşılmadığı gibi, çalışmamızın çerçevesinin darlığından şimdilik bu defterin bir fevaid defteri olarak nitelenmesi daha doğru olacaktır. Selâvî Efendi'nin bu çalışmasının her ne kadar İstanbul'da basılmış²⁷⁹ olduğunu tespit etmiş olsak da matbu bir nüshasına ulaşamadığımız için en son haline dair bir fikre sahip değiliz.

c. Makâmâtı

Tezimizin konusunu oluşturan divanın dokuz no'lu kasidesinin giriş yazısından anlaşıldığı üzere Selâvî Efendi İstanbul'a geldiği ilk yıllarda '*İtidâl* gazetesinde makâmâ türünden yazılar tefrika etmiştir.²⁸⁰ Ancak söz konusu gazetenin ne yurt içinde ne de yurt dışında nüshalarına ulaşamadığımızdan söz konusu edebi makâmâtı hakkında bir fikre sahip olunamamıştır.

---

düzenledim." Şeklindeki ifadesiyle çalışmasını ne maksatla kaleme aldığını belirtmektedir. Diğer bir husus ise bu risalenin kâğıt özellikleri bakımından mecmua içerisinde yer alan diğer bölümlerin kâğıt özelliklerine göre farklılık arz etmektedir. Bu açıdan bakıldığında söz konusu risalenin mecmuaya sonradan eklenerek diğer bölümlerle birlikte ciltlendiği anlaşılmaktadır.

²⁷⁷ Selâvî Efendi'nin içinden bazı notlar aldığı eser için bkz. Abdulhadi b. Muhyiddin el-İrbilî, **Tefricü'l-hatır fî tercemeti's-Şeyh Abdulkadir**, Mısır: Matbaat-u meris, 1300. Ayrıca söz konusu notların 1889 tarihinde alınmış notlar olduğu tahmin edilmektedir. Osmanlı arşivinde II. Abdülhamid döneminde Şeyh Abdülkadir Geylânî'nin menakib ve zikirlerine dair kitaplarının basılmasına müsaade edilmesi ve daha önce basılı olanların

²⁷⁸ Selâvî Efendi, **Fevaid Defteri**, Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Blm., 4572, 1b-4b.

²⁷⁹ Nezaret-i Maarif-i Umumiyye Kataloğu, s. 157, İBB Atatürk Kitaplığı, no:172/01, İstanbul: h. 1310/r. 1308 (m. 1892).

²⁸⁰ Selâvî Efendi, **Divan**, Kaside: 9.

B. GAZETE ÇALIŞMALARI

1. Yayımladığı Gazeteler

Bu bölümde Selâvî Efendi'nin yayımladığı gazeteleri, yayım tarihleri, yayımlanan sayıları ve yazı başlıklarına dair bilgi verilecektir.

a. el-Hakâikü'l-edebiyye (الحقائق الأدبية)

Selâvî Efendi imtiyaz hakları kendisine ait olan *el-Hakâik el-Edebiyye* ile *el-Hakâik es-Siyasiyye* adında iki ayrı gazete çıkarmıştır.²⁸¹ Tarrâzî'nin Arap basın tarihine dair eserinde Selâvî Efendi'nin imtiyaz sahipliğinde 19 Aralık 1885 (1 Rebiu'levvel 1303) tarihinde kurulan gazetenin uzun manşet adı: “*Sahifetün diniyyetün 'ilmiyyetün edebiyyetün sinâ'iyetün tehzîbiyyetün tarihiyyet*” olup gazetenin adından da anlaşıldığı üzere gazete dînî, ilmi, edebî, fennî (bilimsel), ahlak ve tarih gibi konularda yazılar yayımlayan bir gazete olmuştur. Ancak gazetenin ulaşılan mevcut nüshalarındaki kuruluş tarihi olduğu düşünülen tarih 1302 olarak gösterilmektedir. Her iki takvimin tedavülde olduğu dönemlerde ay belirtilmeden verilen yıl bilgisiyle rûmî veya hicrî takvimden hangisinin kastedildiği tam olarak anlaşılmamaktadır.²⁸² Arapça yayımlanan gazetenin 1885 yılından sonra da yayın hayatına devam edip etmediği bilinmemektedir.²⁸³

Selâvî Efendi neden böyle bir gazete çıkarmayı planladığını gazetenin ilk sayısında dile getirmektedir. Gazete ve dergiler, en güncel meselelerin sıcağı sıcağına ele alındığı, alandan uzman insanların yazılarıyla birçok meseleyi tartışabildiği, kitapların yanı sıra edebi yazıların ve yazarlarının tanıtıldığı, siyasete ve edebiyata yön verenlerin biyografilerinin bilinmeyen yönlerine değinildiği, deneme ve daha birçok yazı türünün ve başlığının kaleme alındığı mecralar olduğunu belirten Selâvî Efendi, Osmanlı merkezle periferi arasında köprü kuracak ve gerçekleşen olaylardan Arap okuyucuyu haberdar edecek ve oldukça geniş bir yelpazeye hitap edecek bir gazete

²⁸¹ dî Tarrâzî, **Tarihü's-Sahafe**, II, s. 196; el-Kâdirî, Abdulkadir, “el-‘Ahdü't-türkî fi'l-bilâdi'l-arabiyye el-med'uvvu bi'l-isti'mâr”, **Da'vet'ül-hak**, 132-134, Ribat, t.y., s. 133.

²⁸² Tarrâzî'nin Arap basın tarihine dair eserinde gazetenin kuruluş tarihinin hicri 1302 olarak gösterilmesi matbaası hatası olsa gerektir. Zira miladi- hicri tarih çevrilmesinde yukarıda belirtilen 1303 tarihi denk gelmektedir. dî Tarrâzî, **Tarihü's-Sahafe**, II, s. 196.

²⁸³ Tespit edebildiğimiz kadarıyla 1-9 arası sayıları bulunan gazetenin mevcut nüshası için bkz. Marmara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Ktp., no: 6831 **el-Hakâik**, 1-144 s.

çıkarılmasının zaruri olduğunu vurgular.²⁸⁴

Hakâik'in diğer yayımlanmakta olan Osmanlı gazeteleriyle fikri, ilmi, siyasi, felsefi vs. pek çok konuda paylaşımlara köprü olmak gibi bir misyona sahip olduğunu belirten Tarrâzî aslında böyle bir misyonun arkasında çok yönlü kişiliğe sahip Selâvî Efendi'nin sahip olduğunun altını çizmektedir.²⁸⁵ Selâvî Efendi'nin yazar adı belirtmeden yayımladığı farklı konulardaki yazıların bizzat onun tarafından kaleme alınmış olduğu düşüncesi Tarrâzî'nin görüşünü desteklemektedir.

Henüz gazetenin içeriğiyle ilgili etraflı ve analitik bir inceleme yapılamamış olsa da genel hatlarıyla *el-Hakâik*'de öne çıkan bazı başlıklar şöyledir: İlk başta Selâvî Efendi'nin kendi dedesinin biyografisiyle başlattığı “*Sahîhu 'l-kıyâs fî tabakâti 'n-nâs*” başlıklı biyografi yazıları dizisi,²⁸⁶ Selâvî Efendi'ye ait Mevlid-i nebi ve farklı başlıklı şiirler ile şiir değerlendirmeleri,²⁸⁷ kitap değerlendirmeleri,²⁸⁸ bazı şairlerle yaptığı mektuplaşmalar ve devlet adamalarına yönelik methiyeler,²⁸⁹ tefsir, dil, belagat, felsefe, mantık, tasavvuf, ahlak, genel kültür, vs. meselelere dair görüşleri, Selâvî Efendi'nin tefrike ederek yayımladığı kitab *Ves'iletü 't-dâreyn fî menâkibi Ebi 'l-alemeyn*,²⁹⁰ Mahmûd Alusî'nin biyografî ve hakkındaki görüşleri,²⁹¹ bazı gazete sahiplerine yönelik övgüleri.²⁹²

b. el-Hakâikü's-siyâsiyye (الحقائق السياسية)

Arapça yayımlanan *Hakâik* gazetesinin ilk sayısı 1 Şaban 1303/5 Mayıs 1886 tarihinde yayımlanmıştır. 19. sayısı hariç diğer 18. sayısı matbaa-i Amire'de basılmıştır. Üç sütunlu gazetenin genellikle ilk sütununda sultana ve saraya dair haberler, tevcihatlar, merasimler, resmi kutlamalar ve tebriklerin yer almaktadır. İç haberler (Havadis-i Asitâne) sütununda İstanbul gazetelerindeki öne çıkan konular, dış haberler (Havadis-i Hariciye) sütununda ise Avrupa başta olmak üzere tüm dünyada

²⁸⁴ Selâvî Efendi, *el-Hakâik*, Sayı: 1, s.1-2.

²⁸⁵ dî Tarrâzî, *Tarihü's-Sahafe*, II, s. 196.

²⁸⁶ Selâvî Efendi, *el-Hakâik*, Sayı: 3, s.36-38; Sayı: 5, s.73-75; Sayı: 9, s.129-130.

²⁸⁷ Selâvî Efendi, *el-Hakâik*, Sayı: 1, s.3-4, 5; Sayı: 4, s.50-51; Sayı: 5, s.129-130; Sayı: 9, s.129-130.

²⁸⁸ Selâvî Efendi, *el-Hakâik*, Sayı: 3, s. 45-48.

²⁸⁹ Selâvî Efendi, *el-Hakâik*, Sayı: 6, s. 96.

²⁹⁰ Selâvî Efendi, *el-Hakâik*, Sayı: 8, s. 122-124.

²⁹¹ Selâvî Efendi, *el-Hakâik*, Sayı: 5, s.75-80; Sayı: 6, s.81-82.

²⁹² Selâvî Efendi, *el-Hakâik*, Sayı: 8, s. 128.

takip edilen *Times*, *Post*, *Press*, *Monitor* gibi gazetelerden haberler tercüme edilmektedir. Gazetede İslam memleketlerine ilişkin çok dört başlık hemen her sayıda ele alınmıştır: Mısır, Sudan, Bulgar ve Afgan meseleleri.

Gazete haftalık dört sayfa halinde yayımlanmıştır. 19 sayısı mevcut olan gazetenin 1886'dan sonra ne kadar bir süre daha yayımlanmaya devam ettiği bilinmemektedir.²⁹³

Merkezdeki siyasi olayları, Osmanlı hinterlandındaki (Ortadoğu, İran ve Hindistan coğrafyası) Arapça okur yazar Müslümanlara aktarmayı kendine misyon edinen gazetede zaman zaman Selâvî Efendi'nin telifi olan eserler ile yayımladığı gazetelerin eski sayılarının talep edenlere gönderileceği ilanı da yer almaktadır.

Selâvî Efendi gazetede bir yazısında, Mekteb-i Mülkiyye-i Şâhâne gibi önemli bir kurumun ödül törenine tüm yerel ve ecnebi gazetelerin davet edilip Müslümanların tercümanı mesabesindeki *Hakâik* ve *İtidâl* gazetelerinin başmuharrirlerinin edilmemesinin büyük bir yanlış olduğunu dile getirmiştir. İstanbul'daki Arapça gazetelerin önemini kavrayamamış Mekteb'in idarecilerini eleştirdiği mektubun Türkçe ve Arapçasına yer veren Selâvî Efendi bu durum karşısında duyduğu üzüntüsünü dile getirmiştir. İdarenin mektuba verdiği cevaba ise daha sonra yer verileceği ifade edilmektedir. Diğer başka bir sütunda kendisinin de üyesi olduğu Encümen-i Teftiş ve Muayene Heyeti'nin önemini vurgulayan bir yazı kaleme almıştır.

Gazetenin ve Selâvî Efendi'nin diğer yayınlarının önemli bir okur kitlesine ulaştığının sonucu olsa gerektir ki gazetenin bir sayısında ilan-ı mahsusla (özel ilan) Hindistan, İran ve Arap memleketlerindeki temsilciliklerin bulunduğu şehirler ve yetkililerin uzun bir listesi verilmiştir. Mısır Hıdivliğinin gazetenin tüm sayılarının gönderilmesi yönündeki resmi talebi gazetenin popülaritesinin ve tirajının arttığının önemli bir göstergesidir.

c. el-İnsaf Gazetesi – (الإِنصاف) (1908-1909)

²⁹³ Gazetenin mevcut nüshaları için bkz. Beyazıt Devlet Ktp., Hakkı Tarık Us Blm., No: 151. Gazetenin nüshalarının Hakkı Tarık Us bölümünde olabileceğini işaret eden Ahmet Kadri Kurşun'a teşekkür ederim.

19 Ekim 1908 – 14 Haziran 1909 tarihleri arasında yayımlanmış Türkçe gazetedir. Gazete, ilk ay hariç her ayda dört sayı olmak üzere yaklaşık yirmi altı kadar sayı çıkarmıştır. Gazete dört sayfa ve üçlü sütun olarak tasarlanmıştır. Yayımlandığı günler bir yıl içerisinde üç defa değişmiştir. Gazetenin manşetteki adının altında gazetenin misyonunu belirleyen “*Hukûk-u Mukaddese-i Hilafet ve menâfi-i sahîha-i milletle hakk u hakkaniyeti müdafaa için siyasi ve edebi umama hadim gazetedir.*” İbaresinin daha sonra 17. sayıdan itibaren gazete adının hemen üstünde gazetenin tarafsız bir gazete olduğunu vurgulamak üzere “*Bî-taraf*” ibaresi yer almıştır. Gazetenin idare merkezi Sirkeci’deki farklı yerlerden, Beyoğlu’nda farklı hanlardaki yazıhanelere taşınmıştır.

Selâvî Efendi’nin imtiyaz sahibi olduğu gazetenin yazar kadrosunda Mısırlı edebiyatçı Abdullah Nedim, Abdullah Sadi, Süleymaniye Dersiamlarından Mehmed Emin ve Nabluslu Mehmed Ramiz Efendiler bulunmaktadır.

Gazetenin bir sayısında kişilerden altı aylık abonelik ücretlerini ödemeleri talep edilir. Listedeki isimler gazetenin önemli meslek erbabı tarafından takip edildiğini göstermektedir. Ayrıca gazetenin ilerleyen günlerde kendi adıyla bir matbaasının kurulması için çalışmalar yapıldığı, Arapça ve Fransızca dillerinde de yayımlanacak gazetenin haftalık olmak yerine günlük çıkacak şekilde kapasitesinin genişletileceği okuyucuya ilan edilmektedir. Bu ilandan sonra gazete “*muvaakketen istirahat*” başlığıyla hazırlıklara başlamak üzere geçici olarak kapandığı okuyucularına duyurur. Gazetede, diğer yeni çıkan bazı Arapça gazetelerin eleştirisi yapılmıştır.

Gazetede genellikle iç politikayı ilgilendiren konular ele alınmıştır. Sözde Tensikat Kanunu adıyla devlet kadrolarını tasfiye eden İttihatçıların zulümleri ve entrikaları ele alınmış, kanun mağdurlarının haklarının iade edilmesi için birkaç yazıda bu mesele üzerine gidilmiştir. “*Hilafetle Kuvvet ve Meşveretle Hükümet*”, “*Saltanat mı Millet mi? Akdem Sualinin Cevabı*” ve “*İttihad-ı Muhammedî Muzafferiyeti ve Adâb-ı Şeriatle Teyid-i Meşrutiyet*” başlıkları gazetede öne çıkan başlıklardır. 13 Nisan 1909’da patlak veren 31 Mart Olayının sebepleri üzerine durulmuştur.²⁹⁴

²⁹⁴ Gazetenin mevcut nüshaları için bkz. Beyazıt Devlet Ktp., Hakkı Tarık Us Blm., nr. 183. Gazetenin bazı sayıları eksiktir.

2. Yazı Tefrika Ettiği ve Görev Yaptığı Gazeteler

Muhammed Behçet el-Eserî, hocası Mahmud Şükrî Alûsî'nin (1857-1924) hayatı ve dile dair görüşlerini incelediği eserinde Selâvî Efendi'nin *İtidal*²⁹⁵ gazetesinin doğrudan sahibi olduğunu aktarmaktadır.²⁹⁶ Ancak Arap basın tarihçisi Tarrâzî'nin söz konusu gazeteyle ilgili verdiği detaylı bilgilere bakılacak olursa *İtidal* gazetesinin gerçek imtiyaz sahibinin Sultan II. Abdülhamid'in mabeyn katiplerinden mütercim Ahmed Kadri Bey olduğu, Selâvî Efendi'nin ise Hasan Hüsnü Paşa Toyrânî, Ahmed İzzet Fârûkî ve Şeyh İbrahim el-Ahdeb ve diğerleri gibi gazetenin yazar kadrosunda olduğu anlaşılmaktadır.²⁹⁷ Bu tespitimizi arşiv belgeleri de teyit etmektedir.²⁹⁸ Selâvî Efendi'nin divanına aldığı sekiz şiiri daha önce bu gazetede yayımlamış olan şiirleridir.²⁹⁹ Kurulduğundan beş yıl sonra sahibinin vefatı sebebiyle kapanan gazetenin³⁰⁰ nüshalarına ulaşamadığı için Selâvî Efendi'nin tespit edebildiğimiz şiirleri dışında söz konusu gazetede ne kadar süreyle çalıştığı, ne türden yazılar tefrika ettiği ve hangi temalı şiirler yazdığı bilinmemektedir.

3. Yayımlamasına İzin Verilmeyen “Lisanü'l-Arab” Adlı Gazete

Azası olduğu Cemiyet-i Rüşûmiye'nin kapatılmasından sonra Selâvî Efendi'nin haftada bir yayımlanmak üzere içinde Türkçe yazıların da olacağı “*Lisânü'l-Arab*” adlı bir Arapça gazete çıkarmak için 3 Eylül 1908 yılında ruhsat talebinde bulunduğu³⁰¹ ancak dilekçesine gelen cevabi yazıdan anlaşıldığı kadarıyla bu talebinin dönemin Matbuat Nizamnamesinin ilgili maddelerine göre muamele görerek neşir ruhsatı verilmediği anlaşılmaktadır.³⁰²

²⁹⁵ *İtidal* gazetesi 30 Ağustos 1883 (26 Şevval 1300) tarihinde İstanbul'da yayımlanmaya başlamıştır. Gazeteyle ilgili daha fazla bilgi için bkz. dî Tarrâzî, *Tarihü's-Sahafe*, II, s. 194.

²⁹⁶ el-Eserî, *Mahmûd Şükrî el-Âlûsî*, s. 107.

²⁹⁷ dî Tarrâzî, *Tarihü's-Sahafe*, II, s. 194.

²⁹⁸ Selâvî Efendi'nin söz konusu gazetenin yazar kadrosundan olduğunu gösterir belge için bkz. BOA., *İ. DH.*, 913/72509, 001-001 [24 C.evvel 1301/21 Nisan 1884 tarihli belge].

²⁹⁹ Selâvî Efendi'nin bu divanda yer verdiği 7 numaralı şiiri hariç 1-9 numaraları arasındaki şiirleri bu gazetede yayımlanmıştır.

³⁰⁰ Tarrâzî, *Tarihü's-Sahafe*, c. II, s. 194

³⁰¹ BOA., *DH.*, *MKT.*, 1290/47, 001-001, 002.

³⁰² BOA., *DH.*, *MKT.*, 1290/47, 002-001.

III. BÖLÜM
SELÂVÎ EFENDİ DİVANININ ÖZELLİKLERİ VE
BÖLÜMLERİ (ŞEKİL VE İÇERİK ANALİZİ)

A. SELÂVÎ EFENDÎ'NİN İSİMSİZ DIVANI

Selâvî Efendi, daha önce yayımlama imkânı bulduğu veya söylemiş olduğu şiirlerinden bazılarını 1887'de bu divanında toplamıştır. Bu divan el yazması olarak Millet Kütüphanesi, Ali Emiri Bölümü nr. 3057'de kayıtlı olarak bulunmaktadır. Selâvî Efendi'nin bunun dışında dört divanı daha vardır. Bu divanların dördü matbu, biri yazma beş divanı vardır. Bizim çalışmamız, Ali Emiri Bölümü nr. 3057'de kayıtlı isimsiz divanı hakkındadır.

Müellif nüshası olan divanın³⁰³ başka bir kopya nüshası bulunmamaktadır. Münşinin adı, 1^b'de ve 61^a'da açıkça belirtilmiş olup, eserin Selâvî Efendi'ye nispetinde herhangi bir şüphe yoktur. Selâvî Efendi'nin künyesi 1^a zahriyye sayfasında “Ebu'n-nasr” yerine “İbnu'n-nasr” şeklinde yanlış yazılmıştır. Talik hattan kaynaklı yanlış okuma gerek Ali Emiri tarafından oluşturulan Arapça Eserler Fihristindeki eser bilgisinde³⁰⁴ gerekse sonraki kütüphane kayıtlarında sürdürülmüştür.

Talik hatla istinsah edilen divanın dili Arapçadır. Eserin hattından ve Selâvî Efendi'nin kalem tarzından kaynaklı olarak bazı kelimelerin okunması zordur.

Altmış bir varaktan oluşan divanın varaklarının geneli dokuz satırlıdır. Serlevha yaldız çiçek motifleriyle bezenmiştir. 1^b ile 2^a sayfa cetvelleri yaldız süslemelidir. Ön kapak şemse yerinde Sultan II. Abdülhamid'e ait yaldız tuğra, arka kapak şemse yerinde yaldız hilal bulunmaktadır. Divanın, Selâvî Efendi tarafından Sultan II. Abdülhamid'e resmen arz ve takdim edilmek üzere hazırlandığı³⁰⁵ nüshanın kapak özelliklerinden anlaşılmaktadır. Ancak eserin Ali Emîrî'nin mülkiyetine ne şekilde intikal ettiğine ilişkin herhangi bir kayıt bulunmamaktadır. İstinsah yeri belirtilmemiş olsa da Selâvî Efendi *Hilye* dışındaki tüm divanlarını İstanbul'da yazmıştır.

³⁰³ Selâvî Efendi, *Dîvân*, Millet Yazma Eser Ktp., Ali Emiri Arabi Blm., nr. 3057.

Ali Emiri'nin Evkaf-ı Hümayun idaresindeki Feyzullah Efendi Kütüphanesi'ne vakfettiği Arapça kitapların fihristi (müellif hattı) Osmanlı Arşivinde bulunmaktadır. Buradaki bilgiye göre Divanın demirbaş numarası 2849 olup, Divan'ın Ali Emiri'nin mülküne intikali tüm koleksiyonun vakfedildiği 1916 (h. 1334) tarihinden önce (Selâvî Efendi'nin vefatından altı yıl sonra) olmalıdır. Ali Emiri Bey'in Arapça Kitapları Umumi Fihristi için bkz. **EV. d., Defter nr: 31891**, s. 189.

³⁰⁴ **EV. d., Defter nr. 31891**, s. 116.

³⁰⁵ Selâvî Efendi, Sultan II. Abdülhamid'e takdim ettiği *Hilye* adlı divanının kapak ve varak süslemelerini kendisinin yaptığını belirtir. Benzer süslemelere sahip bu divan nüshasının da onun tarafından hazırlandığı anlaşılmaktadır. Karşılaştırma için bkz. Selâvî Efendi, *Hilye*, İstanbul Üniversitesi Ktp., Nadir Blm., nr. 4704, vr. 1^b- 69^b. II. Abdülhamid'e sunulmak üzere hazırlanmış diğer bir eser için bkz. Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Ktp., nr. 3599 (Erişim Tarihi: 25.05.2022 <https://katalog.marmara.edu.tr/eyayin/pdf/F03599.pdf>).

B. DİVANIN BÖLÜMLERİ

Bu bölümde daha önce herhangi bir akademik araştırmaya konu olmamış bu divanın içeriğinin detaylı bir tanıtımı yapılacaktır. Divan -başlıksız- bir “mukaddime”, yirmi yedi şiir” ve bir “hatime”den oluşmaktadır.

Selâvî Efendi divanını bölümlendirmemiş olsa da divanın mukaddime, şiirler ve hatime olmak üzere üç ana bölümden oluştuğu görülmektedir. Divanda 27 şiir bulunmaktadır.

Her şiir öncesinde şiirin hangi münasebetle söylendiği ve hangi gazetede yayımlandığı bilgisine yer verilmektedir. Divanda yer alan şiirlerin tertibinde kafiye göre veya alfabetik sıralama yerine tarihi olaylara göre kronik bir sıralama takip edilmiştir. Bu bakımdan divandaki şiirlerin çoğunluğunda söz konusu olaylara ilişkin tarih bilgisi ebcedle manzum tarih olarak son beyitlerde düşürülmüştür.

Yayımlanan şiirlerle bu divanda yer alan şiirler mukayese edildiğinde şiirlerin bazen beyit sayılarında, bazen beyitlerindeki kelime veya kelime öbeklerinde farklılıklar olduğu tespit edilmiştir.

Şiirler, Sultan II. Abdülhamid, yakın çevresi, Osmanlı imparatorluğuyla ilişkili siyasi meseleler, dini günler, bayramlar ve sosyal şenlikler hakkındadır. Bununla birlikte Selâvî Efendi, divanın derleniş sebebini mukaddimesinde “*Müslümanların Emiri Allah Resulünün Halifesi Sultan Gazi II. Abdülhamid Han hazretlerinin yüce kapılarına hizmet gayesiyle*” kasidelerinden bazılarını bir seçki yaparak bu divanda derlediğini belirtmektedir.³⁰⁶

Selâvî Efendi’nin farklı bir şiir derlemesi olan bu divandaki şiirleri, *Büluğ* adlı

³⁰⁶ Arap kamuoyuna dini, siyasi ve sosyal bir mesaj vermek gayesiyle hazırlanmış olmakla beraber, divanın ikinci muhatabı ve hedef kitlesine söz konusu mesajı vermek için derlendiğine ilişkin bir sebebe divanda açıktan değinilmemektedir. Estetik açıdan bakıldığında Selâvî Efendi’nin yansıtmayı tasarladığı sultanî imaj çalışması içerisinde olduğunu, burada tekrar vurgulamasının makama uygun bir yaklaşım olmayacağı kolayca anlaşılmaktadır. Divanda yer alan şiirlerin sebebi telifini ortaya çıkarmaya dönük sorgulamanın cevabı Selâvî Efendi’nin 1883’ten 1887’ye kadar çıkardığı siyasi ve edebi gazetelerde aranmalıdır. Zira Selâvî Efendi’nin çıkardığı gazetelerle belirli bir Arap okuyucu kitlesine ulaştığı varsayılırsa gerçek niyetin bir şeyleri okuyucudan saklamak olmadığı gibi hem gazete hem divanın hedef kitlesinin aynı olduğu netleşecektir. Nitekim Selâvî Efendi, divandaki yirmi ikinci kasidenin yazılış sebebini, kasideyi yayımladığı gazetede açıklamaktadır. (Selâvî Efendi, **Hakâik**, 22 Şaban 1303, Sayı: 4, s. 1.) Kasidelerin yazılış sebepleri, kasidelerin başındaki giriş yazılardan ve yayımlandığı gazetelerin erişilen nüshalarından ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Ancak gerek Selâvî Efendi’nin İstanbul’daki ilk yıllarına ışık tutacak, gerekse divandaki ilk şiirlerinin yazılış sebebine dair bir arka plan sunacak olan İtidal gazetesinin nüshalarına uzun ve yorucu araştırmalara rağmen ulaşılamamıştır.

divanında olduğu gibi ilk defa yazılmış veya Sultan II. Abdülhamid’e arz edilmiş değildir. Şiirlerin divandaki giriş yazılarında daha önceki yayımlandığı mecralar ve söyleniş maksatları belirtiliyor olsa da aynı şiirler burada farklı bir maksat gözetilerek derlendiğinden onların farklı bir bütünlüğün öğeleri olarak değerlendirebiliriz. Örneğin divandaki ilk şiirin³⁰⁷ bu bağlamda divandaki şiirlerin bir mukaddimesi mesabesinde olduğu ve divanın dua ile başlatılması maksadıyla özellikle seçildiği düşünülebilir.

Divan, mukaddime, 27 şiir ve hatimeden oluşmaktadır. 27 adet şiirin biri nütfe,³⁰⁸ beşi Kıt’a,³⁰⁹ yirmi biri ise kaside türü şiirdir.

Divandaki şiirlerin beyit sayıları:

	Nazım Türü	Şiir Sayısı	Beyit sayısı
1	Nütfe	1	2
2	Kıt’a	5	15
3	Kaside	21	481
	Toplam	27	498

Divandaki şiirlerin temalarına göre dağılımı şöyledir:

Temalar	Nütfe	Kıt’a	Kaside	Kaside	Kaside
Yeni Yıl Tebriki		5	24	10	25
Kurban Bayramı	2		3	26	
Ramazan Bayramı			23		
Cülus Bayramı		1	15	27	
Velâdet-i Hümayün Bayramı			18	19-20	22
Sünnet Bayramı			6		
Medih		4	14	9	21
Mevlid-i Nebi			11	17	
Hayrat Yapımı		8	16		
Tarihi Olay			13		
Onurlandırma			12		
Edebî Eser Takdimi		7			

1. Mukaddime (1^b-2^a)

Selâvî Efendi divanına besmele, hamdele ve salvele ile başlar. Hamdelesini, 1) nimetlerini sınırsız verdiği ve ikramda bulunduğu, 2) edebiyat Arapçanın taşıyıcısı

³⁰⁷ Selâvî Efendi, **Divan**, Kaside: 1.

³⁰⁸ İki beyitten oluşan şiir parçalarına nütfe denir. Tural, **Arap Edebiyatında Arûz**, s. 23; Özdemir, Abdurrahman, “Aruz İlmi”, **İslâm Medeniyetinde Dil İlimleri - Tarih ve Problemler**, İstanbul: İsam Yayınları, 2015, s. 357- 424.

³⁰⁹ Üç ya da altı beyitten oluşan şiir parçalarına kıt’a denir. Tural, **Arap Edebiyatında Arûz**, s. 23.

kıldığı için Allah’a övgüde bulunarak açar. Berâat- i istihlâl sanatı icra edilerek başlanılan hamdelede zımnem hem nimet olarak verilenin (edîblik) ilahî bir lütuf ve üstün bir kulluk vazifesi olduğuna hem de nimetler arasında edebiyatın Arapçanın taşıyıcılığı (divan) için tahsis edildiğine telmihte bulunmaktadır. Divanın asıl mevzuu olan “sultanı methetmek” ise söz konusu edîblik nimetinin şükrünün dile getirildiği bir alan tasvir edilmektedir. Selâvî Efendi’nin kendisini “rabbinin affını uman” (راجي عفوہ) olarak takdim etmesi de nimet verene olan şükranını göstermek niyetiyle kaleme aldığı bu divanını bir bağışlanma vesilesi olarak (tevessül) tasavvur ettiğine işaret etmektedir.

2. Şiirler (2^b-60^b)

Divandaki şiirlerin tanıtılmasında, şekil ve üslup özellikleri bakımından bir değerlendirme yapılmayacaktır. Şiirlerin böyle bir divan çalışmasında derlenmesinin arka planını anlamaya yardımcı olması için şiirlerin tanıtımında şöyle bir metot takip edilecektir:

- 1) Şiirlerin aruz ölçülerinin tespiti,³¹⁰
- 2) Şiirlerin sebep-i inşaları (yazılış sebepleri),
- 3) Şiirlerin daha önce yayımlandığı gazete ve eserlerdeki yerlerinin belirlenmesinin yanı sıra divandakilerin yayımlananlardan farklılık arz edip etmediği,
- 4) Şiirlerin bölümleri üzerinden beyitlerin detaylı anlatımı,
- 5) Şiirlerde yer verilen yabancı ve varsa Arapça olmayan öğelerin açıklanması,
- 6) Şiirler arasında son beyitlerinde manzum tarih düşürülenlerin ebced hesabının verilmesi.

Divanda yer alan şiirlerin çoğunluğunun Selâvî Efendi tarafından verilmiş bir başlığı yoktur. Başlıksız olan bazı şiirlere, kafiye belirleyen revî³¹¹ sistemine göre bir başlık verilmiş, bazıları için de söyleniş sebebi belirtilmiştir.

Divandaki şiirlerde yer yer ayet ve hadislerden iktibaslar bulunmaktadır. Bu iktibaslara da işaret edilmiştir. Yani Kur’an’da hangi ayet olduğu, hadis ise hangi kaynaklarda bulunabileceği belirtilmiştir.

³¹⁰ Şiirlerin arka planıyla doğrudan irtibatlı olmasa da şiirlerin doğru şekilde anlaşılması aruz ölçüsünün doğru bulunmasından geçtiği için aruz ölçüsünün belirtilmesi gerekli görülmüştür.

³¹¹ Durmuş, “Kafiye”, *DİA*, XXIV, 149-153; Enîs, İbrahim, *Mûsika’ş-Şi’r*, (2. bsk.) Kahire: Mektebetu’l-Anglo el-Mısriyye, 1952, s. 245.

Selâvî Efendi şiirlerinde klasik kasidenin bölümlerinden olan “nesib”e yer vermemektedir. Doğrudan ana bölüm olan medih bölümüyle başlamakta olup, diğer bazı şiirlerinde de fahr ve dua bölümleri yoktur.

a. Kıt’a 1 (başlıksız)

3 beyitten oluşan bu kıt’a “hafif” bahriyle yazılmıştır.³¹² Selâvî Efendi’nin Sultan II. Abdülhamid’in 1883/1300 tarihindeki yedinci cülûs töreni münasebetiyle yazmış olduğu bu kıt’a divandaki cülusiyeleri arasında en erken tarihli olan kıt’adır. Kıt’a 1883/1300 yılında *İtidal* gazetesinde yayımlanmıştır.³¹³

Kıt’a’nın başı:

1. مَدَّكَ اللهُ بِالْبَقَا يَا مَلِيكَاً   «رَوْنَقُ الْمُلْكِ عَاكِفٌ بِرُحَابِكَ».

Ey hükümdar, Allah (c.c.) sana uzun ömürler nasip etsin

Hükümrânlık ışıǵı senin sarayına girmek için kapıda bekler.

Nesre benzer bir üslupla kıt’aya başlayan Selâvî Efendi’nin dua yoğunluklu ve söz bakımından oldukça kısa olan bu şiirle divanına başlamış olması anlamlıdır. Bir bakıma kısa olan bu şiir Selâvî Efendi’nin divanının mukaddimesi mesabesinde. Bu açıdan kıt’anın divanın başında yer alması anlamlıdır.

2. beyitte “*seninle istikrara kavuşunca hilafet makamı bizim için bayram olmaya ve halk da seninle bayramlara ülfet duymaya başladı*” ifadesiyle hilafet makamının ve bayramların Sultan II. Abdülhamid’in hükümdarlığında kamusal alana yansıyan yönüyle gerçek manasına kavuştuğu vurgulanmaktadır. Teşhis ve intak sanatı icra edilen 3. beyitte “*Cülus bayram(lar)ı senin kapıda bir nur gibi parlâsın*” ifadesiyle II. Abdülhamid döneminde bayramlara verilen önem ve kamusal alana yansıyan sevinç ve mutluluk gösterilerinin devamı için dua edilmektedir. Duayla başlayan şiir yine dua cümleleriyle bitmektedir.

Kıt’ada “melik”, “revnaku’l-mülk/ Hükümrânlık ışıǵı”, “hilafet makamı”, “rühâb/saray” ve “bayram” kavramları öne çıkmaktadır. 1300/1883’te yedincisi düzenlenen Culus töreni ve kutlamalarının tarihi son beytin ikinci yarısında manzum olarak düşülmüştür.

³¹² Tural, **Arap Edebiyatında Aruz**, s. 59-68.

³¹³ Selâvî Efendi’nin şiirin giriş yazısında verdiği yayım bilgisi şu şekildedir. **İtidal** Gazetesi, Sayı: 2, Yıl: 4 Zilkade 1300 (6 Eylül 1883). Selâvî, **Divan**, Kıt’a: 1.

b. Kıt'a 2 (Başlıksız)

3 beyitten oluşan kıt'a "tavîl" bahriyle yazılmıştır.³¹⁴ Kıt'a 1883/1301 yılında *İtidal* gazetesinde yayımlanmıştır.³¹⁵ Kıt'a Nasr Süresinin ilk ayetinden yapılan alıntıyla başlamaktadır.

Kasidenin matlası:

إِذَا جَاءَ نَصْرُ اللَّهِ يُقْدِمُهُ الْيُسْرُ   تَجَلَّى أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ لَهُ الشُّكْرُ
Öncesi müjde olan Allah'ın yardımını geldiğinde /

Emirü'l-mü'minin (nuru müminlerin kalplerinde) tecelli etti, ona hamdolsun.

Şiirin 2. beytinde teşhis ve intak sanatı kullanılarak Ramazan Bayramı gibi Kurban Bayramının da emirü'l-mü'minine yakınlaşmak için onun yüce kapısına geldiği şeklinde tasvir edilmektedir. 3. beyitte ise onun yüce sıfatlarının bir tecelligâhı ve yansıması olan bayramlar gibi günlerin ve çağın da onun yüce sıfatlarıyla eşsizliğe kavuşarak vecde geldiği ifade edilmektedir.

c. Kaside 1 (Başlıksız)

29 beyitten oluşan kaside "kâmil" bahriyle yazılmıştır.³¹⁶ Padişahın Kurban Bayramı'nı tebrik etmek üzere yazılan kaside 1883/1300 yılında *İtidal* gazetesinde yayımlanmıştır.³¹⁷

Selâvî Efendi, içeriğin bir özeti denilebilecek üç beyitlik bir girizgahla kasidesini açmaktadır. Selâvî Efendi'nin kasideleri arasında en fazla mübalağalı övgü ifadeleri içerendir. Kasidenin 1-3. girizgâh beyitlerindeki üslup mensur eserlerin dibace bölümlerindeki hamdele üslubun yakın olması dikkat çekmektedir. Selâvî Efendi'nin 1. beyitteki "حَمْدُ الْحَمِيدِ" "el-Hamîd³¹⁸ olana hamdedilmesi" şeklindeki giriş cümlesinden el-Hamîd adının karşılığıyla ilgili zihinlerde bir belirsizlik oluşmaktadır. Bu belirsizlik her ne kadar Selâvî Efendi'nin kasidesine yaratıcıya hamd ederek başlamış olacağı yorumunu akla getiriyor olsa da özellikle medih şiirlerinde

³¹⁴ Tural, *Arap Edebiyatında Aruz*, s. 59-68.

³¹⁵ Selâvî, *Divan*, Kıt'a: 2.

³¹⁶ Tural, *Arap Edebiyatında Aruz*, s. 103-118.

³¹⁷ Selâvî, *Divan*, Kaside: 3.

³¹⁸ "Hamîd" kelimesiyle Sultan Abdulhamid'in adına gönderme yapılmaktadır. Söz konusu kelimenin sıfatı müşebbehe veya feil vezninde ism-i meful olarak değerlendirilmesi mümkündür. Buna göre kelimenin 1) sıfat-ı müşebbehe olduğunda "övlümeye layık sıfatlar kendisinin ayrılmaz bir parçası olan kişi" veya 2) feil vezninde ism-i meful olduğunda "övülen ve methedilen kişi" anlamında düşünülebilir.

memdûhun abartılı övgü kalıplarıyla methedilmesinin bir üslup olduğu dikkate alındığında Selâvî Efendi'nin söz konusu ifadesiyle Sultan II. Abdülhamid'in adına bir gönderme yaptığı ve şiir dili açısından da yukarıdaki cümlesiyle “el-Hamîd olanın methedilmesi” anlamını kastediyor olduğu düşünülmektedir. Nitekim yine girizgahta memdûhun kim olduğuna dair akla gelen soruya 4. beyitteki “O... bizim halifemiz” şeklindeki verilen cevap ikinci ihtimali güçlendirmektedir.

Abartılı övgü ifadeleri bir tarafa bırakılacak olursa Selâvî Efendi 4 ila 21. beyitler arasında Halife Sultan II. Abdülhamid'i şu hususlar üzerinden şiirine taşımaktadır: Devlet yönetimindeki üstün siyaset anlayışı, hilafete en ehil kişi olması, onun döneminde hakların taahhüt altına alınması ve korunması, Müslüman memleketlerinin onun döneminde layıkıyla himaye edilmiş olması. Dinî hükümlerin onun döneminde hakkıyla uygulandığı, halk arasında üstün toplum ve hoşgörü anlayışının onun döneminde yeniden canlandığı, onun gayretleriyle istikrarlı hale geldiği ve aksi tutumların onun kararlılığıyla bertaraf edildiği kasidede dikkat çekilen diğer önemli hususlardır. Bunun yanı sıra Sultan II. Abdülhamid'in sahip olduğu güç, kararlılık, akıllara durgunluk verecek nitelikteki ileri görüşlülük, öte taraftan onun iyiliklerini sürekli görmezden gelmeye çalışan düşmanlar karşısındaki duruşu ve cezalandırması anlatılmaktadır.

Selâvî Efendi, 22 ila 28. beyitleri arasında karşılıklı konuşma (muhabata) üslubuyla açtığı fahr bölümünde muhayyel birine seslenir gibi “*ey yakınlaşmayı arzulayan*” diyerek nida da bulunur ve nida sahibine “*buyur ey kurtuluşa çağıran*” karşılığını verir. Nida sahibi muhabata, sultana yakınlaşmanın (takarrüp) 1) bu kadar üstün özellikleri kendinde toplayan sultana şükran duymak, 2) onun devletine sevgiyle bağlanmak ve 3) onun emirlerine sadık kalmakla mümkün olacağını hatırlatır. Muhatap şair ise, sadece kendisi değil, sultan sebebiyle yaşamakta olan bayramların da sıralanmakta olanlara talip olduğu karşılığını verir.

Şair, 29. beyitte Sultan II. Abdülhamid'in Kurban Bayramı'nı tebrik maksadıyla onun için dua etmekte ve uzun ömürler temennisinde bulunmaktadır.

d. Kıt'a 3 (Başlıksız)

Üç beyitten oluşan bu kıt'a "kâmil" bahriyle yazılmıştır.³¹⁹ Sultan II. Abdülhamid'e övgüde bulunmak gayesiyle yazılan şiir 1883 yılında *İtidâl* gazetesinde yayımlanmıştır.³²⁰

Kıt'anın 1. beyitinde "*bir tarafta çetin ve karmaşık devlet meseleleri varsa öbür tarafta emîru'l-mümininin idaresi ile onun üstün erdemi vardır*" denilerek onun devlet meselelerini çözüme kavuşturmadaki yetkinliğine vurgu yapılmaktadır. 2 ve 3. beyitlerde böyle yüce meziyetleri kendinde toplamış olan (*müctemi'l-fezâil*) Sultan II. Abdülhamid'in üstün erdeminin temas ettiği herkesin refah içinde olduğu, onun adaletinin her yeri kuşattığı ve böyle bir zeminin vücuda gelmesinin yine onun vazgeçilmez siyaset anlayışından ileri geldiği ifade edilmektedir.

e. Nütfe 1 (Başlıksız)

2 beyitten oluşan bu nütfe "kamil" bahriyle yazılmıştır.³²¹ Sultan II. Abdülhamid'in hicri yeni yılını tebrik etmek üzere yazılan nütfe 1883/1301 yılında *İtidâl* gazetesinde yayımlanmıştır.³²²

Nütfenin her iki beytinde Sultan II. Abdülhamid'in her daim yardım edilen ve galip gelen olması için dua edilmektedir. Bu yeni yılın da bir feth-i mübîn yılı olması için Müslümanların can-ı gönülden bu duaya icabet ettikleri ifade edilmektedir.

1301/1883'te yayımlanan yeni yıl tebrik şiirinin tarih bilgisi 2. beytin tamamında manzum olarak düşülmüştür.

f. Kaside 2 (Başlıksız)

13 beyitten oluşan bu kaside "tavîl" bahriyle yazılmıştır.³²³ Sultan II. Abdülhamid'in yeni yılını tebrik etmek ve sultan çocuklarının (şehzadeler) sünnet törenlerini (Sûr-ı hitânlar)³²⁴ kutlamak üzere yazılmıştır. Kaside 1883/1301 yılında *İtidâl* gazetesinde yayımlanmıştır.³²⁵

³¹⁹ Tural, *Arap Edebiyatında Aruz*, s. 103-118.

³²⁰ Selâvî, *Divan*, Kaside: 4.

³²¹ Tural, *Arap Edebiyatında Aruz*, s. 103-118.

³²² Selâvî, *Divan*, Kaside: 5.

³²³ Tural, *Arap Edebiyatında Aruz*, s. 59-68.

³²⁴ Önal, Ahmet: "Payitaht İstanbul'da Osmanlı Merasimleri", *Antik Çağ'dan XXI. yüzyıla büyük İstanbul Tarihi*: İstanbul-2012, III, 404-449, s. 436-439, (erişim tarihi: 18.04.2022) <https://istanbultarihi.ist/91-payitaht-istanbulda-osmanli-merasimleri> .

³²⁵ Selâvî Efendi'nin şiirin giriş yazısında verdiği yayım bilgisi şu şekildedir. *İtidâl* Gazetesi, Sayı: 11, Yıl: 7 Muharrem 1301 (8 Kasım 1883). Selâvî, *Divan*, Kaside: 6.

Selâvî Efendi 1. ila 6. beyitlerde “Feth” ve “Nasr”ın sembolü olan hicri yılbaşının gelişyle günlerin ve zamanın sevince gark olduğunu ve mutluluk ve saadet çağının İslam Peygamberinin kutsal davetiyle açıldığını vurgulamaktadır. Onun çağrısına tüm dünyanın boyun eğmesinin yanında sarayın (devlet) aydınlandığı, art arda sükün eden mutluluk ve sevinç atmosferiyle yurdun her bir yanının güzelliğe kavuştuğu nazara verilmektedir. Kasidede yücelik, yer yüzünü çevreleyen felekler³²⁶ gibi yükseklerde iken buyrukları yerine getirilen emîrû’lmüminin sultanın emri altına girmek için yer yüzüne indi şeklinde tasvir edilmektedir.

Selâvî Efendi 7-8. beyitlerde sultana duyulması gereken şükran borcunu tüm vatandaşlar adına şöyle terennüm etmektedir:

7. شكرناه شكر الحامدين لأنه حميدٌ لِعالي مجده يجب الشكر

7. O ki o Hamîddir, şanının yüceliğine teşekkür gerekir, biz de hamd edenler gibi ona teşekkür ederiz.

8-10. beyitlerde Sultan II. Abdülhamid’in saltanatının getirdiği saadet ve mutluluğun geçmiş dönemlerle mukayesesi yapılmaktadır. Mukayesede geçmiş dönemler için zor-kolay geceler benzetmesinin yanı sıra mutluluğun sembolü olan bayram ve törenlerle onun dönemi için nurlu geceler ve gündüzler tasviri işlenmektedir.

12. beyitte (fâhr bölümünde) şiirlerini ayetlere benzeten, şiirlerin medhin ayetleri olduğunu vurgulayan ve dolayısıyla söz konusu şenliklerle kendi şiirleri arasında bir bağ kuran Selâvî Efendi şenliklerle gecelerin ve gündüzlerin aydınlanması gibi şiirleriyle de insanların düşünce dünyalarının aydınlandığını ifade etmektedir.

Kasidede yıl, çağ, zaman, felekler, yıldızlar, yeryüzü, gündüz, gece, ay, yükseklik, yücelik, ışık ve aydınlık gibi öğeler üzerinden edebi sanatlar icra edilmektedir. 1301/1883’te düzenlenen sünnet şenlik ve kutlamalarının tarihi son beytin ikinci yarısında manzum olarak düşülmüştür.

g. Kıt’a 4 (Başlıksız)

3 beyitten oluşan bu kıt’a “tavîl” bahriyle yazılmıştır.³²⁷ Kıt’a, Selâvî Efendi’nin

³²⁶ “Felek” kelimesinin şiirdeki kullanımı ve anlamları için bkz. Kurnaz, Cemal: “Felek”, **DİA**, XII, 306-307

³²⁷ Tural, **Arap Edebiyatında Aruz**, s. 59-68.

Hilyetü'l-'asri'l-cedid fî şemâili'l-meliki'l-Hamîd adlı divanını II. Abdulhamid'e arz ederken söylediği kıt'adır. Söz konusu divanla ilgili olarak şiirin giriş yazısındaki “*Yüce makamlarına sunarken söylediğim...*” ifadesinden bu şiiri II. Abdülhamid'in huzurunda söylemiş olduğu anlaşılmaktadır.³²⁸

Selâvî Efendi 1. beyitte sultan methiyelerini ihtiva eden söz konusu divanını sultana hizmet gayesiyle yazdığını belirtmektedir. Divan yazma işinin daha doğrusu sultan methiyeleri inşa etmenin bir hizmet olduğunu belirten Selâvî Efendi, bu yaklaşımını “Feth” ve “Nasr”³²⁹ olarak nitelemekte, bu hizmetiyle sultanın gönlünü fethetmeyi ve onun nezdinde hüsn-ü kabule nail olmayı ve bu hizmetini layıkıyla yerine getirmesinin ardından ondan gelecek “nasr”ı yani onun tarafından ödüllendirilmeyi beklediğini bu beyitle ifade etmektedir. 3. beyitte bu çaba ve gayreti karşılığında gördüğü iyiliklerle yine sultana karşı bir şükran borcu içerisinde olduğunu ifade etmekle bu feth-nasr döngüsünün devam ettiğine imada bulunarak şiire farklı bir anlam zenginliği katmaktadır.

Söz konusu divanın sultana sunulması manzum tarihle 3. beyitin son yarısındaki “*له الحمد*” ve “*قضى الأمر*”³³⁰ kelimeleriyle düşülmüş olup harflerinin toplamı ebced hesabıyla 1300'e denk gelmektedir.³³¹

h. Kıt'a 5 (Başlıksız)

3 beyitten oluşan bu kıt'a “hafif” bahriyle yazılmıştır.³³² II. Abdülhamid'in Kudüs Harem-i Şerifinde yaptırdığı su sebilinin³³³ açılışı münasebetiyle yazılan kıt'a *İtidâl* gazetesinin 23. sayısında yayımlanmıştır.³³⁴

³²⁸ Zayıf bir çıkarım da olsa Selâvî Efendi'nin diğer şiirlerinin takdim yazılarında veya farklı kaynaklarda bu tarih öncesinde Sultan II. Abdülhamid'in huzuruna çıktığını işaret eden bir bilginin bulunmamasından dolayı huzura çıkışın ilki olduğu düşünülmektedir.

³²⁹ Fethin mecazi kullanımları için bkz. Ayverdi, Samiha, **Kubbealtı Sözlüğü**, “Fethetmek” maddesi.

³³⁰ Selâvî Efendi, **Divan**, Kıt'a: 7, Beyit: 3.

³³¹ *Hilye*'nin matbu nüshasının sonundaki takdim tarihiyle ilgili düşülen manzum h. 1301 tarihi buradaki tarih bilgisiyle farklılık arz etmektedir. Bu farklılığın şöyle izah edilmesi mümkündür. *Hilye*'yi h. 1300'de telif eden Selâvî Efendi'nin el yazısıyla olan *Hilye* nüshasını yine aynı yıl içerisinde sultana arz etmiş ve arz esnasında da yukarıda yer alan manzum tarihi içeren kıt'ayı söylemiştir. *Hilye*'nin matbu nüshasında belirtilen h. 1301 tarihi ise ilk baskıya işaret sunulmasıyla ilgili olabilir. Bkz. Selâvî Efendi, **Hilye**, Süleymaniye Ktp., İzmirli İ. Hakkı Blm., nr. 3834, s. 105.

³³² Tural, **Arap Edebiyatında Aruz**, s. 168-174.

³³³ Selâvî Efendi “II. Abdülhamid'in Kudüs Harem-i Şerifinde yaptırdığı su sebili” diyerek hatalı bilgi vermektedir. Söz konusu sebil Sultan Kayıtbay tarafından inşa ettirilmiştir.

³³⁴ Selâvî Efendi, **Divan**, Kıt'a: 8.

Söz konusu sebil, 887/1482 tarihinde Sultan Kayıtbay (ö. 901/1496)³³⁵ tarafından inşa edilmiş olup daha sonra ise II. Abdülhamid tarafından restore edilmiştir.³³⁶ Restore edilme tarihi ebced hesabıyla 3. beytin sonunda (صفو شرب بدأ) (بشكر الحميد) 1300/1883 olarak düşünülmüştür.

Bu kıt'a da II. Abdülhamid'in uzak vilayetlerin ve bölgelerin su ihtiyacı ve özellikle Filistin- Kudüs'e yönelik yürüttüğü hassas politikalar zemininde değerlendirilebilir. II. Abdülhamid döneminde başta İstanbul olmak üzere imparatorluğun hâkim olduğu birçok vilayette mimarî ve bayındırlık politikaları yürütülmüş, buna bağlı olarak su kanallarının temizlenmesi sağlanmış ve mevcut yapıların restorasyonuna gidilmiştir.³³⁷

2. beyitte (حبّ الحصيد) ile Kaf Süresi 9. ayetine gönderme yapılmaktadır.³³⁸

i. Kaside 3 (Başlıksız)

Sekiz beyitten oluşan bu kaside “mütekârib” bahriyle yazılmıştır.³³⁹ Selâvî Efendi kasidenin başındaki giriş yazısında bu kasidesini, *İ'tidâl* gazetesinde tefrike ettiği bir makamat içerisinde yayımladığını belirtir.³⁴⁰

Kasideye sultanın öne çıkan yüce özelliklerine (*sıfât-ı seciyye*) vurgu yapılarak başlanılmaktadır.

Kasîdenin matla'ı:

حَمِيدَ السَّجَايَا، مَجِيدَ الصَّفَاتِ   جَزِيلَ الْعَطَايَا، عَزِيزَ الْجَدَّاتِ
(Ey) yaratılışı övülmeye en layık ve ulu sıfatların sahibi
(Ey) armağanı ve ihsânı bol ve soyca ataları en şerefli olan

Giriş beytindeki Sultan II. Abdülhamid'in kişiliğini ve asaletini yansıtan özellikler, Selâvî Efendi'nin gözünde sultanın ayrılmaz özellikleri olarak tasavvur edildiğinden sultanın bu özelliklerin onda kalıcı olduğuna işaret etmek üzere “*hamîd*”, “*mecîd*”, “*cezîl*” ve “*azîz*” gibi sıfat-ı müşebbehe kalıpları kullanılmış yücelik

³³⁵ Yiğit, İsmail, “Kayıtbay”, *DİA*, XXV, 80-81.

³³⁶ En-Netşe, Yusuf, Hevârî, Mahmud, “Beytül makdis vel haremüş-şerif: Kibletü filastin”, *El-hac, el-‘ilim ve’s-sûfiyye: el-Fennu’l-islâmî fî mıntıkati’d-dıffati’l-garbiyye ve Gazze*, Beyrut el-Müessetü’l-arabiyye li’d-dirâsâti ve’n-neşr, 2007, s.67-95, s. 88. (Erişim tarihi: 23.10.2021 <https://bit.ly/2Zekn5n>).

³³⁷ Sultan II. Abdülhamid'in Filistin Politikaları için bkz. Gümüş, Saliha, *Abdülhamit Döneminde Filistin Politikası*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul. Marmara Üniversitesi OAE, 2009.

³³⁸ Kuran, Kaf 50/9.

³³⁹ Tural, *Arap Edebiyatında Aruz*, s. 193-199.

³⁴⁰ Selâvî Efendi gazetenin sayısı ve yayım tarihini belirtmemiştir. Selâvî, *Divan*, Kaside: 9.

makamına ancak böylesine ayrılmaz özellikleri kendinde toplayan asıl kişiliğin layık olduğu ifade edilmek istenmiştir.

Kasidedeki sultan-tebaa ilişkisini göstermesi açısından önemli olan diğer kelimeler ise şunlardır: “*hüküm ve zamanın sahibi olmak, dilediği gibi mutlak tasarrufta bulunmak, taksim etmek, karşılıksız vermek-(hibe,) hilâfet, paklık, raiyye-railik, kısmet, atıyye, semahat, fazl, nimet, adalet, abid (kullar), ülfet, vefa, şükran, sebat, hayır ve ceza (mükafat).*”

j. Kaside 4 “Nasru’-m-mina’llâhi ve Fethun Karîb” Kasîdesi (قصيدة نصر من الله وفتح قريب)

On üç beyitten oluşan bu kaside “tavîl” bahriyle yazılmıştır.³⁴¹ Kaside 1885/1302 yılında *Hakâik* gazetesinde yayımlanmıştır.³⁴² Divanda, herhangi bir başlığı olmadan sunulan kasidenin başlığı *Hakâik* gazetesinde başlığıyla burada verilmiştir. Selâvî Efendi, takdim yazısının son beytinde kasidenin yayımlandığı tarihi verdiğini ifade ediyor olsa da manzum tarihli beyti divana almadığı görülmektedir.³⁴³

Kasidenin 5. ila 9. beyitlerinde II. Abdülhamid’in methine yer verilmektedir. Beyitlerde “onun çağının da sultanı olduğu, hükümdarlığının adalet ve iyilik temelleri üzerine kurulduğu, adaletiyle ve iyiliğiyle “Hamîd” (methedilecek sıfatların sahibi) ve “Mecîd” (şanı yüce olmaya en layık olan) olmayı hak ettiği ve insanların rızasıyla halifelik onda olduğu” teması işlenmektedir. Devamında “onun iradesiyle düşmanda açılan yaraların iyileşmediği ve halkına yaptığı hizmetlerle onlardaki müzmin yaraların şifa bulduğu, müsamaha ve bağışlama onun bariz karakteri olsa da küffarı kılıçla ve Allah Teala’nın inayetiyle yola getirdiği” anlaşılır bir üslupta ifade edilmektedir.

10. beyitin ikinci mısrasıyla “... *Onların dokunuşu istikrar ateşini yaydı*”³⁴⁴ “onların” ifadesiyle Haşîmîoğulları soyundan gelenlerin kastedildiği ve onların desteklerinin ve bîat etmelerinin II. Abdülhamid’in politikalarında belirleyici bir öneme sahip olduğu vurgulanmaktadır.

11. ila 13. beyitlerde kendini yüceliğe adanmış bu sultanın izinden gidilmesi

³⁴¹ Tural, *Arap Edebiyatında Aruz*, s. 59-68.

³⁴² Selâvî Efendi, *Hakâik* (Edebiyat), Sayı: 1, s. 5. Selâvî Efendi, *Divan*, Kaside: 10.

³⁴³ Son beyit için bkz. Selâvî Efendi, *Hakâik* (Edebiyat), Sayı: 1, s. 5.

بَيْتٌ أَوَّازَ الْعِزِّ مِنْ زُنْدِهَا الْقُدْحُ

³⁴⁴ تَلَوْنِيهِ مِمَّا أَنْفَسَ هَاشِمِيَّةُ

gerektiği ve diğer vasıfları bir yana her ne olursa olsun sırf onun bu adanmışlık vasfından ötürü rızasının kazanılmaya değer olduğu hatırlatılmaktadır.

k. Kaside 5 “Fâze men bâte dayfe Dâri’s-se‘âde” Kasîdesi (قصيدة: فاز من بات)
(ضيف دار السعادة)

Yirmi beş beyitten oluşan bu kaside “hafif” bahriyle yazılmıştır.³⁴⁵ Kasidenin başlığı *Hakâik* gazetesinden alınmıştır.³⁴⁶ Kaside 1884/1302 yılında II. Abdülhamid döneminde icra edilen Mevlid kandili kutlamaları³⁴⁷ vesilesiyle yazılmıştır. Mevlid kandili İstanbul temasıyla birlikte işlenmektedir. Selâvî Efendi, kasidenin matla’ında³⁴⁸ İstanbul’da gerçekleştirilen Mevlidi Şerif kutlamalarının Müslümanlar için nasıl bir yere ve öneme sahip olduğunu Yunus Süresine³⁴⁹ yaptığı bir göndermeyle Müslümanların cennete girdikten sonraki durumlarına teşbih ettiği manzara üzerinden ortaya koymaya çalışmaktadır. Ona göre, İstanbul Müslümanlar için bir cennet ve Mevlid-i Şerif de cennete girdikten sonra onlara verilen “fazla mükafat” mesabesindedir. 1. beyitte ortaya konulan bu teşbihin çerçevesi 15. ila 18. beyitlerle açıklığa kavuşturulmaktadır.

1. beyitte şehrin adlarından olduğu bilinen Dârusseâde³⁵⁰ (Dersaadet) adıyla İstanbul şehri tasvir edilmekte ve onun adeta bir cennet ve emân yurdu olduğu vurgulanmaktadır. 4 ve 5. beyitlerde “nasıl ki geceleri yıldızlar ışıklarını ondan başka bir şehirden daha fazla alamıyorsa güneş te onun aydınlığına eşit olmaya cüret dahi edemez”³⁵¹ İstanbul için yapılan böyle bir benzetmenin akabinde onun neden bu denli emsalsiz bir şehir olduğu Sultan üzerine yemin edilerek “o ki yer yüzünde tüm insanlığın efendisinin payitahtıdır öyleyse onun yüceliğine ve kıymetine hiçbir şehir erişemez” şeklindeki 6. ve 7. beyitlerle ifade edilmektedir.

10 ve 11. beyitlerde dünyada arzu edilen bir makam (şehir) varsa bunun gücünü ve cesaretini Haşimoğullarından alan ve Osmanogulları’nın hamisi Sultan II.

³⁴⁵ Tural, *Arap Edebiyatında Arûz*, s. 167-174.

³⁴⁶ Selâvî Efendi, *Hakaik*, Sayı: 4, s. 51.

³⁴⁷ Sultan II. Abdülhamid dönemi Mevlid-i şerif kutlamaları için bk. Şen, İhsan & Çakır, Ahmet, “Osmanlıda Resmî Kandil Merâsimleri”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 48, 2000, s. 241-264.

إذ ينال الحسنى بها وزيادة

³⁴⁸ فاز من بات ضيف دار السعادة

³⁴⁹ “Güzel yapanlara daha güzeli, bir de fazlası vardır.”, Yunus, 26. Ayet, diyanet meali.

³⁵⁰ İnalçık, Halil, “İstanbul”, *DİA*, XXIII, 220-239, 220.

³⁵¹ Selâvî Efendi, *Divan*, Kaside: 11, 4-5.

Abdülhamid'in zatında tecelli eden makamdan başkası olmadığı ifade edilmektedir.

19. beyitte Mevlid merasiminin resmi Mevlid alayı eşliğinde kutlandığı örneklendirilmektedir. Arapça kaleme alınan kasidede payitaht³⁵² ve piyade³⁵³ gibi Türkçe kelimeler yer almaktadır. Dua bölümünde, kasidenin başlangıcında yer verilen “*Saadet yurduna misafir olanlar kurtuluşa erdi*” dua cümlesine aynı şekilde kasidenin sonunda da yer alır.

I. Kaside 6 (Başlıksız)

Yirmi bir beyitten oluşan bu kaside “tavil” bahriyle yazılmıştır.³⁵⁴ Selâvî Efendi'nin mesleki başarısı ve liyakatinden ötürü Sultan II. Abdülhamid tarafından üçüncü rütbe Mecidiye nişanıyla ödüllendirilmesi³⁵⁵ sonrası bir şükran kasidesi olarak yazılmış ve 1884 tarihinde *Hakâik* gazetesinde yayımlanmıştır.³⁵⁶ Kasidenin sebeb-i inşasına 16. beyitte yer verilmektedir. Kasideye, “لك الشكر” ifadesiyle giriş yapılarak bir şükran kasidesi olduğuna sonraki beyitlerde değil de ilk beyitte yer verilmiş olması teşekkürün mahiyetiyle de alakalı olsa gerektir. Belagat açısından da bakıldığında teşekkürün kelamın (kaside) sonunda değil de başında yapılması daha etkili ve mukteza-i hale daha uygun olduğu düşünülmektedir. Aşağıda verilen birinci beytin tamamına yakından bakıldığında Selâvî Efendi bu şükran borcunun sadece geçmişte yapılan bir ihsanla irtibatlı olarak kalmayacağını, sultana olan şükran borcunun bu beyitleri yazarken de (şimdiki zaman) ve sultanın hayatta olduğu süre zarfında da (gelecek zaman) devam edeceğine işaret etmektedir.

1. لك الشكر يا من لا يزال له الشكر على كلِّ حال أنت فيه لك الأمرُ

2. ve 3. beyitlerde sultanın hilafet makamında daim olması ve emirleriyle her yerde itaat edilen olması için dua edilmektedir.

Selâvî Efendi, ilk beytin devamı olarak 4. ila 7. beyitler arasında kendi şahsında insanlığın neden sultanı methetmesi ve onun iyiliklerine karşı neden minnettarlık duymasının bir gereklilik olduğunu yaratıcının sultana bahşetmiş olduğu üstün vasıflarından ileri geldiğini ve bunların da batini (zati) sebepler olduğunu zımnen ifade

³⁵² Selâvî Efendi, **Divan**, Kaside: 11, 7.

³⁵³ Selâvî Efendi, **Divan**, Kaside: 11, 20.

³⁵⁴ Tural, **Arap Edebiyatında Arûz**, s. 59-68.

³⁵⁵ BOA., **DH., SAİDd.**, 92/67.

³⁵⁶ Selâvî Efendi, **Hakaik**, Sayı: 9, s. 129-130.

etmektedir. Ardından 8. ila 15. beyitler arasında bu minnettarlığının insanlar için görünen veçhesine işaret ederek sultana duyulan minnettarlığın zahiri sebeplerini saymaktadır.

16. beyte kadar olan kısım kasidenin medih bölümü olup 16. beyitle eksiksiz bir hüsnü tahallus örneği ortaya koyan Selâvî Efendi, devlet işlerindeki gösterdiği mesleki başarıdan ötürü liyakat madalyasının verilerek üstün kulluk payesiyle onurlandığını ve bunun da şiirin gücüyle olduğunu anlatmaktadır.

3. beyitte “Simâk/السمك” ve “Nesr/النسر” gibi gök cisimlerinin imgesel anlamlarına başvurulduğu görülmektedir. Simâk kelimesinden balık ve nesrden kartal manasının anlaşılması doğru değildir. Bu iki kelimenin balık ve kartal anlamlarında methin muhatabı saltanat makamını yüceltmek için birer imge olarak kullanılması belagat yönünden şiirin anlam bütünlüğü bozacağı gibi kasidenin de edebi değerini düşüren bir anlama şekli olacaktır.

Kasidede, Arapça olmadığı halde Türkçe “nişân” kelimesinin Arapça çoğul kalıplarına göre “neyâşin/نياشين” şeklinde çoğul haliyle kullanılması dikkat çekiyor olsa da şiirin anlaşılmasına engel teşkil etmemektedir.

m. Kaside 7 (Başlıksız)

Otuz beş beyitten oluşan bu kaside “tavil” bahriyle yazılmıştır.³⁵⁷ Takdim yazısına ve içeriğine bakıldığında bu kasidenin Doğu Rumeli Vilayetinin 1885 yılında Bulgaristan Prensliğine ilhak edilmesi meselesiyle ilgili Sultan II. Abdülhamid’i teselli etmek maksadıyla yazıldığı anlaşılmaktadır.³⁵⁸ Selâvî Efendi, *Hakâik* gazetesinde kasideyi yayımlamış olduğunu belirtiyor olsa da gazetenin 1885 yılına ait sayılarına ulaşamamıştır.³⁵⁹

1. ve 2. beyitlerde Osmanlı Devleti’nin bayrağının göklerde dalgalandığı, ordusunun güçlü ve muzaffer olduğu ve “*Hilafetin Kutbu*” ifadesiyle Sultan II. Abdülhamid’in şahsında hilafet makamının hala Müslümanlar için bir sığınak ve

³⁵⁷ Tural, *Arap Edebiyatında Arûz*, s. 59-68.

³⁵⁸ Muhtemelen Selâvî Efendi Doğu Rumeli Vilayetinin 1885 yılında Bulgaristan Prensliğine ilhak edilme meselesini kastetmektedir. Zira Bulgar Emaretinin Osmanlı Devleti’ne isyanıyla başlayan sorunlar ve kaynaklarda “Bulgar Meselesi” olarak yer alan meseleler kasidenin yazıldığı tarihten çok daha öncesinde başlamıştır. Daha geniş bilgi için bkz. Mahir Aydın, *Şarki Rumeli Vilayeti, Türk Tarih Kurumu, Ankara: 1992.*

³⁵⁹ Selâvî Efendi, *Divan*, Kaside: 13; Selâvî Efendi, *Bülûğ*, s. 63-67.

Allah'ın yardımının bir tecelligahı olduğu hatırlatılmaktadır.

3. ila 5. arasındaki beyitlerle Müslümanların lideri olan Sultan II. Abdülhamid'e bahşedilen ilâhî kumandanlık vazifesi hatırlatılır.

Oldukça fazla mecazi göndermelere sahip olan 6 ila 15. beyitler arasında sultana manaca sen ki dünya padişahısın, dünya, ölüm, insanlık, kader ve bütün kâinat senin elindedir, sen istersen bunlar senin emrine amadedir, şeklinde aşırı yakıştırmalar yapılmaktadır.

19. ila 21. beyitleri arasında Rumeli vilayetlerinde isyan çıkartan Rum ve Bulgarların, kalkıştıkları isyanlarına başka devletler bir değer biçiyor olsa da biz Müslümanlar bir değer biçmeyeceğiz, zira onlar gerçek batal/kahramanlar değil aksine batılla iştigal eden boş gürültüden ibaret güruhlar olarak tasvir edilirlerken sel gibi güçlü olan Müslümanlar bu serserilerle mukayese edilemeyeceği 21. beyitte ifade edilmektedir.

31. ila 35. beyitler arasında sultana şayet bölge halklarını kışkırtmak isteyenler (Ruslar kastediliyor olabilir) Rumeli vilayetlerinden çıkarılmazsa bu vilayetlerin işgal edileceği Müslümanların onun emrinde olduğu ve tarihten bu kara lekeyi silmesi için Allah'ın yardımının kendisine verildiği bildirilmektedir. Dua beyti olan 35. beytte bu bölgelerde gerekli tedbirleri almaktan geri kalmaması için Müslümanların onun için her zaman dua edecekleri dile getirilmektedir.

32. beyitte savaş atlarının çıkardığı toz tasvir edilirken kullanılan “nak’ / نفع” kelimesi Kur'an'dan alıntılanmıştır.³⁶⁰

n. Kaside 8 (Başlıksız)

Otuz altı beyitten oluşan bu kaside “tavil” bahriyle yazılmıştır.³⁶¹ Selâvî Efendi, ailesinden ve akrabalarından uzak kaldığı günlerde bu kasideyi yazdığını ve *Hakâik* gazetesinde kasideyi yayımladığını ifade eder.³⁶² Ancak gazetenin kasidenin yayınlandığı 1885 yılına ait sayılarına ulaşamamıştır. Selâvî Efendi'nin kasidenin takdim yazısında “başkalarının dilinden” ifadesiyle neyi işaret etmiş olduğu tam olarak anlaşılmamıştır.

³⁶⁰ “Orada tozu dumana katan”. Kuran, Adiyat 100/4.

³⁶¹ Tural, *Arap Edebiyatında Arûz*, s. 59-68.

³⁶² Selâvî Efendi, *Divan*, Kaside: 14.

Selâvî Efendi matla beyitinde “ey işleri övülmeye layık olan” anlamındaki “Hamîde’l-mesâ’î/حميد المساعي” övgü ifadesiyle kasidesine başlamaktadır. Takip eden 1. ila 10. beyitler arasında sultanın bu övgüye mazhar olmasının ardındaki özellikleri ile insanların sultana karşı haklı minnet duyguları içinde olmalarının ardındaki İslam, vatan ve vatandaşları için yaptığı işler dile getirilmektedir. 11 ila 23. beyitleri arasında Allah’ın da kendisine, “işleri övülmeye layık olma” ve “minnet duyulan olma/لك الشكر” gibi iki büyük özellikten dolayı, hilafet makamını bahşettiği temsili olarak anlatılmaktadır.

22. ila 27. beyitleri arasında bolluk ve bereket dönemi olan Sultan II. Abdülhamid’in dönemi ile her zaman sultanın yanında ve hizmetinde olmakla yüksek mertebeleri elde etmiş olan devlet ricali övülmektedir. Aslında genel olarak devlet ricali geçiyor olsa da özellikle Haşim oğullarının kastedildiği 27. beyitte açıklığa kavuşturulmaktadır.³⁶³

Selâvî Efendi, 28. beyitte ortaya koyduğu hüsn-ü tahallus sanatıyla yakınlarından ve akrabalarından uzak kalmış olmanın ve doğduğu yerden uzakta yaşamanın getirdiği hasret ve onları tekrar görme arzusunu sultana arz ederek 35. beyite kadar bu özlem ve iştiyakını tasvir etmektedir. Sultandan arzuhalı olan izni talebini bir hak sahibi değil de bir derviş edasıyla istediği halde bu izne nail olamadığını aşağıdaki beyitlerde dolaylı olarak şöyle ifade etmektedir:

1. سعيثُ إلى أعتابه سعي عاجز نبا عنه مما دون زاهره الورد

Kapına vasıl olmaya bu hakir-i perişan gayret eder

Değil engin deryalar, gözesi dahi ondan firar eder.

Selâvî Efendi, bu talebinin bir şikayetlenme ve bunca nimetin içinde daralmış olma olarak telakki edilmemesi için sultandan bağışlanmayı arzuhalinin son beyitlerinde dile getirmeye çalışmaktadır.

19. beyitte hilafet makamının ilâhî bir ihsan olduğuna işaret etmek için Kur’an’dan alıntı yapılmaktadır.³⁶⁴

³⁶³ Sultan II. Abdülhamid’in çevresindeki kişilerle ilgili yapılan okumalar neticesinde 27. ve öncesindeki beyitlerde Haşim oğullarıyla kastedilenin ve Selâvî Efendi’nin de kendisi vasıtasıyla Saraya yakınlaştığı Şeyh Ebülhüda Sayyâdi olsa gerektir. Her ne kadar dönemin bir tartışma konusu olsa da Şeyh Ebülhüda kendisinin Peygamber soyundan geldiği iddiasında bulunmaktadır.

³⁶⁴ “Orada tozu dumana katan”. Kuran, Necm 100/48.

m. Kaside 9 (Başlıksız)

Yedi beyitten oluşan bu kaside “basit” bahriyle,³⁶⁵ Sultan Abdülhamid’in 9. cülus yıldönümü münasebetiyle yazılmıştır.³⁶⁶ Selâvî Efendi, *Hakâik* gazetesinde kasideyi yayımlamış olduğunu belirtiyor olsa da gazetenin kasidenin yayımlandığı 1885 yılına ait sayılarına ulaşamamıştır.

Selâvî Efendi Sultan II. Abdülhamid’in 9. cülus yıl dönümünü yeni bir mevsimin müjdecisi olarak tasvir etmektedir. Başta kendi olmak üzere tüm kalem erbabına ve gazete neşredenlere seslenerek böylesine eşsiz özelliklere sahip ve asaletini soyundan alan sultan için bugünün kutlanmaya layık olduğunu nazara vermektedir. Kutlama merasimlerine tüm vatandaşların katıldığını ifade etmek için 4. beyitte Müslümanları kastederek “mü’telif” ve gayrimüslimleri kastederek “muhtelif” kelimelerine yer vermektedir. Cülus şenliklerinin çok şaşalı geçtiğini vurgulayan Selâvî Efendi, bu kutlu günün gökten yeryüzündekilere inen bereketle mi yoksa hilafet meşalesinin ateşiyle mi aydınlığa kavuştuğuna dair bir tereddüt sergiliyor olsa da parlak mı parlak ve övülmeye en layık olan hilafet meşalesinin de sultanın tahta oturmasıyla yanmaya başladığını ifade ederek bu tereddüdünü bertaraf etmektedir.³⁶⁷

7. beyitte, cülus kutlamalarının gerçekleştiği tarih ile kasidenin kalem alındığı tarih ebced hesabıyla (عام الجلوس حميد الشأن والشرف) 1302/1885 olarak düşünülmüştür.

n. Kaside 10 (Başlıksız)

Yedi beyitten oluşan bu kaside “tavil” bahriyle yazılmıştır.³⁶⁸ Sultan II. Abdülhamid tarafından yaptırılan Yıldız Camii’nin³⁶⁹ 1885’te ibadete açılışı münasebetiyle yazılmıştır.³⁷⁰ Selâvî Efendi, *Hakâik* gazetesinde kasideyi yayımlamış olduğunu belirmiş olsa da gazetenin kasidenin yayımlandığı 1885 yılına ait sayılarına ulaşamamıştır.

Selâvî Efendi ilk beyitte camiyi “Sebeb-i akvâ” olarak nitelendirdiği Sultan II. Abdülhamid’in inşa ettirdiğini ifade eder. 3. ve 4. beyitlerde Camii’nin toprağının yer

³⁶⁵ Tural, *Arap Edebiyatında Arûz*, s. 81-90.

³⁶⁶ Selâvî Efendi, *Divan*, Kaside: 15; Selâvî Efendi, *Bülûğ*, s. 61-62.

³⁶⁷ Selâvî Efendi, *Divan*, Kaside: 15; Beyit: 4.

³⁶⁸ Tural, *Arap Edebiyatında Arûz*, s. 59-68.

³⁶⁹ Yıldız Camii’nin tarihi, mimarı ve inşa süreciyle ilgili bkz. Can, Selman, “Yıldız Camii”, *DİA*, XLIII, 540-541.

³⁷⁰ Selâvî Efendi, *Divan*, Kaside: 16; Selâvî Efendi, *Bülûğ*, s. 71-72.

yüzündeki tüm güzel kokulardan daha hoş koktuğunu ve caminin gizli saklı ne varsa her şeyi bilen katında en pak mekan olduğunu vurgulamaktadır. Allah katında böylesine mukaddes telakki edilen mekânın yine onun muradıyla Me'vâ Cenneti'nin gölgesinde cennet bahçelerinden bir bahçe olduğuna ve Yıldız Sarayı'nın bulunduğu semtin de yaptırılan bu camii ile yücelikte kemale erdiğine gönderme yapmaktadır.

Yüceliğin timsali bu camiyi ibadete açan padişaha bir teşekkür ifadesi olarak Yıldız Camii'nin açılış tarihi ebced hesabıyla 7. beyitte (ولله بيت قد بناه على التقوى) 1302/1885 olarak düşülmüştür. 5. beyitte Necm Suresi'nden alıntı yapılan bu kasidenin³⁷¹ kafiye yapısının, ayet sonları elif-i leyyine ile biten bu suresinin ayet sonlarına benzer şekilde inşa edilmiş olması dikkat çekmektedir.³⁷²

o. Kaside 11 (Başlıksız)

Otuz beş beyitten oluşan bu kaside “kâmil” bahriyle yazılmış³⁷³ Selâvî Efendi tarafından Mevlid-i Şerif kutlamalarında huzurda okunmuştur.

Selâvî Efendi tüm vatandaşlar adına Sultan II. Abdülhamid'e hitaben “*Sen ki Ey Kalplerimizin Maliki (Sultanı) hepimiz senin emirlerine âmâdeyiz*” ifadeleriyle başladığı kasidesinde önce kulluğunu arz ederek ardından Rebîülevvel ayının gelmesiyle de sultandan huzurunda bulunanları ödüllendirmesi için bir talepte bulunur.

3. ila 6. beyitler arasında sultana itaatini göstermeyenler ile asilerin kılıçla yola getirileceği, sultanın affına nail olanların hayatta kalacağı ve şekavet sergileyenlerin ise suçlarından dolayı ertelenmeksizin ölümü tadacakları tasvir edilmektedir.

7. ila 17. beyitler arasında Sultan II. Abdülhamid döneminde insanların emniyet, bolluk ve refah içinde yaşadıkları anlatılmaktadır. Bâb-ı Âlî çevresini makam ve mevki elde etmek için bir mücadele ortamı olarak tasvir eden Selâvî Efendi bazılarının yüksek mevkilerde olduğu halde hakkını veremeyip zelil olduklarını ve bazılarını çok aşağılarda olmalarına rağmen hak ettikleri için yüksek mevkilere geldiklerini ifade ettikten sonra “*Yücelik Ağacını zirvesine (Sultana) iltica edenlere müjdeler olsun*” diyerek asıl elde edilmesi gerekenin bu mevki olduğuna dile getirmektedir.

18. ila 24. beyitler arasında, İmruülkays'tan bu yana Arapça kaside geleneğinde

³⁷¹ “Me'va cenneti onun (Sidre'nin) yanındadır”. Kuran, Necm 53/15.

³⁷² Kuran, Necm 53/1-56.

³⁷³ Tural, *Arap Edebiyatında Arûz*, s. 113-118.

yerleşik olan iki kişiye hitapla başlama üslubunu icra eden Selâvî Efendi atlar, koştukları yollar ve fiziki özellikleri üzerinden sunduğu görsel tasvirle arkadaşlarını atlarını herkesin arzu ettiği bu yöne hızla sürmelerini teşvik etmekte ve dostlarından buraya yönelme isteğinden dolayı da kınamamalarını ve ona şefkat gözüyle bakmalarını talep etmektedir. Çünkü dönülen tarafta hilafet makamı, halife, bol ihsanlar gibi insanların hem dinlerini hem dünyalıklarını elde edecekleri adalet temelleri üzerine kurulu devletin mevkileri vardır.

28. beyitte bunca övgülere, teşekkürlere ve sığınılacak makam olmaya layık bu kapının (hilafet makamı) sahibine ahiret günün de Amine'nin oğlunun (peygamber sav.) kendisine şefaathçi olacağı ifade edilmektedir. Selâvî Efendi, hidayet ışığının Mevlid-i nebiyle parladığı bugünlerin hilafet makamının daim ve Sultan II. Abdülhamid'in emirlerinin geçerli olduğu sürece bayram olarak kalacağını ifade ederek kasidesini sonlandırır.

p. Kaside 12 (Başlıksız)

25 beyitten oluşan bu kaside “basît” bahriyle yazılmış olup³⁷⁴ Sultan II. Abdülhamid'in sekizinci çocuğu Mehmed Burhaneddin Efendi'nin³⁷⁵ 1885 dünya gelmesi münasebetiyle kaleme alınmıştır.

Bir önceki kaside de olduğu gibi 1. ila 10. beyitler arasında Sultan II. Abdülhamid dönemide insanların emniyet, bolluk ve refah içinde yaşadıkları anlatılmaktadır. Adalet ve emniyetin toplum için güvence altına alındığına ve insanların tehlikelerden uzak ve saygınlığın hakim olduğuna dikkat çekilmektedir. Selâvî Efendi 8., 9. ve 10. beyitlerde kendisine hitaben bu kapıdan nasiplendikten sonra asla uzaklaşmaması gerektiğini salık verip bu kapıya sığınmanın ancak iyiliği³⁷⁶ inkâr etmeyen ve son derece güvenilir olan kimselere nasip olacağını hatırlatır.

11. ila 17. beyitler arasında bir biat ve kulluk tecdidinde bulunan Selâvî Efendi, sultanın yakınlarında bulunma arzusunda olanlara “*Emîrül müminîn'e biat eden herkesi himaye, güvence ve vaatler kuşatacaktır*” sözleriyle seslenmektedir. 18. beyitte

³⁷⁴ Tural, **Arap Edebiyatında Arûz**, s. 81-90.

³⁷⁵ Sultan Abdülhamid'in sekizinci çocuğu olan Mehmed Burhaneddin Efendi 19 Aralık 1885 yılında İstanbul'da doğmuş, ihtilafı olmakla birlikte 5 Haziran 1949 yılında New York'da vefat etmiştir. Ancak cenazesi daha sonra Şam'a nakledilmiştir. Yılmaz, Ömer Faruk, **Sultan İkinci Abdülhamid Han'ın Aile Hayatı**, İstanbul: Çamlıca Basım Yayın, 2013, s. 128.

³⁷⁶ Dinen veya örfen güzel olan her davranışa “maruf” denir. Mucemu'l-vasît, “a-r-f / ع ر ف”.

muhyayel arkadaş hitabıyla bu çağrısını herkese müjdelemesini ister.

19. beyitten anlaşıldığı üzere Burhaneddin Efendi'nin dünyaya gelmesinin talihli bir doğum olması mevlid ayı Rebiülevvel'e ve bu ayda her yerde okunmakta olan Mevlid'e denk gelmiş olmaya ve tüm Müslümanların Emîrül-müminîn'in oğlu olmaya bağlanır.

Burhaneddin Efendi'nin dünyaya gelmesi münasebetiyle yazılan ve okunan bu tebrik kasidesinin tarihi ebced hesabıyla son beyitte (وافى حميداً ببشرى النصر برهان) 1303/1885 olarak düşülmüştür.

r. Kaside 13 el-Kasîdetü'l-garrâ (القصدية الغراء)³⁷⁷

Yirmi üç beyitten oluşan bu kaside “basit” bahriyle³⁷⁸ II. Abdulhamid'in oğlu Burhaneddin Efendi'nin doğum münabetiyle II. Abdulhamid'i tebrik gayesiyle yazılmıştır. Kasidenin Selâvî Efendi'nin imtiyaz sahibi olduğu *Hakaik u's-siyâsiyye* adlı gazeteye Bağdat ayanından olduğu ifade edilen Hüseyin Kâfil Efendi³⁷⁹ tarafından yayımlanmak üzere gönderildiği tespit edilmiştir. Selâvî Efendi gazetede kasideyi okuyuculara yukarıda ifade edildiği üzere takdim etmesinin ardından kasideyle ilgili olarak “kasidetün ğarrâ” diyerek kasidenin başlığına mı yoksa güzel bir kaside olduğuna mı işaret ettiği anlaşılmamaktadır. Selâvî Efendi'nin böyle olmasına rağmen söz konusu kasidede bazı değişiklikler yapıp kendisine nispet ederek özel bir şiir antolojisi olan bu divana katması bir zühul neticesi olsa gerektir.

Bir başka husus ise kasidenin son beyitlerinde düşülen tarih bilgisinin yanlış olduğudur. Hem bu divanın kronolojik sıralamasıyla örtüşmediği hem de gazetede yayımlandığı tarihten önceki bir tarihi gösterdiğinden Selâvî Efendi'nin bir yanılgısı olduğu düşünülmektedir.³⁸⁰

Her ne kadar söz konusu kasidenin münşii ile Selâvî Efendi şiirlerinde benzer duygu ve düşünlere yer veriyor olsalar da gerçekte başka bir münşiiye ait olmasından ötürü bu kaside değerlendirmeye alınmamıştır.

³⁷⁷ Gerçek sahibi tarafından gönderilen kaside 22 beyitten oluşmaktadır. (Kasidenin aslı orijinali için bkz. Selâvî Efendi, *el-Hakaiki-i Siyâsiyye*, 1303, Sayı: 10, s. 2.) Selâvî Efendi bazı beyitlerde kelime değiştirerek ve 3 beyit daha ilave ederek kasideyi kendine nispet etmektedir.

³⁷⁸ Tural, *Arap Edebiyatında Arûz*, s. 81-90.

³⁷⁹ Bu şahsın kim olduğu tespit edilememiştir.

³⁸⁰ Selâvî Efendi, *Hakâik* (Siyasiyye), Yıl: 2, Ramazan, 1303 Sayı: 10, s. 2.

s. Kaside 14 el-Kasîdetü'l-garrâ (القصدية الغراء) “bi-rivâyetin uhrâ”

Yedi beyitten oluşan bu kaside “basît” bahriyle yazılmıştır.³⁸¹ Kaside, aruz ölçüsü ve içerik (biçim-biçem) bakımından bir önceki kasidenin benzeri olup onun kısaltılmış bir versiyonudur. Kaside gerçekte Selâvî Efendi’ye ait olmadığı için değerlendirmeye alınmamıştır.

t. Kaside 15 (Başlıksız)

Otuz yedi beyitten oluşan bu kaside “tavîl” bahriyle yazılmıştır.³⁸² Selâvî Efendi’nin bu kasidesi daha önce *Bülûğu’l-emânî* adlı divanında on beş beyit halinde ve “Başkalarının dilinden Zatişâhânelerini medh u senada bulunduğum kasidem” takdim cümlesiyle yayımlanmıştır.³⁸³ Kasidenin beyitlerine yenilerinin ilave edilmesinin yanı sıra bazı öğeleri değiştirilmiştir. Örneğin Selâvî Efendi yukarıdaki takdim cümlesini “Zatişâhânelerini -bazı hallerimi de şekvâ ederek- medh u senada bulunduğum kasidem” şeklinde değiştirerek kasideyi Sultan’dan yardım isteme yönünde daha farklı bir zemine taşımıştır. Nitekim yayımlanan kasidenin son dua beytindeki ifadeler bunu göstermektedir:

ولا زال حصنا للخطوب إذا التوت ونادى مُنادي الغوث يا لفلان

Dertler arttığında O her daim bir kale / olmuştur medet diye feryat edene

Selâvî Efendi’nin şairin içinde olduğu zor durumun (إعواز gurbet duygusu ve fakirlik)³⁸⁴ kasidenin ilave 31. ve 37. aralığındaki beyitlerle özellikle 35. beyitteki “nail olmayı arzuladığım ihtiyaçlarım” ifadesiyle görünür kılındığı anlaşılmaktadır.

Kaside, en büyük ordulara sahip olan “melik” sayesinde gece ve gündüzün aydınlığa kavuşması için yapılan dua ile başlamaktadır. 2. beyitte sultanın sahip olduğu yücelik ihtişamlı bir saraya, yıldızlarsa kapısının eşğine benzetilmektedir.

u. Kaside 16 (Başlıksız)

On dokuz beyitten oluşan bu kaside “basît” bahriyle yazılmıştır.³⁸⁵ Kaside aynı

³⁸¹ Tural, *Arap Edebiyatında Arûz*, s. 81-90.

³⁸² Tural, *Arap Edebiyatında Arûz*, s. 59-68.

³⁸³ Selâvî Efendi, *Bülûğ*, s.69-70. Selâvî Efendi’nin başkalarının dilinden ifadesiyle ne kastedildiği anlaşılmamaktadır.

³⁸⁴ Arşiv belgelerinden anlaşıldığı kadarıyla Selâvî Efendi hayatının sonuna kadar memleketi Hartum-Sudan’a gidememiş ve İstanbul’da ikametinde de maddi sıkıntılar yaşamıştır. Tezimizin Hayatı bölümüne bkz.

³⁸⁵ Tural, *Arap Edebiyatında Arûz*, s. 81-90.

tarihe denk gelen cûlus yıl dönümü ve Sultan II. Abdülhamid'in doğum günü töreni münasebetiyle 26 Mayıs 1886 (h. 1303) yılında *Hakâik* gazetesinde yayımlanmış olup kasidenin bazı beyitlerindeki kelimelerin daha sonra divanda değiştirildiği tespit edilmiştir.³⁸⁶ Ayrıca kaside üç beyit halinde *Bülûğu 'l-emânî*'de de bulunmaktadır.³⁸⁷

7. ila 17. arası beyitlerde insanların tarif edilmez mutluluk ve sevinç içinde geçirdiği resmi olarak kutlanan doğum günü törenlerinin icra edildiği atmosfer ve halkın ilgi ve teveccühü tasvir edilmektedir. 18. ve 19. beyitlerde Müslüman topluluklara hilafet makamının yüce ve vazgeçilmez bir dayanak olduğu hatırlatılmaktadır. 19. beyitte “Padişahım sen çok yaşa” ifadesiyle dua ve tebriklerini sunan Selâvî Efendi “bir yarış ki içinde sen varsın / orada en yetkin kişilerin planları hayal olur” ifadesiyle sultanın otoritesini ve ona olan kulluğunu yenilemektedir.

v. Kaside 17 (Başlıksız)

On üç beyitten oluşan bu kaside “mütekarib” bahriyle yazılmıştır.³⁸⁸ Kaside, Sultan II. Abdülhamid'in Ramazan Bayramı'nı tebrik etmek üzere 1886 (h. 1303) yılında *Hakâik* gazetesinde yayımlanmış olup³⁸⁹ bazı beyitlerindeki kelimelerin bu divanda değiştirildiği tespit edilmiştir.³⁹⁰ Ayrıca kaside yedi beyit halinde *Bülûğu 'l-emânî*'de de bulunmaktadır.³⁹¹

1. ila 9. beyitler medih bölümüdür. Burada Sultan II. Abdülhamid'in velinimetisi olduğu imparatorluğun tüm vatandaşlarının canlarından vazgeçecek derecede ona bağlı oldukları, kendisi için tebriklerde bulundukları ve onun yüce teveccüh ve nazarıyla bayramların müstesna bir yere sahip olduğuna vurgu yapılarak hilafet makamı övülmektedir. 4. beyitte sıkıntıların giderilmesinde ve dertlerin kalkmasında kendisiyle tevessül edilen “İmam” olduğu açıkça ifade edilmektedir. Resulullah'ın yolundan gittiği için ona mutlak manada tabi olunduğu ve ona karşı şükran borçlarını yerine getirmelerinin de dînî bir vecibe olduğu ifade edilmektedir.

Fahr bölümünde, bu şükran borcunun şairce bir ifa ediş şekli olsa gerektir ki 10

³⁸⁶ Selâvî Efendi, el-**Hakâik** (siyasiye), Sayı: 4, s. 1.

³⁸⁷ Selâvî Efendi, **Bülûğ**, s. 67-68.

³⁸⁸ Tural, **Arap Edebiyatında Arûz**, s. 193-199.

³⁸⁹ Selâvî Efendi, el-**Hakâik** (siyasiye), Sayı: 10, s. 1.

³⁹⁰ Her iki versiyonu karşılaştırmak için bkz. Selâvî Efendi, el-**Hakâik**, Sayı: 10, s. 1; Selâvî Efendi, **Divan**, Kaside: 23.

³⁹¹ Selâvî Efendi, **Bülûğ**, s. 68.

ve 11. beyitlerde sultana medihte bulunduğunu ifade eden Selâvî Efendi bunun dahi sultanın teveccühüyle mümkün olduğunu söylemekle tevazu üslubuyla kendisini övmektedir. Şair 12. beyitte sultana dua ederek 13. beyitte ondan bir ihsan talebinde bulunmaktadır.

y. Kaside 18 (Başlıksız)

On beyitten oluşan bu kaside “tavil” bahriyle³⁹² Sultan II. Abdülhamid’in hicri yeni yılını tebrik etmek üzere 1886 (h. 1304) yılında yazılmıştır. Kaside 3 beyit halinde ve bazı değişikliklerle *Bülûğu’l-emânî*’de yer almaktadır.³⁹³

1. ila 5. beyitlerinde hicri yeni yıl misafir edilmeyi arzulayan güzel yüzlü bir tanrı misafirine benzetilir. Bu öyle bir misafirdir ki gelişi ve ağırlanması şayet umduğu şekilde gerçekleşirse uğur ve şanslar getirecektir. Benzetmede kullanılan açık gece, gündüz, yüz ve dolunay gibi metaforlarla yeni yılın ilk gecesinin tasviri nazara verilmektedir. Öte yandan misafire benzetilen hicri yılın gece ve günleri³⁹⁴ Ramazan ve Kurban aylarının gece ve gündüzlerine benzetilerek iç içe başka bir teşbih yapılır. Nasıl ki bu aylar içinde yapılan ibadet edenlere dînî inanişta büyük sevaplar ve mükâfatlar verileceği vaat ediliyorsa bu yılın gecelerinin bir gelecek ve gündüzlerinin de mutluluk vaat ettiği hatırlatılarak yeni yılın gecelerinin ramazan gecelerine ve gündüzlerinin de hac günlerine benzetildiği ve böylece misafir olarak tasvir edilen hicri yılbaşının ne denli önemli bir misafir olduğuna vurgu yapıldığı görülmektedir. Ayrıca 5. beyitte bu misafirin halifeden ağırlandırmayı istiyor olması bu önemi açığa çıkarmaktadır.

Kasidenin 5. ila 10. beyitlerinde medih, fahr ve dua bölümü iç içedir. Yukarıda teşbihte nazara verilen misafir/yeni yılın, içinde Ramazan ve Kurban Bayramını getirmesi dolayısıyla iyi bir şekilde ağırlandırmayı sadece halifeden talep etmesi makama (hayali mukteza-i hale) uygun bir tasvirdir. Talebinde üç şeye yer vermektedir: 1) İyi bir şekilde ağırlandırarak, kendisine yer ve yurt verilmesi, 2) Dinin desteklenmesi, 3) Himaye edilmek. Aslın bu talepler şiirde halifenin vasıfları olarak yansıtılmaktadır. 6. beyitte teşbih sanatı kullanılarak Sultan II. Abdülhamid’in yanındaki beyaz ve siyahi

³⁹² Tural, *Arap Edebiyatında Arûz*, s. 59-68.

³⁹³ Selâvî Efendi, *Bülûğ*, s. 62.

³⁹⁴ Hicri takvime göre günler akşamla başladığı için günler ve geceler ifadesi kullanılmamıştır. Şiirde de önce gece sonra gündüz tasvir edilmektedir.

askerlere/kullara “*beyaz ve siyah keskin kılıçlarla Allah’ın dîni himaye eden*”³⁹⁵ ifadesiyle zarif bir gönderme yapılmaktadır.

Fahr bölümünde muhavera üslubuyla şair kendisine şöyle seslenmektedir: bir şair yüceliği (halife) ne kadar överse övsün her zaman methi noksan kalacaktır. Ancak bu noksanlık meleklerin de işitiyor oldukları kaderin edeceği sessiz duayla desteklenerek kemale dönüşecek ve kaderin yapacağı dua da yine şairin güçlü dizelerinde tecelli edecektir. Hem halife hem de şairin manevî olarak desteklendiği dua bölümünün son beyti manzum tarihle bitirilmiştir.

«حميد المساعي دُم مليكا على العلى» «للك الفوز بالعام الجديد المبارك»

“Yüceliğin Padişahı olasın, ey işleri övülmeye layık olan

Yeni yılın mübarek ve kutlu olsun ey zaferyâb olan”

z. Kaside 19 (Başlıksız)

Yirmi beş beyitten oluşan bu kaside “basît” bahriyle yazılmıştır.³⁹⁶ Bir önceki kaside gibi Sultan II. Abdülhamid’in hicri yeni yılını tebrik etmek üzere 1886 (h. 1304) yılında yazılan bu kaside öncekinin genişletilmiş versiyonudur.

Bu kaside, şairin Sultan II. Abdülhamid’i adıyla zikrettiği divandaki ikinci kasidesidir.³⁹⁷ Kasideye “*Hiç Arap’ın ve Acemin İmamı Abdülhamid’in kereminin değmediği bir kul var mıdır?!, Hiç onun cömertlik ve alicenaplık denizinin tüm insanlık üzerine dökülmediği bir gün var mıdır?!*” beyitleriyle giriş yapılarak seci’li bir üslupla başlanılmaktadır. Girişi beytindeki “*İmamü’l-arabi ve’l-acem*” ve “*bahrü’l-cûd ve’l-kerem*” ifadeleriyle Sultan II. Abdülhamid’in Halife Sultanlığına vurgu yapılmaktadır. 1. ve 2. beyitlerde padişahın herkes tarafından görünür olan iyilikleri üzerinde durulur. Takip eden beyitlerde onun görünürde olmayıp da devleti üzerinden varlığını gösteren beraberliği ve bütünlüğü sağlayan himaye araçları üzerinde durulur.

Bu bağlamda Sultan II. Abdülhamid’in yukarıda dile getirilen en üstün yönünün yanında 3. ila 8. beyitleri arasında onun bir imparatorluk sultanı olmasının ardındaki

³⁹⁵ Bu teşbihte, beyaz ve siyah tenli insanlar kılıçlara benzetilmektedir. Kendisinin de bir siyahi/melez olduğunu düşündüğümüz Selâvî Efendi’nin bu teşbihle kendine de bir gönderme yaptığı düşünülebilir.

³⁹⁶ Tural, **Arap Edebiyatında Arûz**, s. 81-90.

³⁹⁷ İlk zikrettiği kaside için bkz. Selâvî, *Divan*, Kaside: 11, Beyit: 10.

görünmeyen önemli yönleri teşbih sanatı kullanılarak nazara verilmektedir. Selâvî Efendi, 3. beyitteki “*ayn*” kelimesiyle Sultan II. Abdülhamid’in onun istihbarat gücüne, 5. beyitteki “*fikre*” kelimesiyle onun sahip olduğu eşsiz politik zekasına, 6. beyitteki “*kâde*” kelimesiyle sahadaki yetkin olan vezirlerine ve 7. beyitteki “*savle*” kelimesiyle onun izzetli ordusuna gönderme yapmaktadır.

Yoğun mübalağa içermekle beraber 10. ila 12. beytleri arasında sultanın tebasına karşı her zaman göstermiş olduğu cömertlik ve kucaklayıcı politikanın aksine bir yaklaşım sergilediği durumlarda bunun ardında vatani ve milleti tehdit eden bir durumla karşı karşıya kalındığı gerekçesinin yattığı anlatılmaktadır.

19. ila 25. beyitler arasında Sultan II. Abdülhamid’in hilafete gelmesi öncesi ve sonrasındaki halkın içinde olduğu sosyopolitik durum çok veciz ifadelerle tasvir edilmektedir. 21. beyitte kendisini “*hatibu ’s-sa ’d / saadetin hatibi*” yani saltanat hatibi olarak takdim eden Selâvî Efendi, karanlık içinde kalmış ve bir kurtarıcı bekleyen bu halkın yakarışlarına bir müjdeci edasıyla gelen bu yeni yılı teşhis ve intak sanatı kullanarak şöyle konuşturmuştur: “*Sevinin ey insanlar yaptığınız dualar kabul oldu, o halde dileklerinizi yerine getiren, böyle yüce vasıflarla donatılmış, teşekkür ve duaya layık olan bu halifeye bu yeni yılda da sadakatinizi tazeleyerek onun için şöyle dua ediniz*”:

قولوا: «حميد المساعي دمت مبتهجا» «فاحكم مطاعا بأمر الله واحتكم»

“İşlerinde övülmeye layık, mutluluğunda daim olasın

Ve Allah’ın inayetiyle boyun eğilen ve güçlü kalasın”

Bir önceki kasidenin son beyti gibi aynı dua üslubuyla biten bu kasidenin son beytinin ikinci bölümünde sultana, iktidar (الحكم) ve istikrar (الاحتكام) dengesinin “*Allah’ın inayetiyle itâat edilen*” bir yönetici olarak kalmakla mümkün olacağı telmih yoluyla hatırlatıldığı gibi kasidenin 18. beytinde “*adaletin, tüm insanlar için mülkün temeli*” olduğunu kabul eden Sultan II. Abdülhamid’in hükümdarlığını bu denge üzere kurduğu ve bunu hakkıyla ifa ettiği yine şair tarafından peşinen ifade edilmektedir.

aa. Kaside 20 Kasidetü’l-ferkadeyn el-ûlâ (قصيدة الفرّكدين الأولى)

Selâvî Efendi’nin Sultan II. Abdülhamid’e Kurban Bayramı Töreni

münasebetiyle tebriklerini sunmak üzere “tavil” bahriyle³⁹⁸ yazdığı bu kasidesi 52 beyitten oluşmakta olup divandaki en uzun kasidedir. Daha önce 108 beyit olarak *Bülûgü’l-emânî*’de yayımlanan kasidenin bazı beyitlerinin değiştirildiği tespit edilmiştir.³⁹⁹

Selâvî Efendi kasideye 2. ila 4. beyitler arasında doğrudan memduhu överek başlamaktadır. 5. ila 11. beyitler arasında sultan-bayram teması, bayram tören alayı ve gündüz ve gece devam eden bayram şenlikleri karşısındaki halkın teveccühü tasviri edilmektedir. 12. ila 13. beyitler arasında iktibas sanatı icra edilerek bazı ayetlerin kasidenin muhtevasına uygun olacak şekilde kullanıldığı görülmektedir.

ومن ذا الذي تجري الرياح بأمره
رخاء وتزجي الفلك وهي مواخر!
سوى الملك الحق الذي أنت في الورى
خليفة بالحق والأمر ظاهر

İlk beyitteki Sâd süresindeki “تجري الرياح بأمره رخاء” *emriyle dilediği yöne doğru tatlı tatlı esen rüzgârları*” ayetinden,⁴⁰⁰ İsrâ süresindeki “يزجي الفلك” *denizde gemileri sizin için yüzdüren rabbinizdir*” ayetinden⁴⁰¹ mefhumuyla ve Nahl süresindeki “مواخر” *Gemilerin denizi yararak gittiklerini görürsün ki*” ayetinden⁴⁰² iktibas yapılmaktadır. İkinci beyitte ise Tâhâ süresindeki “الملك الحق” *Gerçek hükümdar*” ayetinden⁴⁰³ iktibas yapılmıştır. Her iki beyitte, II. Abdülhamid’in halifeliği ve emri altındaki donanmanın durumu Süleyman Peygamberin hükümdarlığı ile rüzgârın onun emrine teshir edilmesi durumuna teşbih edilerek II. Abdülhamid’e nasip olan padişahlığın, halifeliğin ve emrine musahhar kılınan donanmanın da Süleyman Peygamber gibi kendisine ilâhî bir lütuf olarak verildiğine istifham-i inkârî üslubuyla vurgu yapılmaktadır. Ancak buradaki ikinci beytin son dizesindeki (الملك الحق) matbu divanda (مالك الملك) şeklindedir.

ab. Kaside 21 Kasidetü’l-ferkadeyn es-sâniye (قصيدة الفرّادين الثانية)

39 beyitten oluşan bu kaside “vafir” bahriyle yazılmıştır.⁴⁰⁴ Selâvî Efendi’nin cülus kutlamaları münasebetiyle yazdığı bu divandaki üçüncü cülusiyesidir. Kaside

³⁹⁸ Tural, *Arap Edebiyatında Arûz*, s. 59-68.

³⁹⁹ Selâvî Efendi, *Bülûgü’l-emânî*, s. 44-50.

⁴⁰⁰ Kur’ân, Sâd, 38/36.

⁴⁰¹ Kur’ân, İsrâ, 17/66.

⁴⁰² Kur’ân, Nahl, 16/14.

⁴⁰³ Kur’ân, Tâhâ, 20/114.

⁴⁰⁴ Tural, *Arap Edebiyatında Arûz*, s. 93-102.

beyitlerindeki bazı farklılarla daha önce yayımlanmıştır.⁴⁰⁵

1. ve 2. beyitte Sultan II. Abdülhamid'in tahta geçişi asalet ve yüceliğin yanında Osmanlı İmparatorluğu'nun bekasının da bir göstergesi olduğuna vurgu yapılmaktadır. Hilafet makamının Osmanlı'nın değil Arap unsurlarının hakkı olduğu tartışmalarına bir gönderme yapılıyor olması muhtemel 3. ila 5. beyitler arasında "Ey Müminlerin Emiri" ve "İmâm" hitaplarıyla II. Abdülhamid'den, bir kalkan gibi İslâm'ın sınırlarını korumakta olan hilafet makamını himaye etmesi talep edilmekte ve müminlerin emiri olmaya II. Abdülhamid'den daha layık kimse olmadığı yeminle pekiştirilerek ifade edilmektedir. Böyle bir makamın sahibi sultanın tebrikleri almayı ve ihsanlar dağıtmayı hak ettiği nazara verilmektedir.

7. ila 14. beyitler arasında Selâvî Efendi sultana övgüler dizmeyi layıkıyla yerine getiremediği itirafında bulunarak sultandan kulunun tebrikini kabul buyurmasını ve bununla sadece sultanın rızasına mazhar olmayı ümit ettiğini ifade etmektedir. 9. beyitte "insanlar nezdinde iyi bir yere sahip olmak" gibi bir beklenti içinde olduğu sanılsa da Selâvî Efendi'nin, sultanı övmekle gerçek niyetinin Allah'ın rahmetine yaklaşmak olduğunu 10. beyitte açıklığa kavuşturmaktadır.

14 ila 25. beyitler arasında Sultan II. Abdülhamid övülürken kendisinin Kur'an'ı Kerim'de zımnen övülen, en güzel özelliklerle tahsis edilen, yaratıcı tarafından desteklenen, zalimler ve düşmanlar üzerine korku salan ve Allah'tan hakkıyla korkan kişi olarak övülmektedir. 20. beyitte hilafet makamının ona verilmesinde bir hikmet ve sır olduğunu ve bu sırrın uzun uzun anlatılacağını nazara veren Selâvî Efendi aslında yukarıda bu sırda dair bazı ipuçlarını Sultanın sahip olduğu özellikler üzerinden kasidenin ikinci muhatabı insanlarla da paylaşmaktadır. Ancak şair 22. Beyitte "*teşbih (belagat sanatı) bir nebze de olsa bizim onu anlamamıza yardımcı olması içindir, yoksa onun sahip olduğu yüceliğin bir benzeri bulunmamaktadır*" diyerek bu sırrın öyle kolayca anlaşılamayacağına dikkat çekmektedir.

26. ila 39. beyitler arasında cülus kutlamaları münasebetiyle zengin fakir ayrımı yapılmadan vatandaşlara hediye ve ihsanların dağıtıldığı, bunun karşılığında toplumda görülen mutluluk ve bu güzel mevsimin gelmesinin sebebi olan sultana duydukları şükran tasvir edilmektedir. Diğer gün ve gecelerde icra edilen kutlama ve şenlikler

---

⁴⁰⁵ Selâvî Efendi, **Bülûğ**, s. 50-54.

arasında cûlus kutlamalarının özel bir yerinin olduğuna kasidenin son beytinde “*bu ay diğer ayların en hayırlısıdır*” denilerek vurgu yapılmaktadır.

3. Hatime (60^b-61^a)

Selâvî Efendi, hatime kısmında, divanda yer alan şiirlerinden bazısını dönemin gazetelerinde yayımladığını, bazısını *el-İhtiyâriyyât* adlı *Divan-ı Kebir*'inde⁴⁰⁶ yer aldığını, diğer bazısını ise irticalen söylediğini veya farklı sebeplerle önemli meclislerde ve toplantılarda takdim ettiğini belirtir. Eserin sonunda divanın Selâvî Efendi'nin hattıyla yazıldığını ve telif tarihini gösterir şu bilgiler yer almaktadır:

وكان الفراغ من جمعه وترتيبه نهار الأربعاء أحد أيام شهر صفر الخير سنة 1305 [تشرين الأول/تشرين الثاني سنة 1887م] على يد منشئه أفقر العباد أبي النصر يحيى بن عبد الغني بن أحمد السلاوي، غفر الله له وللمسلمين الذنوب والمساوي، والحمد لله رب العالمين.

Divan'ın derlenmesi ve tertibi bir çarşamba günü Safer 1305'te (Ekim/Kasım 1887) mü'nşii (müellifi) Ebu'n-nasr Yahyâ b. Abdulğani b. Ahmed es-Selâvî tarafından tamamlanmıştır.

C. Medih Döngüsünün Unsurları

Selâvî Efendi'nin, kasidelerindeki medih olgusunu belirli bir kurgu doğrultusunda biçimlendirdiğini söyleyebiliriz. Selâvî Efendi oluşturduğu bu kurgusal çatı içerisinde aşağıda sıralanacak prensipler doğrultusunda ama belirli bir sıralamayı esas almadan şiirlerini oluşturmuştur. Her ne kadar kasidelerdeki tema ve tasvir yer yer farklılaşıyor olsa da bu prensiplerin divanın tamamında uygulandığı görülmektedir. Bu prensipleri medih döngüsünün unsurları olarak aşağıdaki gibi maddelendirebiliriz.

1- Kasidelere genellikle memdûhun yüceliği (sultan) hak ettiğini gösterir övgüye

⁴⁰⁶ Selâvî Efendi'nin “*Divan-ı Kebir*” veya “*el-İhtiyâriyyât*” adıyla belirtmiş olduğu şiir derlemesine ne kütüphanelerde ne de bibliyografya kitaplarında rastlanmıştır. Ancak II. Abdülhamid dönemi Encümeni Teftiş Komisyonu'nun ruhsatıyla basılmasına izin verilen eserlerin kataloğunda divanlarından r. Eylöl 1303'te (m. 1887/h. 1301) basılmış olanların bilgisine ulaşılmıştır. **Nezaret**, s. 162, 166.

zemin beyitlerle⁴⁰⁷ yüceliğin meşruiyeti tesis edilerek başlanılmaktadır. Buna bağlı olarak:

- Yüceliğin (sultan) merkezde olduğu ve etrafında onunla ilişkilendirilen mekân, zaman, toplum, nesneler, saltanat çevresi, bayramlar, din, devlet, cömertlik gibi kavram ve unsurların yer aldığı ve bunların yücelik sebebiyle övgüye mazhar oldukları hususu işlenir.

- Yüceliğin bir tezahürü olarak kendi dönemiyle önceki sultanların dönemleri arasında bazı mukayeseler yapılır. Mukayeselerde genellikle devletin kötü durumdayken iyi duruma kavuştuğu, kötülüklerin iyiliklere dönüştüğü, kendinden önceki sultanların yüceliğin hakkını veremedikleri ve dolayısıyla emirlerinin yerine getirilmediği, iyilik talep edenlere ihsanda bulunulmadığı ifade edilir.

2- Sultan yüceliğinin ve üstünlüğünün ilahî bir üstünlük olduğu için yaratıcı tarafından da övgüye mazhar olduğuna işaret edilir.

- Üstün insan olduğunu gösterir edebi tasvirler yapılır. O üstün olduğu için ailesinin de üstün olduğu vurgusunun yanında üstünlüğün kaynağı olan soyuna ve atalarına da işaret edilir.

- Dinin itibar görmesi ve devletin kudretli olması da üstün insan vurgusu üzerine temellendirilir.

3- Üstün insan olduğu için zaman, mekân, devlet ve din kendisine emanet edildiği teması işlenir.

4- Yaratıcının övdüğü üstün insanın kullar tarafından da övülmesinin, ona dua edilmesinin ve yaptığı iyiliklere karşılık ona (şiiir yazarak) teşekkür edilmesinin gerekliliğinin altı çizilir.

- Cezalandırılanların, yüceliğin mahiyetini idrak edemeyenler olduğu belirtilir.

---

⁴⁰⁷ Klâsik Türk edebiyatında nazire şiirlerinde örnek alınan model şiire “zemin şiir” ya da “zemin beyit” denilmektedir. Tezimizde kullandığımız zemin beyit/beyitlerden kastedilenle model şiir anlamındaki “zemin şiir” ya da “zemin beyit” ile kastedilen aynı şeyler değildir. Arap Edebiyatında daha önce kullanılmış bir terim olmasa da burada meramımızı doğru ifade etmesi açısından kullanılmasına gerek duyulmuştur.

IV. BÖLÜM
SELÂVÎ EFENDİ’NİN İSİMSİZ BİR DİVANI
BAĞLAMINDA SULTAN TASAVVURU

A. “SULTAN” KAVRAMININ MAHİYETİ VE EDEBİYATTAKİ ÖNEMİ

Sultan kavramı şairlerin hayat ve sanatları dikkatle incelendiğinde onlar için müstesna bir öneme sahip olarak imaj, imge ya tasavvur olarak şiirlerinde sıklıkla yer aldığı görülür. Şiirleri anlamak açısından şairlerin dünyalarındaki belirleyici öğelerin keşfedilmesinin önemi daha açık bir ifadeyle ailenin, eğitimin, sosyal ve siyasal çevrenin, inancın ve düşüncelerin şairin şahsiyeti ve edebî çalışmalarının ortaya çıkmasında, gelişmesinde, farklı mekânlara doğru yer değiştirmesinde veya bir süreliğine de olsa sönüp kaybolmasında yönlendirici bir etkiye sahip olduğu bilinen bir gerçektir. Bunlar içerisinde dönemin siyasi otoritesinin ve bunun merkezindeki sultanın/halifenin şahsiyeti, yönetim anlayışı ve sosyal hayattaki yeri görünümü tarih boyunca şairlerin edebi çalışmaları üzerinde birçok açıdan yönlendirici ve belirleyici bir etkiye sahip olduğu gibi, günümüzde de gerçekliğini ve etkisini devam ettirmektedir.⁴⁰⁸

Tezimizde, Selâvî Efendi'nin hemen hemen bütün şiirlerinin ilham kaynağını oluşturan dönemin siyasi otoritesi Sultan II. Abdülhamid ve onun siyaset anlayışının şairin şiirlerinde nasıl işlendiği “*Sultan Tasavvuru*” kavramı üzerinden incelenecektir. Bu meyanda çalışmamızın temelini oluşturan Millet Kütüphanesi, Ali Emiri Bölümü nr. 3057'da kayıtlı, isimsiz el yazması divanın mukaddimesinde dile getirdiği şu ifadeler dikkat çekicidir. Bu etkinin boyutları divanın bir özeti niteliğindeki mukaddimesinde yeterince açık bir dille de ortaya konulmaktadır.

Bu eser, efendimiz, mevlâmız, müminlerin emîri, âlemlerin Rabbinin Rasûlü'nün halifesi, sığınmacıların Ka'besi, tevhid ehlinin imamı, sultânü'l-berreyn ve hâkânü'l-bahreyn (Avrupa ve Asya kıtalarının hükümdarı), iki kutsal mescidin koruyucusu, Allah'ın kuşatıcı gölgesi, Allah'ın yardımını ulaştıran ipi, Sultan b. Sultan, Gazi Sultan Abdülhamid Han, ... hazretlerinin yüce eşiğine hizmet gayesiyle seçerek

⁴⁰⁸ Tökel, Dursun Ali, “Yitik Mitik Varoluşa Edebiyat Yapmak”, **Karabatak Dergisi**, Kasım-Aralık 2018, S: 41, s. 62-65.

*derlediğim divandır.*⁴⁰⁹

1. “Sultan” ve “Tasavvur” Kavramlarının Anlamları

a. Sultan Kavramı

Sözlükte “mutlak üstünlük elde etmek” manasında kullanılan “*se-lâ-ta*” (سلط) kökünden türetilen sultân kelimesi “güç, kuvvet ve otorite” manalarının yanı sıra “hüccet, delil, alamet ve burhan” manalarında da kullanılmıştır.⁴¹⁰ Kelime, Kur’an’da siyasi bir karşılığı olmadan bu soyut sözlük anlamlarıyla geçmektedir.⁴¹¹ Günümüze dek kullanılagelen “sultan” (السلطان) kelimesinin emir, yönetici, hükümdar ve kral gibi siyasi bir içeriğe sahip olması hadislerde kazandığı anlam genişlemesiyle mümkün olduğu yönünde görüşler vardır.⁴¹² Abbâsî Halifeleri tarafından halifeye bağlı vezir ve emirler için bir siyasi unvan olarak kullanılan “sultan” unvanı Osmanlı sultanlarıyla birlikte “halife” unvanıyla birlikte kullanılır olmuştur.⁴¹³

Tezde kendisine gönderme yapılacak kavram olarak “Sultan” kelimesinin tercih edilmesi öncelikle kelimenin Osmanlıda en üst makam olarak kullanılmasıyla alakalıdır. En üst unvana karşılık gelen “sultan” kavramı yerine edebi eserlerde yukarıdaki anlamları dikkate alınarak benzer kavramlar kullanılmıştır. Bu sebeple aynı işlevselliğe gönderme yapan; kral, imparator, soylu, idareci, hâkim, padişah vb. kavramların da bu bakış açısıyla düşünülmesi ve değerlendirilmesi gerekir. Nitekim Müslüman dünyanın farklı coğrafyalarında siyasi-idari otoriteyi karşılayan bey, han, şah, emir, kayser, hünkâr, hüdavendigar, melik ve hükümdar gibi bir dizi farklı unvanlar da kullanılmıştır.⁴¹⁴

b. Tasavvur Kavramı

⁴⁰⁹ Selâvî Efendi, *Dîvân*, 1^b-2^a.

⁴¹⁰ Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fi garîbi'l-Ku'ân*, (thk. Safvân Adnân ed-Devâdî, Suriye: Dâru'l-kalem, /1412, “sl” md..

⁴¹¹ “Sultan” kelimesin farklı türevleriyle Kur’an’da geçtiği ayetler için bkz. İbrahim, 14/22, Hicr, 15/42, İsrâ, 17/33, 65, 80, Nisa, 4/91, Haşr, 6, Nahl, 16/99-100, Rahman, 55/33, Sebe, 20-21, Neml, 27/20-21, Hud, 11/96-97, Rum, 35.

⁴¹² Köktaş, Yavuz, “Hadîslerde Geçen “Sultan” Kelimesine Dair”, *Usul İslam Araştırmaları*, Sayı: 9, 2008, 229-242.

⁴¹³ Özgüdenli, “Sultan”, *DİA*, XXXVII, 496-497.

⁴¹⁴ Farklı kullanım örneklerinin tespit edilmesi bağlamında Osmanlı öncesi ve sonrasına ait siyasetname ve dışındaki benzeri eserlerin mukaddime ve hutbe bölümlerinde devrin yöneticisi sultana yapılan methiye ve mübalağa ifadelerine bakılabilir.

Tasvir etmek sözlükte “herhangi bir şeyin (bir insan, bir nesne, bir yer vb.) nitelik, nicelik, görünüm gibi bütün özelliklerinin, yani “karakteristik görünüşlerinin” ayrıntılarıyla okuyanın/ dinleyenin gözü önünde ya da zihninde canlanacak şekilde “o şeyin haline münasip” ifadelerle anlatılması” şeklinde tarif edilmektedir.⁴¹⁵ Buna yakın bir kavram olarak *tavsif* de “bir şeyin sâde olduğu gibi, biraz da şairce görüldüğü ve duyulduğu gibi anlatılmasıdır” şeklinde tarif edilmektedir.⁴¹⁶ Her iki kavram birlikte düşünüldüğünde *tasvir* muhatabın zihninde görüntüsü, hayâli veya imajı oluşturulmak istenilen olgunun veya nesnenin betimleme, suretlendirme, hayallendirme işinin kendisi olurken, *tavsif* ise şairin anlatımıyla söz konusu olguya ve nesneye bambaşka bir boyut kazandırılması işi olmaktadır. Hal böyle olunca şairin en temelde bir yansıtma eylemi içerisine girmiş olduğu söylenebilir. Şair bu eylemini icra ederken (belagat, ikna etme becerisi, mantık ve olay örgüsü, kullanılan imgelerin canlılığı ve tazeliği, aruz ölçüsü, şiirlerin kısa ve akılda kalıcılığı, müzikal yapısı vs.) birtakım araçların imkanlarından olabildiğince yararlanarak arzuladığı tasarımı ve imajı muhatabın zihninde tavsif etmiş olur. *Tavsif*le tamamlanan yansıtma eylemi artık şairin imgeleminden çıkmış dinleyenin ve okuyanın zihninde bir *tasavvur*, bir mefhum olarak yerini almış olur.

Arapça *tasvir* ile aynı kökten (صور) türetilen *tasavvur*⁴¹⁷ kavramı yine yukarıda sözü edilen *tasvir-tavsif* eyleminin son aşaması olarak düşünülmelidir. *Tasavvur*, “bir şeyin suretinin akılda oluşmasıdır” şeklinde tarif edilir.⁴¹⁸ Bu tanım, edebiyatçılar açısından yeterli bir tanım olarak görülmektedir. Zira edebiyatçı/şair, tasarlanan imgelemin lafız-mana ilişkisi düzleminde bire bir oluşundan yana bir endişe taşımaz; bilakis sunduğu malzemenin/şiirin “o şeyin haline münasip” olmasını ve “karakteristik görünüşlerinin” okuyanın/dinleyenin zihninde canlanmasını ve surete bürünmesini sağlamayı amaçlar. Bu noktadan hareketle edebiyatçının/şairin; ortaya koyduğu eserle

⁴¹⁵ Karataş, a.g.e., s. 409.

⁴¹⁶ Karataş, a.g.e., s. 409.

⁴¹⁷ Tasavvur sanatıyla ilgili hazırlanmış e-makale için bkz. El-Ba’dânî, Bekr, Fennü’t-tasavvur, 2015, Alukah (Erişim Tarihi: 9.6.2022 <https://www.alukah.net/sharia/0/84019/>).

⁴¹⁸ Edebiyatçılar ile mantıkçıların en temel hakikate olan bakış açıları farklılık arz ettiğinden mantıkçıların tasavvura getirdikleri tanım ve şartlar, lafız-mana ilişkisi edebiyatçılarla aynı düzlemde değerlendirilmemelidir. Tasavvur kavramının mantıkçılardaki anlamıyla ilgili bkz. Selçuk, Remziye, “İzmirli İsmail Hakkı’da “Tasavvur”un Anlamı”, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi *İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 1/3, 2018, s. 133-142.

tasvir, -tavsif ve -tasavvurdan oluşan üç aşamalı bir düzen içerisinde zihni bir faaliyette bulunduğu söylenebilir.

Selâvî Efendi'nin bu zihni faaliyetinin sıradan bir eylem olmadığını ve onun hem biçim hem de biçem olarak eserini bir düzen içerisinde ortaya koyduğunu belirtmek üzere tezimizde özellikle tasavvur kelimesi tercih edilmiştir. Tasavvur ile yakın anlamlara sahip imge ve *imaj* ifadelerinin de yer yer kullanımına ihtiyaç duyulmuştur.

2. Sultanların (Yöneticilerin) Methedilmesinin Teorik Zemini

Tarih boyunca üstün şahsiyetli kişiler için övgüde bulunma⁴¹⁹ Müslüman ve gayrimüslim toplumlarda süre gelmiş bir olgudur. Ancak yönetici veya idareciler için methiye adıyla söylenen şiirlerin 1) söyleyenleri açısından bir gerekliliğe binaen ortaya konulup konulmadığı, 2) şayet bir gereklilikse ne tür bir gerekliliğin sonucu olduğu, 3) değilse methiyelerin hangi zeminde ele alınmalarının doğru olacağı izah edilmeye muhtaçtır. Bazı şairlerin, dünyevî kaygılarından ötürü yöneticileri övmüş olmaları bilinen bir gerçek olduğu gibi dînî ve siyasi bakış açılarının bir uzantısı olarak yöneticiye olan bağlılıklarını edebi düzlemde ortaya koyan şair ve yazarların varlığı da bir gerçektir. Bu bağlamda farklı yaklaşımlar ortaya konulmuş olsa da getirilen izahlar meselenin bir yönüne dönük olunca eksik ya da taraflı izahlanmış gibi kalmaktadır. Şiirler, şairin/yazarın dünyevi kaygılarını mı yoksa dînî ve siyasi yaklaşımını mı yansıtmaktaydı, bu ikili durumun izahı için şiirlere ve eserlerin mukaddimelerine taşınan yönetici methiyesi olgusunun farklı yaklaşımlar üzerinden ele alınmasını gerektirmektedir. Şair Selâvî Efendi'nin yaşadığı dönem itibarıyla Arap şairlerin sosyal statüsünün özellikle siyasi otorite karşısındaki konumları ve sultanlar için neden methiyeler yazdıklarının anlaşılmasına yardımcı bir girizgâh olması için Sultan-Şair ilişkisinin teorik tarihi arka planının görülmesi faydalı olacaktır. Şairlerin söz konusu yaklaşımlarına makul bir açıklık getirme amacıyla medih olgusunu teorik bağlamda ele almış olan Aristoteles, Kınâlızâde Ali Efendi (ö. 979/1572),⁴²⁰ Halil

⁴¹⁹ Henüz taslak aşamasında olan medih/övgüde bulunmanın mahiyetine dair bir makale tarafımızdan hazırlanmaktadır.

⁴²⁰ Şairlerin sultanlar için övgüde bulunmaları ve onlar için methiye yazmalarının gelenekte ahlak felsefesinde sevgi temelli bir yaklaşımın neticesi olarak devam ettiği noktasında beni düşünmeye

İnalçık (ö. 2016) ve Suraiya Faroghi'nin, şairlerin sosyal statüsü ile sultan-şair ilişkisine yaklaşımlarının kısa bir değerlendirmesi yapılmaya çalışılacaktır.

a. Aristoteles'in Yaklaşımı

Aristoteles, Retorik'te epidiktik (törenselleştirilmiş) söylevin tanrıları veya büyük şahsiyetleri methetmek olduğunu belirtir.⁴²¹ Tüm insanlar ister birey, ister toplum olsun, ideal anlamda mutluluğa ve onu tamamlayan unsurlara erişmeyi amaçladıklarını ifade ederek mutluluğa dar bir çerçevede şöyle bir tanım getirir: Mutluluk, kendi kendine yeterlilik, güvenli bir hayat, mallara, kölelere ve bunları kullanabilecek dirayete sahip olmaktır. Mutluluğu tamamlayıcı olan unsurlar ise; soylu bir aileden gelmek, iyi ve çok sayıda evlada sahip olmak, zengin olmak, şöhrete sahip olmak, onur kazanmak,⁴²² fiziki güzelliklere sahip olmak, iyi ve çok sayıda dostu olmak, şanslı olmak, erdemli olmaktır.⁴²³

Bu izahtan sonra Aristoteles, törensel hatibin yani methedenin, tüm özelliklere sahip olanların erdemli ve övülmeyi hak ettiklerini göstermek için dinleyici muhatap kitleyi ikna edebilmede yukarıda sayılan argümanlarla örtüşen önermeler kullanması durumunda başarılı olabileceğini öne sürer. Tüm argümanlarında güzelliğin, arzulandığı ve övgüye layık olduğu için, kendinden güzel olduğu vurgusunu yapan Aristoteles, erdemin övülmeye layık olduğu için doğası gereği güzel olduğu sonucuna varır. Kendilerine erdemli olmak özelliği izafe edilenlerde (tanrılar ve yüce şahsiyetli kişiler) şu özellikler belirgindir; 1) adalet, 2) cesaret, 3) özdenetim, 4) görkem, 5) yüce gönüllülük, 6) cömertlik, 7) merhamet, 8) sağduyu, 9) bilgelik. Onlar hakkında yapılacak teşbih ve metaforlar da bu özellikleri dikkate alınmalıdır.

Güzel olduğu için arzulanan ve arzulandığı için de methedilmeye layık olan,

---

sevk eden ve konuya dair Kınâlızâde'nin eseri üzerinden okuma yapabileceğimi söyleyen arkadaşım Dr. Erol Fırtın'a teşekkür ederim.

⁴²¹ Altınörs, Atakan, "Platon ile Aristoteles'in Retorik Anlayışlarının Karşılaştırılması", **Ekev Akademi Dergisi**, Yıl: 15 Sayı: 49 (Güz 2011), s. 81-92, s. 88.

⁴²² Aristoteles onurlandırmanın maddi ve manevî olduğunu ve bu bağlamda onuruna düşkün insanların da maddi ve manevî hediyeler almayı hak ettikleri belirtir. Örneğin onurlandırılan kişi için kurban kesilmesinin, manzum ve mensur eserlerin yazılmasının, heykelinin dikilmesinin ve kendisine toprak tahsis edilmesinin Yunan medeniyetinin bir gereği olduğunu söyler. Ancak Yunanlılar dışındaki toplumları barbar olarak niteleyen Aristoteles onlarda üstün kişinin önünde secde edilme ve mecliste kendisine yer verilme tarzındaki tipik saygı gösterme yöntemiyle onurlandırma yapıldığını aktarır. Aristoteles, **Retorik**, (çev. Ari Çokona), İstanbul: İş Bankası, 2019, s. 24.

⁴²³ Aristoteles, **Retorik**, s. 22-27.

güzel ve arzulanan erdemler ve erdemli yüce şahsiyetler hakkında şu çıkarıma varılması mümkündür: törensel hatiplerden sayılan şairler öncelikle güzel ve iyi olanı öne çıkarmaları, ardından bu iki temel vasfın en bariz şekilde ortaya çıktığı yüce şahsiyetleri methetmeleri ve nihayetinde yüce şahsiyetlerin erdemleri kendilerinde topladıkları yönündeki gerçekliğe bazı metaforlar kullanarak muhatap kitleyi ikna etmeleri gerekmektedir.⁴²⁴

b. Kınâlızâde'nin Yaklaşımı

Kınâlızâde, İslam Ahlak Felsefesi'ne dair yazdığı *Ahlâk-i Alâî* adlı eserinde toplumu ve devleti ayakta tutan iki temel olgudan bahseder: Biri genelin yolu olan adalet, diğeri ise seçkin insanların yolu olan sevgidir.⁴²⁵ Bu bağlamda sultan-halk sevgisi baba-evlat sevgisine benzetilerek iki tür sevgiden bahsedilebilmektedir: Sultanın halkını sevmesi ve halkın sultanı sevmesi.

Sultanın halkını sevmesi onlara nimet veren olması hasebiyledir. Tıpkı babanın evladını bu yönüyle sevmesi gibidir. Halkın sultanı sevmesi ise sultanın halkı için adalet ve emniyeti sağlayan kişi olması hasebiyledir ki bu açıdan sultana olan sevgi ayrıcalıklı ve tercih edilmesi gereken bir sevgidir.⁴²⁶ Bunun yanında halkın sultan karşısındaki görevleri sayılırken halkın sultanı, evladın babasını sevdiğinden daha fazla sevmesinin gerekliliği ifade edilmektedir. Zira evladın babası vasıtasıyla elde edeceği faydalar bile sultanın âdil siyaseti gölgesinde mümkün olacağından halkın sultana duyacağı sevgi evladın babasına duyduğu sevdiğinden daha önemli ve öncelikli olup, sultana yakınlığı olan kişilerin sultana her daim dua ve meditte bulunmaları bu duygu halinin gerekliliğin bir uzantısıdır.⁴²⁷ Dolayısıyla sultan-şair ilişkisinin de sevgi temelli bir perspektiften ele alınması, dînî bir görev olarak duanın herkesçe yapabileceği, ancak sosyal-dînî bir görev olarak methin sadece bu sanatı doğru bir şekilde icra edebilen şairlerce yapılabilmesi, şair olmayanlar tarafından

⁴²⁴ Aristoteles, **Retorik**, s. 15-49.

Aristoteles ve öncesi felsefeciler ve sonrasında Müslüman düşünürlerde yüce şahsiyet olarak “insan-ı kâmil” fikri tartışılmalıdır. İnsan-ı kâmil anlayışıyla ilgili bkz. Bayir, Elif, **İnsan-ı Kâmil Anlayışının Metafizik Boyutu**, Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü SBE, 2007.

⁴²⁵ Oktay, Ayşe Sıdika, **Kınâlızâde Ali Efendi ve Ahlâk-ı Alâî**, İstanbul: İz Yayıncılık, 2005, s. 467.

⁴²⁶ Oktay, **a.g.e.**, s. 485-486.

⁴²⁷ Oktay, **a.g.e.**, s. 511.

hakkının verilemeyeceği düşüncesini akla getirmektedir.

c. Halil İnalıcık'ın Yaklaşımı

Modern dönemde sanat-devlet ilişkisine Max Weber'in patrimonyal devlet yapısı anlayışı perspektifinden açıklık getirmeye çalışan Halil İnalıcık sultan karşısında genelde sanatçıların özelde ise şairlerin konumunu patron-kul ilişkisi çerçevesinde ele almaktadır. İnalıcık'a göre bu yapıdaki devlet modelinde sosyal ilişkiler ve kültür egemen siyaset mekanizmasının merkezinde olan sultan tarafından belirlendiği için sanatçılar ve alimler hem onun himayesine muhtaçtılar hem de lütuf ve inayetin kaynağı olan sultanın desteğinin kesilmemesi için onun şöhretini ve makamını sanatlarıyla yüceltmeleri gerekmektedir. Sultanın ilgisini canlı tutabilmek adına onun hoşuna gidecek işlerin yapılmasının yanında karşılıklı meşruiyetin tesis edildiği bu döngünün kusursuz bir şekilde işlemesi gerekmektedir. Yüceliğin, onurun, servetin ve imkanların kaynağı sultanın lütfu ve inayetiyle sanatçılığı tescillenen ve eserleri onun iltifatıyla makbul ve muteber sayılan sanatçıların, sosyal ve ekonomik statülerini kaybetmemeleri için herkes gibi sosyal durumlarına dikkat etmeleri ve sultanın hoşnut olmayacağı şeylerden uzak durmaları gerekmektedir.⁴²⁸ İnalıcık, egemenin gölgesinde ve saray kültürü etkisinde kalarak gelişen sanat anlayışının kaçınılmaz bir sonucu olması bağlamında edebi form olan kasideyle ilgili şu değerlendirmeyi yapmaktadır: “Padişaha sunulan kasideler her ne kadar yaratıcının rızası, peygamberlerin ve velilerin şefaatine nail olmak gibi ulvî niyetleri barındırıyor olsa da padişahın himayesini ve inayetini kazanma maksadıyla yazılmış olma gerçeğini değiştirmemektedir.”⁴²⁹

Osmanlı dönemi şiir-saltanat ilişkisi bağlamında şairlerin ve şiirlerinin konumunu sosyolojik bir bakışla ele alan İnalıcık'ın sanatçının hayatta kalabilmesi ve toplum nezdinde eserinin muteber olabilmesi için sultana ve onun himayesine muhtaç olduğu yönündeki değerlendirmesi bu açıdan haklı bir değerlendirme gibi görünüyor olsa da sanatçıların durumunu sırf maişet ve itibar kaygılarına indirgeyerek ele alması ve Zâtî (ö. 953/1546) gibi sanatını satılık bir meta haline getiren sözde şairlerin

⁴²⁸ İnalıcık, Halil, **Şair ve Patron: Patrimonyal Devlet ve Sanat Üzerinde Sosyolojik Bir İnceleme**, (9. Bsk.), İstanbul: Doğu Batı Yayınları, 2019, s. 7-21.

⁴²⁹ İnalıcık, **a.g.e.**, s. 21-33.

derekesine çekmesi açısından Osmanlı dönemi şiir sanatına dair olumsuz ve genelleyici bir tablo çizmektedir. Bütüncül bakış açısından uzak bu yaklaşım batıcı tarih algısının belirgin özelliklerinden biridir. Halbuki tüm alanlarda en üstün ve erdemli millet olmayı amaç edinen Osmanlı Devleti'nin temel sacayaklarından biri olan sanatı ve onun terakkisini sadece ekonomik sebeplere dayandırmak bugün devlet kurumları ve üniversitelerinde görev yapanlarına mesleklerini sadece ekonomik kaygılarla icra ettiklerini söylemek gibidir. Kaldı ki batıda dahi sanatın ve ilmin yükselmesi devlet ve zengin ailelerin sunduğu imkanlar nispetinde mümkün olabilmıştır.⁴³⁰

d. Suraiya Faruqi'nin Yaklaşımı

Suraiya Faruqi'ye göre, Osmanlı sultanları kendilerinin sadece hükmeden konumunda olmadıklarını göstermek için hükümlerlerini meşrulaştırıcı mekanizma ve söylemler icat etmişlerdir. Faruqi, Osmanlı sultanlarının kamusal alanda nasıl bir tasavvura sahip olduklarına ve sultan imgesinin ne şekilde temsil edildiğine ilişkin yeni bir siyaset aynası tutmaktadır. Ona göre, Osmanlı sultanlarının edebi metinlerde görünür kılınması hükümdarlıklarını meşrulaştırıcı faaliyetlerinin bir parçasıdır. Faruqi, sultanın, ilâhî nizamın yeryüzündeki temsilcisi ve kesintisiz bir hanedanlık hükümlerinin en doğru yönetim şekli olduğuna Müslüman ve gayrimüslim toplumu ikna edebilmek için meşrulaştırıcı söylemlerin, faaliyetlerin ve sembolik değeri olan mimarî yapıların kullanıldığına dikkat çeker. Sultanın iktidarının nasıl yansıtıldığını ve hedef kitlelerce nasıl algılandığını meşrulaştırıcı araçlar ve bazı imgeler perspektifinden analiz eden Faruqi, tüm bunların sultanın kudreti, şanı ve dindarlığının Müslüman ve gayrimüslim toplumun gözünde görünür kılınması için siyasî bir gereklilik neticesinde yapılageldiğini belirtir. Meşrulaştırıcı öğelerin ise: mimarî, edebi, sosyal ve adlî alanda tezahür etmekte olduğuna dikkat çeker.

Faruqi, sultanın hükümdarlığını ve yönetim anlayışını meşrulaştırıcı imgesel değerleri örnekleriyle ele alır. Sultanın hükümdarlık imgesi şeklinde tezahür eden “sultanî cömertliği” ve “hayırseverliği” analiz eder: birçok yazarın (vakanüvisler,

⁴³⁰ Batıda sanat ve finans ilişkisine dair bk. Şahin, Duygu, **XV. Yüzyıl Floransa'sında Sanat ve Finans İlişkisi: Medici Ailesi**, Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi SBE, 2012, s. 118-198.

şairler ve diğerleri) ömür boyu himaye edilmesini “sultanî cömertliği” ve toplumsal refahı sağlayan hayır vakıflarını ise “sultanî hayırseverliği” bağlamında örneklendirir. Sultanın yönetiminin imgesi olarak adalet ve şeriatı koruyan, yoksulu gözeten adil sultan imajı çizer.

Aynı şekilde fetihnameler de sultanın başarısındaki zirveyi temsil eden edebi betimlemeler olmasının yanında her fetihle birlikte sultanın yaratıcı tarafından desteklendiğini göstermeye çalışan metinler olmuştur. Fetihnamelerin örtük mesajı ise kafir hükümdarların Osmanlı padişahıyla bir savaşa girmek yerine boyun eğip itaat etmenin en doğru karar olacağı mesajını vermektir. Fetihnameler ve sefernameler gibi şiirler de sultanın hükümdarlığını ve yönetim anlayışını meşrulaştırıcı bir işlevselliğe sahip edebi metinler olmuştur.⁴³¹

***

Sultanî sembolizmin yansımalarına Osmanlı Devlet kültürü çerçevesinden bakıldığında hayatın her alanında tezahür ettiği görülür. Kudretli padişah ve şanlı Osmanlı Devleti algısı manzum fetihnameler, sefernameler, vakayinameler, şenliknameler vb. eserlerde açık ve örtük siyasi mesajlar olarak yoğun bir şekilde işlenmiştir. Her ne kadar söz konusu araç ve biçimlerin planlı bir şekilde yapıldığının söylenmesi mümkün olmasa da Osmanlı Devleti’nin de selefleri gibi ilerlemesini ve sürekliliğini, hükümlanlığını meşrulaştırıcı faaliyetler ve imgeler icat ederek garanti altına alması bir gereklilik olmuştur.

Sonuç itibarıyla devlet ve hükümlanlık karşılıklı bir mutabakata dayalı olduğundan devletin ve sultanın içinde ve dışarda prestijinin gerçekçi değerler ve imgesel betimlemeler yöntemiyle inşa edilmesinde başta padişah olmak üzere hükümlanlığa yakınlığı nispetinde herkes bu rolünü icra etmiştir. Bütüncül bir bakışla, Sultan II. Abdülhamid dönemi de dahil olmak üzere, sanat ehlini himaye etmenin tipik devlet modelinin ve hâkim siyaset anlayışının tamamlayıcı ögesi olduğu, bu minvalde edebi yapıtların da devleti yansıtan araçlar ve biçimler içinde değerlendirilmesi gerektiği anlaşılmaktadır.

---

⁴³¹ Faruqi, Suraiya, **Yeni Bir Hükümdar Aynası: Osmanlı Padişahlarının Kamusal İmgesi ve Bu İmgenin Algılanması**, İstanbul: Alfa Yayınları, 2011, s. 1-22, 55-92.

Yukarıda özetlenerek ifade edilmeye çalışılan görüşler içerisinde belki de siyasi pratiklerle en uyumlu ve anlaşılır olanı Faruqhi'nin görüşü ile manevî boyutuyla Kınâlızâde'nin yaklaşımı olsa gerektir. Zira Aristoteles övgüde bulunmayı güzele ve erdemli olana arzusunun bir sonucu olarak görürken, Kınâlızâde sultanları methetmeyi dinî bir gereklilik olarak ele almaktadır. İnalçık ise konunun sadece bir tarafını izah ederek indirgemeci bir yaklaşımda bulunmuştur.⁴³²

Selâvî Efendi divanındaki şiirlere Kınâlızâde ile Faruqhi'nin zaviyesinden bakıldığında, şiirlerin edebi ve sanatsal yönü olduğu kadar dini ve siyasi bir arka planının olduğu da görülmektedir. Dolayısıyla Selâvî Efendi'nin divanındaki şiirler siyasi ve sultanî imge değeri olan metinlerdir. Selâvî Efendi divanı, 1882-1887 arası II. Abdülhamid dönemi iç ve dış siyasetiyle olayların tarihi seyrini sürmemizi sağlayacak özet zamansal haritadır. Şiirlere tek tek bakıldığında bu perspektifin son kasideye kadar korunmak istendiği ve şiirlerde kullanılan belirli ifade ve kavramlardan bu niyetin özellikle vurgulandığı da anlaşılmaktadır. Selâvî Efendi şiirlerini, kronolojik olarak divanına yerleştirmiş olmakla şiirlerin edebi yönünün ön planda olmadığını, dönemin politikalarını ve olaylarını şiirlerine taşıyarak asıl amacının bunu yansıtmak olduğuna dikkat çekmektedir. Bu bağlamda divanı, II. Abdülhamid döneminin iç ve dış politika anlayışı ve o dönemde karşı karşıya kalınan olayların tarihi bilgisi eşliğinde okumak şiirlerin anlaşılmasına ve Selâvî Efendi'nin nasıl bir sultan tasavvuruna sahip olduğunun ortaya çıkmasına yardımcı olacaktır.

Sultan II. Abdülhamid'i methedilmesine sanatsal maharetleriyle methederek siyasi ve edebi yönden olumlu bir tavır sergileyen Selâvî Efendi gibi şair ve ediplerin yanı sıra siyasi ve dinî nefret duygularıyla II. Abdülhamid'in tam karşısında olumsuz tavır takınan şairler ve ediplerin de bulunduğu bir gerçektir. Selâvî Efendi'nin sultan tasavvuru konusundaki yaklaşımına giriş yapmadan önce onun bu olumlu yaklaşımında kişisel bir tavır ortaya koymadığını; bilakis ortak siyasi bir mücadelenin

---

⁴³² Sanat ve sanatçıların devlet tarafından himayesine dair Buraya kadar anlatılanlar telif haklarının henüz bilinmediği ve himaye olmadan sanat ehlinin eserlerini kendi imkanlarıyla kamuyla paylaşmalarının neredeyse imkânsız olduğu dönemleri kapsamaktadır. Ancak matbaanın yaygınlaşması, telif haklarının ortaya çıkmasıyla yazarlar görüşlerini ve düşüncelerini bir himayeye gerek duymadan sınırlı bir kitleyle paylaşma imkanına kavuşmuş oldular. Sosyal medya örneğinde olduğu gibi.

bir neferi gibi davranmasının anlaşılabilmesi adına II. Abdülhamid hakkında Türk edebiyat çevresinde olduğu gibi Arap edebiyatçılar cenahında da yaşanan siyasî kutuplaşmaya değinmek faydalı olacaktır.

B. SULTAN II. ABDÜLHAMİD HAKKINDA ŞİİR YAZAN ARAP ŞAİRLER

Şüphesiz Osmanlı padişahları üzerine yerli ve yabancı birçok akademik araştırma bulunmaktadır. Gün geçmiyor ki Sultan II. Abdülhamid hakkında yapılan araştırmalara yenileri eklenmesin.⁴³³ Türk siyasetini derinden etkilemiş olan Sultan II. Abdülhamid'in yaşadığı dönemde imparatorluk içinden ve dışından toplumun farklı katmanlarından kalem erbabının onun lehinde ve aleyhinde bir imaj mühendisliği yürüttüğü bilinmektedir. Ortaya çıkan bu durum karşısında, bazıları sultana dînî-siyasi bağlılığını arz ederek; hatta sadakat gösterisinde bulunarak siyasi tartışmaların parçası olurken⁴³⁴ diğer bazılarının tutumu ise tamamen şahsi ve çıkar ilişkisi düzeyinde kalmıştır. Türk şairler⁴³⁵ ile batılı edebiyatçıların⁴³⁶ yanı sıra Arap kamuoyunu yönlendirme amacına dönük yazı ve şiirler kaleme alan Arap edebiyatçıları, din adamları ve gazeteciler de nasibine düşen doğrultuda hareket etmiştir. Bu bölümde tezimizle ilişkili olması dolayısıyla siyasi ideolojileri ve dînî tutumları gereği Sultan II. Abdülhamid'i destekleyen ya da siyasi ideolojileri ve dînî tutumları gereği onun tam karşısında tavır alan bazı Arap edebiyatçıların bir listesini vermekle yetinileceğiz.

Esasında listede yer alan her bir isimle ilgili müstakil araştırma yapılması gerekmektedir. Söz konusu bu edebiyatçıların, saray ve çevresinden sırf bazı talep ve beklentileri yeri getirilmediğinden dolayı sultan karşısında durarak siyasi bir tavır almış oldukları söylenilemeyeceği gibi, aynı şekilde sultandan yana tavır alanların da siyasi hiçbir kaygıları olmayıp her türlü taleplerinin yerine getirilmesinden ötürü sultanın edebi fedaileri gibi görülmesi de doğru bir okuma ve sağlıklı bir yaklaşım şekli olmayacaktır.

⁴³³ Sultan II. Abdulhamid ve dönemine dair yayımlanan çalışmaların bibliyografyası için bkz. Arpacı, Seyfullah, **Sultan II. Abdulhamid Bibliyografyası**, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri: Erciyes Üniversitesi SBE, 2003; Akgün, Semih, Akpınar, Özkan, "II. Abdülhamid Dönemi Siyasî Tarihi Bibliyografyası", **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, Cilt 2, Sayı 1, 2004, 91-97; Karahan, Akartürk, **II. Abdülhamid Bibliyografyası**, (Erişim Tarihi: 11.05.2022 <http://sultanabdulhamid.yildiz.edu.tr/ii-abdulhamid/bibliyografya/>).

⁴³⁴ Dönemin siyasi kesimlerinin ve özellikle Jön Türklerin Sultan II. Abdülhamid siyaseti karşısında gazete, dergi, mizah ve karikatürler üzerinden yürüttükleri toplum ve taraf mühendisliği çalışmaları için bkz. Yılmaz, Murat, **Erken Dönem Jön Türk Muhalefesinde İmaj Mühendisliği**, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2021.

⁴³⁵ Koçin, Abdulhekim, "Sultan II. Abdülhamid'in Şair ve Yazarlarla İmtihani", **Sultan II. Abdülhamid ve Dönemi**, İstanbul: Milli Saraylar Yayınları, 2017, s. 264-292.

⁴³⁶ Yunan şairlerden Vizikitos'un şiiri için bkz. BOA., Y., PRK., TKM., 10/13.

1. Olumsuz Sultan Tasavvuruna Sahip Şairler

a. Mustafa Galâyîni (1885-1944)

Siyasi ve sosyal konulara ilişkin şiirler kaleme alan Mustafa el-Galâyîni II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesini tasvip eden Suriyeli şairlerdendir.⁴³⁷

b. Cemil Sıdkî ez-Zehâvî (1863-1936)

Arap şiirinin modernleşmesinde önemli etkisi olan Iraklı Şair Zehâvî hayatının ilk yıllarında Osmanlı Ordusuna ve Sultan II. Abdülhamid'e karşı olmayıp⁴³⁸ O'na karşı oluşturulan bir yapı içerisinde bulunması gerekçesiyle 1899'da Bağdat'a sürülmesi sonrası karşı bir tavır almıştır. II. Abdülhamid hakkında ağır suçlamaları ve hakarete varan ifadeleri vardır.⁴³⁹ Yazılarında ve söylemlerinde II. Abdülhamid'le ilgili farklı tavırlar sergileyen Zehâvî bir çalışmada ona biat edilmesini savunmaktadır.⁴⁴⁰

c. Veliyyüddin Yeken (1873-1921)

Modern Arap şiirinin önemli temsilcilerinden olan Türk asıllı Mısırlı şairlerdendir. Şiir ve yazılarıyla Abdülhamid karşıtlığını sürdüren Yeken, ayrıca Abdülhamid'in yanında olan Ahmed Şevki'yi hedefe alan öfke dolu bir kaside kaleme almıştır.⁴⁴¹

d. Ahmed Nesîm (1880-1938)

Sultan II. Abdülhamid'i eleştiren şiirler kaleme almıştır.⁴⁴²

⁴³⁷ Mustafa el-Galâyîni'nin şiirlerinin bir değerlendirmesi için bkz. Benli, Ali, "Mustafa El-Galâyîni'nin Şiir Anlayışı ve Siyasi Şiirleri", *Darulfunun İlahiyat Dergisi*, 32/1 (Jun. 2022): 1-33. (Erişim tarihi: 22.06.2022 <https://doi.org/10.26650/di.2021.32.1.866190>)

⁴³⁸ Zehâvî'nin Sultan II. Abdülhamid'i methettiği bir kasidesi için bkz. (Erişim tarihi: 22.06.2022 <https://www.aldiwan.net/cat-poet-jamil-sidqi-al-zahawi>).

⁴³⁹ Sadgrove, Philip Charles, "Zehâvî", *DİA*, XLI, 177-179; YALAR, Mehmet, "Zehavî ve Realist Arap Şiirindeki Yeri", *Uludağ Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 14, Sayı: 2, 2005, s. 47-73

⁴⁴⁰ ez-Zehâvî, Cemil Sıdkî, *el-Fecrû's-sâdık fi'r-red 'alâ münkiri't-tevessül ve'l-kerâmâtı ve'l-havâriq*, İstanbul: Hakikat Kitabevi, 2014, 10-16.

⁴⁴¹ Göçmen, Yakup, "Mısırlı Neo-Klasik Şair Veliyyüddin Yeken'in Eserlerinde Sultan II. Abdülhamid", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* / 51 (Haziran 2020): 215-248, (Erişim tarihi: 22.06.2022 <https://doi.org/10.21054/deuifd.712997>).

⁴⁴² Mugheid, Turki, *Sultan Abdulhamid II. im Spiegel der Arabischen Dichtung. Eine Studie zu Literatur und Politik in der Spätperiode des Osmanischen Reiches*. Berlin: Klaus Schwarz,

e. Emîn b. Fâris Reyhânî (1876-1940)

Lübnanlı edebiyatçılardan ve bir mehcer şairi olan Emîn b. Fâris Reyhânî, Osmanlı idaresi aleyhinde birçok makale yayınlamış ve Arapların, Osmanlı yönetiminden ayrılması için yoğun çaba sarf etmiştir. Abdülhamid yönetimini eleştiren Abdülhamîd fi'l-Âsitâne adlı oyunu Beyrut'ta sahnelenmiştir.⁴⁴³

f. Ma'rûf er-Rusâfî (1875–1945)

II. Abdülhamid'e karşı halkı toplu isyana çağıran Iraklı şairdir.⁴⁴⁴

g. Necîb el-Keylânî (1931-1995)

Mısırlı Keylânî, kaleme aldığı bir hikayesinde II. Abdülhamid'i bir zalim olarak göstermektedir.⁴⁴⁵

2. Olumlu Sultan Tasavvuruna Sahip Şairler

a. Sabuncuzade Louis Efendi, Alberi (1838-1931)

Birçok dile vakıf olmakla beraber, eserlerini ve önemli yazılarını Arapça ve Türkçe kaleme alan Sabuncuzade'nin, Sultan Abdülhamid için yazdığı manzum bayram tebriknamesi bulunmaktadır.⁴⁴⁶

b. Mahmûd Sâmi Paşa el-Bârûdî (1839-1904)

Türk Arap edebiyatçısı Kazım Ürün ve diğerleri, Bârûdî'nin Osmanlı'ya karşı olumlu bir tutum içerisinde olduğunu genel ifadeleri arasında belirtiyor olsalar da Sultan II. Abdülhamid'i merkeze alarak kaleme aldığı methiye tarzı herhangi bir çalışması tespit edilememiştir.⁴⁴⁷

c. İsmail Asım (1840- 1919)

1987, s. 226-227 (Erişim tarihi: 14.6.2022 <https://menadoc.bibliothek.uni-halle.de/iud/content/structure/274592?query=mugheid>).

⁴⁴³ Tomar, Cengiz, "REYHÂNÎ, Emîn b. Fâris", *DİA*, XXXV, 45-46.

⁴⁴⁴ Yazıcı, Hüseyin, "Arap Şairlerin Gözüyle Sultan II. Abdülhamid", *Sultan II. Abdülhamid ve Dönemi*, İstanbul: Milli Saraylar Yayınları, 2017, s. 293-302, s. 299.

⁴⁴⁵ Yazıcı, Hüseyin, "Mısırlı Bir Arap Şairi Ahmed Şevki ve Şiirlerinde Sultan II. Abdulhamid", *İlmi Araştırmalar*, Sayı: 0/4, Ocak, 2017, 179-192, (dpt.: 85). (Erişim Tarihi: 9.6.2022 <https://dergipark.org.tr/tr/pub/fsmiadeti/issue/6481/85726>).

⁴⁴⁶ Sabuncuzade Louis Efendi'nin Sultan II. Abdülhamid için yazdığı farklı dillerdeki manzum tebriknamesi için bkz. BOA., Y., PRK., TKM., 49/85, 001-001.

⁴⁴⁷ Ürün, 1868-1932 Mısır'da Türk Bir Şair, s. 131.

II. Abdülhamid hakkında olumlu tavır sergileyen İsmail Asım'ın bu minvalde az sayıda şiiri vardır.⁴⁴⁸

d. Ahmed Şevkî (1868-1932)

Osmanlı hakkında en çok şiir yazar Mısırlı şairlerden biridir.⁴⁴⁹ Onun Osmanlı sevgisinin ve hayranlığının arkasında şüphesiz halifeye olan bağlılık ve Osmanlı'nın Müslümanlar için yaptıkları fedakarlıklar olmalıdır. Ahmed Şevkî'nin sultanı hicvettiği bir kasidesine Şeyhülislam Mustafa Sabri Efendi başka bir şiirle cevap vermiştir.⁴⁵⁰

e. Emîr Şekib Arslan (1869-1946)

İslam dayanışmasını önemseyen Emîr Şekib, Araplar ve Türkler arasında ayrılıkçı fikirleri savunanların karşısında olmuştur. Osmanlı hilâfetini ve II. Abdülhamid'in politikalarını desteklemiş ve Osmanlı devletinin parçalanma tehlikesi karşısında merkezî otoritenin güçlendirilmesi fikrini savunmuştur.⁴⁵¹ Emîr'in II. Abdülhamid'i öven methiyeleri bulunmaktadır.⁴⁵²

f. Süleyman Baruni (1870-1940)

Müslümanların II. Abdülhamid'den başka bir koruyucusu olmadığını dile getiren Libyalı bir şairdir.⁴⁵³

g. Hafız İbrâhîm (1871-1932)

Mısırlı edip Hafız, II. Abdülhamid'e karşı beslediği saygısını bir cülûsiyesinde

⁴⁴⁸ İsmâîl, Seyyid Ali, **İsmâîl Asım fî Mevkibi'l-hayâti ve'l-edeb**, Windsor-Müessetü'l-Hindâvî 2017, s. 13-18, 69. (Erişim tarihi: 8.06.2022 <https://www.hindawi.org/books/91974839/7/>).

⁴⁴⁹ Ürün, **1868-1932 Mısır'da Türk Bir Şair**, s 47.

⁴⁵⁰ Sula, Murat, "Şeyhülislâm Mustafa Sabri Efendi Ve Arapça Şiirleri", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Sayı: 11/57, Haziran, 2018, 859-873 (Erişim tarihi: 22.6.2022 <https://www.sosyalarastirmalar.com/articles/sheikhulislam-mustafa-sabri-efendi-and-his-arabic-poems.pdf>).

⁴⁵¹ Kılıç, Hulusi, "Emîr Şekib Arslan", **DİA**, XI, 151-153.

⁴⁵² "İmâ bi sabâhi'l-ılmî rağaden ve'n'imâ" Kasidesi için bkz. Emîr Şekib Arslan, **Divân**, Windsor-Müessetü'l-Hindâvî 2020, s. 91-179. (Erişim tarihi: 8.06.2022 <https://www.hindawi.org/books/86427138/4/>).

Emîr Şekib'in "Abdülhamid Methiyeleri" için bkz. İnce, Muhammed Yasir, **Şekib Arslân'ın Hayatı Eserleri ve Divanındaki Methiyeler**, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, SBE, 2015.

⁴⁵³ Mugheid, **a.g.e.**, s. 197-198.

dile getirmektedir.⁴⁵⁴

h. Ahmed Muharrem (1877-1945)

II. Abdülhamid'in II. Meşrutiyeti ilan etmesinden duyduğu memnuniyeti şiirinde dile getirmiştir.⁴⁵⁵

i. Ahmed Kaşif (1878-1948)

Mısırlı olan Kâşif, Sultan II. Abdülhamid'i, halife seçilmesi sonrası dağınık halde bulunan Müslümanları güçlü dinî bağıyla birleştiren bir sultan olarak düşünür.⁴⁵⁶

j. İliyyâ Ebû Mâdî (1889-1957)

Ebû Mâdî, II. Meşrutiyeti ilan etmesinden dolayı II. Abdülhamid'in öven bir şiir kaleme almış olan Lübnanlı şairdir.⁴⁵⁷

3. Tarafsız Kalan Şairler

a. İsmâil Sabri Paşa (1854-1923)

Osmanlı'dan çok Mısırlı yöneticilere yakınlığıyla bilenen İsmâil Sabri, Bâbîâlî'ye mesafeli Mısırlı bir şairdir.⁴⁵⁸

---

⁴⁵⁴ Yazıcı, "Arap Şairlerin Gözüyle Sultan II. Abdülhamid", s. 298. Hâfız İbrahim'in Sultan II. Abdülhamid için kaleme aldığı şiirlerin bir incelemesi için bkz. Karakuş, Ömer Faruk, "Hâfız İbrahim'in Şiirlerinde Sultan II. Abdülhamid". Atatürk Üniversitesi **Edebiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı: 67, Aralık, 2021, 19-31.

⁴⁵⁵ Ürün, **a.g.e.**, s.124.

⁴⁵⁶ Mugheid, **a.g.e.**, s. 150.

⁴⁵⁷ Mugheid, **Sultan Abdulhamid**, s. 197-198.

⁴⁵⁸ Er, Rahmi, "İsmâil Sabri Paşa", **DİA**, XXIII, 120-121.

C. SELÂVÎ EFENDÎ'NİN SULTAN TASAVVURU

Tefsir, hadis, tasavvuf, siyaset düşüncesi ve iletişim gibi literatürün çeşitli alanlarda “sultan” kelimesinin kavramsal boyutu farklı bağlamlarda ele alınmıştır.⁴⁵⁹ Bu bölümde II. Abdülhamid dönemi (1876-1909) Arap şiirine farklı temalar aracılığıyla taşınmış olan sultan kavramının tematik bir tablosu, Selâvî Efendi'nin 1887'de bir sultan methiyesi olarak kendi derlediği nen divanı üzerinden ortaya çıkarılmaya çalışılacaktır.

Bu kısımda Selâvî Efendi'nin divanında öne çıkardığı ve Arap kamuoyuna da yansıtmayı arzuladığı düşünülen “sultan tasavvuru” ele alınacaktır. Divanın analizi neticesinde onun bu imajı oluşturma çabasının en temelde din eksenli olduğu ve bu tasavvurun dini, siyasi ve sosyal temaların yanında sultanın sıfatları üzerinden de kurgulandığı görülür.

Başından sonuna bir sultan methiyesi olan Selâvî Efendi divanında dönemin sultanı II. Abdülhamid methedilirken “*kabe, imam, sultan, hakan, hadim, gölge, Allah'ın ipi, halife*” gibi bazı kavramaların gelenekte bilinen ifade biçimleriyle doğrudan veya dolaylı olarak öne çıkarıldığı, bazılarının ise edebi üsluplar kullanılarak tamamlayıcı öğeler olarak kullanıldığı görülmektedir.

Selâvî Efendi gerek çağdaşı şairler gerek kendinden önceki şairlerin teşbih üsluplarına benzer şekilde ya doğrudan sultanı gösteren yukarıdaki kavramları kullanmış ya da sultanı methederken kullanılan teşbih türlerine yakın manalar ve tasvirlerle sultan kavramını şiirlerine taşımıştır. Divan bu açıdan yönetici ve idarecilerin övülmesi bağlamında yazılan şiir geleneğinden ayrılmaktadır. Ancak sultan methiyelerinde ortaya konan edebi ürünler yaşanan çağın şartları ve o çağda hüküm süren yöneticilerin siyasi konumları itibarıyla farklılık arz etmekte. İçinde yaşadığı dönemin dini, siyasi ve sosyal şartlarının, şairin düşünce dünyasını şekillendirmesi kaçınılmaz bir durum olup bu şartların Selâvî Efendi'nin Sultan II.

⁴⁵⁹ Hüveydî, Fehmî, **el-Kur'an ve's Sultan: Humûmun İslâmiyye Muâsıra**, (4. Bsk.), Beyrut-Kahire: Dâruş-Şurûk, 1420/1999; Özgüdenli, Osman Gazi, “Sultan”, **DİA**, XXXVII, 496-497; Köktaş, Yavuz, “Hadislerde Geçen ‘Sultan’ Kelimesine Dair”, **Usul İslam Araştırmaları**, Sayı: 9/9, 2008, 229-242; Ergün, Nevzat, **Kur'an'da Sultan Kavramı**, Lisans Tezi Kayseri; Öztürk, Mustafa, “Sultan”, **DİA**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul: 2009, XXXVII, 495-496; Kocabaş, Şakir, “Kur'an'da 'Sahhara' ve 'Sultan' Kavramları”, **Yönelişler Dergisi**, Sayı: 49, Ağustos, 1990, 45.

Abdülhamid için kaleme aldığı methiyelere de yansıdığını akılda tutmak gerekir.

Selâvî Efendi'nin, sultanı; dinî, siyasi ve sosyal bir lider olarak konumlandırırken yansıtmaya çalıştığı tasavvur, muhtelif motifler üzerinden şiirlerinde dile getirilen benzetme ve tasvir imkânlarıyla dinleyiciye ulaşmaktadır. Bu sebeple Selâvî Efendi'nin sahip olduğu bu tasavvuru, şiirlerinde yer alan temalar üzerinden ele almaya çalışacağız.

Tezde “Medih Döngüsü Unsurları” bölümünde⁴⁶⁰ belirtildiği üzere Selâvî Efendi kasidelerdeki bazı beyit veya beyit kümelerini yüceliğe meşrutiyet kazandıran zemin beyitler olarak kurgulamıştır. Bu beyitler söz konusu temalar üzerinden kurgulandığı gibi Sultan II. Abdülhamid'in kişilik yönüne vurgu yapan temalar üzerinden de sunulmaktadır.

Dönemin Müslüman dünyasında belirleyici ve kurucu özelliğe sahip dini düşüncenin siyasi, sosyal, edebi vs. tüm alanlar üzerindeki baskın etkisinin edebi ürünlerde tasvir edilen siyasi ve sosyal temalar üzerinde de aynısıyla yansıdığını söylemek mümkün olduğu için Selâvî Efendi'nin şiirlerindeki siyasi ve sosyal temalar için de aslında dini temalar üzerinden bir meşruiyet zemini oluşturulduğu ve buna bağlı olarak bir sultan tasavvuru ortaya koyulmaya çalışıldığı söylenmelidir. Nitekim Sultan II. Abdülhamid döneminin belirgin siyaset anlayışı ve Müslüman zihindeki “halife sultan” yaklaşımı bu hususu desteklemektedir.

İşte böyle bir arkaplanın mevcut olduğu bu şiirlerin incelemesinde öncelikle dini temalar, ardından siyasi temalar, sonrasında sosyal temalar, nihayetinde az da olsa bir yönüyle siyasi alanda bir yönüyle sosyal alanda tezahür eden kişisel özelliklerin vurgulandığı temalar ele alınacaktır. Tespit edilen temaların alt başlıkları arasında bazı benzerlik ve mazmun bakımından yakınlık olduğu düşünülse de mümkün oldukça müstakil olarak değerlendirilmeye çalışılacaktır. Konulara şahit getirilirken (istişhad) şiirler içerisinde birer örnek ile yetinilecektir. Örnek gösterilen beyit/beyitlere kaside ve beyit numarasıyla dipnotlarda atıfta bulunulacaktır.

Kendisi Rifâî tarikatına mensup bir sûfî olan Selâvî Efendi'nin şiirlerinde teknik ifadesiyle “sûfilere göre siyaset alanında Sultan ve Sultanlık makamının kuşatıcı ve

---

⁴⁶⁰ Tezin üçüncü bölümünde yer alan başlık için bkz. “C. Medih Döngüsü Unsurları”.

kapsayıcı ismi olan ism-i a'zâmın bir mazharı olduđu⁴⁶¹ düşüncesinin izleri görülüyor olsa da onun bu düşüncede olup olmadığı bilinmemektedir. Öte yandan şiirlerinde büyük ölçüde etkili olan sultan sevgisinin Selâvî Efendi'de nasıl oluştuğuna dair de bilgi bulunmamaktadır.

1. Dini Temalar

Birazdan ele alınmaya ve yorumlanmaya çalışılacak olan dini temaların Selâvî Efendi'nin şiirlerinde işlediği sultan tasavvurunun dini bir teleoloji⁴⁶² zemininde oluşturduğu başlıklar olduğu görülecektir. Tespit edilen başlıklar, sultan ve onun makamının ilâhî hikmetin bir parçası ve sırrı olması neticesinde tecelli ettiğini açığa veren beyitlerden çıkarılmıştır. Bu çerçevede mazmun bakımından birbirine yakın olduğu düşünülen temalar -kategorik bölümlendirme olmasa da- art arda sunulacaktır.

a. Yüce İnsan

Selâvî Efendi'nin şiirlerinde nazara verdiği sultan tasavvurundan hareketle onun, sultanın “üstün kul” veya “yüce insan” olduğu algısını oluşturmak yönünde bir yaklaşım sergilediği söylenilebilir. “Selâvî Efendi'nin Şiirlerindeki Medih Döngüsü” başlığında ifade edildiği üzere onun şiirlerindeki zemin beyitler yücelik ve üstünlük kurgusunu hazırlayan zemin beyitlerdir. Divandaki hemen her şiirde, bu yaklaşımın arka planındaki anlam dünyasıyla irtibatlı ipuçlarını ve imgesel betimlemelerini görmek mümkündür:

“Bayramlar senin sıfatlarının birer mazharıdır”,⁴⁶³ “Dehrin günahları onun hasenatıyla affedildi”,⁴⁶⁴

“Ey her daim kendisine minnettarlık duyulması gereken, minnettarlık sanadır”,⁴⁶⁵

“Allah seni seçti, ... katından seni tayin etti...”⁴⁶⁶

⁴⁶¹ Sultan-Tasavvuf ilişkisi ve tasavvuf perspektifinden “Sultan Tasavvuru”nu anlamak için bkz. Öztürk, Özkan, **Siyaset ve Tasavvuf: Osmanlı Siyasi Düşüncesinde Tasavvufun Tezahürleri**, İstanbul: Dergah Yayınları, 2015.

⁴⁶² Teleoloji: varlık ve hadiselerin ilâhî hikmet ve inâyet uyarınca kozmik düzeni gerçekleştirmeye yönelik bir gayeye sahip olduğunu savunan doktrin. Kutluer, İlhan, “Gaiyyet”, **DİA**, XXIII, 292-295.

⁴⁶³ Selâvî Efendi, **Divan**, Kıtâ: 2, Beyit: 3.

⁴⁶⁴ Selâvî Efendi, **Divan**, Kaside: 3, Beyit: 4.

⁴⁶⁵ Selâvî Efendi, **Divan**, Kaside: 12, Beyit: 1.

⁴⁶⁶ Selâvî Efendi, **Divan**, Kaside: 12, Beyit: 4-7.

“İlahi nizamın sebeb- i akvâsı”,⁴⁶⁷

“Sen, küçük büyük sıkıntıların giderilmesi için kendisine tevessül edilen imamsın”,⁴⁶⁸

“Meleklerin saf saf dinleye durdukları... ilâhî yazgı: senin için mülkün daim olsun der”,⁴⁶⁹

“Sen hak imamsın”,⁴⁷⁰

“Yüceliğe yüce soyunla nail olmak senin yüceliğinin delilidir”,⁴⁷¹

“Allah seni kitabında övmüştür”,⁴⁷²

“Hilafetin sende kılınması bir sırdır”,⁴⁷³

“senin tahta çıkışın büyük mülkün ebet müddetin delilidir”,⁴⁷⁴

“Rüzgarlar ve gemiler emriyle yürüyen”.⁴⁷⁵

Şairin, düşünce dünyasından şiir aynasına yansıyan yukarıdaki ifadelerine bakıldığında sultanın Allah tarafından seçilmiş ve hak imam olan yüce insan imgesiyle betimlendiği görülecektir. Bu tasavvur, aynı zamanda sultanın yaratılmışlar içerisinde saltanat gibi en yüce makama niçin layık görülmüş olduğunun da açıklamasıdır.

b. Cihan Sultanı

Selâvî Efendi’in Sultan II. Abdülhamid’e ilişkin sultan tasavvurunu divanın mukaddimesinde de görmek mümkündür. O, mukaddimedede şu ifadelere yer vermiştir:

Bu divan, efendimiz, mevlâmız, müminlerin emîri, âlemlerin Rabbinin Rasûlü’nün halifesi, sığınmacıların Ka’besi, tevhid ehlinin imamı, sultânü’l-berreyn ve hâkânü’l-bahreyn (Avrupa ve Asya kıtalarının hükümdarı), iki kutsal mescidin koruyucusu, Allah’ın kuşatıcı gölgesi, Allah’ın yardımını ulaştıran ipi, Sultan b. Sultan, Gazi Sultan Abdülhamid Han, ... hazretlerinin yüce eşiğine hizmet gayesiyle seçerek

⁴⁶⁷ Selâvî Efendi, **Divan**, Kaside: 16, Beyit:1.

⁴⁶⁸ Selâvî Efendi, **Divan**, Kaside: 23, Beyit:4.

⁴⁶⁹ Selâvî Efendi, **Divan**, Kaside: 24, Beyit: 8-10.

⁴⁷⁰ Selâvî Efendi, **Divan**, Kaside: 26, Beyit: 23.

⁴⁷¹ Selâvî Efendi, **Divan**, Kaside: 27, Beyit: 2.

⁴⁷² Selâvî Efendi, **Divan**, Kaside: 27, Beyit: 15-17.

⁴⁷³ Selâvî Efendi, **Divan**, Kaside: 27, Beyit: 21.

⁴⁷⁴ Selâvî Efendi, **Divan**, Kaside: 23, Beyit:4.

⁴⁷⁵ Selâvî Efendi, **Divan**, Kaside: 26, Beyit:12-13.

*derlediğim divandır.*⁴⁷⁶

Mukaddimede geçen “*sultânü’l-berreyn ve hâkânü’l-bahreyn*” gibi bazı unvanlar divandaki şiirler aracılığıyla farklı vasıflandırmalarla işlenmektedir. Sultan II. Abdülhamid’e sunulan eserlerde bu imgelere başvurulması onun hakimiyet anlayışını ve cihanşümül bir sultan olmayı benimsediğini de gözler önüne sermektedir. Şiirlerdeki sultanın Allah’ın yardımına mazhar olduğunu betimleyen tabirler bu yaklaşımı desteklemektedir.⁴⁷⁷ Divanın mukaddimesinde, divanın dış kapak süslemesinde önemli bir sultanî imge olan Abdülhamid’e ait tuğrada yazılı olan “gâzi” (Allah yolunda savaşan) unvanı yine o dönemin cihan hakimiyeti tasavvurunu yansıtan önemli bir detaydır.

Osmanlı sultanları için kullanılan “dünyanın koruyucu padişahı” unvanının abartılı bir unvan olmadığı somut kanıt bağlamında çeşitli gerekçelerle yabancı devlet adamları, asiller, tüccarlar hatta bazı krallar tarafından padişaha sunulan siyasi korunma ve sığınma talebi içeren dilekçelere ve bu çerçevede yapılan araştırmalara bakılabilir.⁴⁷⁸

c. Halife Sultan

Cezmi Eraslan, son dönem Osmanlı sultanları arasında II. Abdülhamid’in devletin İslâmî değerler ve özellikle saltanat yerine halifelik makamını temsil yönüyle daha fazla görünür kılınmasını önemseyen bir sultan olduğunu ifade etmektedir.⁴⁷⁹ Bununla tüm Müslüman dünyada sosyal hayatta hâkim olanın din ve onun yüce koruyucu sıfatına sahip halifelik makamı olduğu algısını sürdürebilmeyi amaçlamaktadır. Bu sebeptendir ki devletin bu yaklaşım biçimi diğer bir ifadeyle politik yüzü, II. Abdulhamid yanında tavır alan aydınlar, gazeteciler ve edebiyatçılar nezdinde kabul görmekte, buna bağlı olarak da bu politik tavır gazete yazılarında ve şiirlerde başat imgelerden biri olarak görünürlük kazanmaktaydı. II. Abdülhamid dönemi politik yaklaşımının etkisiyle Arapça medih şiirlerinde birliğin sembolü olan halife ve halifelik makamının etrafında Müslümanların birlik olmasına yapılan vurgular bu

⁴⁷⁶ Selâvî Efendi, *Dîvân*, 1^b-2^a.

⁴⁷⁷ Selâvî Efendi, *Dîvân*, Kaside: 12, Beyit: 6; Kaside: 13, Beyit: 29.

⁴⁷⁸ Faruqhi, *Yeni Bir Hükümdar Aynası*, s. 18-22.

⁴⁷⁹ Eraslan, Cezmi, *II. Abdülhamid ve İslam Birliği: Osmanlı Devleti’nin İslam Siyaseti 1856-1908*, 3. Bsk., İstanbul: Ötüken Yayınları, 2018, s. 171-202.

açıdan önemlidir. Bu doğrultuda devletin politik tavrını içten içe tasvip eden Selâvî Efendi'nin de şiirlerinde halife imgesinin birleştirici rolünü farklı veçheleriyle işlediği dikkat çekmektedir.

Cülus törenleri, sultanın meşruiyetinin yani devlet-i ebed müddet anlayışının bir imgesi olup cülus törenlerinde kutlamalar, şenlikler yapılır ve sultanın halife olarak tayin edilir. Bu anlamda Selâvî Efendi'nin, peygamberin manevî mirası halifelüğün cülus törenlerinde taayyün ettiği günü “*Hilafet, seninle bize bayram oldu / senin yüce makamına yerleştiğinden beri*”⁴⁸⁰ diyerek bayram günü ilan etmesi hilafete verdiği değer açısından dikkat çekicidir. Daha önce de ifade edildiği üzere Selâvî Efendi, Allah'ın bu ümmete Ramazan ve kurban bayramlarının yanında iki bayram daha nasip ettiğine inanır: 1) velâdeti hümayun bayramı⁴⁸¹ (Doğum günü) ve cülus bayramı.⁴⁸² Selâvî Efendi'nin Sultan II. Abdülhamid'i tebrik etmek üzere yazdığı şiirle asıl amacının Cülus töreninin peygamberin manevî mirası olan halifelüğün sultana intikalinin sene-i devriyesi olduğunu hatırlatmak olduğu anlaşılmaktadır. Tüm dünyada Müslümanları birleştirici bir vasfa sahip olmasından ötürü hilafetin şiire bir imge olarak taşınması Müslüman devletin devlet-i ebed müddet anlayışının da bir göstergesidir. Nitekim şiire “*Ey hükümdar devletin ebed müddet olsun*”⁴⁸³ duasıyla başlaması bakışını çok net biçimde ortaya koymaktadır. Selâvî Efendi'nin yine bir cülûsiyyesi olan on beşinci kasidesinde cülus bayramını “*hilafet lambasının ışıldayan nuru*” olarak nitelemesi, hilafete yüklediği anlamın bir başka edebi tasviridir.⁴⁸⁴

Öte yandan hilafet kavramı, sultanın otoritesinin Allah tarafından verildiği yaklaşımını vurgulamaktadır. Bu minvalde mukaddimede geçen “*Âlemlerin Rabbinin Rasûlü'nün Halifesi*”, “*Allah'ın kuşatıcı gölgesi*” ve “*Allah'ın yardımını ulaştıran ipi*” gibi imgeler, Sultan II. Abdülhamid'in dini ve dünyevi hakimiyetini güçlendiren unvanlardır.⁴⁸⁵ “*Sığınmacıların Ka'besi*” ve “*İki Kutsal Mescidin Koruyucusu*”⁴⁸⁶ tasvirleri ise Selâvî Efendi'nin sultanı Müslüman halkların koruyucusu, dinin de

⁴⁸⁰ Selâvî Efendi, **Divan**, Kıtâ: 1, Beyit: 2.

⁴⁸¹ Özger, Yunus, **II. Abdülhamid Dönemi Velâdet-i Hümayûn Törenlerinin Diplomatik ve Toplumsal Fonksiyonları**, Amme İdaresi Dergisi 54, no.2, 2021, s. 75- 91.

⁴⁸² Selâvî Efendi, **Hakaik**, 22 Şaban 1303, sayı:4, s. 1. Sultanî bir meşruiyet göstergesi olan cülus bayramlarının halka bakan tarafı bu bayramlarda halka bahşişler ve ihsanlar dağıtıldı.

⁴⁸³ Selâvî Efendi, **Divan**, Kıtâ: 1, Beyit: 1.

⁴⁸⁴ Selâvî Efendi, **Divan**, Kaside: 15, Beyit: 6.

⁴⁸⁵ Selâvî Efendi, **Divan**, 2^a.

⁴⁸⁶ Selâvî Efendi, **Divan**, 2^a.

hamisi olarak gördüğünü ifade etmektedir.

Selâvî Efendi şiirlerinde sultanı “*İmâmu’l Arab ve’l Acem*”⁴⁸⁷ (Arab’ın ve Acem’in imamı), “*İmam Sultan*”,⁴⁸⁸ “*İmamü’l-Hak*”⁴⁸⁹ (Hak İmam), “*Allah’a olan ahdini layıkıyla ifa eden*”,⁴⁹⁰ “*Resulullah’ın yolundan giden*”⁴⁹¹ olarak da tasvir eder. Sultan II. Abdülhamid’in emirlerine itaat edilmesi gereken bir sultan ve izinden gidilmesi gereken bir imam oluşuna ilişkin meşruiyet vurgusu Kur’an’ın emirlerini yerine getiriyor ve peygamberin sünnetlerini yaşatıyor olması temeli üzerine inşa edilmiş olup, şiirlerde bu temellendirmenin çok açık ifade edildiği görülür.⁴⁹²

d. Emîru’l-Mü’minîn

Emîru’l-Mü’minîn unvanı, Sultan II. Abdülhamid’in saltanatı boyunca kendisi için kullanılan unvanlardan biri olmuştur.⁴⁹³ Divanın birçok yerinde Sultan II. Abdülhamid, Emîru’l-Mü’minîn unvanıyla övülmektedir. Emîru’l-Mü’minîn unvanının, bazen bir Müslüman şairin halifeye seslenirken kullandığı unvan olarak, bazen kendisiyle yemin pekiştirilen makamın sahibi olarak, bazen de bekası için dua edilen devlet başkanı olarak şiire taşındığı görülmektedir.⁴⁹⁴ Sultanın dini eylemlerin muhatabı olması bağlamında bu unvanın özellikle tercih edilmiş olduğu düşünülebilir. Nitekim Selâvî Efendi’nin birinci divanı *Hilye*’yi sultana takdim ederken söylemiş olduğu bu divandaki yedinci şiirinde sultana seslenirken şu ifadeleri kullanır: “*Emîru’l-Mü’minîni, başlığı “fetih ve nusret” olmaya layık hizmetimle methettim*”.⁴⁹⁵ Şair, önceki divanı *Hilye*’yi, sultanın Müslümanlara sunduğu iyiliklerin bir karşılığı olarak hamd ve teşekkür gayesiyle yazdığını belirtmesinin ardından minnettarlığını şiirin üçüncü beyitinde: “*bu hizmetimin karşılığında onurlandırıldım, minnettarlık sanadır...*” ifadesiyle sultana olan hamdini tekrar eder. Dolayısıyla şairin teşekkürü ve

⁴⁸⁷ Selâvî Efendi, **Divan**, Kaside: 25, Beyit: 1.

⁴⁸⁸ Selâvî Efendi, **Divan**, Kaside: 24, Beyit: 24.

⁴⁸⁹ Selâvî Efendi, **Divan**, Kaside: 26, Beyit: 23.

⁴⁹⁰ Selâvî Efendi, **Divan**, Kaside: 10, Beyit: 9.

⁴⁹¹ Selâvî Efendi, **Divan**, Kaside: 23, Beyit: 6.

⁴⁹² Selâvî Efendi, **Divan**, Kaside: 26, Beyit: 23-29, 38-42.

⁴⁹³ Fayda, Mustafa, “Emîru’l-mü’minîn”, **DİA**, XXI, 156-157.

⁴⁹⁴ Emîru’l-mü’minîn unvanının divanda geçtiği şiirlerden bazı örnekler için bkz. Selâvî Efendi, **Divan**, Kıtâ: 2, Beyit: 1; Kıtâ: 4, Beyit: 1; Nütfе: 5, Beyit: 1; Kaside: 6, Beyit: 6; Kaside: 14, Beyit: 24.

⁴⁹⁵ Beyitin orijinali şöyledir:

مدحت أمير المؤمنين بخدمة يلوح على عنوانها الفتح والنصر

Selâvî Efendi, **Divan**, Kıtâ: 7, Beyit: 1.

hamdi farz olan⁴⁹⁶ minnettarlığını dile getirirken Osmanlı toplumunda sadece Müslümanların seslenirken kullandığı Emîru'l-Mü'minîn unvanını tercih etmesi bu düşüncenin bir uzantısıdır.

e. Benî Haşîm Tarafından Desteklenen

Sultan II. Abdülhamid döneminin en önemli siyasi tartışmalarından biri hilafetin Kureyşiliği ve hilafetin Osmanlı'dan alınıp Araplara verilmesiyle ilgilidir. Avrupalıların Osmanlının siyasi meşruiyetini zedelemek ve sahip olduğu gücü yıpratmak üzere başlattığı bu tartışma ve kampanyalara cevap niteliğinde çalışmalar yapılmıştır.⁴⁹⁷ Selâvî Efendi, sultanın hicri yılbaşını tebrik ettiği şiirinde “*Bizden, Haşimoğlularının neferleri onu destekler*”⁴⁹⁸ ifadesine yer vermesi Haşimoğlularının söz konusu tartışmalarda bilinçli bir tavır ortaya koyduğunun göstergesi olsa gerektir.

Bir başka sûfî bakış açısına göre, Osmanlı'nın devraldığı hilafet makamının Benî Hâşim tarafından desteklenmesi ilahî hikmetin bir tecellisidir. Zira hakiki hilafetin varisleri Benî Hâşim olsa da Ensar konumunda olan Osmanlı sultanlarının da halifenin halifesi olduğu şeklinde yorumlanmış olması da mümkündür.⁴⁹⁹

f. Tevessül Sultanı

Sözlükte, bir Müslümanın Allah'a yakınlaşmak veya duasının kabul edilmesi için Hz. Peygamber'i, velîleri yahut işlediği salih amelleri vesile/aracı kılmasına tevessül denilmektedir.⁵⁰⁰ Hz. Peygamber ve onun dışında Allah'a yakın olduğuna inanılan kişilerle de tevessülde bulunulmuştur. Günlük hayatın bir parçası haline gelmiş bu pratik Arap edebiyatına da yansımış bir olgudur. Bu çerçevede *Kasîde-i Bürde* gibi Arap edebiyatında tevessül, takarrüb, şefaât temalı pek çok şiir çalışması bulunmaktadır.⁵⁰¹

Selâvî Efendi'nin şiirlerinde tevessülün merkezindeki şahsiyet Halife Sultan II.

⁴⁹⁶ Sultan, kendisine teşekkür ve hamd etmek farz olması bağlamında ileride yer alacak başlık için bkz. “1.8. Şükran ve Minnettarlığın Sembolü”.

⁴⁹⁷ Özcan, *Panislamiz*, s. 90-93.

⁴⁹⁸ Selâvî Efendi, *Divan*, Kaside: 10, Beyit: 10.

⁴⁹⁹ Öztürk, *Siyaset ve Tasavvuf*, s. 428-433.

⁵⁰⁰ Yavuz, Yusuf Şevki, “Tevessül”, *DİA*, XLI, 6-8.

⁵⁰¹ Bibliyografya için bkz. Yavuz, “Tevessül”, *DİA*, XLI, 6-8; Demirayak, Kenan. “Osmanlı Dönemi Arap Edebiyatında Tevessül/Şefaât Dileme ve Yakarış Şiirleri”, İbrahim Çeçen Üniversitesi *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 49-76, 1 (1), 49-75, (2015).

Abdülhamid'dir. Daha önce de belirtildiği üzere Selâvî Efendi'nin nazarında yüce insan olarak telakki edilen II. Abdülhamid, Allah tarafından seçilmiş bir hükümdardır. Şiirlerinde onun yüceliğini vurgulamanın yanında “*Ey hilafetin kutbu, senin makamın bir penahtır / inayet sebeplerini tekeffül etmiştir*”⁵⁰² beyitiyle Halife Sultanın makamının Müslümanlar tarafından iltica edilecek bir makam olduğuna ve makamının ilâhî yardımın gelmesi için gerekli sebepleri de uhdesinde tuttuğuna işaret etmektedir. Osmanlı sultanlarının mübarek ve yarı kutsal bir imge olarak sunulması sadece Selâvî Efendi'ye has olan bir yaklaşım değildir. Nitekim Fethullah Arif Çelebi gibi bazı şairler de Osmanlı sultanını Hz. Peygamberden sonra “İnsan-ı kâmilî” temsil eden bir şahsiyet olarak görmüşlerdir.⁵⁰³ Dolayısıyla bu noktada Selâvî Efendi'nin şiirlerindeki “tanrının rızası sultanın rızasındadır”⁵⁰⁴ yaklaşımı enteresan bir durum değildir. Şiirlerde dini motiflerle yüceltilen sultan mefhumu; kendisiyle tevessülde bulunulan,⁵⁰⁵ Allah'a takarrüb vesilesi olan,⁵⁰⁶ kendisiyle şefa'at edilen,⁵⁰⁷ hürmetine dualar kabul edilen,⁵⁰⁸ Alem-i mülkün sebep-i akvâsı,⁵⁰⁹ kendisine olan yakınlık hem dünya hem de Ahirette kazanç getirecek olan⁵¹⁰ gibi imgelerle takdim edilmesi esasında yüce insan tasavvurunun altını çizmektedir.

g. Sultanın Soyu

Osmanlı Hanedanlığının dini meşruiyet kaynakları ve temelleri bağlamında yürütülen sorgulama ve tartışmalar, Sultan II. Abdülhamid döneminde güncelliğini korumuş bir vakıadır. Kadim zamanda toplumun hafızasında canlı bir yere sahip olabilmesi için Âl-i Osman'ın Allah tarafından seçilmiş bir aile olduğu ve yönetimi/devleti ilâhî olarak hak etmek olgusu vakayiname, fetihname, şecereler ve menakıbname gibi literatürün farklı alanları üzerinden ikna ve hatırlatma sadedinde hem dönemin devlet ricali ve tarihçileri hem de sûfileri tarafından etkin biçimde

⁵⁰² Selâvî Efendi, **Divan**, Kaside: 13, Beyit: 2.

⁵⁰³ Peçe, Zaliha, Osmanlı Minyatürlerinde Kanunî Sultan Süleyman İmgesi, Yüksek Lisans Tezi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, 2021, s. 39.

⁵⁰⁴ Selâvî Efendi, **Divan**, Kaside: 3, Beyit: 23.

⁵⁰⁵ Selâvî Efendi, **Divan**, Kaside: 13, Beyit: 17.

⁵⁰⁶ Selâvî Efendi, **Divan**, Kaside: 27, Beyit: 10.

⁵⁰⁷ Selâvî Efendi, **Divan**, Kaside: 17, Beyit: 28.

⁵⁰⁸ Selâvî Efendi, **Divan**, Kaside: 11, Beyit: 13.

⁵⁰⁹ Selâvî Efendi, **Divan**, Kaside: 16, Beyit: 1.

⁵¹⁰ Selâvî Efendi, **Divan**, Kaside: 9, Beyit: 8.

işlenmiştir.⁵¹¹

Sultan II. Abdülhamid dönemine gelindiğinde durum farklı değildir. Sultana sunulan tebrik mesajlarında ve gazetelerde yayımlanan methiyelerde ailenin üstünlüğüne vurgular yapılır. Selâvî Efendi'nin sunduğu methiyeler, yayımladığı gazete ve diğer eserleri üzerinden ifade edilecek olursa, onun Âl-i Osman'ın ailevi kökeninin meşrutiyetini soy kütüğünü ispatlama veya kadim literatürdekine benzer yoğun menakib ve hikayelerle halkı ikna etme çabasında olmadığı görülmektedir. Onun eserlerinde, Âl-i Osman'ın, Müslüman halklar için yaptıkları fedakarlıkların, Allah'ın dininin ve Müslümanların yegâne hamisi olmalarının hatırlatılması sadedinde ele alındığı görülür.

Bu noktada Selâvî Efendi'nin tarihçi Ahmed Râsim'in Osmanlı tarihi eserine *Ikdü'l-cümân* adıyla yazdığı muhtasar manzumenin tüm başlıklarında Osmanlı sultanlarını "Sâkinü'l-Cinân/Cennetlerin Sâkini" şeklinde tazim ve saygı ifadesiyle anması aileyi nasıl gördüğünü gözler önüne sermektedir.⁵¹²

Öte yandan Selâvî Efendi'nin sultanın soyunu şiirlerinde hatırı sayılır bir beyit sayısı üzerinden ele alması da dikkat çekmektedir. Divanda ailenin dini üstünlüğü ve hakimiyetinin ilâhî oluşunun ele alınmış olması bir yandan dönemin kamuoyunda özellikle Arap coğrafyasında konunun güncelliğini koruduğunu gösterdiği gibi diğer yandan kendisi de bir Arap olan Selâvî Efendi'nin soydaşlarına şiirleriyle sultanın soyunun üstünlüğünü hatırlatması gerektiği de anlaşılmaktadır.

Sultan II. Abdülhamid için "şanlı ataları olan" vurgulaması yapan Selâvî Efendi bir kasidesinde Âl-i Osman'ı "ağaç", diğer bir kasidesinde ise "parlak yıldızlar" metaforuyla metheder:

*Ey Âl-i Osmân, var mıdır size emsal şu alemde
Siz ki parlayan yıldızlarsınız mahlukat içinde*

Devlet-i İslam ayağa kalktı düştüğü yerden sizinle

---

⁵¹¹ Öztürk, a.g.e., s. 492-516.

Ayrıca şecerelerin işlevsel yönü için bkz. Fazlıoğlu, İhsan, "Şecereler ne işe yarar?", **Dergah Dergisi**, Sayı:175, Eylül, 2004, s. 4; Karataş, Halil, **Şecere Kavramı ve Osmanlı Tarihi Araştırmalarındaki Yeri**, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, LEE, 2019.

⁵¹² Selâvî Efendi, *'Ikdü'l-cümân*, s. 1-24.

*Daire be daire serpildi düşman toprağına [fetihle]*⁵¹³

Selâvî Efendi, divandaki en uzun kasidelerden biri olan bu kasidesinde Osmanlı'nın İslam'ın bayraktarlığını yaptığını ve İslam devletini çok geniş bir coğrafyaya yaydıklarını vurgular. Şiirin sonraki beyitlerinde şair, *Allah'ın dini Osmanlıyla yüceldi, sürekli çekişmelerin merkezinde kalan İslam devleti Osmanlı'nın hilafetiyle kurtuldu, Allah'ın dini ve Müslümanların devleti lehine her ne yapılmışsa arkasında Osmanlı'nın sınırsız gayretleri vardı*, ifadeleriyle Âl-i Osman'ın yüceltmesinin ardındaki haklı gerekçeleri bir bir hatırlatmak ister. Selâvî Efendi'nin Âl-i Osman'ı "ağaç" metaforu üzerinden yücelttiği diğer şiirinde kullandığı öğeler ve mistik yaklaşım onun Âl-i Osman'a bir kudsiyet atfettiğini de göstermektedir:

*O, alem-i mülk için dallar veren o koca ağaçtan
senin dallarını ve çiçeklerini güzelce filizlendirdi.*⁵¹⁴

Şiirdeki koca ağaç Âl-i Osman'ın soyunu işaret etmektedir. Selâvî Efendi'nin bir önceki beyitte "*el-Kadîr olan Allah senin soyunu Kuds mertebesinden*⁵¹⁵ *bizim dünyamıza yürüttü*"⁵¹⁶ ifadeleri dikkate alındığında bu istişhad edilen beyitin şu şekilde anlaşılması gerekir: Bu yüce ailenin saltana seçilmesi, yani kökleri sana kadar uzanan ağacın alem-i mülkün siyasetini ilâhî hak edişi, söz konusu varlık mertebelerinden biri olan Kuds mertebesinde taayyün etmiştir.⁵¹⁷

⁵¹³ Selâvî Efendi, **Divan**, Kaside: 26, Beyit: 32-41.

⁵¹⁴ Selâvî Efendi, **Divan**, Kaside: 20, Beyit: 4.

⁵¹⁵ Şiirde geçen *hazretü'l-kuds* kavramı, Vahdet-i vücudçu tasavvuf anlayışında "ubudiyetin taayyün ettiği rubûbiyet makamı" olarak tanımlanmaktadır. Söz konusu kavrama, Abdülgani en-Nablusî *Selâmun ale'l-ihvâni fî hadratı'l-kudsi* adlı kasidesinin ilk beyitinde işaret ederek başlar. el-Vehbî, Ali el-Kârî el-Mevsîlî el-Cefa'terî, **Keşfü'l-muhaddirât fî haba'l-mu'aşşirât**, (thk. Asım İbrahim el-Keyyâlî,) Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, 2015, s. 125-126.

⁵¹⁶ Selâvî Efendi, **Divan**, Kaside: 20, Beyit: 4.

⁵¹⁷ Selâvî Efendi'nin Vahdet-i vücûd düşüncesini benimsediği bilinmemekle beraber söz konusu tasavvuf anlayışının kavramlarıyla mistik bir betimleme tarzına olan temayülü onun şiirlerinin zahir-batın olarak düalist bir karaktere sahip olabileceğini akla getirmektedir.

h. Şükran ve Minnettarlığın Sembolü

Selâvî Efendi'nin şiirlerinde şükran kavramı⁵¹⁸ sık işlenen kavramlardandır. Şiirlerinde şükran, “minnettar olma, yapılan iyiliği bilme, fert ve toplum olarak sunulan nimetlerin değerli olduğunu bilme” anlamları çerçevesinde kullanılmaktadır. Bunun yanında şükranın özellikle sultana karşı yerine getirilmesi dini bir gereklilik ve sorumluluk şeklinde yansıtıldığı ve yaratıcının insanlara verdiği nimet ve yardımın sebebi olarak sultana karşı duyulan hayranlığın ve gönül muhabbetinin bir sembolü olarak işlendiği görülür. Selâvî Efendi'nin şiirlerinde şükretme ve hamd etme kavramları, minnettarlık alameti bağlamında birbiri yerine kullanılan müteradif kavramlar olduğu görülmektedir.

Sultana karşı duyulan minnettarlığın ve şükranın temelinde dini bir gerekçe olduğu Selâvî Efendi'nin şiirlerinden açıkça anlaşılan bir olgudur. Şükranın, dini bir gereklilik olduğu farz,⁵¹⁹ vacib⁵²⁰ ve lâzım⁵²¹ gibi dini hüküm belirten kavramlarla dillendirilmesinden anlaşılacağı gibi “*hamdedenlerin hamdettiği şekilde sana teşekkür ederiz*”⁵²² veya “*tüm şükranlar ve minnettarlıklar sanadır*”⁵²³ şeklinde kalıp cümlelerden de anlaşılmaktadır. Yukarıda belirtildiği üzere söz konusu gereklilik sultanın yaratıcının insanlara verdiği nimet⁵²⁴ ve yardımın sebebi olarak tezahür etmesiyle alakalıdır. Bir şiirde Allah'ın yardımını sultanla ilişkilendirilmiş olduğundan sultana minnettarlık duyulması gerektiği salık verilirken⁵²⁵ başka bir şiirde küffara karşı halkını himaye etmesinden dolayı kendisine minnettarlık duyulması hatırlatılır.⁵²⁶

Şairin bu noktada önemli gördüğü şükran duygusu toplumsal düzeyde bir etkileşimin gerekliliğini de göstermektedir. Sultana duyulan şükran toplumsal etkileşimle oluşacağı gibi kişisel bir etkileşimin gerekliliği olarak da tezahür edebilir.

⁵¹⁸ Şükran kavramının insan psikolojisindeki yer bağlamında bkz. Akbaş, Muhammed, **Umudu Yordamada Şükran ve Özgecilik**, İbn Haldun Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: 2021.

⁵¹⁹ Selâvî Efendi, **Divan**, Kaside: 3, Beyit: 1; Kaside: 7, Beyit: 2.

⁵²⁰ Selâvî Efendi, **Divan**, Kaside: 6, Beyit: 7.

⁵²¹ Selâvî Efendi, **Divan**, Kaside: 3, Beyit: 22.

⁵²² Selâvî Efendi, **Divan**, Kaside: 6, Beyit: 7.

⁵²³ Selâvî Efendi, **Divan**, Kaside: 12, Beyit: 1.

⁵²⁴ Selâvî Efendi, **Divan**, Kaside: 14, Beyit: 26.

⁵²⁵ Selâvî Efendi, **Divan**, Kıta: 2, Beyit: 1.

⁵²⁶ Selâvî Efendi, **Divan**, Kaside: 3, Beyit: 22.

Nitekim Selâvî Efendi, devlet görevinde gösterdiği üstün liyakat ve başarısından ötürü Sultan II. Abdülhamid tarafından ödüllendirilmiş ve o da buna karşılık Şükriye Kasidesini⁵²⁷ kaleme almıştır. Şairin minnettarlık ölçüsü olarak hem şükür hem de hamd kavramlarına şiirlerinde sıklıkla başvurması sultana duyduğu (duyulması gereken) güçlü minnettarlık ve hayranlık duygularının kamusal alanda da sembolize edilmesi gerekliliğine yönelik tasavvur oluşturma çabasıdır. Dolayısıyla şiirlerde rol model sultana ilişkin insanî ve dinî bir arka planla abartılı betimlemelere gidilmesi topluma, insanlığa ve doğaya sağladığı yararlarından dolayı söz konusu sembolizmi canlı kılmak adına yapıldığını göstermektedir.

2. Siyasi Temalar

Bu kısımda ele alınacak temalar sultanî bir imaj oluşturma ve yansıtmaya çabasında olan Selâvî Efendi'nin divanındaki şiirlerde genel hatlarıyla sultanın siyasi yönüne ilişkin öne çıkan temalardır. Bu temalar; sultanın politikaları, reformları, adaleti olması, sevgiyi ve merhameti tesis ediciliği, lider kişiliği, yöneticiliği, güç dengelerini gözetmesi ve Osmanlı toprakları dahilinde ve haricinde gelişen siyasi meseleler karşısındaki tavırlarıdır. Propaganda aracı olma özelliğini tarih boyu sürdürmüş olan şiir ve orada öne çıkarılan her bir tema, hedef kitleler üzerinde bırakacağı etki bağlamında düşünüldüğünde şiirin propaganda amacı taşıdığı muhakkaktır.⁵²⁸

a. Adaletin Sembolü

Selâvî Efendi'nin şiirlerinde sıklıkla işlenen önemli temalardan biri de adalet temasıdır. Bu noktada adaletli bir sultan tasavvuru çizildiği dikkat çekmekte ve Sultan II. Abdülhamid'in adaletinin farklı tasvirlerle övüldüğü ve yüceltildiği görülmektedir.

Selâvî Efendi bir şiirinde adalet vasfının Sultan II. Abdülhamid'de değişmez ve mümeyyiz bir vasıf olduğunu, bu sayede kendisine hilafet bahşedildiğini teşbih sanatıyla şu şekilde dillendirir:

Allah ister ki adaletinle hilafet olsun;

⁵²⁷ Selâvî Efendi, **Divan**, Kaside: 12.

⁵²⁸ Propaganda araçları bağlamında bkz. **Kadim Bir Harp Yöntemi: Propaganda**, (Erişim tarihi: 22.06.2022 http://sdam.org.tr/image/foto/2018/02/15/Kadim-Bir-Harp-Yontemi-PROPAGANDA_1518683238.pdf).

*Boynuna alandan gerdanlığı nur olsun.*⁵²⁹

Sultan II. Abdülhamid'in adaletli bir yönetim anlayışında ısrarcı olması yaratıcının da bunda ısrar etmesi şeklinde şiirde abartılı bir üslupla ifade edilir. Hilafet makamı ve onun getirdiği sorumluluk boyna takılan gerdanlığa benzetilir; aralarında tam bir uyumun olması açısından gerdanlığın güzel ve pahalı olması kadar onu boynuna takanın güzelliği, asilliği ve birbirlerini süslemeleri de o kadar önemlidir. Gerdan ve onu takan ilişkisine benzer vecihle bir hilafetin ancak Sultan II. Abdülhamid'in adaletiyle uyum içerisinde olacağı ve adaletin yerleşmesiyle nur diye tabir edilen Allah'ın rahmetinin ineceği şiirde nazara verilmiş olur. Adaletin Hz. Ömer'le sembolleştirilmesi pratiğinde olduğu gibi kavram-şahıs sembolizmi klasik bir vasıflandırma biçimidir. Nitekim bir sahabe sözünden de anlaşıldığı üzere, adaletin toplumda canlı kılınması sembolizmle sözlü kültüre de yansımıştır.⁵³⁰

Selâvî Efendi'nin şiirlerinde Sultan II. Abdülhamid'i, adalet davetçisi, adalet onun değişmez mizacı, adaletinden dolayı Allah'ın kendisini fazlasıyla mükâfatlandığı kişi şeklinde adalet temalı farklı vasıflarla yücelterek bir sultan tasavvuru ortaya koymaya çalıştığı anlaşılr.⁵³¹ Öte yandan Selâvî Efendi'nin şiirlerinde merhamet, sevgi, hoşgörü,⁵³² güç ve merhamette ölçülü olma,⁵³³ cezalandırırken adaletli olma,⁵³⁴ adaletiyle din ve dünya işlerinde başarılı olma⁵³⁵ gibi bazı özellikleri de adalet vasfı yanında yardımcı öğeler olarak işlediği görülür.

b. Dahi Yönetici

Selâvî Efendi, Sultan II. Abdülhamid'in otoriterliğini pekiştirdiğine, üstün siyaseti ve zekasıyla mutlak hakimiyet kurduğuna edebi göndermeler yaparak bu başarısını teşkilatın hangi yapıları üzerinden sağladığının ipuçlarını da vermektedir. Şair bir şiirinde Sultan II. Abdülhamid'in istihbarat alanındaki başarısını “**ayn**

⁵²⁹ Selâvî Efendi, **Divân**, Kaside: 14, Beyit: 9-10.

⁵³⁰ İbn Abbas'tan aktarılan “Hz. Ömer'i sık sık anınız, onu andığınızda adaleti, adaleti andığınızda Allah'ı anmış olursunuz.” sözü kavram-şahıs sembolizmine örnek olarak değerlendirilebilir. İbnü'l-Esîr, **Üsdü'l-gâbe fî ma'rifeti's-sahâbe**, Beyrut: Dâru'l-fikr, 1409/1989, IV, 52-78.

⁵³¹ Farklı vasıflandırmalar için bkz. Selâvî Efendi, **Divân**, Kıta: 4, Beyit: 2; Kaside: 9, Beyit: 3, 5; Kaside: 10, Beyit: 5; Kaside: 12, Beyit: 12; Kaside: 17, Beyit: 26.

⁵³² Selâvî Efendi, **Divân**, Kaside: 3, Beyit: 10.

⁵³³ Selâvî Efendi, **Divân**, Kaside: 10, Beyit: 7.

⁵³⁴ Selâvî Efendi, **Divân**, Kaside: 10, Beyit: 8.

⁵³⁵ Selâvî Efendi, **Divân**, Kaside: 26, Beyit: 17.

(casus)”, eşsiz politik zekasını “**fikre** (düşünce)”, sahada yetkin vezirler istihdam etme becerisini “**kâde** (vezirler)” ve karşı durulmaz ordulara sahip olmasını “**savle** (harp)” kelimeleriyle dillendirmektedir.⁵³⁶

Divanın genelinde Sultan II. Abdülhamid’in vatani ve milleti tehdit eden tehlikelere karşı koyacak üstün vasıflara sahip bir yönetici, siyasetini denge politikası üzerine kurmuş ve bunu hakkıyla yerine getiren bir hükümdar olduğu yönünde bir sultan tasavvuru ortaya koyulduğu görülmektedir.

c. Sultanın Sarayı

Selâvî Efendi’nin şiirlerinde birkaç yerde sultanın sarayı ve kasrı imgelerine başvurduğu görülür. Selâvî Efendi kutsal daveti getiren elçiye tüm yeryüzünün icabet ettiğini, kutsal davetin ışığınca sultanın sarayından yükseldiğini dillendirir.⁵³⁷ Bir başka şiirinde ise sarayın yüceliğini şu şekilde ifade eder:

*Allah ister ki yeryüzünde bir mekân / Cennetü’l-me’vâ’nın gölgesinde olsun
İşleri hep **Hamîd** olanın sarayı / Yücelikte zirvelerin zirvesine ulaşan olsun.*⁵³⁸

Osmanlı’da peygamberin manevî mirası olan hilafeti ve hilafet makamını saray ve teşkilatı temsil etmekteydiler. Bu anlayışın bir neticesi olarak Selâvî Efendi de şiirlerinde saray imgesini yücelterek işlemiştir. Zira sultan Allah’ın yeryüzündeki gölgesi ve sultanın sarayı ise *Cennetü’l-me’vâ’nın* gölgesinde olan önemli bir mekandır.⁵³⁹

3. Sosyal Temalar

Selâvî Efendi *Hakaik* gazetesinde yayımladığı 22. kasidesinin⁵⁴⁰ bulunduğu

⁵³⁶ Selâvî Efendi, **Divân**, Kaside: 25, Beyit: 3-7.

⁵³⁷ Selâvî Efendi, **Divân**, Kaside: 6, Beyit: 2-3.

⁵³⁸ Selâvî Efendi, **Divân**, Kaside: 6, Beyit: 2-3.

⁵³⁹ Kendisi de bir sûfi olan Selâvî Efendi’nin sûfi siyaset düşüncesindeki varlık sınıflandırma modelinden haberdar olduğu düşünülmektedir. Ancak elde yeterli veri olmadığından onun şiirlerindeki sûfi siyaset düşüncesini yansıttığı düşünülen öğelerin açık bir temellendirilmesi yapılamamıştır. Dolayısıyla Selâvî Efendi’nin şiirlerindeki saray imgesine ilişkin değerlendirme şimdilik zordur. Fakat Saray imgesinin sûfi siyaset düşüncesindeki yerine ilişkin Öztürk, alem-i mülk siyasetinde saray metaforunun önemli bir yere sahip olduğunu ifade eder. Dolayısıyla saray sadece sultanın yaşadığı bir mekânı değil, halife olan sultanın kendinde tecelli eden isim ve sıfatları dış aleme açmadığı bir mekânı da temsil eder. Öztürk, Osmanlı saray mekânının ve teşkilat yapısının da sûfi siyaset anlayışı temelinde varlık ve âlem tasnifine göre sınıflandırdığını ve düzenlendiğini belirtir. Bkz. Öztürk, **Siyaset ve Tasavvuf**, s. 407-413.

⁵⁴⁰ Selâvî Efendi, **Hakaik**, Sayı: 2/4, 22 Şaban 1303 s. 1.

sayfadaki orta sütunda duygularına ve bu kasidesine tercümanlık eden Arapça kaleme aldığı kısa yazısında Ramazan ve Kurban bayramlarının yanı sıra velâdet-i Hümayun (doğum günü) ve cülus törenlerinin imparatorluk tebaası için ne ifade ettiğine dair sosyal hayatı yakından ilgilendiren bir hususa açıklık getirmektedir. Şöyle ki Ramazan ve Kurban bayramları sadece Müslüman vatandaşların sevincini ve mutluluğunu yaşadığı ve Müslümanları birleştirici bir role sahip olan dini bayramlar olduğu ve imparatorluk sınırlarındaki gayrimüslim vatandaşların ise Müslümanların sevinç ve mutluluklarına iştirak edebilmeleri için de doğum günü ve cülus törenlerinin Allah'ın bağışladığı diğer bayramlar olduğu şeklinde yapılan açıklamayla Sultan II. Abdülhamid adına düzenlenen bu bayramların da aslında sosyal hayatta tüm vatandaşları birleştirici bir role sahip olan yönüne dikkat çekilmektedir. Bu sosyal bayramlara bu açıdan bakıldığı, bunların sadece Sultan II. Abdülhamid'e dönük yüzünün olmadığı aslında vatandaşların padişah nazarında aynı seviyede ve eşit haklara sahip olduğu şeklinde değerlendirildiği, bu düşüncenin sosyal bayramlar vesilesiyle kanıtlandığı ve bir ayırım yapılmaksızın tüm vatandaşlara hediyeler verilip ihsanlarda bulunulmasının da yine bu düşünceye mebni olarak yapıldığı anlaşılmaktadır. Nitekim kasidenin 15 ila 17. beyitlerinde bu şenlik ve kutlamalarda Padişaha övgülerde bulunan Müslim ve gayrimüslim herkesin din ayrımı gözetilmeksizin Padişah tarafından "adeta yakın ve uzak akrabalar" bakış açısıyla kendilerine ihsanda bulunulduğu vurgusu yapılmaktadır.⁵⁴¹ Elbette bu şenlik ve kutlamalar sadece yurt içinde ve Müslümanların katılım gösterdiği kutlamalar olmakla kalmamış hem yurt dışından hem de daha önce de ifade edildiği üzere gayrimüslim vatandaşların da katıldığı ve farklı dillerde şiirler ve yazılar yazılarak padişaha kulluk ve saygıların gösterildiği şenlik ve kutlamalara dönüşmüştür.⁵⁴² Şair, yine bu yazının ikinci bölümünde Sultan II. Abdülhamid için övgüler sunmakta ve dualar etmektedir.⁵⁴³

a. Hayırsever ve Merhametli Sultan

⁵⁴¹ Selâvî Efendi, **Divan**, Kaside: 10.

⁵⁴² Abdülhamid için yapılan doğum günü ve diğer kutlamaların sosyal hayata yansıyan tarafı için bkz. Olgun, Said, "'Padişahım Çok Yaşal'" Sosyal ve Siyasî Yönleriyle II. Abdülhamid İçin Yapılan Doğum Günü Kutlamaları", **Gazi Akademik Bakış**, c. 11, sayı. 23, Aralık 2018, s. 111-137.

⁵⁴³ Selâvî Efendi, **Hakâik** (siyasiyye), Sayı: 4, s. 1.

Sultanın kamusal alanda görünürlüğünü sağlayan vakıf, sebil, cami ve aşevleri gibi hayır müessesleri birer sultanî meşruiyet imgesi, diğer yandan halkın refahına dönük inşa edilmiş mekanlardır. Şüphesiz söz konusu bu mekanların bugün bile insan üzerinde bıraktığı etki çok açıktır. Tüm halkın yararına sunulan bu türden kurumlar ve yapılar, yaptırımlarına ahirette sevap ve mükâfat getireceği ümidiyle inşa edilmişlerdir. Ayrıca bu yapılar halkını koruyan, kollayan, vakıflar aracılığıyla onların refahına yönelik elindeki imkanları seferber ederek büyük fedakârlıklar gösteren sultanın “yüce şahsiyet” imajını yansıtmada başrole sahip önemli mekanlar ola gelmiştir.

Sultan II. Abdülhamid, Kudüs Harem-i Şerifi ve çevresinde bayındırlık, imar ve restorasyon gibi birçok proje başlatılmıştır. Vaktiyle Sultan Kayıtbay (ö. 901/1496) tarafından Kudüs Harem-i Şerifi’nde yaptırılan su sebili daha sonra Sultan II. Abdülhamid tarafından restore ettirilmiştir. Selâvî Efendi Kudüs çevresindeki sultanî projeleri temsilen 1883 tarihinde gazetesinde bir şiir yayınlamıştır.⁵⁴⁴

Sultan II. Abdülhamid’in uzak vilayetlerin ve bölgelerin su ihtiyacını karşılamak ve özellikle Filistin- Kudüs için yaptığı projeler bu bölgelere yönelik yürüttüğü hassas politikaların bir gereği olarak görülür.

Sultan II. Abdülhamid’in Haremeyn politikaları bağlamında bölgede yürüttüğü sayısız projelerden biri de kendi adıyla meşhur Hamidiye Suyu’nun Cidde’ye getirilmesi olmuştur.⁵⁴⁵

b. Sultanın İmgesi Bayramlar

Selâvî Efendi, Sultan II. Abdülhamid döneminde icra edilen Ramazan ve Kurban gibi dini bayramlar ile hicri yılbaşı, cülûs, velâdet-i hümayün ve sünnet gibi törenlerini bayram başlığı altında değerlendirmiştir. Yayımladığı *Hakaik* gazetesinde bayramların Müslümanlar ve diğer Osmanlı tebaası üzerindeki etkisine ve önemine değinmiştir.⁵⁴⁶

Sultan II. Abdülhamid döneminde kurumsallaşan ve devlet protokolünün iştirak ettiği bayram kutlamaları şiirlerde yüceliğin bir tezahürü, sultanî merhametin ve iyilik kapılarının açılması ve halkın da saraya yaklaşması olarak tasvir edilmiştir. Öte yandan bayramlar sultanî meşruiyetin de birer imgesi olmuştur. Zira bayramlar,

⁵⁴⁴ Selâvî Efendi, **Divan**, Kıtâ: 8, Beyit:1-3.

⁵⁴⁵ Küçükkaşçı, Mustafa S., “Sultan II. Abdülhamid ve Haremeyn”, **Sultan II. Abdülhamid ve Dönemi**, İstanbul: Sultanbeyliği Belediyesi, 2012, s. 237-250.

⁵⁴⁶ Selâvî Efendi, **Hakaik**, Sayı: 10, 2. Yıl, 1 Şevval 1303, s. 1-2.

özellikle velâdet-i hümayün ve cülûs bayramlarında düzenlenen etkinliklerin yanında sunulan tebriklerle sultanın meşruiyetinin yeniden tazelendiği vakitler ve herkesin sultana arz-ı ubudiyetlerini yeniden sunmalarının sembolü olmuştur. Dolayısıyla bayramlar, törenler, geçit alayları ve şenliklerin düzenlenmesi bir taraftan sosyal alana hitap ederken, diğer taraftan Osmanlı toplumunun birliğini ve beraberliğini sağlayan imgeler olmuştur.

Bu açıdan bakıldığında Selâvî Efendi'nin 1883 ile 1887 tarihleri arasında Sultan II. Abdülhamid'e sadece bayram tebrikleri adıyla arz etmiş olduğu on dört methiyesi,⁵⁴⁷ sultanî meşruiyetin birer imgesi olan bayramların kamuoyunda sürekli canlı ve taze tutulmasına dair önemli ipuçları taşımaktadır.

c. Sultanî Himaye

Sultan II. Abdülhamid dönemi (1876–1909), Osmanlı'da devlet kurumlarının henüz modernleşmediği, dolayısıyla sanatçıların da desteklenmek ve himaye edilmek için sanatlarını himaye yollarından biri olan sultana arz etmeyi tercih etmelerinin cari olduğu bir dönemi temsil eder. Nispeten bu dönemi sanatçıların tam bağımsızlığa kavuşamadıkları bir dönem olarak da nitelemek mümkündür. Fakat bu dönemin, Osmanlı'da asırlardır devam edegelen meşruiyetin en önemli sembollerinden biri olan sanatı ve sanatçıyı himaye etme kültürünün patron-kul ilişkisi doğrultusunda sultanın ve devlet ricalinin kişisel hamiliği olarak telakki edildiği sürecin sonlarına denk düşmekte olduğunu söylemek ve dolayısıyla sanatçının tam bağımsızlığa kavuşması, yani kulluktan kurtulması modern devlete geçişle birlikte mümkün olmuştur, şeklinde değerlendirmek⁵⁴⁸ oldukça indirgemeci bir mantığın sonucu olsa gerektir. Kaldı ki sanatçının her zaman maddi ve manevî korunmaya ve desteklenmeye ihtiyaç duyması dikkate alındığında sanatçının tam bağımsızlığından bahsetmek oldukça zordur.

II. Abdülhamid dönemi sanat tarihi açısından önemli bir yere sahiptir. Tüm sanatların desteklendiği ve himaye edildiği onun döneminde geleneksel himaye anlayışından modern ve sistemli bir himaye anlayışına geçilmiştir. Ayşe Ersay Yüksel, onun dönemini “Hamilik yapan padişah; sanatı ve sanatçıyı beslerken, sanat ve sanatçı

⁵⁴⁷ Bayramlara ilişkin detaylar için tezde “Şiirlerin Nazım ve Temalarına Göre Dağılımı” başlığına bkz.

⁵⁴⁸ Tatlısumak, Uğur, **Osmanlı Uleması ve Patronaj İlişkisi**, Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi SBE, 2016, s. 343- 347.

da padişahı beslemiştir.” şeklinde değerlendirmektedir. Önceki dönemler için de bir meşruiyet aracı olarak görülen himaye kurumu Yüksel’in ifadesiyle II. Abdülhamid’le birlikte kurumsal ve stratejik bir yapıya kavuşmuştur.⁵⁴⁹

Kendisi de bir yönüyle sanatçı olan Sultan II. Abdülhamid’in hamiliğiyle ilgili övülmesi gereken en önemli yanlarından biri, himaye ettiği kişiler arasında bir ayrım gözetmemesidir. Aslen Mısırlı ve Arap olan Selâvî Efendi sultan desteğini görmüş şahsiyetlerden biridir. Sultan ehliyetinden ve liyakatinden dolayı onu ödüllendirmiştir.⁵⁵⁰

d. Sultan Şehri: İstanbul

İstanbul, Osmanlı’daki diğer adıyla Dersaâdet, Türk şairler kadar Ahmed Şevki ve er-Rusâfî gibi pek çok Arap şairin de ilgi odağında olmuştur.⁵⁵¹ Sahip olduğu siyasi, dini, kültürel, doğal, tarihi vs. zenginlikleriyle şiirlerde edebi tasvirlerle süslenmiştir. Selâvî Efendi için de bir esin kaynağı olan İstanbul, onun “*Fâze men bâte dayfe Dâri’s-se’ade*” (Ne mutlu Dersaâdet’in konduğu olana) adlı kasidesinde doğrudan methedilen bir mekan olarak değil de sultanî yüceliğin ve meşruiyetin sembolize edildiği bir imge şehir olarak öne çıkarılmıştır.

İstanbullu olmanın veya İstanbul’da bulunmanın önemine kasidenin birinci beyitinde Kurân’dan yapılan bir alıntıyla dinleyicinin dikkati teksif edilmeye çalışılmıştır.⁵⁵² Birçok insan ve önemli şahsiyet için dünyada cennette bulunmaya eş değer görülen İstanbul’da olmak Kur’ânî bir ifadeyle; “*güzel bir karşılık ve bir de fazlasına nail olmak*”⁵⁵³ olarak şiirde taçlandırılmıştır. Nitekim İstanbul’un güven/emân yurdu ve onun yeryüzündeki yöneticilerin efendisi olan Sultan II. Abdülhamid’in payitahtı olması demek birçok güzelliğe ve imkâna ev sahipliği yapıyor anlamına gelmesi demektir.

Şiire taşınan “*fazlasına nail olmak*” ifadesiyle, İstanbul’un coşku ve sevinçle kutladığı mevlit kandilleri ve bu vesileyle düzenlenen geçit alaylarına edebi bir

⁵⁴⁹ Ersay Yüksel, Ayşe, “Sultan II. Abdülhamid’in Sanat Hâmiliği”, **Sanat Tarihi Dergisi** 26/2 (Ekim 2017), 261-293, (Erişim tarihi: 22.6.2022 <https://doi.org/10.29135/std.297623>).

⁵⁵⁰ Selâvî Efendi, **Divan**, Kaside: 12.

⁵⁵¹ Ürün, **1868-1932 Mısır’da Türk Bir Şair**, s. 102-114, 119-133.

⁵⁵² Selâvî Efendi, **Divan**, Kaside: 11, Beyit: 1.

⁵⁵³ “*Güzel davrananlara daha güzel karşılık, bir de fazlası vardır...*”. **Kur’an**, Yunus: 26. Diyanet Vakfı Meali.

gönderme yapılmaktadır.

Selâvî Efendi'nin şiirinde tasvirine yer verilen İstanbul imgesi izafi bir öneme sahip tamamlayıcı öge konumunda olup, sahip olduğu değer hilafetin ve saltanatın merkezi olmasından ileri gelmektedir. Gerçek yüceliğe ve methedilmeye layık olan sultanın kendisi olduğundan dolayı İstanbul, onun ikamet ettiği bir şehir olması hasebiyle mübarek ve mukaddes bir şehir mesabesine yükselmiştir. Bu noktada İstanbul'un sadece Osmanlı imparatorluğunun gözdesi değil, kâinatın da tamamlayıcı bir parçası olduğu zımnen ifade edilmektedir. Nitekim "Sultanın Sarayı" başlığı altında ifade edildiği üzere, sultanın sarayının ve sultan tarafından yaptırılan Yıldız Camii'nin cennetin gölgesinde bir mekân olarak tasvir edilmesi, şairin bu yaklaşımını desteklemektedir.⁵⁵⁴

4. Sultanın Sıfatları

Yukarıda sıralanan başlıklar, Selâvî Efendi'nin şiirlerinde sultanın topluma bakan yönleriyle çerçevesini oluşturmaya çalıştığı tasavvur temalarını ele almaktadır. Bu başlık altında ise bizzat sultanda olması gereken kişisel yönler üzerinde durulacaktır. Birazdan sıralanacak olan sıfatların sıradan insanlarda varlığı veya yokluğu söz konusu edilmezken saltanata seçilmişlerde mecburiyet mesabesinde görülmüştür. Şiirlerde sıklıkla altı çizilerek vurgulanan bu sıfatlar, sultanın hilafete mazhar olmasını sağlayan sıfatlar olarak görülmektedir. Kınalızâde'nin hatırlattığı meşhur bir söz olan "İnsanlar, yöneticilerinin dini üzeredir." ifadesinden hareketle insanlar, sultanların ve yöneticilerinin şahsî duruşları ve sıfatlarından etkilenmektedirler. Selâvî Efendi'nin "*Allah sana en büyük ve ulu sıfatları bahşetti*" ifadesi tam da sultanın bu yönlerini işaret etmektedir. Osmanlı siyasetname ve nasihatname eserlerinde⁵⁵⁵ müstakil başlıklar altında ele alınan sultanın sıfatları divanın geneline serpiştirilmiştir. Bu sıfatlar şu şekilde sıralanabilir:⁵⁵⁶

1. Vakar ve güzel ahlak sahibi olan.
2. Dindar.
3. Kuvvetli ve kudretli olan.

⁵⁵⁴ Sûfî siyaset düşüncesi bağlamında mekânın siyasallığı konusu için bkz. Öztürk, **Siyaset ve Tasavvuf**, s. 532-539, 546-547.

⁵⁵⁵ Oktay, **a.g.e.**, s. 493-498; Öztürk, **Siyaset ve Tasavvuf**, s. 351-363.

⁵⁵⁶ Öztürk, **Siyaset ve Tasavvuf**, s. 428-433.

4. Adil.
5. Vefakâr.
6. Zengin.
7. Sabırlı.
8. Zeki.
9. Hikmetli.
10. Asil ve soylu.
11. Koruyan.
12. Haşimoğlularının desteğine mazhar olan.
13. Cihat eden.
14. Şeriata uygun yöneten.
15. Din ve ırk farkı gözetmeyen.
16. Allah'ı ve dinini sevdiren.
17. Reayasına karşı hoşgörülü olan.
18. Halkının huzurunu ve refahını sağlayan.
19. İyilik ve ihsanda bulunan.
20. Emanete riayet eden.
21. Düşmana karşı müteyakkız olan.
22. Sanat ehlini himaye eden.
23. İslah edip ve birleştiren.

Bu bölümü sonlandırırken şu satırları eklemek faydalı olacaktır. Sultan II. Abdülhamid hakkında çok fazla edebi güzellemeler, methiyeler ve divanlar yazılmış olsa da bu durum onun el sanatları dışında edebi sanatlarla, özellikle şiirle ilgilenmediği gerçeğini değiştirmeyecektir. Sultan II. Abdülhamid'in Selanik'e sürgüne gönderildiği günlere bizzat tanıklık eden görevli Kurmay Binbaşı Fethi Okyar'ın hatıratından Sultan II. Abdülhamid'in dedelerinin çoğunun hüsn-i hat, şiir ve edebiyatla ilgilenmek gibi çok güzel alışkanlıklarının olduğu, kendisininse böyle meşguliyetler yerine daha çok el sanatlarına ehemmiyet verdiği anlaşılmaktadır.⁵⁵⁷

---

⁵⁵⁷ Okyar, Fethi, **Üç Devirde Bir Adam**, (Yay. Haz. Cemal Kutay), İstanbul: Tercüman Yayınları, 1980, s. 57; Yılmaz, **Sultan İkinci Abdülhamid Han'ın Aile Hayatı**, s. 30.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Selâvî Efendi, Osmanlı İmparatorluğu'nun siyasi açıdan yasakların ve denetimlerin yoğun bir şekilde uygulandığı Sultan II. Abdulhamid dönemine tanıklık etmiş Arap şairdir. Bilinen birçok devlet adamı ve yöneticiyi tanımış, hatta onlarla yakın ilişkiler kurmuş olmasına rağmen neredeyse adı dahi bilinmeyen bir sultan şairi/halifenin şairi durumundadır.

Aslen Fas kökenli olup, daha sonra Sudan'a yerleşen Selâvî ailesinin torunu olan Selâvî Efendi İstanbul'da Maarif Nezareti'nde görev yapmış olmasının yanında gazetecilik yönüyle de meşhur olmuş orta düzey bir Osmanlı bürokratıdır. Mısır sonrası İstanbul'daki serüveni Şeyhi olan Ebü'l-Hüdâ vasıtasıyla başlamış, sonrasında memuriyete geçmiş ve II. Abdülhamid'e yakınlıkla da devam etmiştir. İlerleyen tarihlerde şeyhiyle araları açılmış olsa da velinimetisi olan sultana olan bağlılığından ve sadakatle desteklediği siyasi çizgisinden hayatının sonuna kadar vazgeçmemiştir.

Sultan II. Abdulhamid hakkında siyasilerin yanı sıra edebiyatçıların da yazılar kaleme aldıkları bilinmektedir. Hatta bir kesimin ifrat derecesinde onun lehine tantanalı methiyeler dizerek olumlu bir imaj çizdikleri, diğer bir kesimin ise birinci gurubun tam aksi yönünde II. Abdülhamid'in yaptığı yapmadığı şeyler hakkında ağza alınmayacak yazılar kaleme alarak aleyhinde olumsuz çok çirkin bir imaj çizmeye çalıştıkları görülmüştür. Bu yüksek kültürlü entelektüel zümreler düşüncelerini ve bakış açılarını dönemin matbuatında yaymak suretiyle tabanda sultanı sevenler ve sevmeyenler diye iki zıt kutbun da ortaya çıkmasına aracılık etmişlerdir.

Bu çalışmada, Osmanlı İmparatorluğunun siyasi elinin uzandığı hemen her yerde maddi ve manevî etkisinden söz edilen bugün bile hakkında pek çok araştırma yapılmaya devam eden ve hakkında bugün bile mersiye yazılabilen bir siyasi lidere döneminin edebiyatçılarının bakışı, özellikle yetiştiği yerin çok uzağında yaşamaya mecbur kalan bir Arap şairin gözünden nasıl bir sultan tasavvuru ortaya konulduğu üzerinde durulmuştur. Şiirleriyle ve gazeteleriyle Arap kamuoyunda Sultan II. Abdülhamid lehine bir gündem oluşturmayı hedefleyen Selâvî Efendi'nin amacında başarılı olup olmadığına dair elde yeterli veri bulunmuyor olsa da şair hakkında olumlu kanaate sahip olan şairlerin bu çalışmada onu takdir ettikleri bilinmektedir.

Şiirlerini dinî ve siyasî maksatla nazmetmiş olan Selâvî Efendi'nin dindar bir

kişiliğe sahip olması pratikte onu iki sonuca götürmüştür: 1) halifeye bağlılık ve 2) siyasi medih şiirleri. Onun ortaya koyduğu sultan tasavvuru aslında ona yakın çizgide olan diğer Arap şairlerin de ortak göstergesidir. Nitekim Selâvî Efendi'nin, önemli bir okurundan gelen Sultan II. Abdülhamid için yazılmış bir kasideyi kendisinin sanarak divanına almış olmasını bir tarafa bırakırsak, söz konusu kasidenin yazarıyla aynı duygu ve düşünceleri paylaştığı aşıkardır.

Selâvî Efendi, şiirlerini siyasi bir gayeyle kaleme alırken edebi sanatlardan azami derecede faydalanmış, şiirlerine yansıyan düşüncesiyle, heyecanı ve sözlerinin ahengiyle başkalarını etkilemeyi amaçlamıştır. Buna ilaveten yeni anlam arayışları ve gerçeğe yakın tasvirlerden de geri durmamıştır. Çağdaşı olan meşhur şair ve yazarların onun hakkındaki sözlerinin yanı sıra başta Şevki Dayf olmak üzere edebiyat tenkitçilerinin sadece bir şiirinden hareketle onun güçlü bir şair olduğu kabul etmeleri onun sıradan bir şair olmadığına kanıttır. Hal böyleyken şairin İstanbul'da verdiği edebi çalışmalarından haberdar değilmiş gibi bir yaklaşımda olan Şevki Dayf'ın savunduğu Osmanlı dönemi Arap edebiyatının tamamıyla sönük ve gerileme dönemi söyleminin, batı etkisinde kalmış ve milliyetçi bir söylem olduğunu tekrar vurgulamak gerekir.

Altı çizilmesi gereken diğer bir husus onun ümmeti birlik ve beraberliğe çağıran bir İslamcı şair ve yazar olmasıdır. Bu idealin gerçekleştirilmesinin Osmanlı toplumu nazarında saltanat ve hilafet makamının itibarının arttırılmasından ve kutsiyet arz eden her iki makamın korunmasından geçtiğine inanmaktadır. Hatta kendini sahip olduğu meziyetler üzerinden bu amaç uğrunda bir görevli saydığı da görülmektedir. Bazı Osmanlı aydınlarına göre, istibdada hilafet ya da sultan anlayışı sebep olduğu düşünülse de Selâvî Efendi'nin istibdat anlayışında olduğunu veya tasvip ettiğini söylemek zordur.

Şiirlerinde Arap ve Acem unsurunu eşit şekilde ele almakta ve birini diğerine üstün gösteren bir imada bulunmamaktadır. Ancak milliyetçi bir söylem veya taassup içerisinde olmayan şairin sürgüne gönderilmesi II. Abdülhamid düşmanı İttihatçı kadrolar eliyle olmuştur.

Selâvî Efendi'nin belirli temalar çevresinde ortaya koyduğu betimlemeler Sultan II. Abdülhamid'in birden fazla sultanî imgeye sahip olduğunu ve hepsinin de kudretli

ve yüce sultan tasavvurunu oluşturmaya dönük bir gayret olduğunu göstermektedir. Tezde Selâvî Efendi'nin öne çıkardığı temalar ile sûfî siyaset düşüncesinin meselelerinin örtüşmekte olduğuna ilgili yerlerde dipnotlarda işaret edilmiştir. Fakat onun siyaset tasavvuf bağlamında nasıl bir yaklaşıma sahip olduğu bu tez çalışması kapsamında tespiti zor olduğu kadar aynı şekilde şiirlerinde işlediği olguların nasıl bir düşünsel paradigma üzerine inşa edildiğinin izahı da halihazırda zordur.

Tez çalışmasında dikkat çeken hususlardan biri de şu olmuştur. Urabî Paşa hareketi sonrası birçok Arap hocanın özellikle Mısırlı hocaların Sultan II. Abdülhamid'e yakınlaştığı ve İstanbul'a yerleştikleri aktarılmaktadır. Bu hocalardan bazısının Encümen-i Teftiş ve Muayene Heyeti'nde görev yaptığı da bilinmektedir. Hatıratlar, bazı hocaların Ebü'l-Hüdâ es-Sayyâdî'nin etrafında, bazısının ise İstanbul'a yerleşmesinden sonra Afgani'nin etrafında halkalar oluşturduklarını, hoca olmayan bazılarının (gazeteci olanlar) ise Şeyh Zafir'in tekkesinde misafir olduklarını aktarmaktadır. Bu hatıratlarda, Afgani'nin etrafındaki halkalardan birinin adının Mısırlılar halkası olduğu belirtilmektedir. Ancak ne Abdülhamid dönemi İstanbul'a yerleşmiş olan Arap hocalarla ilgili ne de Afgani'nin etrafındaki halkalardan (*Urvetü'l-Vüskâ*) derslerine devam eden Mısırlı meşhur edebiyatçı ve entelektüellerle ilgili bir çalışma yapılmıştır. Hatta o zamanın Türk Aydınlarına dair de müstakil bir çalışma yoktur.

KAYNAKÇA

A. MATBU VE YAZMA KAYNAKLAR

- Abdürrahim,
Muhammed: **Nefesâtü'l-yerâ' fi'l-edebi ve't-târîhi ve'l-ictimâ'**, Hartum-Sudan: Şeriketü't-tab' ve'n-neşr, 1931.
- Abdülhamid Bek: **A'yan mine'l-meşarika ve'l-megaribe: (Tarihu Abdülhamid Bey)**; (nşr. Ebu'l-Kasım Sa'dallah), Beyrut: Darü'l-Garbi'l-İslami, 2000.
- Abdulkadir b.
Muhyiddin el-İrbilî: **Tefrîcü'l-hatır fi tercemeti's-Şeyh Abdulkadir**, Mısır: Matbaat-u meris, 1300.
- Abdurrahman Şeref: **Son Vak'anüvis Abdurrahman Şeref Efendi Tarihi: II. Meşrutiyet Olayları (1908-1909)**, (Yay. Haz. Mehmet Ali Ünal, Bayram Kodaman), Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1996.
- Abidin, Abdülmecid: **Tarihü's-sekâfeti'l-Arabiyye fi's-Sudan**, 2. bs. –Beyrut, Dârü's-Sekâfe li't-tibâ'ati ve'n-neşr- el-matbaatü't-ticâriyye, 1967.
- Ahışhalı, Recep: “Ruûs”, **DİA**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul: 2008, XXXV, 272-273.
- Akbaş, Muhammed: **Umudu Yordamada Şükran ve Özgecilik**, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul. İbn Haldun Üniversitesi, LEE, 2021.
- Akgün, Semih,
Akpınar, Özkan: “II. Abdülhamid Dönemi Siyasî Tarihi Bibliyografyası”, **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, Cilt 2, Sayı 1, 2004, 91-97.

- Aktaş, Şerif, Özcan Nuri: “Ahmed Râsim”, **DİA**, Türkiye Diyanet Yayınları, İstanbul: 1989, II, 117-119.
- Akün, Ömer Faruk: “Divan Edebiyatı”, **DİA**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul:1994, IX, 389-427.
- Ali Cevad: **İkinci Meşrutîyetin ilanı ve Otuzbir Mart Hadisesi: II. Abdülhamid’in Son Mabeyn Başkatibi Ali Cevat Bey’in Fezlekesi**, (Yay. Haz. Faik Reşit Unat), Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1960.
- Altınörs, Atakan: “Platon ile Aristoteles’in Retorik Anlayışlarının Karşılaştırılması”, **Ekev Akademi Dergisi**, Yıl: 15 Sayı: 49 (Güz 2011), s. 81-92.
- Aristoteles: **Retorik**, (çev. Ari Çokona), İstanbul: İş Bankası, 2019.
- Arpacı, Seyfullah: **Sultan II. Abdulhamid Bibliyografyası**, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri. Erciyes Üniversitesi SBE, 2003.
- Aruçi, Muhammed: “Toyrânî”, **DİA**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul: 2012, XLI, 274.
- Aydın, Mahir: **Şarki Rumeli vilayeti**, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1992.
- Aydın, Emre: **Sultan II. Abdülhamid’in Ulema ve Meşayih ile İlişkileri**, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya. Üniversitesi SBE, 2019.
- El-Ba’dânî, Bekr: **Fennü’t-tasavvur**, 2015, Alukah (Erişim Tarihi: 9.6.2022 <https://www.alukah.net/sharia/0/84019/>).
- Baştürk, Sadettin: “Sicill-i Ahvâl Defterlerine Göre Ali Emîrî”, **Sosyal Bilimler Dergisi**, Bahar-2013 Cilt:12 Sayı:45, 308-324.
- Bayir, Elif: **İnsan-ı Kâmil Anlayışının Metafizik Boyutu**, Yüksek Lisans Tezi, Elâzığ. Fırat Üniversitesi SBE, 2007.
- Bedevî, Abduhu: “eş-Şi’rû fi’s-Sûdân: eş-şi’ru fi’l-‘ahdi’t-turkî”, Kuveyt: **Âlemü’l-Marife**, 1981, Sayı: 41.
- Benli, Ali: “Mustafa El-Galâyînî’nin Şiir Anlayışı ve Siyasi Şiirleri”, **Darulfunun İlahiyat Dergisi**, 32/1 (Jun. 2022): 1-33. (Erişim tarihi: 22.06.2022 <https://doi.org/10.26650/di.2021.32.1.866190>).
- el-Bîtâr, Abdurrazzak: **Hilyetü’l-beşer fî târîhi’l-karni’s-sâlisi aşar**, (thk. Muhammed Behce el-Bîtâr), Beyrut: Dâru Sâdır,

1413/1993.

- Blunt, Wilfrid Scawen: **Secret History of The English Occupation of Egypt, Being a Personal Narrative of Events**, (Olayların Kişisel Bir Anlatısı Olarak: Mısır'ın İngiliz İşgalinin Gizli Tarihi), Alfred A. Knopf, New York, 1922.
- Brockelmann, Carl: **GAL** (S), Geschichte Der Arabischen Litteratur, Supplemantband, Leiden: Brill, 1938, II, 1942, III.
- Buzpınar, Tufan: **Hilafet ve saltanat: II. Abdülhamid döneminde halifelik ve Araplar**, İstanbul: Alfa Basım Yayım, 2016.
- Can, Selman: “Yıldız Camii”, **DİA**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul: 2013 XLIII, 540-541.
- Ceyhan, Semih: “Selâvî, Ahmed b. Muhammed”, **DİA**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul: 2009, XXXVI, 360-361.
- Dayf, Şevki: **Tarihü'l-edebi'l-Arabi: Asrû'd-düvel ve'l-ımarat: el-Cezâir, el-Mağrib'l-aksa, Morîtanyâ, es-Sûdân**, Kahire-Dârü'l-Maârif 1910-2005, X.
- dî Tarrâzî, Filib: **Târîhu's-sehâfetü'l-'Arabiyye**, el-Matba'atü'l-edebiyye, Beyrut 1913.
- Demirayak, Kenan: “Osmanlı Dönemi Arap Edebiyatında Tevessül/Şefaât Dileme ve Yakarış Şiirleri”, İbrahim Çeçen Üniversitesi **Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 1/1, 2015, s. 49-76.
- Durmuş, İsmail, Öztürk, Mürsel, Pala, İskender: “Kafiye”, **DİA**, XXIV, Diyanet Yayınları, İstanbul: 2001, 149-153.
- Ebü'l-hayr, Abdullah Mirdâd: **el-Muhtasar min kitâbi neşri'n-nûri ve'z-zehr fî terâcimi efâdlı Mekke: mine'l-karni'l- 'Âşiri ilâ'l-karni'r-râbi'i 'aşar**, (Haz. Muhammed Said el-Âmûdî ve Ahmed Ali), (2. bsk.), Cidde: Alemü'l-ma'rife, 1986/1406.
- Ebü Selim, Muhammed İbrâhim: **Üdebâü ve ulemâü ve müerrihun fî tarihi's-Sudan**, Beyrut: Dârü'l-Cîl, 1991.
- Eich, Thomas: **Abû l-Hudâ aş-Şayyâdî**, Berlin: Klaus Schwarz Verlag, 2003.
- Elmalı, Hüseyin: “Kaside”, **DİA**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul: 2001, XXIV, 566.

- Emîr Şekib Arslan: **Divân**, Windsor-Müessesetü'l-Hindâvî 2020. (Erişim tarihi: 8.06.2022 <https://www.hindawi.org/books/86427138/4/>).
- Enîs, İbrahim: **Mûsîka'ş-Şi'r**, (2. Bsk.) Kahire: Mektebetu'l-Anglo el-Mısriyye, 1952.
- Er, Rahmi: "İsmâil Sabri Paşa", **DİA**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul: 2001, XXIII, 120-121.
- Eraslan, Cezmi: **II. Abdülhamid ve İslam Birliği: Osmanlı Devleti'nin İslam Siyaseti 1856-1908**, (3. Bsk.), İstanbul: Ötüken Yayınları, 2018.
- Ersay Yüksel, Ayşe: "Sultan II. Abdülhamid'in Sanat Hâmiliği", **Sanat Tarihi Dergisi** 26/2 (Ekim 2017), s. 261-293, (Erişim tarihi: 22.6.2022 <https://doi.org/10.29135/std.297623>).
- el-Eserî, Muhammed Behçet: **Mahmûd Şükrî el-Âlûsî: sîretuhû ve dirâsâtuhu'l-luğaviyye**, Kuveyt: Merkezu'l-Mahtûtâtî ve't-Turâsî ve'l-vesâik, 1995/1416.
- Faruqhi, Suraiya: **Yeni Bir Hükümdar Aynası: Osmanlı Padişahlarının Kamusal İmgesi ve Bu İmgenin Algılanması**, İstanbul: Alfa Yayınları, 2011.
- Fazlıoğlu, İhsan: "Şecerele ne işe yarar?", **Dergah Dergisi**, Sayı: 175, Eylül, 2004, s. 4.
- Fayda, Mustafa: "Emîrû'l-mü'minîn", **DİA**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul: 1995, XXI, 156-157.
- Göçemen, Yakup: "Mısırlı Neo-Klasik Şair Veliyyüddin Yeken'in Eserlerinde Sultan II. Abdülhamid", Dokuz Eylül Üniversitesi **İlahiyat Fakültesi Dergisi** / 51 (Haziran 2020): 215-248, (Erişim tarihi: 22.06.2022 <https://doi.org/10.21054/deuifd.712997>).
- Görgün, Hilal: "Urâbî Paşa", **DİA**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul: 2012, XLII, 167-169.
- Güldeş, Dilek: **Urabî Paşa Hareketi ve İngilizlerin Mısır'ı işgali (1881-1882)**, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul. Marmara Üniverersitesi TAE, 1999.
- Gümüş, Saliha: **Abdülhamit Döneminde Filistin Politikası**, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul. Marmara Üniversitesi OAE, 2009
- Hızlı, Kasım: "Bir Kurumu Yeniden Tasarlamak: Abdullah Hasib

- Efendi'nin Encümen-i Teftiş ve Muayene Hakkındaki Gözlemleri", HISTORY STUDIES, **Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 13/2, Nisan, 2021, 497-522.
- Hâlidî, Rûhî, **Tarihu ilmi'l-edeb 'inde'l-ifrenci ve'l-arabi ve fiktûr hûkû**, (4. Bsk), Dımaşk: Matbaatü'l-hilâl, 1984, s. 86, 90.
- el-Hillî, Safiyyüddîn. **Dürerü'n-nühûr Fî medhi'l-meliki'l-Mansur**, (thk. Kerim Faruk), Ankara: Sonçağ Yayıncılık, 2021.
- Huart, Clément Imbault, "Bibliographie ottomane, Notice des livres turcs, arabes et persans imprimés à Constantinople durant la période 1306-1307 de l'hégire (1889-1890)", **Journal Asiatique**, (Mayıs-Haziran-1891). s. 357-410.
- Hüveydî, Fehmî: **el-Kur'an ve's Sultan: Humûmun İslâmiyye Muâsıra**, (4. Bsk.), Beyrut-. Kahire: Dâruş-Şurûk, 1420/1999.
- İbnü'l-Esîr: **Üsdü'l-gâbe fî ma'rifeti's-sahâbe**, Beyrut: Dâru'l-fikr, 1409/1989, IV.
- İnalcık, Halil: **Şair ve Patron: Patrimonyal Devlet ve Sanat Üzerinde Sosyolojik Bir İnceleme**, (9. bsk.), İstanbul: Doğu Batı Yayınları, 2019.
- İnce, Muhammed Yasir: **Şekib Arslân'ın Hayatı Eserleri ve Divanındaki Methiyeler**, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul. İstanbul Üniversitesi SBE, 2015.
- İsmâîl, Seyyid Alî: **İsmâîl Asım fî Mevkibi'l-hayâti ve'l-edeb**, Windsor-Müessetü'l-Hindâvî 2017. (Erişim tarihi: 8.06.2022 <https://www.hindawi.org/books/91974839/7/>).
- Karahan, Akartürk: **II. Abdülhamid Bibliyografyası**, (Erişim Tarihi: 11.05.2022 <http://sultanabdulhamid.yildiz.edu.tr/ii-abdulhamid/bibliyografya/>).
- Karakuş, Ömer Faruk: "Hâfız İbrahim'in Şiirlerinde Sultan II. Abdülhamid". Atatürk Üniversitesi **Edebiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı: 67, Aralık, 2021, 19-31.
- Karataş, Halil: **Şecere Kavramı ve Osmanlı Tarihi Araştırmalarındaki Yeri**, Yüksek Lisans Tezi, Ankara. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi LEE, 2019.
- Karataş, Turan: **Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü**, Ankara: Yedi Gece Kitapları, 2001.

- Kavas, Ahmet: “Sudan”, **DİA**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul: 2009, XXXVII, 461-466.
- Kehhâle, Ömer Rıza: **Mu’cemu’l-müellifin terâcimü musannifi’l-kütübü’l-‘Arabiyye**, Müessesetü’r-risâle, Beyrut, 1414/1993.
- Kenan, Demirayak: "Osmanlı Dönemi Arap Edebiyatında Tarih Düşürme Şiirleri ya da Şiirle Tarih Düşürme" **Edebiyat Fakültesi Şarkiyat Mecmuası**, vol.2, 2014, s. 87-124.
- Kılıç, Hulusi: “Emîr Şekîb Arslan”, **DİA**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul: 1995 XI, 151-153.
- Kınalızâde Ali Çelebi: **Ahlak-ı Alâî**, (Yay. Haz. Mustafa Koç), 4. Bsk., İstanbul: Klasik Yayınları, 2017.
- Kıvrak, Ahmet Hikmet: **II. Abdülhamit Döneminde Osmanlı – Mısır İlişkileri**, Yüksek Lisans Tezi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi SBE, 2016, s. 97-107.
- Kocabaş, Şakir: **“Kur'an'da "Sahhara" ve "Sultan" Kavramları**”, Yönelişler Dergisi, Sayı: 49, Ağustos, 1990, s. 45.
- Kocahanoğlu, Osman Selim: **Derviş Vahdeti ve Çavuşların İsyanı: 31 Mart Vak’ası ve İslamcılar**, İstanbul: Temel Yayınları, 2001.
- Koçin, Abdulhekim: “Sultan II. Abdülhamid’in Şair ve Yazarlarla İmtihanı”, **Sultan II. Abdülhamid ve Dönemi**, İstanbul: Milli Saraylar Yayınları, 2017, s. 264-292.
- Köktaş, Yavuz: “Hadîslerde Geçen “Sultan” Kelimesine Dair”, **Usul İslam Araştırmaları**, Sayı: 9, 2008, s. 229-242.
- Kuran, Ercüment: “Abdülkâdir el-Cezâirî”, **DİA**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul: 1988, I, 232-233.
- Kutluer, İlhan: “Cevher”, **DİA**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul:1993, VII, 450-455.
- Kutluer, İlhan: “Gaiyyet”, **DİA**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1996, XXIII, 292-295.
- Küçük, Cevdet: “Abdülhamid II”, **DİA**, İstanbul: 2004, I, 216-224.
- Küçükkaşçı, Mustafa S.: “Sultan II. Abdülhamid ve Haremeyn”, **Sultan II. Abdülhamid ve Dönemi**, İstanbul: Sultanbeyliği Belediyesi, 2012.

- Küçüköğlu, Ahmet: **Türk Donanmasında Hamidiye Zırhlısı**, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul. İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2003.
- Kütükoğlu, Mübahat S.: **Osmanlı Belgelerinin Dili (Diplomatik)**, (4. bsk.), Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2018.
- Mahzumi, Muhammed Paşa: **Hatırâtı Cemaleddin el-Efgânî el-Hüseyni**, (2. Bsk.) Beyrut: Dârü'l-Hakika, 1980.
- Manav, Nural: “II. Meşrutiyet'te Abdülhamid Dönemi Kadrolarının Tasfiyesi ve Tekaüd Sandıkları”, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi **Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı: 2/1, Haziran, s. 240-260.
- Mencek Paşa: **Dîvânu Mencek Bâşâ**, (thk. Muhammed Bâsel ‘Uyûnu’s-sûd), Dımaşk: Vizâretü’s-sekâfe, 2009.
- el-Mileyk, Selâhaddin: **Şü’arâu’l-Vataniyye fi’s-Sûdân: min ‘ahdi’l-Fünc ilâ ‘âm 1970**, Sudan-Hartum: Dâru neşri Câmî’atü’l-Hartûm, 1975.
- el-Mîrganî, Muhammd Osman: **Mecma’u’l-garâibi’l-müferrekât min letâifi’l-hurâfati’z-zâhibât**, Mısır: Dâru’l-kütübi’l-arabiyyeti’l-kübrâ, 1332/1914.
- Mirza Lütfullah Han Esedabadi: **Hakikatü Cemaleddin el-Efgânî**; (trc. Abdünnaîm Hasaneyn), Mansure: Dârü'l-Vefa, 1986/1406.
- Mugheid, Turki: **Sultan Abdulhamid II. im Spiegel der Arabischen Dichtung. Eine Studie zu Literatur und Politik in der Spätperiode des Osmanischen Reiches**. Berlin: Klaus Schwarz, 1987.
- en-Nakkâş, Selîm Halîl: **Mısru li’l-Mısriyyîn**, İskenderiyye: Matbaati Cerîdeti’l-mahrûse, 1302/1884, VII, VIII, IX.
- En-Netşe, Yusuf: “Beytül makdis vel haremüş-şerif: Kibletü filastin”, **El-hac, el-‘ilim ve’s-sûfiyye: el-Fennu’l-islâmî fî muntakati’d-dıffati’l-garbiyye ve Gazze**, Beyrut el-Müessetü’l-arabiyye li’d-dirâsâti ve’n-neşr, 2007, s.67-95.
- O’fahey, Rex Seán: **Arabic literature of Africa: the writings of Eastern Sudanic Africa to c. 1900**, Leiden: E.J. Brill, 1994, I, 57-61.
- O’fahey, Rex Seán: “A Colonial Servant al-Salâwî and the Sudan”, **Sudanic Africa**, XII, Bergen, 2001, s. 33-42.

- Oktay, Ayşe Sıdika: **Kınalızâde Ali Efendi ve Ahlâk-ı Alâî**, İstanbul: İz Yayıncılık, 2005.
- Okyar, Fethi: **Üç Devirde Bir Adam**, (Yay. Haz. Cemal Kutay), İstanbul: Tercüman Yayınları, 1980.
- Olgun, Said: ““Padişahım Çok Yaşa!” Sosyal ve Siyasî Yönleriyle II. Abdülhamid İçin Yapılan Doğum Günü Kutlamaları”, **Gazi Akademik Bakış**, c. 11, sayı. 23, Aralık 2018, s. 111-137.
- Önal, Ahmet: “Payitaht İstanbul’da Osmanlı Merasimleri”, **Antik Çağ’dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi**: İstanbul: İslam Araştırmaları Merkezi, 2015, III, 404-449.
- Öz, Mustafa: “Muhammed Ahmed El-Mehdî”, **DİA**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul: 2005, XXX, 496-499.
- Özdağ, Abdullah: “Sudan’da Mehdilik Hareketi (1881-1885)”, **Tarih Araştırmaları Dergisi**, 37/63, 2018, s. 309-330.
- Özger, Yunus: **II. Abdülhamid Dönemi Velâdet-i Hümâyûn Törenlerinin Diplomatik ve Toplumsal Fonksiyonları**, Amme İdaresi Dergisi 54, no.2, 2021, s. 75- 91.
- Öztürk, Özkan: **Siyaset ve Tasavvuf: Osmanlı Siyasi Düşüncesinde Tasavvufun Tezahürleri**, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2015.
- Tökel, Dursun Ali: “Yitik Mitik Varoluşta Edebiyat Yapmak”, **Karabatak Dergisi**, Kasım-Aralık 2018, Sayı: 41, s. 62-65.
- Özgüdenli, Osman Gazi: “Sultan”, **DİA**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul: 2009, XXXVII, 496-497.
- Pala, İskender, Kılıç, Filiz: “Musammat”, **DİA**, Türkiye Diyanet Yayınları, Ankara: 2020, XXXI, 233-235.
- Peçe, Zaliha: **Osmanlı Minyatürlerinde Kanunî Sultan Süleyman İmgesi**, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul. Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi LEE, 2021.
- Pekmen, Mahir Said: **31 Mart Hatıraları: İsyan Günlerinde Bir Muhalif**, (2. Bsk. Yay. Haz. Hasan Babacan, Servet Avşar), Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2018.
- Polat, Hasan Ali: **II. Meşrutiyet Döneminde Siyasi Sürgünler (1908-1918)**, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2020.

- Rafii', Abdurrahman: **es-Sevretü'l-'Urabiyye ve'l-ihtilâlü'l-İngilizî**. (2. bsk.), Kahire: Mektebetü'n-nahda el-Mısriyye, 1948/1368.
- Rafii', Abdurrahman: **Mısru ve'Sûdân fî evâilî 'ahdi'l-ihtilâl**, (4. Bsk.), Kahire: Dâru'l-ma'ârif, 1404/1983.
- Râgıb el-İsfahânî: **el-Müfredât fî garîbi'l-Ku'ân**, (thk. Safvân Adnân ed-Devâdî, Suriye: Dâru'l-kalem, 1412.
- er-Rîhâvî,
Muhammad Nûrî: **Ta'tîru'l-nâdî fî tercemeti'l-'allâma al-seyyid Muhammad Ebi'l-Hüdâ Efendî ar-Rifâî es-Sayyâdî**, Fransa Milli Kütüphanesi, Gallica Koleksiyonu, nr. Arabe 6958.
- Rıza, Reşid: **Mecelletü'l-Menâr**, Sayı: 3, s. 217, Sayı: 3, s. 547, Sayı:3, s. 617, Sayı: 3, s. 621
- Sabuncuzade, Louis
Alberi: **Yıldız Sarayında Bir Papaz**, (Yay. haz. Mehmet Kuzu), İstanbul: Selis Kitaplar, 2007.
- Sadgrove, Philip
Charles. "Zehâvî", **DİA**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul: 2013, XLI, 177-179.
- Salloum, Mahmoud: **Menâr Ekolü'nün Hadis Anlayışı**, Doktora Tezi, İstanbul. İstanbul Üniversitesi SBE, 2020.
- Selâvî Efendi: **el-Bâkiyâtü's-Sâlihât li-Rafî'i'd-Deracât**, İstanbul: Kasbar Şirket-i Mürettibiye Matbaası, 1888-9 (h. 1306). Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi Blm. no: 2084; Millet Ktp., Ali Emiri Blm., no: 3386.
- Selâvî Efendi: **Bülûğü'l-emânî fî'l-medîhi's-sultânî**, İstanbul: Â. Mâvyan Matbaası, h. 1305 (1887-8), Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi Blm., no: 5329
- Selâvî Efendi: **Divân**, Millet Ktp., Ali Emîrî Blm.,
- Selâvî Efendi: **Da've'l-yesû'ıyyîn, ve-fazlû Muhammedin 'alâ sâiri'n-nebiyyîn**, y.y., 1318/1900, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Ktp. Y. İslam Enstitüsü ktp. no: OG1177.
- Selâvî Efendi: **Hilyetü'l-'asri'l-cedîd fî şemâili'l-meliki'l-Hamîd**, İstanbul Üniversitesi Ktp., Nadir Eserler Blm., nr. 4704.
- Selâvî Efendi: **Hilyetü'l-'asri'l-cedîd fî şemâili'l-meliki'l-Hamîd**, İstanbul: Â. K. Tuzliyân Matbaası, 1302/1885, Süleymaniye Ktp., İzmirli İsmail Hakkı Blm. nr. 3834.

- Selâvî Efendi: **Hırka-i Seâdet Tebriki**, BOA., Y., A., HUS., 272/65, 004.
- Selâvî Efendi: **‘İkdü’l-cümân fî hulâsati târîhi âli Usmân**, İstanbul: Alem Matbaası-Ahmed İhsan ve Şürekası, 1313, İBB Atatürk Kitaplığı, nr. 839.
- Selâvî Efendi: **Mecmua**, Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi Blm., nr. 4572.
- Selâvî Efendi: **Ukâzu’l-edeb: fî âsâri’l-muâsırîne min fusehâi’l’l-arab**, İstanbul: Cemâl Efendi Matbaası, 1315/1897-8.
- Selâvî Efendi: **Veladet-i Hümayun Tebriki**, Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi, Seyfettin Özege Blm. nr. 15228.
- Serkis, İlyas: **Mu’cemü’l-matbûâtî’l-arabiyye ve’l-muarrabe**, Mısır: Matbaatı Serkîs, 1346/1928.
- Selçuk, Remziye: “İzmirli İsmail Hakkî’da “Tasavvur”un Anlamı”, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi **İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı: 1/3, 2018, s. 133-142.
- Sivriler, Betül: **Süleymaniye Kütüphanesi Koleksiyonu’nda Bulunan Ta’lîk Levhalar**, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul. Marmara Üniversitesi TAE, 2019.
- Sula, Murat: "Şeyhülislâm Mustafa Sabri Efendi ve Arapça Şiirleri", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Sayı: 11/57, Haziran, 2018, s. 859-873 (Erişim tarihi: 22.6.2022 <https://www.sosyalarastirmalar.com/articles/sheikhulislam-mustafa-sabri-efendi-and-his-arabic-poems.pdf>).
- Şahin, Duygu: **XV. Yüzyıl Floransa'sında Sanat ve Finans İlişkisi: Medici Ailesi**, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi SBE, 2012.
- Şen, İhsan, Çakır, Ahmet: “Osmanlıda Resmî Kandil Merâsimleri”, **Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı: 48, 2000, s. 241-264.
- Tamaç, Büşra. **Son Dönem Osmanlı Üsküp Uleması (1839-1913)**, Yüksek Lisans Tezi, Bursa. Uludağ Üniversitesi, SBE, 2020.
- Tatlısumak, Uğur: **Osmanlı Uleması ve Patronaj İlişkisi**, Doktora Tezi, Konya. Selçuk Üniversitesi SBE, 2016.

- Tevfik, Süleyman: **II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Elli Yıllık Hatıralarım**, İstanbul: Dün Bugün Yarın Yayınları, 2011.
- Tomar, Cengiz: “REYHÂNÎ, Emîn b. Fâris”, **DİA**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul: 2008, XXXV, 45-46.
- Toprak, M. Faruk: “Mersiye”, **DİA**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul:2004, XXIX, 215-217.
- Tural, Hüseyin: **Arap Edebiyatında Arûz**, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2011.
- Uludağ, Süleyman: “Makam”, **DİA**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara: 2003, XXVII, 409-410.
- Umerî, Ahmed İzzet Paşa: **el-'Ukûdü'l-Cevheriyye Fî Medâihî'l-Hazreti'r-Rifâiyye**, Mısır: Matbaatü Muhammed Efendi Mustafa, 1888/1306.
- Ünal, Uğur: **Meclis-i Kebir-i Maarif 1869-1922**, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2008.
- Ürün, Ahmet Şevki: **1868-1932 Mısır'da Türk Bir Şair: Ahmet Şevki**, İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2002.
- Ya'kub, İmîl bedî': **el-Mucemü'l-mufassal fi ilmil aruzi vel kafiyyeti ve fünu's-şir**, Beyrut: Darulkütüb ül ilmiyyet, 1441/1991.
- YALAR, Mehmet: “Zehavî ve Realist Arap Şiirindeki Yeri”, Uludağ Üniversitesi, **İlâhiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt: 14, Sayı: 2, 2005, s. 47-73.
- Yavuz, Yusuf Şevki: “Teveşşül”, **DİA**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul: 2012, XLI, 6-8.
- Yâzicî, Halîm: **es-Sûdân ve'l-hareketü'l-edebîyye**, Beyrut: Menşûrâtü'l-câmiatü'l-Lübnâniyye, 1985.
- Yazıcı, Hüseyin: “Arap Şairlerin Gözüyle Sultan II. Abdülhamid”, **Sultan II. Abdülhamid ve Dönemi**, İstanbul: Milli Saraylar Yayınları, 2017, s. 293-302.
- Yazıcı, Hüseyin: "Mısırlı Bir Arap Şairi Ahmed Şevki ve Şiirlerinde Sultan II. Abdulhamid", **İlmi Araştırmalar**, Sayı: 0/4, Ocak, 2017, s. 179-192.
- Yiğit, İsmail: “Kayıtbay”, **DİA**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları,

Ankara: 2022, XXV, 80-81.

Yeken, Veliyyüddin: **el-Mâ'lûm ve'l-mechûl**, Windsor-Müessetü'l-Hindâvî 2022.

Yerinde, Adem: "Mîrganiyye", **DİA**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul: 2005, XXX, 154-156.

Yılmaz, Okan Kadir: **İSAM Tahkikli Neşir Kılavuzu**, (3. Bsk.) Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2020.

Yılmaz, Murat: **Erken Dönem Jön Türk Muhalefesinde İmaj Mühendisliği**, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2021.

Yılmaz, Ömer Faruk, **Sultan İkinci Abdülhamid Han'ın Aile Hayatı**, İstanbul: Çamlıca Basım Yayın, 2013.

Varol, Muharrem: **II. Abdülhamid'in Danışmanı Ebü'l-Huda Sayyadî'nin Hayatı, Eserleri ve Tesirleri: 1850-1909**, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul. Marmara Üniversitesi TAE, 2004.

el-Vehbî, Ali el-Kârî el-Mevsîlî el-Cefa'terî: **Keşfü'l-muhaddirât fî haba'l-mu'aşşirât**, (thk. Asım İbrahim el-Keyyâlî,) Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 2015.

ez-Zehâvî, Cemil Sıdkî: **el-Fecrû's-sâdık fî'r-red 'alâ münkiri't-tevessül ve'l-kerâmâtî ve'l-havâriq**, İstanbul: Hakikat Kitabevi, 2014.

Zengin, Zeki Salih: **II. Abdülhamit Dönemi Örgün Eğitim Kurumlarında Din Eğitimi ve Öğretimi 1876-1908**, Adana: Baki Kitabevi, 2003.

- **Nezaret-i Maarif-i Umumiyye Kataloğu**, İBB Atatürk Kitaplığı, no: 172/01, İstanbul: h. 1310(m. 1892).

B. GAZETE VE DERGİLER

es-Selâvî, Ebü'n-Nasr Yahya b. Abdilgani b. Ahmed b. Muhammed b. Nasır, el-Mağribî: **el-Hakâik el-Edebiyye**, A. K. Tuzlıyan Şti. Mürettib. Matbaası, İstanbul, 1302. s. 1-144, (9 sayı). Marmara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Ktp., no: 6831.

es-Selâvî, Ebü'n-Nasr Yahya b. Abdilgani b. Ahmed b. Muhammed b. Nasır, el-Mağribî: **el-Hakâik es-Siyâsiyye**, A. K. Tuzliyan Şti. Mürettib. Matbaası, İstanbul, 1302. s. 1- 144, (9 sayı). Beyazıt Devlet Ktp., Hakkı Tarık Us Blm., No: 151.

Kurşun, Zekeriya: “Sahipsiz diyarlar: Cezayir, Libya ve Sudan”, Yeni Şafak, (Erişim Tarihi: 13.6.2022
<https://www.yenisafak.com/yazarlar/zekeriya-kursun/sahipsiz-diyarlar-cezayir-libya-ve-sudan-2049946>)

C. AÇIK KAYNAKLAR

<https://bit.ly/3uErM9o> (Erişim tarihi: 3.10.2021)

<https://www.almoajam.org/lists/inner/7845> (Erişim tarihi: 4.10.2021)

Mecelletü'l-Hilâl: <https://archive.alsharekh.org/Articles/134/12943/252923>
(Erişim Tarihi: 10.6.2022)

Mecelletü'l-Hilâl: <https://archive.alsharekh.org/Articles/134/12942/252904>
(Erişim Tarihi: 10.6.2022)

Mu'cemü'l-bâbtayn li's-şu'arâi'l-'arabi'l-mu'âsirîn: <https://www.almoajam.org/lists/inner/7845> (Erişim Tarihi: 1.11.2021).

Kubbealtı Sözlüğü <http://lugatim.com/>

Diyanet Vakfı Meali: <https://www.kuranayetleri.net/fatiha-suresi/diyanet-vakfi-meali>, (Erişim tarihi: 11.2.2022)

<https://www.aldiwan.net/cat-poet-jamil-sidqi-al-zahawi>
(Erişim tarihi: 22.06.2022)

Kadim Bir Harp Yöntemi: Propaganda http://sdam.org.tr/image/foto/2018/02/15/Kadim-Bir-Harp-Yontemi-PROPAGANDA_1518683238.pdf
(Erişim tarihi: 22.06.2022).

D. ARŞİV BELGELERİ

BOA.	BEO., 179/13352, 001-002
	BEO., 176/13184
	BEO., 392/29346, 001-002
	BEO., 392/29346, 002-001
	BEO., 3408/255552, 001-001

	DH., EUM., THR., 14/13, 005-001
	DH., MKT., 1266/43, 001-002
	DH., MKT., 1290/47, 001-001
	DH., MKT., 1290/47, 001-002
	DH., MKT., 1631/29, 001-001
	DH., MKT., 1632/40, 001-001
	DH., MKT., 1639/122, 001-001
	DH., MKT., 2644/98, 001-001
	DH., MKT., 2672/54, 001-001
	DH., MKT., 2672/54, 002-001
	DH., MKT., 2672/54, 003-001
	DH., MUİ., 48/48, 01-01
	DH., MUİ., 48/48, 02-01
	DH., SAİDd., 92/67
	EV. d., Defter nr: 31891
	HH., İ., 86-87
	I., AS., 85/14, 002-001
	I., AS., 85/14, 001-001
	I., AS., 85/14, 004-001
	I. DH., 913/72509, 001-001
	İ., DH., 913/72510
	İ., DH., 924/073267, 001/001
	I., HUS., 17/58, 001-001
	I., HUS., 17/120, 001-001
	İ., MF., 6/13, 001-001
	İ., MF., 6/13, 002-001
	İ., MF., 6/13, 003-001
	MF., MKT., 517/41, 001-001

	MF., MKT., 517/41, 002-001
	MF., MKT., 517/41, 003-002
	MF., MKT., 1022/55-001-001
	MF., MKT., 1022/55-001-002
	MF., MKT., 1022/55-002-002
	MF., MKT., 1022/34-001-001
	MF., MKT., 1022/34-001-0012
	MF., MKT., 1022/34-002-002
	Y., A., HUS., 272/65, 001-001
	Y., A., HUS., 272/65, 002-001
	Y., A., HUS., 272/65, 003-002
	Y., A., HUS., 272/65, 003-003
	Y., A., HUS., 272/65, 003-004
	Y., A., HUS., 272/65, 003-005
	Y., A., HUS., 272/65, 003-006
	Y., A., HUS., 272/65, 003-007
	Y., A., HUS., 272/65, 004-002
	Y., A., HUS., 272/65, 004-003
	Y., A., HUS., 272/65, 004-004
	Y., A., HUS., 272/65, 004-005
	Y., A., HUS., 272/65, 004-006
	Y., A., HUS., 348/93, 001-001
	Y., A., HUS., 348/93, 002-001
	Y., A., HUS., 348/93, 003-001
	Y., A., HUS., 348/93, 004-001
	Y., A., HUS., 348/93, 004-002
	Y., A., HUS., 348/93, 004-0003
	Y., A., HUS., 348/93, 004-0004

	Y., PRK., AZJ., 9/106
	Y., PRK., AZJ., 25/16, 002
	Y., PRK., MŞ., 2/73, 1,2,3
	Y., PRK., TKM., 49/85, 001-001
	Y., PRK., TKM., 10/13
	ZB., 495/95, 002-001
	ZB., 495/95, 001-001
	ZB., 628/64, 001-001
	ZB., 628/64, 001-002
	ZB., 628/64, 002-001
	ZB., 629/139, 1

E. HAT LEVHALARI

Selâvî Efendi:

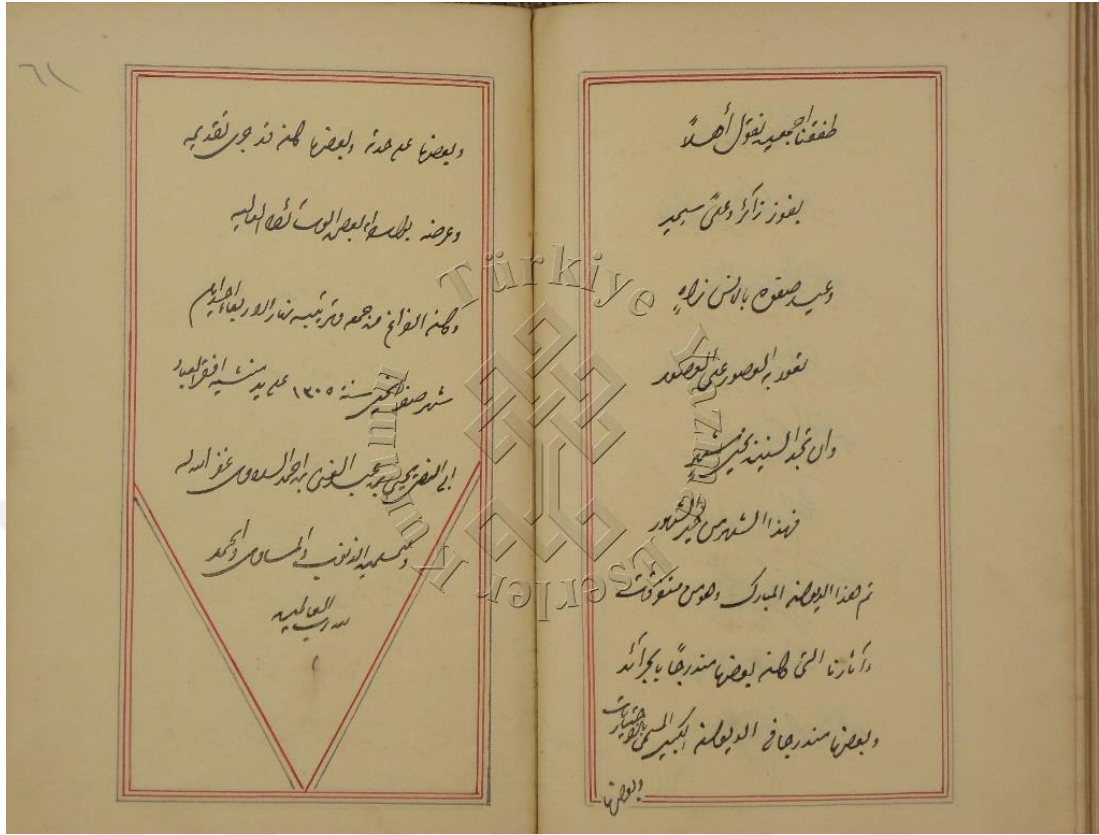
Levha, Süleymaniye Ktp., Levhalar Blm., nr. 392.

F. NÜSHA ÖRNEKLERİ

Selâvî Efendi Divanı İlk Levha Görseli (1^b-2^a)

Millet Ktp., Ali Emiri Blm. nr. 3057

Selâvî Efendi Divanı Son Levha Görseli (60^b-61^a)

Millet Ktp., Ali Emiri Blm. nr. 3057

Sicilli Ahvâl Defteri: Selâvî Efendi

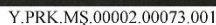
156

کود از نه جزو حال در کتب

جنبه صمدی و طب باج کوفت اولاد خلیفه از دست نه انداخته و تری را نام ایامی بر یکی کالت بپوشانید
نمودی و بر صمدی ده سطر مغرب سید احمد السودی پدید معروف عالم دینم . نوادم صمدی نگاشته . فخرالوم . مدینه خوارنده اولاد بی کسی مبارکی
تخصیص ده نینه مذکور مدینه کنده عالی زنده منسوب برکت صمدی به بونمدر . عقائد ابدی و علوم اکتیه و فنون بابت و سبب علوم و عبادت
موصوم کوالری بدین سبب بعضی السودی در تحصیل ایدم . یکم از اوچ بیکه آید که صمدی از نه . فخرالوم . مدینه کنده کوالری که اولاد
فنی عمو بکنده . بونمدر اولاد مدوم عمو بهیم بر صمدی السودی اوف معینند عمو کلیم معاد و کنه تعبیه اولدم . اوچ سینه انبیا صمدی خدند
صمدی مذکور ما نوبت عده عجلاننده قلم او از عمو کلیم نواب روح مفت که عنوانده بیکه و ادینه نداید عمو کلیم از نه و اوچ سینه
ایدم . عمو بهیم اولاد او از نه اعدا سید بیکه از نه بهیم . و از نور عمو کلیم نواب روح مفت که عنوانده بیکه و ادینه نداید عمو کلیم از نه و اوچ سینه
صمدی و قریب بولاد انیا او از نه قلم او بیکه از نه بهیم . و از نور عمو کلیم نواب روح مفت که عنوانده بیکه و ادینه نداید عمو کلیم از نه و اوچ سینه
قراره انچه ایدم مذکور اولاد که سید است ایامی اید انچه از نه بهیم . و از نور عمو کلیم نواب روح مفت که عنوانده بیکه و ادینه نداید عمو کلیم از نه و اوچ سینه
خلفه ایامی اوچ سینه کوردم . رسداده در روی صمدی . نام عمو کلیم نواب روح مفت که عنوانده بیکه و ادینه نداید عمو کلیم از نه و اوچ سینه
ایامی صمدی خدمت ایدیم بی موقر کنده نام عجلاننده که سید است ایامی اید انچه از نه بهیم . و از نور عمو کلیم نواب روح مفت که عنوانده بیکه و ادینه نداید عمو کلیم از نه و اوچ سینه
کرد خدمت مود و کرا اوچ سینه حقیقه جدید جنب یاد ایامی اید انچه از نه بهیم . و از نور عمو کلیم نواب روح مفت که عنوانده بیکه و ادینه نداید عمو کلیم از نه و اوچ سینه
لطیف و احسانه بیکه بی موقر کنده نام عجلاننده که سید است ایامی اید انچه از نه بهیم . و از نور عمو کلیم نواب روح مفت که عنوانده بیکه و ادینه نداید عمو کلیم از نه و اوچ سینه
اعطای خدمت عمو کلیم بی موقر کنده نام عجلاننده که سید است ایامی اید انچه از نه بهیم . و از نور عمو کلیم نواب روح مفت که عنوانده بیکه و ادینه نداید عمو کلیم از نه و اوچ سینه
سخت عمو کلیم بی موقر کنده نام عجلاننده که سید است ایامی اید انچه از نه بهیم . و از نور عمو کلیم نواب روح مفت که عنوانده بیکه و ادینه نداید عمو کلیم از نه و اوچ سینه
بونمدر خدمت عمو کلیم بی موقر کنده نام عجلاننده که سید است ایامی اید انچه از نه بهیم . و از نور عمو کلیم نواب روح مفت که عنوانده بیکه و ادینه نداید عمو کلیم از نه و اوچ سینه
دینی و فخر و عمو کلیم بی موقر کنده نام عجلاننده که سید است ایامی اید انچه از نه بهیم . و از نور عمو کلیم نواب روح مفت که عنوانده بیکه و ادینه نداید عمو کلیم از نه و اوچ سینه

احیاء و عمو کلیم بی موقر کنده نام عجلاننده که سید است ایامی اید انچه از نه بهیم . و از نور عمو کلیم نواب روح مفت که عنوانده بیکه و ادینه نداید عمو کلیم از نه و اوچ سینه
سده ایامی

Y. PRK A25 25/116 2

عقبت اردک
مرد
۱۱۰۰

معه - سید جناب صدای تاجی

معه جاک یک لیه -

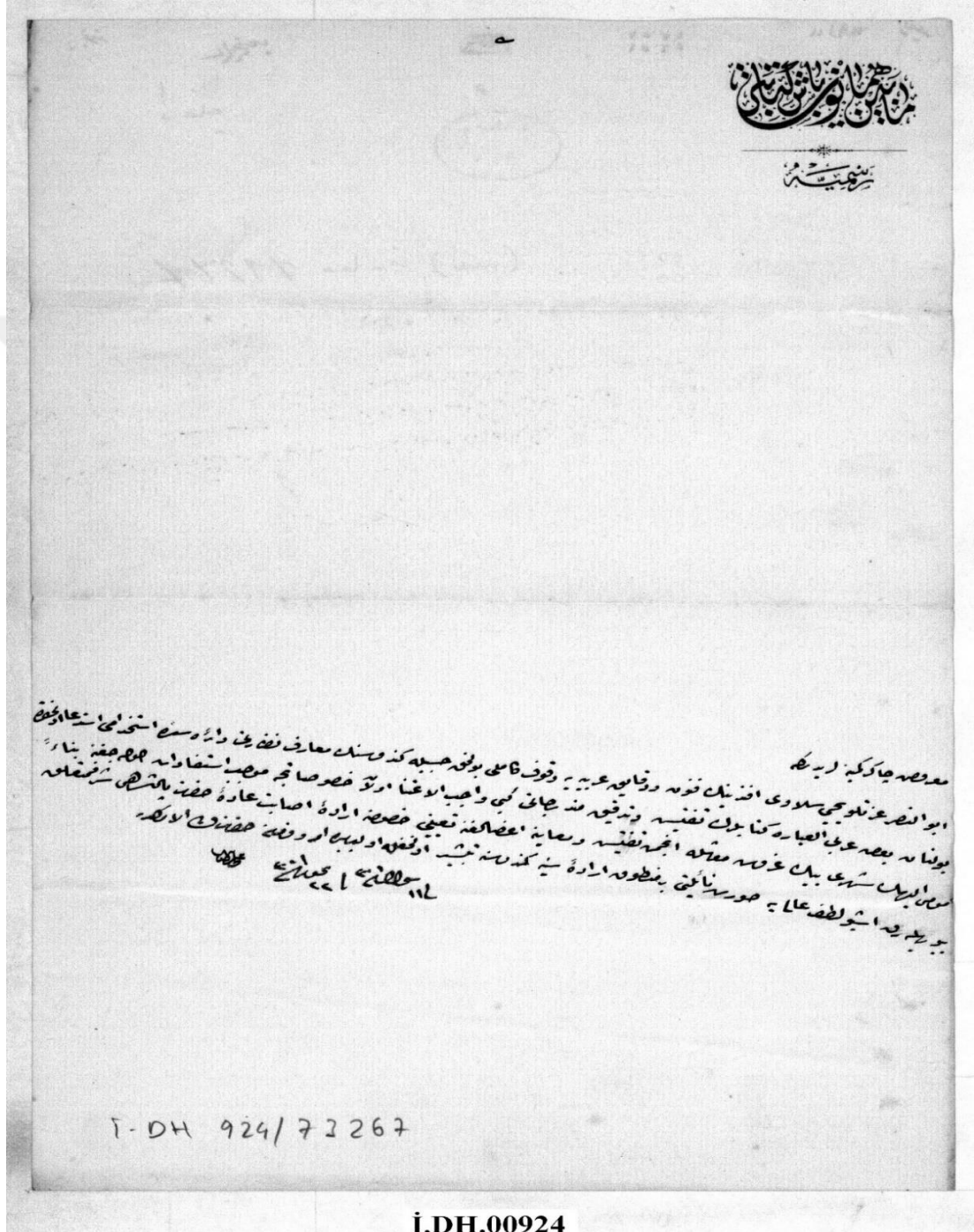
معه علی اولاد الاصلان غریب صاحب سلاوی نصف اصفافه محاسبه سید لاری اعلیٰ و طبعه صد که سید یوزیرا
اکریفی و اوایه تلقی الیکد امر اوزرینه غریبی توسیع انداختن حقوق یوزیرا لاله ریوکه یابون ده باره طب الیکدی و طه
صافریله مناسبه بولیدی و مایه خلاصه نفوذ و اهمیت دار کتاب تقدیم الیکدی و غرضه سف مسکن ریون طبعین
کندی افادانه و سودن سعادتی و غرضه لیکد مدجایته شباهه اولیفته و ذاتا سوبله احوال به مسوسه کور لیکد
اوسه مدته نفیسه دار بجای ریون جرد عرضی تنظیم اولانه بصله لقا عزمه و تقدیم قلمه بر وجه حکم قرار اعلیٰ ایامه
معه جید صدای تاجی شباهه سید لاری اعلیٰ و طبعه صد که سید یوزیرا

صدای تاجی
مرد
۱۱۰۰

Ek 5: İ., DH., 924/073267, 001/001

Maarif Nezaretine tayinini gösterir belge

SELÂVÎ EFENDÎ DÎVÂNININ TAHKİKÎ METNİ

ديوان سلاوي أفندي

في مدح السلطان عبد الحميد خان الثاني

إنشاء

الشاعر أبي النصر أفندي، يحيى بن عبد الغني بن أحمد السلاوي السوداني

(الولادة: 1272هـ/1856م)

(الوفاة: 1327هـ/1909م)

رحمهم الله تعالى

عضو سابق في مجلس التفتيش والمعاينة بوزارة المعارف بالآستانة العلية العثمانية

رسالة الماجستير

إعداد

الطالب: سعيد قياجي

إشراف

الدكتور محمد كُونْ آيدين

إستانبول 2022

[مقدمة المنشئ]

/[1ظ] بسم الله الرحمن الرحيم

حمداً لمن أنعم ووهب، وجعل الأدب ديوان لغة العرب. وصلاةً وسلاماً على نبيّه المخصوص بالقزب،
الممتاز بشرفي الحسب والنسب، وعلى آله وصحبه سادات من قال وخطب، وقادات من خطب وكتب، ما تيسر
لطالب ما طلب، وفاز عامل بنجاح الأرب.⁵⁵⁸

وبعد فيقول أسير الذنوب والمساوي، راجي عفوهُ أبو النصر يحيى بن عبد الغني بن أحمد السلاوي:⁵⁵⁹
هذا ديوان اخترت جمعه، وآثرت وضعه، مما خدمت به أعتاب جلاله سيدنا، ومولانا، أمير المؤمنين، وخليفة
رسول رب العالمين، كعبة اللائذين،⁵⁶⁰ وإمام الموحدين، سلطان البرّين وخاقان البحرين، خادم الحرمين الشريفين،
ظلّ الله الشامل، وحبل مدده الواصل، السلطان بن السلطان، السلطان الغازي عبد الحميد خان، لا زالت أعلام
دولته خافقة⁵⁶¹ على الأكوان، ما توالى الجديدان،⁵⁶² وتعاقب القمران،⁵⁶³ آمين، آمين.

---

⁵⁵⁸ هو الحاجة والدهاء والفتنة. المعجم الوسيط، «أ ر ب».

⁵⁵⁹ /[2و]

⁵⁶⁰ لاذ بالشيء لاذ لؤذاً، ولياذ: لجأ إليه واستتر به وتحصّن. المعجم الوسيط «ل و ذ».

⁵⁶¹ أي مرفقة في أقطار الأرض.

⁵⁶² الليل والنهار. المعجم الوسيط، «ج د د».

⁵⁶³ الشمس والقمر. المعجم الوسيط، «قمر».

[1] [القطعة الأولى: في تهنئة السلطان بعيد الجلوس السابع]⁵⁶⁴

قلتُ في العدد الثاني من جريدة الاعتدال بتاريخ 4 ذي القعدة [1300هـ/6 سبتمبر 1883م] مؤرخا عيد
جلوس الهمايوني: [الخفيف]

2. مَدُّكَ اللهُ بِالْبَقَا يَا مَلِيكًا رَوْنُقُ⁵⁶⁵ الْمَلِكِ عَاكِفُ بُرْحَابِكْ⁵⁶⁶
3. عَوْدَتُنَا⁵⁶⁷ بِكَ الْخِلَافَةُ عِيدَا مِنْذُ رَفَّتْ إِلَى رَفِيعِ جَنَابِكْ⁵⁶⁸
4. كُلُّ عَامٍ يَقُولُ بِالْيَمْنِ: أَرْخُ ضَاءَ عِيدِ الْجُلُوسِ نَوْرًا بِيَابِكْ⁵⁶⁹

⁵⁶⁴ [ظ2]

⁵⁶⁵ أي الرونق رَوْنُقُ السيف: ماؤُهُ وَصَفَاؤُهُ وَحُسْنُهُ. المعجم الوسيط، «رونق».

⁵⁶⁶ الرُّحَاب: الواسع المتباعد الأنحاء.

⁵⁶⁷ عَوْدَةُ الشَّيْءِ: جعله يَأْلِفُه وَيَأْلَفُه ويعتاده.

⁵⁶⁸ رَفَّ إِلَى كَذَا: اِزْتَاخَ، قاموس المحيط للفيروز آبادي، «رف».

⁵⁶⁹ مجموع عدد أحرف الشطر الثاني بحساب الجمل يساوي: 1300.

[2] [القطعة الثانية في تهنته السلطان بعيد النحر المبارك]

وقلت في العدد الثامن منها بتاريخ في ذي الحجة 1300 [أكتوبر 1883م] أيضا⁵⁷⁰ مهنتا أعتابه الشاهانية بعيد النحر المبارك: [الطويل]

1. إذا جاء نصر الله يقدّم⁵⁷¹ البشرُ تجلّى أمير المؤمنين له الشكرُ
2. ووافاه⁵⁷² عيدُ النحر يبغي تقربا لِسُدَّتْه⁵⁷³ العليا كما فعل الفطرُ
3. وما العيد إلا مظهر من صفاته تحلّت به الأيام واحتفل الدهر⁵⁷⁴

⁵⁷⁰ [3و]

⁵⁷¹ أي يسبقه، المعجم الوسيط، «قدم». | وجملة "يقدمه البشر" حال من «نصر».

⁵⁷² وافي القوم: أتاها. المعجم الوسيط، «وفى».

⁵⁷³ أي السرير. المعجم الوسيط، «سد».

⁵⁷⁴ لسللاوي أفندي قصيدة أخرى على نفس البحر والقافية مع زيادة عدد أبياتها. انظر بلوغ الأمان في المديح السلطاني لسللاوي أفندي، ص 35-37.

[3] القصيدة الرائية في تهنته السلطان بعيد النحر المبارك

وقلت في العدد أيضا ممتدحا ذاته الرفيعة الملوكية ومهنتا جلالته بعيد النحر المبارك المذكور: ⁵⁷⁵ [الكامل]

1. حَمْدُ الحميد مرادف لصفاته والشكر فرض لازم لهباته
2. والمُلك فيه مَواسم ومَراسم تُقضى بِمَنته وغيظ عِداته
3. والعيد -عند العارفين بقدره- يومٌ يقربهم إلى طاعته
4. هو من عَلِمَتْ به خليفَتنا الذي غفِرَتْ ذنوب الدهر من حسناته
5. جَماع⁵⁷⁶ شغل المَكْرُمات أَجَلٌ مَن⁵⁷⁷ عَادَتْ لنا البركات من عاداته
6. وأبُرُّ مَن صدق العهود لملكه حقا وأنجزها جميل عِداته
7. وأعزُّ مَن كفل الخلافة والعلى وَحَمَى جَمى الإسلام بعدَ حُماته
8. سلَّ عن حقيقة الشريعة في الوفا وسلَّ الحقيقة عنه في عِزماته
9. فهناك تعلم أنه ملكٌ سَمَتْ أعلام دولته ببعض سِماته⁵⁷⁸
10. أَحْيَى المروءة والسماح بهديه وأعاد روحهما بتسديداته
11. وأمات ضدهما ولا عجب إذا كان الثقى والنسك من آياته
12. والمجد شيمته التي جُبِلَتْ على مكنون جوهرها سَجِيَّة ذاتِه
13. يا حبذا الملك المُطاع وَمَن له بأسٌ يخاف الدهر من سَطَواته
14. هِمَمٌ إذا دَعَتْ الجبالَ لأصبحت⁵⁷⁹ تسعى مُهْزولةً إلى دَعَواته
15. وَيَدٌ أشارت للعلى واستأنفت أن تخطُبَ الجُوزا⁵⁸⁰ إلى غاياته
16. واستوقفت نجم الثريا هيبة فتقاصرت⁵⁸¹ بالبعد عن عتباته
17. وعزائمُ هي⁵⁸² من مَظَاهِرِ قادرٍ شهِدَتْ لنا ببديع مصنوعاته
18. جعلتْ تَقَرِّعَ بالزواجِرِ خَصَمَه جعلتْ حاسدةً لَحْتَفَ مماته⁵⁸³

⁵⁷⁵/ [ظ3]

⁵⁷⁶ يمكن قراءة الكلمة "جماع" على وزن فِعال وفَعَّال.

⁵⁷⁷/ [و4]

⁵⁷⁸/ [ظ4]

⁵⁷⁹/ [و5]

⁵⁸⁰ أحد بروج السماء، بين الثور والسرطان، وزمنه من 21 من مايو إلى 21 من يونية. المعجم الوسيط، «جوزاء».

⁵⁸¹ تَقَاصَرَ الشَّخْصُ: تَصَاغَرَ وَتَضَاعَلَ.

⁵⁸² الضمير عائد على كلمة "عزائم".

⁵⁸³/ [ظ5]

19. عَقَلْتُ عقولَ الشاكِرِينَ⁵⁸⁴ وِغادِرتْ
 20. ولِطائِفُ مِشمولَةٍ⁵⁸⁵ بِعِواطِفِ
 21. أَذِنْتُ بِبِسطِ العِيدِ لَمّا أَيقِظْتُ
 22. يا راعِبُ القُرْبِياتِ دونَكَ شِكرَ مَنْ
 23. فَاخْلُصْ لِدولَتِهِ الوِدادَ⁵⁸⁷ مِراقِباً
 24. وَادخُلْ بِطاعَتِهِ الكَريمَةَ مُدْخِلاً
 25. لِبَئِكَ يا داعيَ الفِلاحِ فَإِنّا
 26. وَمَنْ الَّذي إِنْ كانَ بِذلِّ الرُوحِ لا
 27. نَحْنُ الأَناسُ الفائِزونَ بِفِضْلِهِ
 28. لا زالَتِ الأعيادُ عائِدةً بِهِ
 29. وَاللهِ يُولِيهِ المِسرَّةَ وَالهُدْنَ
- عَقَلَ الجِجودِ فِغابِ في سِكراتِهِ
 سَمِحتِ بِطِيبِ الأَنسِ في أوقائِهِ
 لِلناسِ طَرَفَ الحِظِّ مِنْ عَقْلاتِهِ⁵⁸⁶
 رَغِبْتُ بَنو القارَّاتِ عَن غارَتِهِ
 مِولائِكَ أَنَّ رِضاهُ في مِرضاتِهِ
 تَجَنَّبِي ثِمارَ الصِدقِ مِنْ جَنائِهِ
 أَثَرُ تَحَقُّقِ بِاسمِهِ وَصِفاتِهِ
 يَسعَى إِلَيهِ بِها يَقصدُ نِجاتِهِ!
 وَالآمِنونَ الفِوزَ مِنْ نِفاتِهِ⁵⁸⁸
 لَتَنالَ حِظَّ القُربِ مِنْ قُربائِهِ
 دُومًا وَيَسعِدُنّا بِطُولِ حَيائِهِ⁵⁸⁹

⁵⁸⁴ عقلت إما مبني للمعلوم والفاعل ضمير مستتر هي تعود على عزائم أي عقلت العزائم عقول الشاكِرِينَ أي حبستهم، أو مبني للمجهول والفاعل عقول الشاكِرِينَ.

⁵⁸⁵ مَنْ هَبَّتْ عَلَيْهِ رِيحُ الشَّمالِ. المِمعِجُ الوِسيطُ.

⁵⁸⁶ ما يُعَقَّلُ بِهِ كَالقَيْدِ أَوِ العِقالِ.

⁵⁸⁷ [6و]

⁵⁸⁸ [6ظ]

⁵⁸⁹ انظر: جريدة الاعتدال، العدد: 2.

[4] [القطعة الثالثة: في مدح السلطان]

وقلت في العدد التاسع منها بتاريخ 23 ذي الحجة سنة 1300 [25 أكتوبر 1883م] أيضا في مدح جلالته
الملوكية: [الكامل]

1. ما للأمر إذا تَعَقَّدَ حلُّها⁵⁹⁰ إلا أمير المؤمنين وفضلُه
2. فالفائزون بفضله في نعمة⁵⁹¹ يمتدُّ منها بالعدالة ظلُّه
3. والرأي والتدبير مرجُّه له لا زال مجتمِعُ الفضائل فضلُه⁵⁹²

---

⁵⁹⁰ الحل اسم ما لا تعقد.

⁵⁹¹ [7/و]

⁵⁹² انظر: جريدة الاعتدال، العدد: 9.

[5] [التتفة الأولى في تهنتة السلطان بدخول العام المبارك سنة 1301هـ/1883م]

وقلت في العدد الحادي عشر منها بتاريخ 7 محرم سنة 1301 [8 تشرين الثاني 1883م] مهنتا جلالتة
الملوكية بدخول العام المبارك وهي في كل بيت منها تاريخ: [الكامل]

1. للفوز والنصر المكين يبقى أمير المؤمنين
2. «والعام بالفتح⁵⁹³ المبين⁵⁹⁴ لبى نفوس المسلمين»⁵⁹⁵

⁵⁹³ والجار والمجرور يتعلقان بلبى.

⁵⁹⁴ [7ظ]

⁵⁹⁵ انظر: جريدة الاعتدال، العدد: 11.

[6] القصيدة الرائية: في تهنتة بفرح ختان نجل السلطان

وقلت فيه أيضا مهيتا جلالته الملوكية بذلك وبفرح ختان أنجاله الفخام: [الطويل]

1. بدا سعد عام الفتح يقدمه النصر
  2. ووافى بشير الأنس بالحق داعيا
  3. ولبته بالترحاب أرجاء مساحة
  4. وعمت صنوف الزينة الأرض عندما
  5. كأن العلى أفلاكها قد تنزلت
  6. أجابت أمير المؤمنين الذي لنا
  7. شكرناه شكر الحامدين لأنه
  8. توالى لنا الحسنى بأيام ملكه
  9. وأنجاله الأقمار وافى ختانهم
  10. أضاءت ليالينا وأيامنها بها
  11. ونادى منادي المسلمين أن أبشروا
  12. فلبي أبو النصر السلاوي ندائه
  13. وقال الهني يا آل عثمان أرخوا:
- وطابت لنا الأيام واحتفل الدهر
لإعلاء دين الله فابتهج العصر
أضاءت لنا منها السراية والقصر⁵⁹⁶
توالى بها الأفراخ واتصل البشر
لطاعة مولانا المطاع له الأمر
بدولته فخر يدوم به الفخر
حميد ليعالي مجده يجب الشكر
ودانت ليالي العسر وانجليت اليسر
بأنوار أنس دونها الأنجم أزهرو
وفزنا بصفو لا يحيط به الحصر
بعام بدت باليمن رايته الخضر
بآيات مدح يستضيء بها الفكر⁵⁹⁷
«بدا سعد عام الفتح يقدمه النصر»

⁵⁹⁶ [8و]

⁵⁹⁷ وزن القصيدة من بحر الطويل. انظر: جريدة الاعتدال، العدد: 11.

[7] [القطعة الرابعة: في تقديم ديوان حلية العصر الجديد]⁵⁹⁸

وقلت في ذكر تقديم ديوان حلية العصر الجديد إلى أعتابه الرفيعة المملوكية مؤرخا ذلك: [الطويل]

1. مدحت أمير المؤمنين بخدمة⁵⁹⁹ يلوح⁶⁰⁰ على عنوانها الفتح والنصر
2. تسامت بها الأفكار حتى تنزلت إلى شكره المفروض وانجبر الكسر
3. ولما شكرت السعي قلت مؤرخا: «له الحمد»، واذكر بعدها: «قضي الأمر»⁶⁰¹

⁵⁹⁸ [9و]

⁵⁹⁹ يقصد الشاعر بالخدمة ديوانه المسمى بـ حلية العصر الجديد.

⁶⁰⁰ لآخ الشيء لآخ لَوْحاً: ظَهَرَ

⁶⁰¹ يخلط المؤلف هنا بين ما ذكره في تقديم ديوان حلية العصر الجديد وبين ما ذكره في تقديم ديوان آخر له؛ فإن ما قاله في الشطر الثاني من البيت الأخير من مقدمة حلية العصر هو «... / يا حميدا لك المسرات دامت». ومجموع حروف هذا الشطر بحسب الجمل: 1301، وهو الصواب في مقدمة الديوان إلى السلطان عبد الحميد خان الثاني، وهو ما نصّ المؤلف عليه في نهاية الديوان المطبوع. وأما الأبيات التي نقل هنا فهي من ديوانه المسمى بلوغ الأمان، نقلها بشيء من الاختصار والتغيير على عادته في بعض قصائده، وغير أن الشطر الثاني المذكور في المتن لا يوافق مع ما ذكر في نهاية حلية العصر، ولا يساوي مجموع حروفها 1301 إطلاقاً. ولعل المؤلف ارتجلها، أو نقلها من كناشته، فجاءت على غير الصواب. انظر: ديوان حلية العصر الجديد للسلاوي، ص105؛ ديوان بلوغ الأمان للسلاوي، 37-38.

[8] [القطعة الخامسة في تاريخ ترميم سبيل قيطاي في حرم القدس أمر به السلطان عبد الحميد الثاني]

وقلت مؤرخا إنشاء سبيل أمر جلالته بإنشائه في الحرم⁶⁰² الشريف القدسي سنة 1300 [1883م]، وكان قد نشر بالعدد الثالث والعشرين من جريدة الاعتدال:⁶⁰³ [الخفيف]

1. أنشأت مئة⁶⁰⁴ الملك سبيلا بالحمى المقدسي عذب الورود
2. مئة⁶⁰⁵ آذنت⁶⁰⁶ بصفو زمان⁶⁰⁷ أنبت الغيث فيه حبّ الحصيد⁶⁰⁸
3. قال إتمامه لراجيه أرخ: «صفو شرب بدأ بشكر الحميد»⁶⁰⁹

⁶⁰² / [9ظ]

⁶⁰³ لم نثر على أي نسخة من هذه الجريدة لا في الأراشيف ولا في مكتبات المخطوطات.

⁶⁰⁴ المِئَةُ: التَّعْمَةُ وَالْفَضْلُ.

⁶⁰⁵ المِئَةُ: القُوَّةُ.

⁶⁰⁶ آذَنَ بِهِ: نادى وأعلم.

⁶⁰⁷ صَفَوُ الشَّيْءِ: نَقَاؤُهُ وَخُلُوصُهُ مِمَّا يَكْدِرُهُ.

⁶⁰⁸ الْحَصِيدُ مِنَ الزَّرْعِ وَنَحْوِهِ: الْمَقْطُوعُ مِنْ أَصْلِهِ، | سورة ق: 9.

⁶⁰⁹ مجموع عدد الشطر الثاني من البيت يساوي: 1300.

[9] القصيدة التائية: في مدح السلطان

وقلت أيضا في مدح جلالته الملوكية، من جملة مقامة أدبية⁶¹⁰ كانت قد أدرجت في جريدة الاعتدال:

[المتقارب]

1. حميد السجاياء مجيد الصفات	جزيل العطايا عزيز الجدات
2. لك الحكم فاحكم كما شئت في	زمان الهنا واحتكم ⁶¹¹ في العدات ⁶¹²
3. ورد بالخلافة ورد الصفا	ليرضى الرعية عدل الرعات ⁶¹³
4. ووفر لنا قسمة من لدن	هباتك واسمح ببسط الهبات ⁶¹⁴
5. فنحن بفضلك في نعمة	ولكن لعدلك نشكو الشتات
6. وأنت الذي لم تزل ترتجي	حصول رضاه الكرام الثقات
7. وإننا عبيد ألفنا الوفا	بشكرك لئلا لزمنا الثبات
8. نؤديه خيرا ونرجو الجزا	به في الحياة وبعد الممات ⁶¹⁵

⁶¹⁰ [10] و

⁶¹¹ تصرف كما شئت.

⁶¹² مفردا عدة، مصدر وعد.

⁶¹³ كذ كُتبت في النظر لتوافق القوافي في الرسم.

⁶¹⁴ [10] ظ

⁶¹⁵ أبيات القطعة من بحر المتقارب. انظر: جريدة الاعتدال، العدد: 11.

[10] [قصيدة: تاريخ العام المبارك: نصر من الله وفتح قريب]

وقلت أيضا مهنتا جلالته الملوكية حفظ الله بعام 1302 [1885م]،⁶¹⁶ وكانت قد نشرت في أحد أعداد جريدة الحقائق الأدبية مؤرخا ذلك العام: [الطويل]

1. لأيام هذا العام مِنْ عُرْفِهِ نَفْحٌ⁶¹⁷ وللعصر من تأريخه الفوز والربح
2. فما بال عين الدهر تلهو وللنهي عيونٌ إذا نامت عيونُ الورى تصحو
3. وما للآلى⁶¹⁸ قد زاحمونا على العلى لو استثبتوا ما يثبت الدهرُ أو يمحو
4. هي الغرة اللاتي أتانا يقينها⁶¹⁹ ولا ليل إلا ذات يومٍ له صبحٌ
5. وهذا مليكُ العصر سلطانُ ملكنا حميدٌ مجيدٌ دأبه العدلُ والنصحُ
6. عرفناه بالمعروف فينا خليفةٌ له العز تختُ والفخارُ له صرحُ
7. بغاراته تدمى⁶²⁰ جروحُ العدى كما بعاداته الحسناء يندملُ الجرحُ
8. له الله مولى قومُ العوجِ سيفه على أنه من دأبه الحلمُ والصفحُ⁶²¹
9. وأوفى بعهده الله حتى كأننا غَدُونَا على آثاره في الوفا ننحو
10. تُلَيِّيه مِنَّا أَنْفُسُ هاشميةً يَبْتُ أَوَارَ⁶²² العزم من زندها⁶²³ القَدْخُ⁶²⁴

⁶¹⁶ من المحتمل أن السلاوي أفندي قد أشار إلى إحدى الحركات الانفصالية في الدولة العثمانية التي بدأت في بلغاريا بتاريخ 1302هـ/1885م، أولها في 14 سبتمبر 1885. Sarki Rumeli vilayeti, s. 255.

[11و]

⁶¹⁷ النَّفْحُ: العَطَاءُ وَالْمَنْحُ.

⁶¹⁸ انظر: الجريدة: للآلى، معناه: الأَقْدُمُونَ. ص 5.

⁶¹⁹ [11ظ] | أي دليلها.

⁶²⁰ دَمِي يَدَمِي، اذْمُ، دَمِيًا وَدَمِي، فهو دام ودم، أي دَمِي الجُرْحُ: خَرَجَ مِنْهُ الدَّمُ وَلَمْ يَبْسُلْ.

⁶²¹ [12و]

⁶²² الْأَوَارُ: حُرُّ النَّارِ وَالشَّمْسِ وَنَحْوَهُمَا

⁶²³ أي من زند الأنفس الهاشمية.

جاء: زند سعد أوري والها جاء سافر

أو في بيت لابن حجر:

محسدة لا قدح فيها لعاب على أن زند الفضل من أهلها واري

⁶²⁴ الْقَدْخُ: صَكُّ الرَّئِدِ لِإِطْلَاقِ شَرَرِ يُشْعِلُ النَّارَ

11. وتغريه بالعلياء⁶²⁵ أسياؤه التي لها الهام⁶²⁶ دُوح⁶²⁷ والرنين⁶²⁸ هو الصدح⁶²⁹
12. تذكّر به يا راوي الذكر أنا على سيرة للفائزين بها روح
13. وكن كيفما يرضيه في كل حالة⁶³⁰ وناهيك منه المجدُ والخلقُ السمح⁶³¹

⁶²⁵ السماء، أغراه بالشّيء/ أغراه على الشّيء: حضّه عليه

⁶²⁶ الرؤوس.

⁶²⁷ جمع دوحة.

⁶²⁸ الصباح عند البكاء.

⁶²⁹ الصوت المرتفع.

⁶³⁰ [12ظ]

⁶³¹ نشر المؤلف هذه القصيدة في جريدة الحقائق بعنوان: «تاريخ العام المبارك: نصر من الله وفتح قريب»، ولم يكتب البيتين الأخيرين من آخر القصيدة علماً أنّ مجموع عدد أحرف الشطر الأخير من البيت الأخير يساوي 1302، وهو تاريخ كما يساوي مجموع عدد أحرف النصف الثاني من العنوان نفس التاريخ، وهما:

وماذا عسى يُهدى لأعتابه إذا   تقاصر عن أوصافه الشكر والمدح
وقل شاكرًا حسن المساعي مؤرخًا: «بصرف المساعي طالما حُسِنَ الفتح».

انظر: جريدة الحقائق، العدد: (٤)، ص 5.

[11] [قصيدة: فاز من بات ضيف دار السعادة، 1302هـ/1884م]

وقلت في أحد أعداد الحقائق الأدبية مهنتا جلالته المملوكية بيوم المولد الشريف النبوي: [الخفيف]

1. فاز من بات ضيف دار السعادة
  2. حبّذا بلدة بها للأماني⁶³²
  3. جادها المزن بالحيا⁶³⁴ مذ تسامت
  4. ليت شعري هل السهى⁶³⁶ ذات ليل
  5. أم هل الشمس تجتري أن تضاهي
  6. لا ومولاك⁶³⁷ لا يوازي غلاها
  7. وهي في الأرض باي تخب⁶³⁹ لمولى
  8. قل لنفس ترى المعالي وتبغى
  9. هذه السدة التي من أتاها
  10. والمقام⁶⁴³ الذي به قد تجلّى
  11. غمرى الصفات، حامي الحمى من
  12. باذل العفو والندى⁶⁴⁶ يوم يلقي
  13. أي عبد دعاه إلا وأضحى⁶⁴⁷
  14. عادة الدولة التي منه نالت
- إذ ينال الحسنى بها وزيادة
مرتّع تألف النفوس ارتياده⁶³³
في علاها نفوس أهل الإجابة⁶³⁵
مستفيد من غيرها ما استفادة
ضوءها أو تنال منه الشهادة
ذو غلى⁶³⁸ أو مكانة أو سيادة
من مواليه للبرية⁶⁴⁰ سادة
من لدنها إفادة واستفادة: ⁶⁴¹
نال فيها من المني ما أراده⁶⁴²
سغد عبد الحميد سامي الإرادة
آل⁶⁴⁴ عثمان هاشمي النجادة⁶⁴⁵
كل ملق إلى علاه قيادة
شاكرا ما استمده واستزاده
ما تمتته يا لها من عادة

⁶³² أي البغية.

⁶³³ أي التردد إليه وطلبه.

⁶³⁴ جاد بالشيء أي سخا به، والمزن: سحاب يُمطر.

⁶³⁵ [13و]

⁶³⁶ الشها: كوكب صغير خفي الضوء في بنات نعش الكبرى أو الصغرى.

⁶³⁷ يمين

⁶³⁸ في الجريدة: علا. ص 51.

⁶³⁹ پایتخت (payitaht) هي عاصمة الدولة العثمانية.

⁶⁴⁰ أي الخلق.

⁶⁴¹ [13ظ]

⁶⁴² انظر: الجريدة: من الأماني مراده. ص 51.

⁶⁴³ عطف على كلمة "السدة".

⁶⁴⁴ لعل الحرف الذي على شكل حرف الواو قبل آل زيادة من كاتبه المؤلف بالخطا.

⁶⁴⁵ أي الشجاعة والإقدام.

⁶⁴⁶ أي الجود والسخاء والخير.

⁶⁴⁷ [14و]

15. كلُّ يوم بفضلِهِ يومٌ عيد
فيه بدءٌ لذكرهِ وإِعادةٌ
16. غير أن الحظوظ تزداد لِمَا⁶⁴⁸
إن يوافيه عيدُ شهر الولادة
17. يبسطُ الحظَّ⁶⁴⁹ فيه للناس طُرًا
ضعفَ ما⁶⁵⁰ اعتاده النفوس اعتياده⁶⁵¹
18. بسطَ مولَى عليه لله فرضٌ
حبُّ خير الورى وَلَى السيادة
19. يا له خير موكِبٍ⁶⁵² فيه أضحت
تذكر الناس ما الزمانُ أباده
20. حين صَفَّت عساكر الملك صفًا
للتّهاني سُورًا وبياه⁶⁵³
21. واستفدت مغانمُ آنسنا
منه بالبشر وهي نعم الإفاة
22. مَنْ لِعَبْدٍ يخصه بمديح⁶⁵⁴
فيه أَفَنَى اقترابه وابتعاده!؟
23. ما على الدهر -لو يوافيه طوعا
أو يبلغه- منه ما قد أرادَه
24. دُمْتُ يا عُدة المعالي جديرًا⁶⁵⁵
كُلُّنا لازم إليه الحياة
25. والهني والمُنى ببابك يتلو:
«فاز من بات ضيف دار السعادة»⁶⁵⁶

⁶⁴⁸ الكثيرُ الشَّدِيدُ.

⁶⁴⁹ انظر: الجريدة: البذل. ص 51.

⁶⁵⁰ كذا في النسخة.

⁶⁵¹ [14ظ]

⁶⁵² هي الجماعةُ من النَّاس أو من العساكر يسرون رُكبًا ومُشاةً في زينة أو احتفال، وعند العثمانيين يعرف بالموكب الشاهاني (Padişah Alay).

⁶⁵³ في جريدة الحقائق: بِتأده. ص 51.

⁶⁵⁴ [15و]

⁶⁵⁵ انظر: الجريدة: ملاذا. ص 51.

⁶⁵⁶ انظر: جريدة الحقائق، العدد (؟)، "مقدمة التّهاني للموكب الشاهاني"، ص 51.

[12] القصيدة الرائية: مدح السلطان بإحسانه إلى الشاعر بالمجدي الثالث، 1302هـ/1884م]

وقلت في أحد أعدادها أيضا شاكرا لآلاء عواطفه الملوكية عندما تعلقت إرادته السنية بالإحسان إليّ
بالمجدي الثالث:⁶⁵⁷ [الطويل]

2. لك الشكر يا من لا يزال له الشكر على كلِّ حال أنت فيه لك الأمر
3. دم الدهر فينا للمعالي خليفةً على الملك ما دام الخليفة والدهر
4. ومز كيفما تهوى مطاعا بصارم يلبيه ما شئت السماك⁶⁵⁸ أو النسر⁶⁵⁹
5. أبى الله إلا أن يخلصك بالذي يدوم على مر الزمان به الذكر
6. تولاك من بين الملوك بحكمة⁶⁶⁰ غدا السرُّ منها طوع أمرك والعهر
7. وأولاك ملكا من لدنه يمدّه مدى الكون جيشٌ في طليعته النصر
8. على أنك الفرد الجدير بكما به تفخر الدنيا ويتهج العصر
9. وسدّتك المقرون بالعز سعدُها على فلک من جنده الشمس والبدر
10. تطوف الأمانئي حولها مستجيرة بها من زمان⁶⁶¹ بعض شيمته الغدر
11. ويسعى الوري سعي العفا يمدّهم⁶⁶² جزيل العطا منها بفضلك لا التز⁶⁶³
12. هم الناس من بعد التفرق جمعهم⁶⁶⁴ تألفه في ظل ساحتك البر
13. دعاهم لها داعي العدالة والندی فحجوا إليها يستفزهم الشكر
14. وقد حمدوا غب السرى⁶⁶⁵ عن سرية بهم ضاق⁶⁶⁶ عنها البر دونك والبحر

⁶⁵⁷ [15ظ]

⁶⁵⁸ السِّمَّاكُ سماكان، هما نجمان نيران، أحدهما في الشمال وهو السِّمَّاكُ الرامح، والآخر في الجنوب وهو السِّمَّاكُ الأعزل. المعجم الوسيط.

⁶⁵⁹ والنسر النَجْمُ ذو القدر الأول في مجموعة النجوم التي تسمى الشُّلْبَاق، وكلا الشُّرَيْن في البَصَف الشمالي من القبة السماوية. المعجم الوسيط.

⁶⁶⁰ انظر: الجريدة: لحكمة. ص 130. | [16و]

⁶⁶¹ يذكر كلام الشاعر بمثل العرب: «كالمستجير من الرمضاء بالنار»، وهو كناية عن رجل استعان برجل ليزيل عن كرتبه فيزيده كربة على كرتبه. وهو مثل مشهور قيل في كليب بن ربيعة حين طعنه جَسَّاس وكان معه عمرو بن المزدلف فاقترب منه عمرو فطلب منه كليب أن يُغيثه بشربة ماء فأجهز عليه عمرو فصار مثلاً وقيل فيه:

المستجير بعمرو عند كرتبه كالمستجير من الرمضاء بالنار.

فهذا المثل أيضا شاهد من شواهد كتب البلاغة.

⁶⁶² [16ظ]

⁶⁶³ التَّرُّزُ مِنَ الْأَشْيَاء: الْقَلِيلُ التَّافُهُ

⁶⁶⁴ انظر: الجريدة: شملهم. ص 130.

⁶⁶⁵ آخر السير ليلا.

⁶⁶⁶ انظر: الجريدة: لقد ضاق. ص 130.

15. وإنَّ منهم في العزم إلا مقصّرٌ
يضيق به لولا مراحمك العذر⁶⁶⁷
16. وما هي إلا عادة من لدنك قد
تساوت بها الأرض الخصيبة والقفر
17. شكرنا مساعينا التي أنجدت⁶⁶⁸ بنا
على ذروة منابها⁶⁶⁹ استنجد الشعرُ
18. والله كم أيد لنا قد تشبثت
بركنك منها حين سابرها العشر
19. وكم خدمة حُزنا⁶⁷⁰ بأدنى أدائها
نياشين⁶⁷¹ فخرٍ يستديم بها الفخر
20. طويل على طول الزمان لك الثناء⁶⁷²
يقصر عن إدراك غايته الفكر
21. إذا قام مثلي من يؤدبك بعضه⁶⁷³
وقال: اسمعوا لي كاد ينفلق الصخر
22. وقالت له العليا قف عند حدّه⁶⁷⁴
وجرد القوافي منه أدركها الحصر⁶⁷⁵

⁶⁶⁷ [17و]

⁶⁶⁸ أَنجَدَ: ازْتَفَعَ وَأَضْعَدَ.

⁶⁶⁹ أي استنجد الشعر مناب هذه المساعي التي أنجدت الشاعر على الزورة.

⁶⁷⁰ حاز الشيء حِيازَةً: ضَمَّهُ وَمَلَكَه. المعجم الوسيط

⁶⁷¹ نيشان (nişan) كلمة تركية، معناه الوسام، الجمع نَيَاشِينَ.

⁶⁷² [17ظ]

⁶⁷³ أي بعض الثناء لك.

⁶⁷⁴ انظر: الجريدة: دون "شاؤه". ص 130.

⁶⁷⁵ انظر: جريدة الحقائق، ص 129-130.

[13] القصيدة اللامية: في مدح السلطان عند ظهور مسألة البلغار

وقلت في بعض أعداد جريدة الحقائق السياسية مادحا جلالته الملوكية أيام ظهور مسألة البلغار سنة 1303
[1885]:⁶⁷⁶ [الطويل]

1. لواؤك منشور الذؤابة⁶⁷⁷ رافل وجيشك منصور العصابة حافل
2. وركنك يا قطب الخلافة ملجأ زعيم⁶⁷⁸ لأسباب العناية كافل
3. فقدُ رسن العُليا مطاعا بوطئة تبيت لها فوق السماك منازل
4. وكن أنت مولاهما الذي إن تعرّضت سراها بعزم باعه المتطاول
5. وإن أعرضت يوما فبادر لصونها برأي له في الخافقين جحافل⁶⁷⁹
6. فما كرة الدنيا بنسبة حجمها إلى سيفك المسلول إلا مناهل⁶⁸⁰
7. وما الناس إلا بين ثاو وراحل عليها وما الأيام إلا مراحل
8. وما الموت إلا خادم أنت ربه وما الدهر إلا في رضاك مقاتل
9. متى شئت أمرا شاءه كل مؤمن ويات يد الأقدار عنه تُناضل
10. ولم لا وكل الكون في شبه قبضة لديك وإن شذ العدو المخاتل
11. لك الحكم والأمر المطاع قدم له لنفعل في ذا الدهر ما أنت فاعل
12. وإن شئت أن تمحو الأنام فمر بهم ظبى⁶⁸¹ طالما قد أوثقها الحماثل
13. ترى البحر من بعض الذي يستقينه⁶⁸² وإن كن مما أغلفته الصياقل
14. على حين تغدو كل نفس عن اللقا تفر وأخرى للكلمات⁶⁸³ تساجل
15. ومن للورى أن يغتدي منك! بينهم⁶⁸⁴ مناد ينادي أن هلموا فباهلوا⁶⁸⁵

⁶⁷⁶ من المحتمل أن الشاعر يشير إلى مسألة انضمام مقاطعة رومه إيلي الشرقية إلى إمارة بلغاريا عام 1885؛ لأن قضية معارضة الإمارة البلغارية بدأت قبل ذلك بكثير. لمزيد من المعلومات التفصيلية انظر: Mahir Aydın, Şarkî Rumeli Vilayeti, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1992.

⁶⁷⁷ الذؤابة من كل شيء: أعلاه.

⁶⁷⁸ أي كفيل.

⁶⁷⁹ الجحفل: الجيش الكثير. والجمع: جحافل.

⁶⁸⁰ المنهل المنزل في المفازة على طريق الشفار، لأن فيه ماء. والجمع: مناهل.

⁶⁸¹ الظبة: حد السيف والسنان والخنجير (يفتح الخاء وكسرها) وما أشبهها. والجمع: ظبأ، وظبات، وظبون (بضم الظاء وكسرها).

⁶⁸² استقي فلاناً ومنه: طلب منه السقي. معجم الوسيط.

⁶⁸³ كذا في المتن، والصواب بالتاء المربوطة، وهي جمع كمي، أي الشجاع.

⁶⁸⁴ [19ظ]

⁶⁸⁵ باهل بعضهم بعضاً: اجتمعوا فتداغوا، فاستنزلوا لغنة الله على الظالم منهم.

16. حنانيك⁶⁸⁶ أما الحزم منك فثابت وأما التروي من لدنك فحاصل
17. وأما الأمانى من لدنا فحبيلها بعروتك الوثقى إلى الخير واصل
18. وأما الغداة الأخسرون فنجمهم وحقك في أفق الغواية آفل
19. وما الروم والبلغار ممن يهئنا رَغامهم⁶⁸⁷ وإن أصغت إليه الصواهل⁶⁸⁸
20. وما غيرهم لو لم تكن عرضت بهم مناياهم للموت ممن يقابل
21. هم البطل والأبطال نحن وما عسى يقاس على البطل الرِعا⁶⁸⁹ الفطاحل
22. ومن شاك فينا فهو ممن أصابه جنون أو استهواه من هو جاهل
23. وكيف يكون الشك في أمر دولة غدا ذيلها بين الممالك رافل
24. بها غص جوف الشرق والغرب مذ هوى⁶⁹⁰ عليها جناح من حنانك كافل
25. وأيان للبرين أن يتزعزعا وفي كل ثغر منهما لك عامل
26. وأنى لأرض أنت مرسى جبالها بعزمك أن تمتد فيها الزلازل
27. ومن ظهره قد كنت أنت وصدرة سميرك⁶⁹¹ دستور الوزارة كامل
28. فأنى يخاف الضيم إلا إذا نبا به الحظ فيمن أثقلته الغلائل⁶⁹²
29. أبى الله إلا أن تسود فهيئت لنصرتك الأسباب منه الوسائل
30. وقد شئت للعليا رجالا تداركت أواخرهم ما أغفلته الأوائل
31. لك الله صن وجه الزمان عن الردى وزر عن حياض القدم إنك باسل
32. ورد بالخيل النقع⁶⁹³ من حومة الوغى⁶⁹⁴ إذا شئت أن تصفو لهن المناهل
33. وهبن لمحض القول نرضى به العدى⁶⁹⁵ إذا غيرنا بالقول بات يماطل
34. وخلص ديارا بعضهم يستفزها وحاشاك أن تغتالهن الغوائل
35. ودم في أمان الله لا زلت قائلا «ألا في سبيل المجد ما أنا فاعل»⁶⁹⁶.

⁶⁸⁶ أي رحمتك.

⁶⁸⁷ رغا البعير ونحوه رَغَوًا، ورَغَاءً: صَوْتٌ وضج.

⁶⁸⁸ [20و]

⁶⁸⁹ الرِعاغ من الناس: الغوغاء

⁶⁹⁰ [20ظ]

⁶⁹¹ السِّمير: المسامر، ومن هذا يقال: فلان سَمِيرٌ ملوك، ملازم السمر ليلا. وفي بلوغ الأمانى: وزيرك.

⁶⁹² [21و]

⁶⁹³ اقتباس من قوله تعالى {فَوَسَّطْنَاهُ بِهِ جَمْعًا} في سورة العاديات 4/100.

⁶⁹⁴ الحومة من القتال: أشد موضع فيه؛ الوغى الحرب لما فيها من الصوت والجلبة

⁶⁹⁵ [21ظ]

⁶⁹⁶ بلوغ الأمانى للسلاوي، ص 63-67.

[14] القصيدة الدالية: في مدح السلطان

وقلت في أحد أعدادها ممتدحا جلالته الملوكية عن لسان بعض الأصحاب: [الطويل]

1. حميدَ المساعي دام من فضلك العهد ولا زال يوفى من مراحمك الوعد⁶⁹⁷
2. لك الشكر أما مننت على الورى ففي معزل عن أن يحيط به العُدُّ
3. جبرت كسير المكرمات فأصبحت بفضلك مما لا يليق به الجحد
4. وصنت وجوه الآملين فعمَّها سرورُ قبول منك ليس له رد
5. وكنت لأسباب الرجا خير كافل على حين كاد العزم يوهنه الجهد
6. وخذلت للأيام ذكرا وسيرة⁶⁹⁸ فمر بهنى الشكر المرادفة الحمد
7. وقمت بأعباء الأمور مظفرا وأنت على أعلى أريكتك الفرد
8. فأضحى بك الملك المصون معصدا ولولاك لم يقدح لمصدره الزند
9. وأمسى بك الدين الحنيف مؤيدا وليس لنفس عن شريعته بد
10. أبى الله إلا تكون خلافةً بعدلك يزهو⁶⁹⁹ مِنْ مقلدها العقد⁷⁰⁰
11. هي البيعة الكبرى التي قد ورثتها عن الآل مذ كان الضجيع لك المهدي
12. وما تم إلا إن نهضت بعبئها لعمرك من يختار منه لها الرشدا!⁷⁰¹
13. ولو لم تكن حجرا عليك لما عسى يدُر⁷⁰² لنا من درّ حجرتها النهدي⁷⁰³
14. وهيهات أن يُرَجى الندى غير سيد تلوذ⁷⁰⁴ به الآمال إن خفر العهد⁷⁰⁵
15. وشتان بين العالمين وبين من⁷⁰⁶ على بابهِ باليُمن قد عكف السعد
16. ومن ذا الذي غير الخليفة بابهُ تَسَابَقُ بالحسنى لساحته الوفد
17. أجل هو مولى الكل فما الكل⁷⁰⁷ والورى لدى بابهِ لا تستفزهم الجند

⁶⁹⁷ [22و]

⁶⁹⁸ [22ظ]

⁶⁹⁹ زها: افتخر. المعجم الوسيط.

⁷⁰⁰ [23و]

⁷⁰¹ الرشدا فاعل لفعل "يختار".

⁷⁰² درّ الدرّ درّ درّا: كثر. المعجم الوسيط.

⁷⁰³ التَّهْدُ الكَرِيمُ يَنْهَضُ إِلَى مَعَالِي الْأُمُور. معجم الوسيط.

⁷⁰⁴ لاذَ بالشيء لاذَ لَوْذًا، وَلِيَاذًا: لَجَأَ إِلَيْهِ وَاسْتَرَى بِهِ وَتَحَصَّنَ. المعجم الوسيط.

⁷⁰⁵ خَفَرَهُ الْعَهْدُ وَنَحَوَهُ أَوْ بِهِ: خَفَرًا، وَخُفُورًا: نَقَضَهُ، وَيُقَالُ: خَفَرَ بَفُلَانٍ: نَقَضَ عَهْدَهُ وَغَدَرَ بِهِ. المعجم الوسيط.

⁷⁰⁶ [23ظ]

⁷⁰⁷ الكلُّ مَنْ يَكُونُ عَبْدًا عَلَى غَيْرِهِ. معجم الوسيط.

18. وكيف وقد جاء الإله به لنا
على فترة كاد الزمان بها يعدو
19. فأغنى وأقنى في البرية واحدا
تطوف بعلياه السعادة والجـد⁷⁰⁸
20. وسنّ القرى للنازلين على الجمى
بأم القرى ممن يروح ومن يغدو
21. وقد عزّ في الدهر المؤمل دونه
وطاب به للناس عيشهم الرغد
22. سلاما على هذا الزمان الذي به
تكثّفنا⁷⁰⁹ في ظل دولته الرِفْد⁷¹⁰
23. لقينا به وجه المطالب ضاحكا
بشائره في كل صالحة تبدو
24. وشُمننا⁷¹¹ به للفضل من أصفياه⁷¹²
رجالا لهم في بذل طاعة جهد
25. وكانوا لنا من فضله بمكانة
سمت وهي مما لا يحاط له حد
26. وأدّوه حقّ الشكر في كل نعمة
يبوء بشكران الإله لها العبد
27. ولم لا! وهم من آل هاشم الألى⁷¹³
زكيّ أصلهم واحتل بميتهم المجد
28. ومن عجب أن يشتكى مس فاقة⁷¹⁴
ومن فضلهم قد يورق الحجر الصلد⁷¹⁵
29. وإنني على مرّ الزمان وكِرّه
علّيّ لمن منّ كاد يتلفه الوجد
30. سعيثُ إلى أعتابه سعيّ عاجزٍ
نبا عنه⁷¹⁶ مما دون زاخره الورد
31. وخلفت خلفي آل بيت تركتهم
وما ثمّ إلا الواحد الصمد الفرد
32. وقد طال بي طول التغرب دونهم
على فُزط حال قد أضُرّ بها البعد
33. وما حاجتي -لو شاءها- بعزيرة⁷¹⁷
عليه ولكن عزّ ما خدم السغد
34. بنفسي أمير المؤمنين عداك ما
شكوت وما لاقيت مذ عظم الفقد
35. فهبني لفضل من مراحمك التي
حكّت سجيّا بالمكرّمات لها رعد
36. وقابل بوفد السعد عيدك، وانتحر
قلوب العدى، وأسلم، لك الحلّى والعقد.

⁷⁰⁸ [24و]

⁷⁰⁹ تَكثَّفَ: اكْتَنَفَ، واكْتَنَفَ: أَحَاطَ بِهِ. معجم الوسيط.

⁷¹⁰ الرِفْدُ العَطَاءُ وَالصِّلَةُ.

⁷¹¹ شَامَ مَخَايِلَ الشَّيْءِ: تَطَلَّعَ إِلَيْهَا مَتَرَقِبًا.

⁷¹² [24ظ]

⁷¹³ أَيِ الْأَقْدَمِينَ.

⁷¹⁴ الْفَاقَةُ: الْفَقْرُ وَالْحَاجَةُ. المعجم الوسيط.

⁷¹⁵ [25و]

⁷¹⁶ نَبَا الْبَصَرُ عَنِ الشَّيْءِ: أَعْرَضَ عَنْهُ وَنَفَرَ. المعجم الوسيط.

⁷¹⁷ [25ظ]

[15] [القصيدة الفائية في تهنئة السلطان بعيد الجلوس الهمايوني التاسع سنة 1302هـ/1885م]

وقلت في أحد أعدادها أيضا مهنتا جلالته الملوكية بعيد الجلوس المبارك الهمايوني سنة 1302: ⁷¹⁸

[البسيط]

1. يا عِزَّةَ النفس والأقلام والصحُف   بشراك قد جادت الآمال بالصدف ⁷¹⁹
2. بشراك قد طابت الذكرى لمنقبة ⁷²⁰   موروثة المجد في الدنيا عن السلف
3. مواسم تخطب ⁷²¹ العليا مراسمها   من كلٍّ مستقبلٍ بالبشر والتَّرف
4. باتت بها الناس والأنوار ساطعةً   ما بين مؤتلفٍ منها ومختلفٍ
5. كأنما الزُّهر في جو السما نزلت ⁷²²   تُهدي إلى الأرض أنواعا من التَّحف
6. أو أن أنوار مصباح الخلافة من   مشكاة أنور، بالإجلال متَّصفٍ
7. ضاءت ⁷²³ بذا العيد ⁷²⁴ إذ قلنا نورحه: «عام الجلوس حميد الشأن والشرف» ⁷²⁵

⁷¹⁸ [26و]

⁷¹⁹ جَادَ الشَّيْءُ: ضَارَ جَيْدًا حَسَنًا مُتَقَنًا. العين للخليل بن أحمد الفراهيدي، تحقيق: مهدي المخزومي، إبراهيم السامرائي، دار ومكتبة الهلال، القاهرة، د.ت، 263/4.

⁷²⁰ الْمُنْقَبَةُ الْفِعْلُ الْكَرِيمُ وَالْمَفْخَرَةُ. والجمع: مَنَاقِبُ. المعجم الوسيط.

⁷²¹ خَطَبَ كَذَا: طَلَبَهُ مِنْهُ وَيُقَالُ: خَطَبَ وَدَّهُ. المعجم الوسيط.

⁷²² [26ظ]

⁷²³ خبر أن، أي أن أنوار مصباح الخلافة... ضاءت بذا العيد.

⁷²⁴ أي السلطان عبد الحميد الثاني.

⁷²⁵ مجموع عدد أحرف الشطر الثاني بحساب الجمل: 1302. بلوغ الأمانى للسلاوي، ص 61-62.

[16] القصيدة في تاريخ بناء مسجد يلدز الحميدي سنة 1885م]

وقلت في أحد أعدادها أيضا مؤرخا بناء المسجد الذي أنشأه جلالته حفظ الله تعالى بجوار سرايا يلدز
العامة سنة 1302: [الطويل]

1. ألا لا يفوت النسك أعتابُ مسجدٍ⁷²⁶ تمسك منه الحظُّ بالسببِ الأقوى
2. ولا يريح الإسعاد دوما خطيبه بأمر أمير المؤمنين كما يهوى
3. لبيت - به⁷²⁷ للساجدين تقلب به حول ركنٍ لا تنازعه الأهوا-
4. أحبُّ إلى العليا من المسك تربةً وأزكى لدى من يعلم السرَّ والنجوى
5. أبا الله إلا أن يكون فكان في مكانٍ أظلت أرضه جنَّةُ المأوى⁷²⁸
6. وقد شارفت سمْتُ السراية⁷²⁹ في العلى بصنع الحميد الصنع غايته القصوى
7. شكرنا له المجد الذي قال أرخوا «ولله بيت قد بناه على التقوى»⁷³⁰

⁷²⁶ [27و] | ويجوز بنصب النسك ورفع أعتاب.

⁷²⁷ في البلوغ: غدا.

⁷²⁸ [27ظ] |

⁷²⁹ تطلق كلمة «سمت- semt» في اللغة التركية على المحلة، فالمقصود بها المحلة التي فيها قصر يلدز.

⁷³⁰ مجموع كلمات الشطر الثاني يساوي بحساب الجمل 1302. بلوغ الأمانى للسلاوي، ص 71- 72.

[17] القصيدة العينية في تهنته السلطان بمناسبة المولد النبوي الشريف]

وقلت مهنتا جلالته المملوكية بأحد مشهد المولد الشريف النبوي: ⁷³¹ [الكامل]

1. مَرْنَا بِأَمْرِكَ فَالْجَمِيعُ مَطِيعٌ
2. يَا مَالِكَا مَلِكِ الْقُلُوبِ فَأَصْبَحْتُ ⁷³²
3. وَدَعَا فَأَذْعَنْتِ الرِّقَابُ لِسَيْفِهِ
4. وَغَدَا وَهْنٌ لَمَّا أَرَادَ خَوَاضِعُ
5. هَذَا لِنَقْمَتِهِ وَذَاكَ لِعَفْوِهِ
6. لَا الْوَعْدَ مِمَّطُولٍ وَلَا مَتَعْتَبٍ
7. نَعَمْ تَحِجُّ لَهَا النُّفُوسُ وَدُونَهَا
8. وَغُلَى لِمَعْتَرِكِ الْمَفَاخِرِ ⁷³⁷ حَوْلَهُ
9. وَمَنَازِلَ سَمَتْ السَّمَاءُ مَنَازِلًا
10. مَا حَامَ فِي طَلَبِ السَّعَادَةِ حَوْلَهَا
11. إِلَّا وَقَالَ [لَهُ] السَّمَاكِ كَفَيْتَ مَا ⁷³⁸
12. وَمَنْ الْجِدَارَةُ أَنْ يَكُونَ لِمِثْلِهَا
13. اللَّهُ مَا كَفَيْتَ لَنَا بِجَوَارِهِ
14. دَارَ عَلَى قَنْنِ الْمَفَاخِرِ ⁷³⁹ حَوْلَهَا
15. أَكْرَمَ بِهَا دَارًا عَلَى عَتَبَاتِهَا
16. وَكَمْ اسْتَعَاذَ بِحَصْنِهَا مَتَعُوذُ
17. طَوْبَى لِمَعْتَصِمٍ بِذُرُوتِهَا الَّتِي
18. يَا صَاحِبِي هَبَا الْمَطْيَ لِنَحْوِهَا
- وَأَعْدُ حَظُوظُكَ حَيْثُ عَادَ رَبِيعٌ
- فِي أَسْرِهِ بِالْأَسْرِ وَهِيَ جَمِيعٌ ⁷³³
- مَذَبَاتٍ يَشْرِي فِي الْوَعْيِ وَيَبِيعُ
- وَالنَّاسَ مِنْهُمْ قَائِمٌ، وَصَرِيعٌ
- مَنْ وَقَتْلَ فِي الطَّغَاةِ ذَرِيعٌ ⁷³⁴
- يَوْمًا وَلَا الْإِبْعَادَ ⁷³⁵ فِيهِ رَجُوعٌ ⁷³⁶
- نَقَمَ لِعَمْرِكَ لِلْقُلُوبِ تَرُوعُ
- يَتَسَاهَمُ الْمَخْفُوضُ وَالْمَرْفُوعُ
- يَبْدُو سَجُودَ نَحْوِهَا وَرُكُوعُ
- أَحَدٌ لِنَجْمِ السَّعْدِ مِنْهُ طُلُوعُ
- تَشْكُو وَصَحَ حَدِيثُهُ الْمَوْضُوعُ
- رُكْنٌ بِسَاحَتِهِ يَطِيبُ هَجُوعُ
- دَارٌ لِسَاكِنِهَا الْجَوَارُ مَنِيعُ
- يَبْدُو سَجُودَ الْوَرَى وَرُكُوعُ
- كَمْ ذَلُّ ذُو عِزٍّ وَعِزُّ وَضِيعٌ ⁷⁴⁰
- فَوْقَتِهِ رَيْبُ الْخَطْبِ وَهُوَ فَطِيعُ
- لِلْمَجْدِ مِنْهَا دُوحَةٌ وَفُرُوعُ
- يَشْتَاقُهَا التَّسْلِيمُ وَالتَّوْدِيعُ

⁷³¹ مجموع أحرف الشطر الثاني من البيت يساوي: 1302.

⁷³² [28و]

⁷³³ جَمِيعُ الْقُلُوبِ مِنَ الْأَشْخَاصِ: الْحَازِمُ الشُّجَاعُ.

⁷³⁴ أَمْرٌ ذَرِيعٌ: وَاسِعٌ. المعجم الوسيط.

⁷³⁵ أَوْعَدَ تَهَدَّدَهُ. المعجم الوسيط.

⁷³⁶ [28ظ]

⁷³⁷ اغْتَرَكُوا اِزْدَحَمُوا؛ يُقَالُ: اعْتَرَكُوا فِي الْقِتَالِ. المعجم الوسيط.

⁷³⁸ [29و]

⁷³⁹ الْفُتْنَةُ فُتْنَةٌ كُلُّ شَيْءٍ: أَعْلَاهُ. المعجم الوسيط.

⁷⁴⁰ [29ظ]

19. وعَدَا مناسمها⁷⁴¹ التي تُذري الحصى ذروا بوعد ليس عنه نزوع
20. وصِلَا بها من فَرَط كَلِّ لُبَانَةٍ⁷⁴² حَبْلًا تَصَرَّم وُضْلَه المَقْطُوع
21. حَتَّى إِذَا مَضَّتْ مَوَاقِعَةُ السُّرَى وَأَضْرَضَ ضَامِرُهَا الْجَوَى والجُوع
22. وَغَدَتْ عَلَى الْبِيدَا تَلُوحُ كَأَنَّهَا شَبْه الْقَسِي حَوَاجِبُ وَضْلُوع
23. فَتَرَفَّقَا بِفُؤَادِ شَاكٍ لِلنَّوَى⁷⁴³ أَضْحَى يَبِثُ لَهَا الْهَوَى وَيَذِيع
24. فَرِدَا بِظَامِي جَوْفِهَا الْبَحْرُ الَّذِي لِلظَّامِثِينَ وَرُودِهِ مَشْرُوع⁷⁴⁴
25. حَيْثُ الْخِلَافَةُ وَالْخَلِيفَةُ وَالنَّدَى وَالْحَكْمُ وَالتَّسْنِينُ وَالتَّشْرِيع
26. وَالْدِّينُ وَالْدُنْيَا اللَّذِينَ كِلَاهُمَا بِالْعَدَلِ قَامَ عِمَادُهُ الْمَرْفُوع
27. لَا خَابَ مَلْتَجِي لِيَابِ فَضْلِهِ بَيْنَ الْوَرَى الْمَشْهُورِ وَالْمَسْمُوع
28. بَابِ تَحْجِجٍ لَهُ الرِّكَابُ وَمَا لَهَا إِلَّا ابْنُ أَمْنَةٍ إِلَيْهِ شَفِيع
29. أَعْظَمَ بِهِ أَبَا لَايْمِنٍ مَعْهَدٍ⁷⁴⁵ تَعْفُو سِوَاهُ مَعَاهِدِ وَرَبُوع
30. عَدْنَا بِهِ يَا ذَا الْمَعِيدِ حَدِيثٍ مِنْ تَهْوَى فَمَرَعَى الْأَنْسِ مِنْهُ مَرِيع
31. وَهَبَا الْمَرَاعِ وَالْخِيَامَ يَرْوِقُهَا بِجَوَارِهِ التَّخْيِيمَ وَالتَّرْيِيع
32. رَعِيَا لِيَوْمِ ضَاءٍ فِيهِ بِمَوْلَدٍ عَزَّفَ الْهَدَايَةَ مِنْ سَنَاهُ يَضُوع⁷⁴⁶
33. لَا زَالَ عِيدَا لِلْأَنَامِ يَجْلَهُ مِنْهُمْ بِصِيرٍ بِالْهُدَى وَسَمِيع⁷⁴⁷
34. مَا دَامَ مَعْتَصِمُ الْخِلَافَةِ فِي الْوَرَى وَرَبِيعُنَا الْمَشْهُورِ فِيهِ رَبِيع⁷⁴⁸
35. وَأَوَامِرُ الْمَلِكِ الْحَمِيدِ نَوَافِذَا وَالْكَلِّ مِنْ سَامِعٍ وَمَطِيع⁷⁴⁹

⁷⁴¹ الْمُنْسِمُ الطَّرِيقُ أَوْ طَرَفُ خَفِّ الْبَعِيرِ. الْمَعْجَمُ الْوَسِيطُ.

⁷⁴² [30و] | اللَّبَانَةُ: الْحَاجَةُ مِنْ غَيْرِ فَاقَةٍ، وَلَكِنْ مِنْ نَهْمَةٍ. الْمَعْجَمُ الْوَسِيطُ.

⁷⁴³ الْبُعْدُ. الْمَعْجَمُ الْوَسِيطُ.

⁷⁴⁴ [30ظ]

⁷⁴⁵ [31و]

⁷⁴⁶ ضَاعَ الشَّيْءُ ضَاعَ ضَوْعًا: تَحَوَّكَ فَانْتَشَرَتْ رَائِحَتُهُ. الْمَعْجَمُ الْوَسِيطُ.

⁷⁴⁷ [31ظ]

⁷⁴⁸ أَيِ مَتَرَبِعٍ.

⁷⁴⁹ الْقَصِيدَةُ بِكَثِيرِ أَيْبَاتِهَا مَوْجُودَةٌ فِي بُلُوغِ الْأَمَانِيِّ. بُلُوغُ الْأَمَانِيِّ لِلْسَّلَاوِيِّ، ص 57-60.

[18] [القصيدة النونية في تهنته السلطان بمولود ولده]

وقلت أيضا مهنتا جلالته الملوكية بذلك بمولود ولد⁷⁵⁰ لحضرة الشاهانية في ليلته المباركة سنة 1303

[1885]: [البسيط]

1. للبسط يوم وللخيرات إبانة
  2. فابذل لنا صفوة الإقبال يا زمنا⁷⁵¹
  3. واستبدل الهجر بالإقبال في حلل
  4. حيث الصبا مشرق الأزهار يانعة⁷⁵³
  5. والدوحة السمحة الخضراء رافعة
  6. والعدل والفضل مكفول ذمارهما⁷⁵⁶
  7. والحادثات نيام في محاجرهما
  8. إياك والعطف عن أبواب ساحته
  9. ذرهم يحجون بالحسنى لها زمرا
  10. لا يحسن الالتجا إلا أخو ثقة
  11. رعا لعهد بها لا زال عن ثقة⁷⁵⁸
  12. عهد لنا من أمير المؤمنين به
  13. لله ما كفلت منه النجاح لنا
  14. وفد⁷⁵⁹ ورد⁷⁶⁰ وأسرار تلوح بها
  15. يوما بما تشتهي العين من بهج
- وللمسرة والأفراح أزمان
للحظ فيه وللتمكن إمكان
يزهر بها في مراح اللهو نشوان⁷⁵²
والعيش غرض وطرف الدهر وستان⁷⁵⁴
منها على القوم أفياء وأفنان⁷⁵⁵
والمجد منه على الأمجاد عنوان⁷⁵⁷
والمكرامات لها في الناس سلطان
بالنازلين عليها أينما كانوا
يتلى عليهم من العلياء تبيان
منهم ولا ينكر المعروف إنسان
يرجوه أهل وجيران وخلائ
حرز يواليه تأمين وأيمان
في صفوة الدهر أحباب وأعوان
في كل يوم على الآثار أعيان
حال ويومًا بما تهواه وآذان⁷⁶¹

⁷⁵⁰ ولد الأمير مُحَمَّدُ برهان الدين أفندي، ابن السلطان عبد الحميد الثاني، بإستانبول في 19 ديسمبر 1885 وتوفي في 5 يونيو 1949 بنيويورك ثم نقلت جنازته إلى دمشق.

⁷⁵¹ [32و]

⁷⁵² التَّشْوَانُ: السَّكران في أول أمره. المعجم الوسيط.

⁷⁵³ اليَانِغُ: الثَّمَرُ الناضج. المعجم الوسيط.

⁷⁵⁴ الكثيرُ التُّعاس.

⁷⁵⁵ الفَنَنُ: الغُصْنُ المستقيم من الشجرة، والجمع أَفْنَانٌ. المعجم الوسيط.

⁷⁵⁶ الذِّمَارُ: ما ينبغي حياطته والذُّودُ عنه. المعجم الوسيط.

⁷⁵⁷ [32ظ]

⁷⁵⁸ [33و]

⁷⁵⁹ الوَفْدُ جماعةٌ مختارةٌ للتقدُّم في لقاء ذوي الشأن. المعجم الوسيط.

⁷⁶⁰ الوَفْدُ: التَّصَيُّبُ. المعجم الوسيط.

⁷⁶¹ [33ظ]

16. أعياد أنس وأفراح مواسمها يقضي بإجلالها المفروض قرآن
17. وافت ووفت يد العليا مراسمها في موسم راق منه الحال والشان
18. واستبشر الناس من أدنى بوادرها باليمن مذ بات للخيرات إبان
19. أعظم بإبان خير بات مشهده في الكون من مولد المختار زمان
20. ولاح في ليله المأنوس طالعه⁷⁶² نجم الهنا واستفز الناس شكران
21. لم لا وخير الورى المقروء مولده مولى الأنام الذي لولاه ما كانوا
22. والأنجب الأكرم المبرور مقدمه نجل الذي لعلاه الخلق قد رانوا
23. مولى الأنام أمير المؤمنين ومن عم البرية من جدواه إحسان
24. يا سعد ليل بدا في جنح طرته من حضرة القدس زاكي الأصل⁷⁶³ ريعان⁷⁶⁴
25. فز بالهنا منه إذ قلنا نؤرخه: «وافى حميدا ببشرى النصر برهان»⁷⁶⁵

⁷⁶² [34و]

⁷⁶³ الزاكي من النفوس: الطاهر، النقي.

⁷⁶⁴ [34ظ] | ريعان كل شيء: أوله وأفضله. المعجم الوسيط.

⁷⁶⁵ مجموع أحرف الشطر الثاني من البيت يساوي 1303. بيتان من القصيدة موجودان في البلوغ الأماني فقط. بلوغ الأماني، ص 71.

[19] [قصيدة الغراء: في مدح السلطان وتهنئته]

وقلت في مدح جلالتة الملوكية أيضا وتهنئته بذلك⁷⁶⁶ وفيها تأريخ أيضا:⁷⁶⁷ [البسيط]

1. يا وافدا وفده المسعود حيانا بمولد في ربيع منه أحيانا
2. آنست مستعصم الآمال في زمن بالنصر والفتح والإقبال وأفانا
3. من حضرة القدس أسراك القدير -على⁷⁶⁸ نُجِب العناية⁷⁶⁹ - بالبشرى لدنيا
4. ومد غصنك بالحسنى وزهرتها من دوحة أنتجت للملك أغصانا
5. ما دوحة طاب منها الغرس في زمنٍ خضِب به الغيثُ بعد المحل والانا
6. للدين فينا وللدنيا بقائهما أصل تطاول أفياء وأفانا
7. إلا التي أينعت أثمار نعمتها من آل عثمان حيي الله عثمان⁷⁷⁰
8. واستصبح الناس من مشكاة بارقتها بمشرق في دجى الحوبات أسرانا
9. أعظم به مشرقا لو أن طلعت له لاحت على حالكات⁷⁷¹ الكون مذ كانا
10. لا يبيض فرع الدجى منها مخافة أن تكسوه من صبغة الأيام ألوانا
11. رعيًا لجلّ غدا في ريف رافتها نادي الأكف خليّ البال نشوانا
12. عدنا بها أيها الليل الذي زجرت⁷⁷² في جنح طرته الآمال ركبانا
13. تبغى الموارد للعافين يزلفها قرب المعاهد من لطف مولانا
14. يا طالما جاد عافيتها ودارسها من صوب جدواه جور الغيث هتانا⁷⁷³
15. من بعد ما كان صاحبها على ظمأ تشكوه حينًا وتشكر البين أحيانا
16. حتى غدت رحبة الأرجاء كافلة كفل الخليفة في حجر تولانا⁷⁷⁴

⁷⁶⁶ أي بمولد ولد السلطان عبد الحميد الثاني رحمهما الله.

⁷⁶⁷ وإن كان ينسب السلاوي أفندي هذه القصيدة إلى نفسه إلا أنها قصيدة أرسلها حسين كافل أفندي أحد أعيان بغداد من بني أبي ذر القفاري (كذا في الجريدة، والصحيح: الغفاري) إلى شاعرنا لينشره في جريدته التي كان يصدرها السلاوي أفندي في إستانبول، فنشرها مع مقدمة قصيرة في أول القصيدة. وإن لم نعرف السبب الحقيقي فيما صنعه السلاوي أفندي إلا أننا نظن أن نسبتها إلى نفسه كانت من وراء ذهول منه، لا لسبب آخر. أنظر لصحة القول ولصاحب القصيدة: جريدة الحقائق السياسية، السنة الثانية، العدد: 10، ص 2.

⁷⁶⁸ [35و]

⁷⁶⁹ النَّجَابَة: النَّبَاهَة وظهور الفضل على المثل. المعجم الوسيط.

⁷⁷⁰ [35ظ]

⁷⁷¹ شِدَّة السَّوَاد. المعجم الوسيط.

⁷⁷² [36و]

⁷⁷³ الهُتُونُ: الكثيرُ القطر. المعجم الوسيط.

⁷⁷⁴ [36ظ]

17. لا نعرف المن إلا من مواهبه
ولا نراقب إلا منه إحسانا
18. وبات أبناؤها الراجون منته
في ذلك العيش بين الناس إخوانا
19. كل مع الأهل في أمن وفي سعة
تجري بذكراهما الأقدار ركبانا
20. من للزمان الذي أضحت أعنته
طوع الإرادة لو يرضيه مسرانا
21. وهذه دولة الأفراح قد عكفت⁷⁷⁵
تجلو علينا من الآثار أعيانا
22. عيد فعيد يروق العين طرزهما
بحسنه ويرد الطرف حيرانا
23. هذا بمولد خير الخلق آنسنا
وذاك بآل نجيب المبرور حيانا
24. دامت لياليهما بالحظ قائلة
دام الإمام حميد الصنع سلطانا
25. ودام مجد الذي قلنا نؤرخه:
«بوركت دُم مبهرًا للدين رهانا»⁷⁷⁶

⁷⁷⁵ [37]

⁷⁷⁶ مجموع حروف الشطر الثاني من البيت يساوي بحساب الجمل: 1301.

[20] [قصيدة الغراء: في مدح السلطان وتهنئته]⁷⁷⁷

وقلت في ذلك أيضا برواية أخرى: [البسيط]

1. يا وافدا وفده المسعود حيّانا بمولد في ربيع منه أحيانا
2. آنست مستعصم الآمال في زمن بالنصر والفتح والإقبال وأفانا
3. من حضرة القدس⁷⁷⁸ أسراك القدير على نجب العناية بالبشرى لديانا
4. ومدّ غصنك بالحسنى وزهرتها من دوحة أنتجت للملك أغصانا
5. أهلا وسهلا بما وافيت تتحفنا بفضلها الجم من ألطاف مولانا
6. دامت لياليك بالإقبال قائلة دام الحميد قرير العين سلطانا
7. ودام فينا الذي قلنا نورخه: «بوركت، دُم مُبهرًا للدين رهانا»⁷⁷⁹

⁷⁷⁷ [37ظ]

⁷⁷⁸ معنى حضرة القدس أي حضرة الحق لأنه من أسمائه قدّوس. قطف أزهار المواهب الربانية من أفنان النفحة القدسية لصديق بن عمر خان العمري الفاروقي، الضبط والتعليق عليه: د. عاصم إبراهيم الكيالي، دار الكتب العلمية، لبنان، 2017، ص 153.

⁷⁷⁹ مجموع حروف الشطر الثاني من البيت يساوي بحساب الجمل: 1301.

[21] القصيدة النونية: في مدح السلطان وشكوى الشاعر عن حاله

وقلت في مدح ذاته الرفيعة الملوكية أيضا معرضا بشيء من شكوى الحال: [الطويل]

1. عَمَّا⁷⁸⁰ بكرة⁷⁸¹ يا أيها المَلَوَان⁷⁸² بفضل ملك جندُه الثقلان
2. له المجد صرْحُ والمَجْرَة⁷⁸³ سَدَّة⁷⁸⁴ قرينان في العليا مقتترنان
3. أبى المدحُ إلا أن يحل عليهما بأرفع مما احتله القمران
4. توسَّمُهما يا ذا الذي يرقُب العلى لنيل الندى أو صدمة الحدثان
5. وأكرم بعلياه المنية واحدا له في دفاع الحادثات يدان⁷⁸⁵
6. إذا كانت العليا حمى قطب مجدها فدارت رحاها أعظم الدوران
7. وإن كانت الأخرى تراه انتضى⁷⁸⁶ لها بحد يراع مرهف ويماني
8. منيعا يجير الجار لا ركن مجده بمُعِف⁷⁸⁷ ولا اللاجي له بمُهان⁷⁸⁸
9. ويستنزل الأقصى من الحظ صادعا بعزم وطيد رغم كل مُعان⁷⁸⁹
10. وعدل أنام النهى في مهد ملكه بنافذ عزم مصلّت وسان
11. وأيقظ عين الدهر للمجد فاغتنى وعيناه من تدبيره يقظان
12. وأذن أهل الشرق والغرب حكمه بكفلي ثبات دائم وحنان
13. فباتا على مهدين للخوف والرجا ييثان للعليا ما يجدان
14. كأنهما في عهده بعد فترة لروح العلى جسمان مؤتلفان⁷⁹⁰
15. هنيئا لدهر فاز منه بدولة سما حظّه فيها برفعة شان
16. وبشرى لقوم طوّقَتْهم هبات عقود فخار لا عقود جمان⁷⁹¹

⁷⁸⁰ دعاء لهما بالنعمة في الصباح، أي: يا أيها الملوان جعلكما الله تنعمان في صباحكما. و «عم بكرة» أسلوب غريب لم يسبق لأحد أن استخدمه بدل أسلوب «عم صباحا» المعهود عليه في أشعار العرب بهذه الشاكلة، والله أعلم.

⁷⁸¹ في البلوغ: ألا يا اشكرا.

⁷⁸² المَلَوَان: اللَّيْلُ وَالنَّهَارُ. | / [38ظ]

⁷⁸³ لفي النسخة المعتمدة: المغرة. والتصحيح من البلوغ.

⁷⁸⁴ السُدَّة: الباب العالي أي الدولة العثمانية.

⁷⁸⁵ [39و]

⁷⁸⁶ انْتَضَى النَّجَّحَ وَنَحْوَهُ: خَلَعَهُ وَأَلْقَاهُ عَنْهُ.

⁷⁸⁷ الْمُعْفَى: الصَّاحِبُ الَّذِي لَا يَتَعَرَّضُ لِمَعْرُوفِ صَاحِبِهِ.

⁷⁸⁸ الْمُهَانُ مِنَ الْأَشْخَاصِ وَغَيْرِهِمْ: الْمُحْتَقَرُ الْمَذَلُّ.

⁷⁸⁹ الْمُعَانُ مِنَ النَّاسِ: الْمُسَاعِدُ الْمُؤَاوِرُ.

⁷⁹⁰ [40و]

⁷⁹¹ الْجَمَانُ: الدَّرُّ وَهُوَ حَبٌّ مِنَ الْفَضَّةِ، يُصْنَعُ عَلَى هَيْئَةِ اللَّوْلُو.

17. هي النعمة العظمى التي صانت النُهي⁷⁹² له عن طرو الزيف والنزغان
18. بل الآية الكبرى التي أصبحت بها قلوب العداة الغلف في خفقان
19. أما والذي أولى الأنام نواله⁷⁹³ ففازوا بأمن دائم وأماني
20. وأوفى لهم كسئيل الندى من سماحه بذات يدٍ يجفو بها ويُداني⁷⁹⁴
21. لقد جاد جود الغيث تُؤنّي به الثرى⁷⁹⁵ بوادٍ أكل للبرية دانٍ
22. وأعطى وأرضى منعماً متفضلاً ممدداً على الأيام ظلّ أمانٍ
23. له الله⁷⁹⁶ كم من مشكل حلّ صعبه كما حلّ منه المدحُ خيرَ مكانٍ⁷⁹⁷
24. على حينَ آتاه الخلافة ربّه⁷⁹⁸ على قدمٍ ولّى بها العمران
25. وأضحى وأعتاق البرية خُضْعاً تقاد إلى أعتابه بعنان
26. أقول لدهر بات يرتاع سلّماً على رسل حرب للخطوب عوان:
27. ترفّق بقلب لا يزال لشوقه إلى الغوث من جدواه في خلجان
28. كأن به قد حاول العزم عنوة⁷⁹⁹ وقد حيل بين العير والنزوان⁸⁰⁰
29. حميد المساعي لا يزال لك الثناء على همم لم تتسم بتوان⁸⁰¹
30. تخصّك بالموفور من ثمراته قوافٍ⁸⁰² لها في الشعر حسن معان
31. توسّمْتُها للفوز منك وسيلةً أرو بها ما عشت جور زماني
32. على أنني من غرس نعمتك التي أقام الورى في ظلها المتداني⁸⁰³
33. وقد لعبتُ مَنّي الخطوبُ بمُهجة⁸⁰⁴ تكتنفها للضرر حرّ جناني
34. بُعادٌ، وإعواز به قد تقلبت عليّ ليالٍ في الزمان ثمان
35. وحاجات نفس كنت أهوى منالها قضى الحظ منها والهوى بهواني

⁷⁹² النُهيَةُ العَقْلُ. والجمع: نُهى.

⁷⁹³ [41ظ]

⁷⁹⁴ عطف على "ذات يد".

⁷⁹⁵ الثرى: الندى

⁷⁹⁶ أي ليكن الله في عونهِ.

⁷⁹⁷ [41و]

⁷⁹⁸ في النسخة «ربّه»، والصحيح ما أثبتناه.

⁷⁹⁹ [41ظ]

⁸⁰⁰ النَّزْوَانُ: الوثبانُ والجدَّة.

⁸⁰¹ تَوَانِي في حاجته: قَصَّرَ وقَصَّرَ. المعجم الوسيط.

⁸⁰² فاعل لـ تخصّك.

⁸⁰³ [42و]

⁸⁰⁴ مُهْجَةُ الشَّخْصِ: رُوحُهُ ونَفْسُهُ، أي لعبت بمهجتي الخطوب.

36. وما هي -لو صح الرجا- بعزيزة
على فضلك المقرون بالوفيان
37. بقيت لكل الخلق حصنا إذا التوت⁸⁰⁵
ونادي منادي الغوث يا لفلان⁸⁰⁶

---

⁸⁰⁵ التوى الأمر: عسر. المعجم الوسيط. / [42ظ]

⁸⁰⁶ بعض أبيات القصيدة غير موجودة في الديوان المطبوع. بلوغ الأمانى للسلاوي، ص 69-70.

[22] [القصيدة الميمية: في تهنئة السلطان بعيد الولادة الشاهاني، 26 مايو سنة 1886م]

وقلت في أحد أعداد الحقائق السياسية ممتدحا ومهنئا جلالته الملوكية بعيد الولادة الشاهاني: ⁸⁰⁷ [البسيط]

1. يا فرحته بما تُهديه أقليمي
  2. ويا سروراه بالعام الذي أذنت
  3. عيدان تستأنس العليا بعودهما
  4. هذا يروق السما والأرض منه سنًا
  5. وذاك يستوقف الدنيا وضربتها ⁸⁰⁹
  6. جلوس سعد وميلادًا بأنسهما
  7. قد عادنا اليوم من رسمي شهودهما
  8. يوم الولادة لا زالت تعود به ⁸¹⁰
  9. أعظم بعيد توَسَّمنا بعودته
  10. واستصبح الناس لَمَّا لاح طالعُه
  11. حتى غدت غرة الأيام ناضرة
  12. وأمست الشهب للأنوار حاسدة
  13. لِم لا وقد باتت الأرجاء أجمُعها
  14. للعين والأذن من أنوار حليتها
  15. فالقطر في طرب والكل في أرب
  16. لا يعرفون غريبًا ليس يشمله
  17. كلا ولا ينكرون الحظ منه على ⁸¹³
  18. بشرى لنا معشر الإسلام أن لنا
  19. دامت معاليه في شأو ⁸¹⁴ تبيت به
- في ذا الزمان لأفكاري وأيامي
للملِّك فيه بتوطيد وإحكام
عيدُ الجلوس وعيدُ المولد السامي ⁸⁰⁸
إشراقَ جوهر فزِدِ العنصرِ النامي
عن شأوه شأنُ إجلالٍ وإعظام
تتلى البشائر من عام إلى عام
يومٌ به فاضَ بحر المنة الطامي
أهنى ليالٍ من الدنيا وأيام
وجهُ المسرة من فضل وإنعام
بالخير واليمن من مشكاة ذا العام
في دولة شأنها مرفوعُ أعلام
تتوق ما بين إقدام وإحجام ⁸¹¹
في زينة أعجزت في الوصف أقليمي
ما يألُفان بأنواع وأقسام
كأنهم صهر أنساب وأرحام
ذاك السرور وذاك العارض الهامي ⁸¹²
فردين من ملل شتى وإسلام
من الخلافة ركنٌ شامخٍ سام
أحلامُ أهل النهى أضغاث أحلام

⁸⁰⁷ جريدة الحقائق السياسية، العدد (4)، السنة الثانية، ص 1.

⁸⁰⁸ [43/]

⁸⁰⁹ المقصود به القمر.

⁸¹⁰ [43ظ/]

⁸¹¹ [44/]

⁸¹² السَّحَابُ المَطْلُ.

⁸¹³ [44ظ/]

⁸¹⁴ السبق، قاموس المحيط «ش أ و».

[23] القصيدة الميمية في تهنئة السلطان بعيد الفطر المبارك

وقلت في أحد أعدادها أيضا ممتدحا ومهنئا جلالته الملوكية بعيد الفطر المبارك سنة 1886/1303:

[المتقارب]

1. فدَتِكَ النُّهى⁸¹⁵ يا وَلِيَّ النِّعمِ وحَيَّتِكَ منها نفوسُ⁸¹⁶ الأُمَمِ⁸¹⁷
2. وخَصَّنْتَ عنها أيادي العلا⁸¹⁸ بعيدِ توَسَّمَتَه فأتَسَمُ
3. وخطَّ بيومٍ وفيرِ الهَنَمِ تَبَسَّمْتَ في وجهه فابْتَسَمُ
4. فأنت الإمام الذي يُرَجَى لدفعِ الخطوبِ⁸¹⁹ وكشفِ اللَّمَمِ
5. لك الأمر والنهي فيما ترى بفضلِ السياسة⁸²⁰ بين الأُمَمِ
6. مُطاعاً⁸²¹ دعوتِ الورى ناهجاً⁸²² سبيلِ الرسولِ الرفيعِ العِلْمِ
7. وصنَّتِ العُلَى منذ وافيتها بعهدِ الخلافةِ وافيِ الذِّمَمِ
8. فلا خُلَّةَ منك إلا لها خلالُ من المجدِ غُرِّ الشِّيمِ⁸²³
9. ولا سيرةَ عنك إلا على قِبابِ السُّهى⁸²⁴ شُكْرُها الملتزمِ
10. وإنِّي وعَجْزِي وإن لم أكن لمفروضِ شُكْرِكَ ممن كَتَمَ⁸²⁵
11. فلسْتُ الجديرَ بما يُبتَغى إذا لم تُقابلِ بعينِ الكرمِ
12. بقيتَ لكل الورى راحماً⁸²⁶ تطوفُ بعالي ذراه⁸²⁷ الهممِ
13. ولا زِلْتُ تُولي الندى⁸²⁸ عاصماً تحياتِ عبدٍ بهنَّ اعتَصَمَ⁸²⁹

⁸¹⁵ النُّهى جمع النُّهىة، هي غاية الشيء وآخِزه ويطلق على العقل.

⁸¹⁶ المراد من النفوس الأرواح.

⁸¹⁷ [45/و]

⁸¹⁸ في الجريدة: العلي.

⁸¹⁹ جمع الخطب، هو الأمر صغراً أو عظم.

⁸²⁰ في الجريدة الخلافة

⁸²¹ المتبع والمستجاب له.

⁸²² [45/ظ]

⁸²³ الغر خُلُق، طبيعة، غريزة وسجية، خُصْلة.

⁸²⁴ هو كوكبٌ صغيرٌ خَفِيَ الضوء في بناتِ نَعشِ الكبرى أو الصغرى.

⁸²⁵ [46/و]

⁸²⁶ في الجريدة ملجأ.

⁸²⁷ ذُرا الشيء بالضم أعالیه الواحدة ذُرَّة.

⁸²⁸ أولاء المدينة: جعله والياً علياً، الندى الجود والسخاء والخير.

⁸²⁹ جريدة الحقائق السياسية، العدد: (10)، السنة الثانية، ص 1؛ بلوغ الأمانى للسلاوي، 67-68.

[24] القصيدة الكافية: في تهنته السلطان بدخول عام 1304هـ/1886م]

وقلت في ذاته الرفيعة الملوكية وتهنتته بدخول عام 1304 [1886م]: [الطويل]

1. ألا ربّ ليلٍ أبلج⁸³⁰ الوجه باسم⁸³¹ ووجه وسيم⁸³² أشنب⁸³³ الثغر⁸³³ ضاحك⁸³³
2. وليلٍ ببدر التّم كالصبح شرفه⁸³⁴ وبدرٍ منيرٍ في الدُّجّة⁸³⁵ فاتك⁸³⁶
3. وحظّ به للناس في أفقّ سعده ليا ليه إقبال، وأيام سعده
4. أتى⁸³⁷ مقبلاً يرجو القرى من خليفة وشد⁸³⁹ لدين الله أزرا وصانه
5. كأنك إن تذكر لنا بعض وصفه بمستأصل⁸⁴² كل العلّى غير تارك
6. تقول له الأقدار عن نطق صامت فتصغى لها حقاً صفوف الملائك
7. مؤرّخةً للدهر إقبال عامه بيت مشيد نظمه كالأرائك⁸⁴³
8. «حميد المساعي دم مليكا على العلّى»⁸⁴⁴ «لك الفوز بالعام الجديد المبارك»⁸⁴⁵

⁸³⁰ الأبلج من الأشياء: الظاهر الوضاعة والإسفار.

⁸³¹ [46ظ]

⁸³² الحسن الوجه.

⁸³³ الثغر: الفم، وما تقدّم من الأسنان، الشنب إبيضاض الأسنان في غُدوبة ورقة.

⁸³⁴ أي شروقه.

⁸³⁵ الدُّجّة أو الدُّجّة: الظلمة.

⁸³⁶ الفاتك: الجريء.

⁸³⁷ أي الليل.

⁸³⁸ [47و]

⁸³⁹ أي الخليفة.

⁸⁴⁰ المؤهف من السيوف ونحوها: رقيق الحد.

⁸⁴¹ الباتك من السيوف: القاطع

⁸⁴² استأصل الشيء: ثبت أصله وقوي، المعجم الوسيط.

⁸⁴³ الأريكة: سرير منجد مزين في قبة أو بيت.

⁸⁴⁴ [47ظ]

⁸⁴⁵ جاء في بلوغ الأمانى البيت الأول والثاني فقط، وأما البواقي غير موجودة فيه. بلوغ الأمانى للسلاوي، 62.

[25] [القصيدة الميمية: في تهنته السلطان بدخول عام 1886م]

وقلت أيضا في مدح جلالته الملوكية مهنتا أعتابه بدخول ذلك العام [1304هـ/1886م] أيضا: [البسيط]

1. أي البرية لم يشمله بالنعم
  2. أم أي يوم أتى إلا وفاض على
  3. ناهيك من فضله المأثور⁸⁴⁶ إن له
  4. ترعى⁸⁴⁹ الأنام لصون المُلْك ساهرة
  5. وفكرة⁸⁵⁰ تدعُ الألباب حائرة
  6. وقادة⁸⁵¹ دونها⁸⁵² النبراس إن سطعت
  7. وصوله⁸⁵⁵ تخطب العليا رجلوثها⁸⁵⁶
  8. تبغي السماء⁸⁵⁸ ولا ترضى به أبدا⁸⁵⁹
  9. وكم وكم من صفات لا عداد لها⁸⁶⁰
  10. ما البحر في كرم ما البدر في شمم
  11. يعطي ويمنع لا كالبحر عن سفه
- عبد الحميد إمام العرب والعجم
كلّ الورى منه بحرُ الجود والكرم
عينا⁸⁴⁷ إذا نامت العينان لم تنم⁸⁴⁸
كأنها حارس يمشي على قدَم
فيما تدبّر للأحكام بالحكم
يوما على ذات أمرٍ منه⁸⁵³ منهم⁸⁵⁴
في جحفل⁸⁵⁷ من جنود العزّ والشمم
إلا لذي عرشها من جمته الخدم
تجمعت فيه بالإجلال والعظم
ما الغيث في ديم⁸⁶¹ ما العيش في أجْم⁸⁶²
ويُبهر العقل لا [ك]البدر⁸⁶³ عن وضم⁸⁶⁴

⁸⁴⁶ أي دع ما هو منتشر بين الناس من كرمه وفضله.

⁸⁴⁷ كان بالعين تلميح على قوة وقدرة عبد الحميد في التجسس ولقط أخبار البلاد.

⁸⁴⁸ [48و]

⁸⁴⁹ أي العين.

⁸⁵⁰ إما هي عطف على اسم «أن له عينا» وكأنه الأصح، وتقدير العبارة: «أن له فكرة»، أو على اسم المجرور «لصون».

⁸⁵¹ وكذا الأمر في عطف قادة إما هي عطف على اسم «أن له عينا» أو على «لصون».

⁸⁵² كأنها تعود إلى القادة أو العين في «أن له عينا».

⁸⁵³ أي أمر أتى من السلطان عبد الحميد.

⁸⁵⁴ الإنبيهاً: الانغلاق والغموض، وكأنه صفوة لأمر من ذات أمر.

⁸⁵⁵ أي السطوة.

⁸⁵⁶ أي القوة، والشجاعة، والجَنَكَةُ.

⁸⁵⁷ الجَحْفَلُ مِنَ الْجُبُوش: الكثير الغدد.

⁸⁵⁸ السَّمَاءُ: أَحَدُ نَجْمَيْنِ نَبْرَينِ، أَحَدُهُمَا السَّمَاءُ الْأَعْلَى، وَالْآخَرُ السَّمَاءُ الرَّامِحُ

⁸⁵⁹ [48ظ]

⁸⁶⁰ يعود الضمير إلى العين.

⁸⁶¹ الديم جمع الديمة: وهي المطر الدائم في سكون.

⁸⁶² الأجم: القصر، والحصن، الجمع آجام.

⁸⁶³ أضفنا حرف الجار كي يستوي الوزن الشعري ولعل الشاعر نسي كتابته.

⁸⁶⁴ أي المرض.

12. وَيَبْسُطُ الْبَذْلَ لَا كَالْغَيْثِ عَنْ دَعَةٍ⁸⁶⁵ وَيَمْنَعُ الْجَارَ لَا كَالْغَيْثِ عَنْ صِمَمٍ⁸⁶⁶
13. سَلْ عَنْ عُلَاهِ السُّهَى⁸⁶⁷ فِي كُلِّ مُنْقَبَةٍ
14. وَاسْتَفْتِ عَنْ مَجْدِهِ الْجُوزَا وَمَا كَفِلَتْ
15. يَنْبِيكَ كُلُّ بِمَا لَوْ عَدَّ أَيْسَرَهُ
16. وَكَيْفَ يَحْصِي بِمَا يَفْنَى مِنْ مَلِكٍ
17. جَاءَ الْخِلَافَةُ عَنْ إِرْثِ تَوَارِثِهِ⁸⁶⁸
18. وَوَطَّدَ الْعَدْلَ بَيْنَ النَّاسِ مَبْتَهَجَا
19. بَيْنَا تَرَى النَّاسَ يَسْتَهْدُونَ طَلْعَةً
20. وَيَشْكُرُونَ الْمَسَاعِي مِنْ صَنَائِعِهِ
21. إِذَا قَامَ فِيهِمْ خَطِيبُ السَّغْدِ مُنْتَدِبَا
22. أَنْ أَبْشُرُوا بِالَّذِي تَرْجُونَ مِنْهُ عَلَى
23. فَقَدْ وَفَى - حَيْثُ وَافَى بَابُ سَدْتِهِ
24. بَشَرَى بِهِ زَائِرَا أَضْحَى يَقُولُ لَنَا:
25. قُولُوا: «حَمِيدَ الْمَسَاعِي دَمَتْ مَبْتَهَجَا»
- وَيَمْنَعُ الْجَارَ لَا كَالْغَيْثِ عَنْ صِمَمٍ⁸⁶⁶
- وَانْظُرْ إِلَيْهِ بَعِينَ الْحَاقِقِ الْفَهْمِ
- لَهَا أَيَادِي الْعُلَى السَّامِي عَنْ الْهَمَمِ
- لَمْ يَخْصِهِ الْكُتُبُ لِلْمَحْصِينَ بِالْقَلَمِ
- أَغْنَى وَأَقْنَى لِرَعِي الْعَهْدِ وَالذَّمِ
- فِي زِيٍّ مَسْتَمْسِكٍ بِاللَّهِ مَعْتَصِمِ
- فِي دَوْلَةٍ أَصْبَحَتْ مَرْفُوعَةَ الْعَلَمِ
- فِي ظِلْمَةِ الدَّهْرِ وَالْحُوبَاتِ⁸⁶⁹ وَالْعَدَمِ
- مَبْسُوطَةً بِجَزِيلِ الْخَيْرِ وَالنِّعَمِ
- يَتْلُو عَلَيْهِمْ بِصَدَقِ الْقَوْلِ وَالْكَلِمِ⁸⁷⁰
- عَهْدٍ وَثِيقٍ وَحَبْلٍ غَيْرِ مَنْفَصَمِ
- بِالْيَمَنِ - عَامٌّ بَدَأَ فِي زِيٍّ مَبْتَسِمِ
- «أَيْمَانُكُمْ أَصْبَحَتْ مَبْرُورَةَ الْقَسَمِ»
- فَاحْكُمْ مَطَاعَا بِأَمْرِ اللَّهِ وَاحْتَكُمْ

⁸⁶⁵ الدَّعَةُ: التَّزْكُ وَالْمُفَارَقَةُ.

⁸⁶⁶ [49و]

⁸⁶⁷ علاء مفعول به الأول والسهي مفعول به الثاني.

⁸⁶⁸ [49ظ]

⁸⁶⁹ جمع حُوبَةٍ، وهي الإثْم.

⁸⁷⁰ [50و]

[26] قصيدة «الفرقدين» الأولى: في تهتة السلطان بعيد الأضحية

وقلت في مدح جلالته الملوكية مهنتا أعتابه بعيد الأضحية⁸⁷¹ المبارك سنة 1304 [أب 1887م] وهي إحدى القصيدتين اللتين نشرتهما تحت عنوان الفرقدين:⁸⁷² [الطويل]

1. فُوَاذُكَ يَقْطُظَانِ وَطَرْفُكَ سَاهِرٌ   وَجَيْشُكَ مَنْصُورٌ وَحِطُّكَ وَافِرٌ
2. وَمَلِكُكَ مَحْفُوظٌ وَرَكْنُكَ آمِنٌ   وَمَجْدُكَ مَحْرُوسٌ وَجِدُّكَ سَافِرٌ
3. فَفَوْزَا - أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ - لَأَمَةٍ   عَلَى الْحَقِّ فِيهَا أَنْتَ نَاهٍ وَأَمِرٌ
4. وَسَعْدًا لِمَلِكٍ أَنْتَ حَافِظٌ عَهْدِهِ⁸⁷³   وَدِينٌ لَهُ بِالْحَقِّ سَيْفُكَ نَاصِرٌ
5. وَبُشْرَى بِعِيدٍ عَادَ فِينَا وَأَشْرَقَتْ   بِنُورِكَ يَوْمَ النُّحْرِ مِنْهُ الْمَنَاحِرُ
6. وَوَلَا حَتَّ⁸⁷⁴ لَهُ مِنْكَ الْحِظُّوْظُ بِمَوَكِبٍ⁸⁷⁵   تَلُوحُ عَلَى الْإِسْلَامِ مِنْهُ الْبَشَائِرُ
7. أَتَى زَائِرًا فِي جَيْشٍ سَحْبٍ تَهَطَّلَتْ   عَلَيْنَا بِهِ الْيَوْمَ الْغُيُوثُ الْهُوَامِرُ⁸⁷⁶
8. وَكَانَ الْوَرَى يَشْكُونُ مِنْ شِدَّةِ الظَّمَا   عَلَى حِينِ ضَنْتٍ⁸⁷⁷ بِالْغِيَاثِ الْهُوَاجِرِ⁸⁷⁸
9. وَمَا ذَاكَ إِلَّا أَنْ كَفَّكَ رَحْمَةً   أَعَارَتْ نَدَاها السُّحْبُ فَاَنْهَلْ⁸⁷⁹ - غَامِرٌ⁸⁸⁰
10. فَبَاتُوا ظُمَاءً قَبْلَ ذَاكَ جَمِيعَهُمْ   وَظَلُّوا رَوَاةً، نِيلُهُمْ بِكَ وَافِرٌ
11. وَلَمْ يَكُنْ فِيهِمْ حَتَّى قُرْنَتْ بِيَوْمِهِمْ   لِيَالِي فِيهَا طَارَ بِالْيَمْنِ طَائِرٌ
12. وَمَنْ ذَا الَّذِي تَجْرِي الرِّيحُ بِأَمْرِهِ   رُخَاءً⁸⁸¹ وَتُزْجَى الْفَلَكَ⁸⁸² وَهِيَ مَوَاحِزُ؟⁸⁸³

⁸⁷¹ [50ظ]

⁸⁷² الْفَرْقَدُ: التَّجْمُ الَّذِي يُهْتَدَى بِهِ.

⁸⁷³ [51و]

⁸⁷⁴ لَأَحَ الشَّيْءُ لَأَحَ لَوْحًا: ظَهَرَ.

⁸⁷⁵ الْجَمَاعَةُ مِنَ النَّاسِ يَسِيرُونَ رُكْبَانًا وَمُشَاةً فِي زِينَةٍ أَوْ احْتِفَالٍ.

⁸⁷⁶ انْهَمَرَ الْمَاءُ: هَمَرَ، سَالَ بِقُوَّةٍ، انْصَبَّ، انْسَكَبَ.

⁸⁷⁷ الضَّنُّ بِالشَّيْءِ: شِدَّةُ الْجُرُصِ عَلَيْهِ وَالْبُخْلُ بِهِ.

⁸⁷⁸ [51ظ]

⁸⁷⁹ انْهَلَّ الدَّمْعُ وَنَحْوُهُ: انْصَبَّ وَسَالَ.

⁸⁸⁰ غَامِرٌ خَيْرُ كَفَلٍ، الْغَامِرُ: الْوَاسِعُ الْعَطَاءُ.

⁸⁸¹ الرُّخَاءُ مِنَ الرِّيحِ: اللَّيْنَةُ السَّهْلَةُ الْهَيُوبُ، قَالَ اللَّهُ تَعَالَى: ﴿فَسَخَّرْنَا لَهُ الرِّيحَ تَجْرِي بِأَمْرِهِ رُخَاءً حَيْثُ أَصَابَ﴾، ص: 36.

⁸⁸² أَرْجَى الشَّيْءِ: سَاقَهُ وَدَفَعَهُ بِرِفْقٍ، وَقَالَ اللَّهُ تَعَالَى: ﴿رَبُّكُمْ الَّذِي يُزْجِي لَكُمْ الْفَلَكَ فِي الْبَحْرِ لِيَتَّبِعُوا مِنْ فَضْلِهِ﴾. الإسراء: 66.

⁸⁸³ الْمَوَاحِزُ مِنَ الشُّقْنِ: الْجَارِيَةُ تَشُقُّ الْبَحْرَ وَالرِّيحُ بِصَدْرِهَا مُخَدِّتَةٌ صَوْتًا، وَفِي الْآيَةِ: ﴿وَتَزَى الْفَلَكَ مَوَاحِزَ فِيهِ وَلِتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِهِ وَلِعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ﴾. النحل: 14.

13. سوى المليك الحق الذي أنت في الوري⁸⁸⁴ خليفة⁸⁸⁵ بالحق والأمر⁸⁸⁶ ظاهر
14. فهم يحمدون السحب عن صوب راحة سقثهم كما قد يحمد السوق تاجر
15. وما الحمد إلا في الحقيقة للذي بأمر الغلا⁸⁸⁷ عن أمره الوزق⁸⁸⁸ سائر⁸⁸⁹
16. ينادون شكرا جود كفك مرحبا وأهلا فأنت الغيث، والكل شاكر
17. وفي عرفات حين يسعون من منى ويحظى بإسقاط الفريضة زائر⁸⁹⁰
18. ويبدو من البيت الحطيم وزمزم ويدنو من الركن الصفا والمشاعر
19. ويدعو الوري لئيك ممن تزلفت⁸⁹¹ به للعلي تلك الحظوظ السوافر
20. يناديك صدق العزم من كل مسلم يفيض به في جملة الركب ضامر⁸⁹²
21. أن أذن لنا بالحج والحج لازم على كل فرد قلبه لك ذاكر
22. ولم لا تلييك المشاعر كلها⁸⁹³ وتدعوك للفوز العلى والمنابر
23. وأنت الإمام الحق والناس كلهم بأمرك مأمورون والحق أمر
24. وإن تك في ذا اليوم أديت واجبا بنحر الأضاحي واقتدى بك ناجر
25. فكم واجب أديته قبل للعلي على حكمة تلوى عليها الخناصر
26. وكم سنة أحييتها بعد للوري على سيرة تطوى عليها السرائر
27. لك الله ما كل الملوك بحافظ جوار العلا منه النهي الموازر⁸⁹⁴
28. ولا كل ذي ملك وعهد بمانح جوارا، له يأوي الضعيف المجاور
29. ولا كل سلطان أتى أو خليفة مضى نافذات الحكم منه الأوامر
30. ولكن خير الناس من فاق فضله إلى أوائل مما أدركته الأواخر
31. وما ذاك إلا أنت يا من مثاله⁸⁹⁵ عزيز⁸⁹⁶ — ولولا فقدته — قيل نادر

⁸⁸⁴ [52و]

⁸⁸⁵ قال في بلوغ الأمانى: «خليفته بالحق»، وإذا جعلنا كلمة خليفة مضافة إلى الضمير كما في ديوانه لا يختل الوزن.

⁸⁸⁶ والحق

⁸⁸⁷ الغلا: الرفعة والشرف.

⁸⁸⁸ الدراهم المضروبة.

⁸⁸⁹ في بلوغ الأمانى: بتقديره في خلقه الكل سائر. بلوغ الأمانى للسلاوي، ص 46.

⁸⁹⁰ [52ظ]

⁸⁹¹ تزلف: تقرب وتقدم.

⁸⁹² قال الله تعالى: ﴿وَأَذِّنْ فِي النَّاسِ بِالْحَجِّ يَأْتُوكَ رِجَالًا وَعَلَى كُلِّ ضَامِرٍ﴾. الحج 27.

⁸⁹³ [53و]

⁸⁹⁴ الموازر من الأشخاص: المساعِدُ المُعَاوِزُ.

⁸⁹⁵ [54و]

⁸⁹⁶ أي قليل.

32. ومن مثلُكم يا آل عثمان في الوري
وأنتم نجوّم في الأنام زواهر
33. بكم قام هذا الملك من وهدة⁸⁹⁷ الثوى⁸⁹⁸
ودارت على الأغيار منه الدوائر
34. وأضحى لدين الله شأن تزلفت
إليه البوادي كلها والحواضر
35. وقد كان هذا المُلْك في الناس قبلكم
تراثا عليه الخلف في الناس شاجر⁸⁹⁹
36. ولما كُفِلْتُم بالخلافة أمره
ودانت لكم أَسَدُ الشَّرَى⁹⁰⁰ والجاذر⁹⁰¹
37. غدا راتعا⁹⁰² في ظله كل مشرف
كما استشرفت من الرُّبُوع⁹⁰³ الدوائر
38. وأيُّ غُلَى في صالح الدين لم تكن
لكم فيه أقدام علّت ومآثر؟!
39. وأمر زَكَى في صالح الملك⁹⁰⁴ لم تكن
لكم فيه نيات زكّت وسرائر؟!
40. وهذا هو الإسلام من حسن سعيكم⁹⁰⁵
به المثل المضروب في الناس سائر
41. ووجه الندى الوضاح من حسن صنعكم
به الكون زاهٍ مشرق الحظ باهر
42. على أن عهدا حبله بك واصل
ودينا حنيفا نجمه بك زاهر
43. جدير بأن تُبنى بكليتي يديهما⁹⁰⁶ الـ
قصور التي شيدتها والدساكر⁹⁰⁷
44. أجل وحقيق أن تودي⁹⁰⁸ كليهما
إليك الليالي والعصور الغواير⁹⁰⁹
45. وليس عجيبا أن تُؤدّى أمانة
إلى ثقة عدلٍ له الله شاكر
46. فدم للعلى عبد الحميد مُملَكا⁹¹⁰
لك البدر حصن والنجوم عساكر
47. وفزّ بالهنا في يوم عيدك واثقا
بما بعده واسلم وربك قادر
48. وحسب الثنا والحمد أنك واحد
ثناؤك بين الناس كالمسك عاطر

⁸⁹⁷ الوُهْدَةُ: الأرض المنخفضة. المعجم الوسيط.

⁸⁹⁸ جمع نُوة.

⁸⁹⁹ [54ظ]

⁹⁰⁰ الشَّرَى: التَّاحِيَةُ مِنَ الْمَكَانِ، | ويقال: هم أَسَدُ الشَّرَى: أي أَشِدَّاءُ شُجْعَانَ. المعجم الوسيط

⁹⁰¹ جاذر جمع جُوذُرُ وجُوذُرُ، البقرة الوحشية. مختار الصحاح.

⁹⁰² الزَّائِعُ فِي الْمَكَانِ وَنَحْوَهُ: الْمُتَمَيِّعُ وَالْمُتَنَبِّعُ فِي خِصْبِهِ وَسَعْيِهِ.

⁹⁰³ ربوع جمع ربع، الرُّبُوعُ: الْمَنْزِلُ وَدَارُ الْإِقَامَةِ أَوْ أَهْلُ الْمَنْزِلِ.

⁹⁰⁴ أي الدين.

⁹⁰⁵ [55و]

⁹⁰⁶ يعود ضمير هما على العهد والدين.

⁹⁰⁷ دَشْكْرَة كلمة أصلها فارسية، وهي بناءٌ كالقصر حوله بيوتٌ للأعاجم فيها الشراب والملاهي، يكون للملوك.

⁹⁰⁸ وما أثبتناه في المتن هو الصحيح وإلا لا يصلح المعنى من حيث البلاغة والنحو.

⁹⁰⁹ [55ظ]

⁹¹⁰ الْمَمْلُكُ: الْمُتَّصِفُ حَاكِمًا وَسُلْطَانًا.

49. وِبُرِّ جِوَارِ الْمَجْدِ فِي جَنْبِ حَصْنِهِ⁹¹¹   مَنِيعٌ،⁹¹² وَرَكْنُ الْجُودِ بِالْفَضْلِ عَامِرٌ
50. وَنَجْمُ الشَّقَا وَالْجُورِ فِي جَنْبِ عَدْلِهِ   وَإِسْعَادُهُ فِي ظِلْمَةِ الشُّرْكِ غَائِرٌ⁹¹³
51. وَجِدَّ النُّهْيِ فِي ذُرْوَةِ الْعِزِّ طَالِعٌ   وَجِدَّ الْعِدَى فِي وَهْدَةِ الذِّلِّ عَائِرٌ⁹¹⁴
52. وَلَا زَالَ مَنَا الْكَلِّ يَدْعُوكَ خَاضِعَا   لَكَ الْحَكَمُ مَرٌّ فِينَا بِمَا أَنْتَ أَمْرٌ⁹¹⁵

⁹¹¹ [56]

⁹¹² الْمَنِيعُ: الْحَصِينُ الَّذِي يَضَعُ الْوُضُوءَ إِلَيْهِ.

⁹¹³ الْغَائِرُ مِنَ النُّجُومِ وَنَحْوُهَا: مَا أَفْلَ وَغَابَ.

⁹¹⁴ الْغَائِرُ: الَّذِي يَكْبُو وَيَسْقُطُ فِي سِتْرِهِ.

⁹¹⁵ بَلُوغُ الْأَمَانِيِّ لِلْسَّلَاوِيِّ، ص 44-50.

[27] [قصيدة «الفرقدين» الثانية: في تهنته السلطان بعيد الجلوس]

وقلت أيضا في مدح جلالته الملوكية مهنتا بعيد الجلوس الهمايوني وهي ثانية الفرقدين:⁹¹⁶ [الوافر]

1. جلوسك بالوقار⁹¹⁷ على السرير
2. ونيلك بالأصالة للمعالي
3. أمير المؤمنين وليس فينا
4. فقد ريسن العلى بهما⁹¹⁸ جديرا⁹¹⁹
5. وضن عهد الخلافة يا إماما⁹²¹
6. وقابل صفو عيدك بالتهاني
7. وقابل بالقبول ثناء عبد
8. يود رضاك معترفا بعجز
9. ويرجو وفر جاء منك يغدو
10. ويعلم أن مدح علاك يدني
11. ولولا «لا يزال إلي عهدي»
12. لما صح التجاسر منه يوما
13. وليس الأمر إلا واردات
14. ومن للشعر أن يحصي ثناء⁹²⁶
15. وقد أثنى عليك الله ضمنا
16. وأولاك⁹²⁷ -الذي أولاك فضلا-
- دليل بقاء ذا الملك الكبير
- دليل الجد والمجد الخطير
- سواك وحق عهدك من أمير
- له العلىء⁹²⁰ أدلت عن جدير
- به الإسلام ممتنع الثغور⁹²²
- وإجزال المثوبة والأجور
- رماء الدهر⁹²³ بالباع القصير
- وباع، عن ثناءك⁹²⁴ في قصور
- به في الناس ذا حظ وفير⁹²⁵
- لجانب رحمة الملك الخبير
- ووعد الله للعبد الشكور
- على تقديم شعر في سطور
- منزلة على حسب الأمور
- عليك وأنت ذو المجد الخطير
- بنص القول في الذكر المنير
- من الإنعام والفضل الكثير

⁹¹⁶ [56ظ].

⁹¹⁷ الوقار العظم.

⁹¹⁸ أي بالجد والمجد

⁹¹⁹ الجدير: المكان الذي يبنى حوله جدار.

⁹²⁰ أي الشرف.

⁹²¹ [57و]

⁹²² الممتنع: المتحصى المحتوي.

⁹²³ أي أفناه.

⁹²⁴ الصواب أن تكتب الهمزة على النبرة، لا على السطر.

⁹²⁵ [57ظ]

⁹²⁶ [58و]

⁹²⁷ أولاه الشيء: قربه منه.

17. وخصك بالجليل من المزايا⁹²⁸ ومَدَّ نَدَاكَ بِالْعَذْبِ التَّمِيرِ⁹²⁸
18. وَجَرَّدَ سَيْفَكَ الْمَسْلُوقَ قَهْرًا⁹²⁹ لأرباب المفاصد والشرور⁹²⁹
19. وَقَمَتَ عَلَى التَّقَى فِينَا بِشِيرَا⁹³⁰ برحمته فديتك من بشير
20. وَسَيْفَكَ لِلْعُدَاةِ غَدَا نَذِيرَا⁹³⁰ وحسبك بالمهتد⁹³⁰ من نذير
21. وَفِي جَعَلِ الْخِلَافَةَ فَيْكَ سُرَّ⁹³¹ جليل الطي⁹³¹ يؤذن بالنشور
22. يَقَرِّبُنَا لَهُ التَّشْتَبِيهِ فُهُمَا⁹³² ويعده العلو عن النظر
23. وَإِنْ أَنْتِ ارْتَقَيْتِ رَفِيعَ شَأْوٍ⁹³² سَمًا شَرْفًا عَلَى الْفَلَكِ الْأَثِيرِ⁹³³
24. أَوْ اسْتَجْلَيْتِ عِيدَا بَعْدَ عِيدِ⁹³³ وكان كلاهما جم السرور.
25. فَلَا عَجَبَ وَأَنْتِ لِكُلِّ فَضْلٍ⁹³⁴ ومكرمة جلست على السرير
26. وَكَمْ عِيدٍ يُمْنٍ غُلَاكَ⁹³⁴ عَادَتِ⁹³⁵ مواسمه الجليلة بالحُبُورِ⁹³⁵
27. وَمَوْسَمِ زِينَةٍ بِحِمَاكَ أَمْسَى⁹³⁶ يَزِدُّ الطَّرْفَ بِالطَّرْفِ الْحَسِيرِ⁹³⁶
28. وَجَحْفَلٍ نَصْرَةٍ⁹³⁷ لَا زَالٍ يَرْنُو⁹³⁸ إِلَيْهِ الْكُلُّ بِالطَّرْفِ الْقَرِيرِ⁹³⁹
29. عَلَى أَنْ الزَّمَانَ زَمَانُ زَهْوٍ⁹⁴⁰ وَحِظْوٍ⁹⁴¹ صَفْوَةٍ⁹⁴² بَكَ فِي وَفُورٍ⁹⁴³
30. وَجَدُّ خَادِمٍ وَمَنْى مُوَاوِفٍ⁹⁴⁰ وسعد دائم وهنأ وفي
31. وَلَمْ لَا، وَالْمَوَاهِبُ مِنْكَ أَضَحَتْ⁹⁴¹ تَعَرَّضُ لِلْغَنِيِّ وَلِلْفَقِيرِ⁹⁴²

⁹²⁸ وهو الماء الطَّيِّبُ الناجع في الرِّيِّ.

⁹²⁹ [58ظ]

⁹³⁰ الْمَهْتَدُ: السَّيْفُ الْمَطْبُوعُ مِنْ حَدِيدِ الْهِنْدِ.

⁹³¹ الطَّيُّ: ضَمْنُ الشَّيْءِ أَوْ دَاخِلُهُ.

⁹³² الشَّأْوُ: الطَّلُقُ وَالْعَايَةُ يُنْتَهَى إِلَيْهَا فِي السَّيْقِ كَمَا فِي الشَّعْرِ: «مَا زَالَتْ الْأَيَّامُ تَرْفَعُ شَأْوَهُ». | [59و]

⁹³³ الْفَلَكُ الْأَثِيرُ: هُوَ الْكَرَّةُ الثَّانِيَّةُ، سَمِيَ أَثِيرًا لِأَنَّهُ مُؤَثِّرٌ فِي الْعَالَمِ الْأَرْضِيِّ بِحَرَارَتِهِ وَبَيْسِهِ. وَالْفَلَكُ الْمَأْثُورُ: كَرَّةُ الْهَوَاءِ. التَّوْقِيفُ عَلَى

مَهْمَاتِ التَّعَارِيفِ لِلْمَنَاوِي، ص، 294 (زين الدين محمد المدعو بعبد الرؤوف بن تاج العارفين بن علي بن زين العابدين الحدادي ثم

المنأوي القاهري، الناشر: عالم الكتب 38 عبد الخالق ثروت-القاهرة، الطبعة: الأولى، 1410هـ-1990م، ص 393.

⁹³⁴ الْيُمْنُ: الْبَرَكََةُ وَالسَّعَةُ فِي الْخَيْرِ.

⁹³⁵ الْحُبُورُ: السَّرُورُ.

⁹³⁶ [59ظ] | الْحَسِيرُ مِنَ الْبَصَرِ: الْكَلِيلُ مِنْ طُولِ مَدَى النَّظَرِ، وَفِيهِ إِشَارَةٌ إِلَى قَوْلِهِ تَعَالَى: {ثُمَّ أَرْجَعِ الْبَصَرَ كَازِنًا يَنْقَلِبُ إِلَيْكَ الْبَصَرُ

خَاسِنًا وَهُوَ حَسِيرٌ} سورة الملك: 4.

⁹³⁷ الْجَحْفَلُ: الْجَيْشُ الْكَثِيرُ

⁹³⁸ أَيِ أَدَامِ النَّظَرِ فِي سُكُونِ طَرْفٍ.

⁹³⁹ الْقَرِيرُ الْعَيْنُ: الْفَرْحُ الْمُبْتَهَجُ.

⁹⁴⁰ الزَّهْوُ: الْفَخْرُ وَالْكِبَرُ.

⁹⁴¹ الْحِظْوُ: غُلُوُّ الْمَكَانَةِ.

⁹⁴² صَفْوَةُ الشَّيْءِ: نَقَاؤُهُ وَخُلُوصُهُ مِمَّا يَكْدَرُهُ.

⁹⁴³ الْوُفُورُ: الْكَثْرَةُ وَالْتِمَامُ.

32. وكانت قبلُ في عهدٍ تُقَصَّى⁹⁴⁴ مُحجَّبةَ العرائس في الخُدور
33. فلا زالت علينا منك دوماً ليالي السعد ساطعةَ البدور
34. وسُحِبُ نَدَاكَ⁹⁴⁵ لا زالت غِيَاثَا مدى الأيام للجسم الغفير
35. تقول لها المكارم والمعالي ألا يا سحب كيف أُمِرْتَ سيري
36. على أَنَا إذا رمنا⁹⁴⁶ حديثاً يدوم غُلَى على مَرِّ الدهور⁹⁴⁷
37. طفقنا⁹⁴⁸ أجمعين نقول أهلاً بفوزٍ زائرٍ وغُلَى سمير
38. وعيدٍ صفوه بالأنس زاهٍ⁹⁴⁹ تعود به العصور على العصور
39. وإن تجد السنين بخير شهر فهذا الشهر من خير الشهور⁹⁵⁰

⁹⁴⁴[60و] | تَقَصَّى الأمر: بلغ أقصاه في البحث عنه، أو تَقَصَّى المكان: صار في أقصاه، وهو غايته.

⁹⁴⁵ النَّدى الجود والسخاء والخير. المعجم الوسيط

⁹⁴⁶ رَامَ الشَّيْءَ: حَاوَلَهُ وَأَرَادَ طَلْبَهُ

⁹⁴⁷[60ظ]

⁹⁴⁸ طَفِقَ: لَفِظَ يَدُلُّ عَلَى الشُّرُوعِ فِي الْفِعْلِ

⁹⁴⁹ زَهَا الشَّيْءُ: حَسُنَ وَأَشْرَقَ

⁹⁵⁰ بلوغ الأمانى للسلاوي، ص 50-54.

[الخاتمة]

تمّ هذا الديوان المبارك، وهو من متفرقات آثارنا التي كان بعضها مندرجا بالجرائد، وبعضها مندرجا في الديوان الكبير المسمى بـ الاختاريات،⁹⁵¹ [61و] وبعضها على حدث، وبعضها كان قد جرى تقديمه وعرضه بواسطة بعض الوسائط العالية.

وكان الفراغ من جمعه وترتيبه نهار الأربعاء أحد أيام شهر صفر الخير سنة 1305 [تشرين الأول/تشرين الثاني سنة 1887م] على يد منشئه أفقر العباد أبي النصر يحيى بن عبد الغني بن أحمد السلاوي، غفر الله له وللمسلمين الذنوب والمساوي، والحمد لله رب العالمين.

---

⁹⁵¹ رغم بذل الجهود المضنية والبحث المتعب لم أقف على هذا الديوان، لا في مكتبات المخطوطات في تركيا وخارجها، ولا في دفاتر السجلات للموظفين العثمانيين (Sicill-i Ahvâl Defterleri) الموجودة في الأرشيف العثماني، ولا في الفهارس والمعاجم للشعراء والكتّاب العرب. والله وليّ التوفيق.